

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**ESKİÇAĞ'DA KAPPADOKİA BÖLGESİ'NİN TARİHİ
COĞRAFYASI**

Esra BULUT

DOKTORA TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN

Konya-2018

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**ESKİÇAĞ'DA KAPPADOKİA BÖLGESİ'NİN TARİHİ
COĞRAFYASI**

Esra BULUT

DOKTORA TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN

Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 17203002 no'lu Doktora Tez Projesi olarak desteklenmiştir.

Konya- 2018

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Adı Soyadı: Esra BULUT

Numarası: 154102001002

Ana Bilim / Bilim Dalı: Tarih/Tarih

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı: Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin
Tarihi Coğrafyası

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Esra Bulut', written over a faint watermark of the Selçuk University logo.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Doktora Tezi Kabul Formu

Adı Soyadı: Esra BULUT

Numarası: 154102001002

Ana Bilim / Bilim Dalı: Tarih/Tarih

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı: Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin
Tarihi Coğrafyası

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası başlıklı bu çalışma 10/ 08/ 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN

Danışman

Prof. Dr. Hasan BAHAR

Üye

Doç. Dr. Mehmet KURT

Üye

Doç. Dr. Fatih Mehmet BERK

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAYTAK

Üye

İmza

Mustafa Arslan

Hasan Bahar

Mehmet Kurt

Fatih Mehmet Berk

İsmail Baytak

ÖNSÖZ

Kappadokia Bölgesi zengin bir etnik, kültürel ve sosyo-ekonomik yapıya sahiptir. Tarihi sürecin hemen her devrinde yerleşime sahne olan bereketli bölgenin arazi yapısı bahsi geçen çeşitliliğin artmasında büyük bir önem arz etmiştir. Diğer bölgelerle kıyaslandığı zaman iklim nedeniyle ürün çeşitliliği bakımından her ne kadar fakir olsa da sahip olduğu akarsular ve bunların bölgeye olan etkileri hiç de azımsanacak bir durumda değildir. Öyle ki suyun bölgedeki varlığı, bugün olduğu gibi, tarihi dönemler içerisinde de hayat bahşeden yapısının yanı sıra şehirlerin tahkimatı, ülkeler arasında sınırların belirlenmesi, şehir lokalizasyonlarının yapılması gibi pek çok konuda bilime yol göstermektedir.

Çağlar içerisinde çok sayıda medeniyetin yurdu olan Kappadokia Bölgesi tapınım gören dağları ve nehirleri, insan yaşamının devamının sağlanması için üretim yapılan ovaları ile baştanbaşa bereketle doludur. Bunun yanı sıra bölge özellikle küçükbaş hayvancılık için uygun olan yüksek platoları, yer altı zenginlikleri ve bölgenin “*güzel atlar ülkesi*” olarak isimlendirilmesine yol açan soylu atları ile tarifi mümkün olmayan bir önem ve değere sahiptir.

Tarihi coğrafya alanına olan ilgimi Kappadokia gibi önemli bir bölgeye yönlendirmemde rehber olan, değerli görüşleri ve yardımları ile beni teşvik eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN’a; tezin hazırlanma safhasında karşılaştığımız sorunların çözümünde bilimsel desteklerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Hasan BAHAR’a; bilimsel görüşlerine ek olarak, kaynakların elde edilmesi ve tezin hazırlanmasındaki hemen her aşamada yolumu aydınlatan kıymetli hocam Prof. Dr. Özdemir KOÇAK’a; kaynak teminine ilaveten bölgeyle ilgili problemleri çözen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Mehmet KURT’a şükranlarımı sunuyorum. Kaynak temini ve değerlendirmeleriyle yardımcı olan hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi H. Gül KÜÇÜKBEZCİ’ye teşekkür ederim. Leiden üniversite kütüphanesinden basılı yayınların elde edilmesini sağlayan Joost BLASWEILER’e minnettarım.

Esra BULUT

Konya, 2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Esra BULUT

Numarası: 154102001002

Ana Bilim / Bilim Dalı: Tarih/Tarih

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN

Tezin Adı: Eskiçağ'da Kappadokia
Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası

ÖZET

Kappadokia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasını ele aldığımız bu çalışmada bölge, geçmişten günümüze siyasi, ekonomik ve sosyo kültürel açılardan oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur. Kappadokia Bölgesi konumu açısından bakıldığında Anadolu'da kendine özgü bir yerdir. Anadolu platosunun merkezî noktasında yer alan bu bölge çok sayıda akarsu ağına sahiptir. Kappadokia, Bagadania ve özellikle de Kataonia gibi iki kıymetli ovaya sahiptir. Argaios bölgenin Antik Çağ toplumları tarafından her daim saygı duyduğu bir yükseltidir. Didymoi ve Preion ise bölgenin diğer önemli dağlık alanlarını oluşturmaktadır. Kappadokia Bölgesi karmaşık bir etnik yapıya sahiptir. Bu da beraberinde çok çeşitli dil ve inanç faktörlerini getirmektedir. Kappadokia, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle hemen tüm tarihi devirler içinde siyasi açıdan da büyük savaş ve mücadelelere sahne olmuştur. Ayrıca bölge antik dönem yollarının kavşağında yer almaktadır. Bölge, tarihsel süreç içerisinde doğudan batıya, kuzeyden güneye doğru uzanan ana yol güzergâhları üzerinde bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında Kappadokia hemen her dönemde hem jeostratejik hem de jeopolitik bakımdan üzerinde durulması gereken önemli bir sahadır.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Esra BULUT

Numarası: 154102001002

Ana Bilim / Bilim Dalı:

Tarih/Tarih

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN

Tezin İngilizce Adı:

In Ancient Ages the Historical

Geography of Cappadocia Region

SUMMARY

In this study we have dealt with the Historical Geography of the Cappadocia Region, the region has been a very important location in terms of politics, economy and socio-cultural elements from the earliest time to present. The region is unique in Anatolian Peninsula due to its geographical position. The region which is in the centre of Anatolian Plateau has many river systems. The region has two fertile plains Bagadania and especially Cataonia, and has a famous mountain Argaios respected by the ancient populations of the region. Didymoi and Preion are other heights of the region. Cappadocia region had a mixed ethnic population. The diversity in the population was resulted emerge of different languages and beliefs. The region witnessed wars and struggles among the Powers because of its geographical position throughout the history. Besides, it was a key point to stop on the ancient roads. The region was on an important position for the transportation systems running from east to West and North to South. From this point of view, Cappadocia has been an important location geostrategically and geopolitically in every period.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
KISALTMALAR	ix
HARİTALAR LİSTESİ	x
RESİMLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPPADOKİA BÖLGESİ'NİN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

1.1.Kappadokia Bölgesinin Jeolojik ve Jeomorfolojik Oluşumu	3
1.2.Kappadokia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası	4
1.2.1. Bölgenin Konumu	4
1.2.2. Bölgenin Sınırları.....	5
1.3.Kappadokia Bölgesi'nin Yüzey Şekilleri	11
1.3.1. Dağları	11
1.3.1.1. Argaios	11
1.3.1.2. Preion.....	13
1.3.1.3. Didymoi.....	13
1.4. Kappadokia Bölgesi'nin Ovaları	14
1.4.1. Kataonia Ovası.....	14
1.4.2. Bagadania.....	15
1.5. Kappadokia Bölgesi'nin Akarsuları.....	15
1.5.1. Halys	15
1.5.2. Melas (Karasu).....	17
1.5.3. Melas (Tohma Nehri).....	18
1.5.4. Karmalas	19
1.5.5. Korax	21

1.5.6. Kappadox	21
1.5.7. Saros.....	22
1.5.8. Pyramos	23
1.6. İklim ve Bitki Örtüsü	25

İKİNCİ BÖLÜM

KAPPADOKİA BÖLGESİ'NİN TARİH ÖNCESİ VE TARİHİ DÖNEMLERİ

2.1. Tarih Öncesi Dönemler.....	27
2.2. Tarihsel Dönemler	32
2.2.1. Asur Ticaret Kolonileri Çağı (MÖ 1950-1725).....	32
2.2.2. Hitit Dönemi	44
2.2.2.1. Eski Hitit Dönemi (MÖ 1675-1445)	44
2.2.2.2 Hitit İmparatorluk Dönemi (MÖ 1450-1200)	49
2.3. MÖ I. Bin Yılda Kappadokia Bölgesi	56
2.3.1. Tabal Krallığı.....	56
2.3.2. Melid Krallığı	63
2.4. Kappadokia Bölgesi'nde Pers Egemenliği	67
2.5. Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Kappadokia Bölgesi	76
2.5.1. Hellenistik Dönem	76
2.5.1.1. Kappadokia Krallığı	79
2.5.2. Roma Dönemi.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPPADOKİA BÖLGESİ'NİN SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

3.1. Kappadokia Bölgesi'nin <i>Strategiaları</i>	94
3.2. Antik Yollar	108
3.3. Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	114
3.4. Kappadokia İsmi ve Bölge Halkının Kökeni	119

3.5. Bölgede Konuşulan Diller	126
3.6. İnançlar	128
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	142
ANTİK KAYNAKLAR	142
MODERN KAYNAKLAR	145
EKLER	169
EK-1. HARİTALAR	169
EK-2. RESİMLER	175

KISALTMALAR

AA: Archivum Anatolicum

ANRW: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt

AÜDTCFD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi

BATL: Barrington Atlas

BHC: Bulletin de Correspondance Hellénique

E.A.: Eski Ahit

JASSS: The Journal of Academic Social Science Studies

SAAB: State Archives of Assyria Bulletin

SMEA: Studi Micenei ed Egeo-Anatolici

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay: Yayınları

Y.A.: Yeni Ahit

YKY: Yapı Kredi Yayınları

TÜBA-AR: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita-1:** Kappadokia Bölgesi'nin Konumu
Harita-2: Kappadokia Bölgesi'nin Dağları, Ovaları ve Akarsuları
Harita-3: Kappadokia Bölgesi'nin Asur Ticaret Kolonileri Çağı Yerleşimleri ve Yol Güzergâhları
Harita-4: Tabal ve Melid Krallıklarının Sınırları
Harita-5: Kappadokia Bölgesi'nin Strategiaları
Harita-6: Kappadokia Bölgesi'nin Yolları

RESİMLER LİSTESİ

- Resim-1:** Argaios Dağı. Avanos'tan bir görünüm
Resim-2: Didymoi
Resim-3: Halys. Avanos'tan bir görünüm
Resim-4: Karmalas Nehri. Pınarbaşı/Şerefiye köyünden bir görünüm
Resim-5: Korax.
Resim-6: Kappadox. Yerköy'den bir görünüm
Resim-7: Kaman-Kalehöyük
Resim-8: Kerkenes (Pteria) Surları.
Resim-9: Kerkenes'i (Pteria) çevreleyen sur duvarlarından bir ayrıntı
Resim-10: Kerkenes, Kappadokia Kapısı
Resim-11: Ariaratheia şehri harabeleri
Resim-12: Ariaratheia şehri giriş kapısı
Resim-13: Basilika Therma-Sarıkaya Roma Hamamı ve havuzu
Resim-14: Hurman Kale.
Resim-15: Karmalas Nehri ve Ariaratheia şehrinin surları.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada Kappadokia Bölgesi'nin coğrafyası, bahsi geçen coğrafya üzerinde meydana gelen olaylar silsilesi ve üzerinde yaşayan insanların etnik, siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik durumu bölümler halinde ele alınmıştır. Bu düzenlemeye göre ilk bölümde hemen her tarihi devirde fiziki coğrafya açısından büyük değişimlere uğrayan Kappadokia Bölgesi'nin sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sebepten ötürü bölgenin sınırlarını anlatan antikçağ yazarlarının eserleri detaylı olarak incelenmiştir. Araştırılan kaynaklar içerisinde Strabon'un verdiği sınırların nispeten daha net olması ve sonraki dönemlerde de yazarlar tarafından bu sınırlara dair detaylı bilgiler verilmesi nedeniyle bu dönem temel alınmıştır. Böylece tarih öncesi dönemlerden MS 395'e kadar Kappadokia Bölgesi'nin tüm tarihsel süreci bunun üzerinde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk aşamada bölgenin fiziki coğrafyasını oluşturan dağlar, ovalar ve nehirler ele alınmıştır. Böylece bölge hakkında ilk kez yazılı verilere ulaşabilmemiz nedeniyle Koloni Dönemi'nden itibaren fiziki coğrafya unsurlarının aldıkları isimler, zaman içinde bu isimlerin uğradığı değişimler ile lokalizasyonları üzerine bir araştırma ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda ise bu coğrafyada tarih öncesi dönemlerden MS 395'e kadar şekillenen uygarlıkların üzerinde durulmuş ve bölgenin fiziki coğrafyasının bu uygarlıkların şekillenmesine olan etkileri anlatılmaya çalışılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise ikinci kısımda verilen siyasi olayların bir devamı olarak bölgede bulunan ve Strabon'un bahsettiği sınırların temelini oluşturan 11 *strategia* anlatılmıştır. İlaveten bu bölümde Kappadokia'nın fiziki ve beşeri coğrafyası bir bütün olarak incelenmeye çalışılmıştır.

2. Amaç

Tarihsel devirler içerisinde Kappadokia Bölgesi'nin dağları, ovaları, nehirleri kısacası fiziki coğrafyasına verilen isimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu isimler zaman içerisinde değişmiştir ve bu çalışmada tarihsel süreçte bahsi geçen isim değişimleri incelenmiştir. Bu değişimler ile birlikte fiziki ve beşeri coğrafya

unsurlarının bölgenin siyasi, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimine olan etkileri ortaya konulmak istenmiştir. Buna ek olarak, bölgenin bulunduğu coğrafi konumun, bahsi geçen süre içerisinde bölge ve burada bulunan beşeri unsurlar üzerindeki etkisi, bu etkiler üzerindeki incelemeler çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

3. Araştırma Yöntemi

Kappadokia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası üzerine yapılan bu çalışmada bölgenin Eskiçağ tarihindeki konumu, akarsuları, dağları, ovaları, kentleri ve yolları gibi konular araştırılmıştır. Antik kaynaklar ve arkeolojik materyaller araştırmada temel alınmıştır. Ancak yazılı kaynakların henüz olmadığı tarih öncesi dönemlerin aydınlatılması için yapılan çok sayıda yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarından elde edilen veriler detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu bilgilerden faydalanılmıştır. Konumuzu ilgilendiren tarihi dönemlerde ise daha önce tercüme edilmiş tabletler, yıllıklar ve yazıtlardan yararlanılarak bölgenin tarihi coğrafyası üzerinde ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Bunlara ek olarak elde edilen bilgiler tarafımızca oluşturulan haritalar üzerine aktarılmıştır. Böylece düzlem üzerinde gösterilen bilgiler somutlaştırılmıştır.

Çalışma konusunu tarihsel coğrafyanın oluşturması nedeniyle bu konuyla ilgili bilgi veren antik yazarlar üzerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili en detaylı bilgi veren ve tezin çalışma sınırlarını belirleyen Strabon'un Geographika eseri temel kaynağımız olmuştur. Strabon'un bu eseri, bu yönden çalışmamızın belli başlı yönlendiricisi olmuştur. Antik yazarların yanı sıra zaman zaman seyyahların da eserlerine başvurulmuştur. Buna ek olarak yazarların bölgenin fiziki coğrafyası hakkında verdikleri bilgilerden yola çıkarak lokalizasyon denemeleri yapılmış ya da genel kabul görmüş olan yerlerin günümüzdeki durumları ile ilgili yerinde inceleme gerçekleştirilmiştir. Böylece antik yazarların kentler veya fiziki coğrafya üzerine verdikleri bilgiler ile bunların günümüzdeki durumunu karşılaştırma olanağı ortaya çıkmıştır. Bu durum meydana gelen değişimlerle ilgili daha somut veriler elde edebilmemizi mümkün kılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPPADOKİA BÖLGESİ'NİN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

1.1.Kappadokia Bölgesinin Jeolojik ve Jeomorfolojik Oluşumu

Kappadokia Bölgesi, coğrafi oluşumlar bakımından büyük değişimlere uğramıştır. Bölgenin doğu yönünden başlayarak bir değerlendirme yapıldığında Toros orojenik kuşağının kuzeyinde yer alan¹ Malatya'nın arazi stratigrafisi Alt Paleozoik dönemden başlayarak Senonien, Paleosen (65,5- 55,0 milyon yıl), Eosen (55,0-33,7 milyon yıl), alt, orta ve üst Miosen (23,8-5,32 milyon yıl) ve günümüzde alüvyon alan şeklinde ifade edilmektedir.² Bu değişimler arasındaki volkanik faaliyetler III. jeolojik dönemin (Tersiyer) sonlarına doğru gerçekleşmiştir.³

Kayseri, Niğde, Aksaray ve Nevşehir illerinin içinde bulunduğu bölgedeki yeryüzü şekilleri Neojen dönemde günümüzden yaklaşık 25 milyon yıl önce (jeolojinin üçüncü zamanının ikinci yarısında) oluşmuştur.⁴ Oluşumlar IV. zamanda devam etmiştir⁵.

Neojen dönem içerisinde bölgede önemli coğrafi değişimler meydana gelmeye başlamış özellikle çukur kısımları göller kaplamıştır. Niğde ve Nevşehir illerinin bulunduğu alanlarda taneli püskürmeler sonucu volkan breşi (aglomera), kum ve tüf birikintileri meydana gelmiştir. Bu dönemde bölgenin doğusunda Arabistan sert kütlelerinin kuzeye doğru ilerlemesi sonucunda meydana gelen sıkışma neticesinde "çek-ayır" adı verilen faylanma oluşmuştur. Ayrıca tektonik hareketlere bağlı olarak Neojen dönemde bölgede şiddetli bir volkanik faaliyet gerçekleşmiştir. Kappadokia Bölgesi'nde uzun ve yüksek dağ sıraları yoğun olarak görülmemektedir. Buna karşılık bölgede orojenik ve volkanik dağ sıraları yer almaktadır.⁶ Gürlevik ve Tecer Dağı çekirdeğinde Kretase yaşlı, bir kalker tespit edilmiştir.⁷

¹ Karadoğan, 2001: 28 vd.

² Stchepinsky, 1944: 79-80.

³ Atalay ve Mortan, 2011: 531.

⁴ Tuncel, 1996: 34.

⁵ Esin, 1998: 67.

⁶ Atalay ve Mortan, 2011: 447 vd.-535-542.

⁷ Yalçınlar, 1999:408.

Özellikle Geç Miyosen dönemde volkanik oluşumlar oldukça şiddetlidir.⁸ Volkanik kökenli dağları Erciyes (3917 m), Melendiz (1898 m) ve Büyük Hasan Dağı (3268 m) oluşturmaktadır. Bu dağlar, Pliosen'den başlayarak Kuvaterner'de (IV. Jeolojik Zaman) de dönem dönem çıkan volkan malzemelerinin tortullaşması ile meydana gelmişlerdir.⁹ Pliosen dönem içerisinde bölgenin doğusunda yer alan Tüllük Tepe (Malatya) ve Orta-Üst Miyosen döneme tarihlendirilen Yamadağ (Malatya) volkanitleri ile yine aynı dönemde volkanik kayalarla şekillenen Gürlevik ve Tecer Dağları ortaya çıkmıştır.¹⁰

Bölgedeki Kuvaterner strato volkanlar ise Erciyes ve Hasan Dağ'larıdır¹¹. Bu volkanik yapılar arasında Tuz Gölü ve Ecemiş fayları bulunmaktadır¹².

Kuvaterner dönemde, son buzul dönemi sırasında (Würm) bölgede bozkırlar yayılım göstermiş ve şiddetli rüzgârlar etkili olmuştur. Ancak son buzul döneminde Erciyes Dağı'nda volkanik faaliyetler devam etmiş, dağ bu dönemin sonlarına doğru buzullarla kaplanmıştır.¹³

Kappadokia, Orta Anadolu'daki volkanik bölgenin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bölge Üst Miyosen-Holosen ignimbitler ve çökeltilerden ve lav akıntılarında meydana gelmiştir.¹⁴

1.2.Kappadokia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası

1.2.1. Bölgenin Konumu

Kappadokia, Antikçağ'da Anadolu coğrafyasının merkezinde yer alan geniş bir alanın ismidir. Bu alan Eskiçağ'da yaklaşık olarak günümüz Malatya, Yozgat ve Sivas'ın güneyi, Adana'nın kuzey kesimleri, Ankara'nın doğusu, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde¹⁵ illeri ile Kahramanmaraş'ın kuzeyini oluşturmaktadır (Harita-1).

⁸ Çiner vd. 2012:2.

⁹ Atalay ve Mortan, 2011: 535.

¹⁰ Yalçınlar, 1999: 408; Karadoğan, 2001: 30-31; Solak, 2011: 11.

¹¹ Çiner vd. 2012: 5.

¹² Aydar vd. 2013:740.

¹³ Atalay ve Mortan, 2011: 542.

¹⁴ Çiner vd. 2012:2.

¹⁵ Sevin, 1998a:47.

1.2.2. Bölgenin Sınırları

MÖ III. binden itibaren Orta Anadolu Bölgesi'nin çok büyük bir bölümünü kaplayan Kappadokia Bölgesi üzerinde Hatti hâkimiyeti söz konusudur.¹⁶ MÖ II. binde bölge Hitit egemenliği altına girdikten sonra, başkent Hattuša'nın güneyinden Kizzuwatna'ya değin uzanan geniş alan Aşağı Ülke (^{KUR} ŠAPLI. TI) şeklinde isimlendirilmiştir.¹⁷

MÖ I. bin başlarında tüm Anadolu yarımadasını kapsayan bir takım siyasi olaylar gerçekleşmiştir. Bu dönemde çok sayıda kavim Anadolu toprakları üzerine göç etmiştir. Bu göçler ile birlikte gelen Phryg kavmi Halys'ün batı kıyısına yerleşmiştir.¹⁸ Halys'ün doğu tarafları ise MÖ XII. yy dolaylarında Muşkiler tarafından iskân olunmuştur.¹⁹

Kappadokia Bölgesi'nde MÖ IX'dan MÖ VIII. yüzyıl sonuna değin Tabal, Kaška ve Muški siyasi olarak hâkimiyet kuran güçlerdir.²⁰ Bunlar içerisinde Tabal yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla batı-doğu yönünde Tatta Limne'den (Tuz Gölü) Gürün'e, kuzey-güney yönünde Halys Nehri'nden Tauros dağ silsilesine değin yayılım göstermiştir.²¹ MÖ VI. yy'da ise Kappadokia Bölgesi'nin sınırları²² hakkında kesin ve detaylı verilere sahip değiliz.²³

Pers döneminde Kappadokia Bölgesi'nin sınırlarının net bir şekilde belirlenmesi çok da mümkün görünmemektedir.²⁴ Bu sınırlardan nispeten daha açık olanı Herodotos'un verdiği bilgiler sayesinde saptanmaya çalışılmaktadır. Buna göre MÖ 590'da başlayarak MÖ 28 Mayıs 585 günü sona eren Lydia-Med savaşı sonrasında Halys sınır kabul edilmiştir. Bundan sonra da nehrin doğu yönünde Med egemenliği söz konusu olmuştur.²⁵

¹⁶ Vigo, 2014: 80.

¹⁷ Bryce, 2005: 47-48.

¹⁸ Herodotos, I: 72.

¹⁹ Barnett, 1987: 47.

²⁰ Sevin, 1998a: 48.

²¹ Barnett, 1987: 50.

²² Arslan ve Bulut, 2017: 49-65.

²³ Esin, 1998: 65.

²⁴ Dusinberre, 2013: 37.

²⁵ Herodotos, I: 74.

Pers hâkimiyeti sırasında Anadolu çeşitli satraplık²⁶ ya da idari alanlara bölünerek yönetilmiştir. Bunlar içerisinde Kappadokia da tıpkı Hellespontos Phrygia'sı, Büyük Phrygia, Karia ve Kilikia'daki satraplıklar gibi bir satraplık birimi olarak düzenlenmiştir. Bahsi geçen bu yönetim alanlarının idari sınırları hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak özellikle Lydia, Phrygia ve Kappadokia satraplık adı altında 6 birime ayrılarak yönetilmiştir.²⁷

MÖ 500 dolaylarında Tauroslar, Kappadokia'nın güney sınırını belirlemiştir. Taurosların kuzeyinde bulunan Kilikia'da Kappadokia satraplığı yer alırken güneyindeki kısım Syennesis ve onun soyundan gelenler tarafından yönetilmiştir. Med döneminde Kappadokia satraplığı Halys'ün ötesine geçememiş olmasına rağmen Pers hâkimiyeti sırasında sınır, Tauros'un kuzeyindeki Kilikia ile buna başkent Mazaka'nın da dâhil olmasıyla birlikte güneye doğru bir yayılım göstermiştir. Grek listelerine göre, Kappadokia Küçük Asya'nın merkezinde yer almıştır ve Phrygia bu bölgenin bir kısmını oluşturmuştur. Doğu sınırını ise yollar bölümünde ayrıntılı olarak değineceğimiz Kral Yolu belirlemiştir. Bu dönemde Kappadokia Küçük Asya'nın en önemli politik merkezidir.²⁸

MÖ 360'da bölgede Perslerin hâkimiyeti söz konusu iken²⁹ Kappadokia ikiye bölünmüştür. Bu bölünmeye göre Karadeniz dolaylarında bulunan kısım “*Kappadokia Pontika*” olarak isimlendirilmiştir. Güneydeki bölüm ise “*Megale Kappadokia, Asıl Kappadokia ya da Tauros yakınındaki Kappadokia*” olarak anılmıştır.³⁰ Çalışma sınırlarımız içinde bulunan Megale Kappadokia'nın 80.000 km² gibi büyük bir alanı kapladığı düşünülmektedir.³¹

Hellenistik dönemde Büyük İskender, seferi sırasında Ankyra'da hâkimiyet kurmasının ardından Kappadokia'ya doğru yürümüş ve Halys Nehri'nin güney

²⁶ Bu kelime Eski Persçe'den gelmektedir ve “*ülke, eyalet ve valilik*” anlamı taşımaktadır. Dusinberre, 2013: 34.

²⁷ Dusinberre, 2013: 33.

²⁸ Herzfeld, 1968: 88 vd.

²⁹ Sevin, 1998a: 48.

³⁰ Strabon, XII: 1. 4; Ayrıca bkz. Herzfeld, 1968: 102; Dönmez, 2013: 105.

³¹ Esin, 1998: 65; Sevin, 1998a: 48.

tarafında kalan toprakları egemenliği altına almıştır.³² Strabon, Makedon kontrolü altında iken bölgenin satraplıktan krallığa dönüştürüldüğünü ifade etmektedir.³³

Kappadokia'nın krallığa dönüşmesinden sonra mevcut sınırlarda sürekli bir değişim söz konusu olmuştur. Kappadokia Krallığı adı altında yönetilmeye başlanan bölgeye öncelikle III. Ariarathes'in hükümdarlığı esnasında Kataonia eklenmiştir.³⁴

V. Ariarathes (MÖ 163-130), bölgenin daha sonra iki önemli *metropolis* olacak Eusebia adıyla iki kent (Mazaka/Kaesarea-Kayseri ve Tyana/Kemerhisar) ve Nyssa (Harmandalı) ile Anisa (Kültepe) yerleşim yerlerini kurmuştur.³⁵ Ayrıca V. Ariarathes'in MÖ 133 yılında Bergama Krallığı'nın Roma'ya miras olarak verilmesine karşı çıkan Aristonikos'un isyanını bastırmada Roma'ya yardımcı olması nedeniyle, Roma tarafından Lykaonia, Pamphylia ve Pisidia Kappadokia sınırlarına dâhil edilmiştir.³⁶

MÖ 90/89 yılında ise VI. Mithradates Eupator'un Kappadokia kralı I. Ariobarzanes'i (MÖ 95-63) tahttan indirmesinden sonra, Bithynia kralı IV. Nikomedes ve Pontos kralı arasında bir mücadele meydana gelmiştir. Savaşı fırsat bilen VI. Mithradates Eupator, Kappadokia'ya saldırmış ve burayı işgal etmiştir. Savaşta IV. Nikomedes'in yenilmesi sonucunda Pontos kralı Küçük Asya'nın büyük bir kısmını ele geçirmiştir. VI. Mithradates Eupator Bithynia, Pontos, Phrygia ve Kappadokia gibi yerleri kendisine bağlı birer satraplık haline getirmiştir.³⁷ Yine aynı dönemde Armenia hükümdarı Tigranes, Roma'nın talep ettiği ücreti ödemeyerek ona karşı itaatsizlik etmiştir. Roma bu duruma sessiz kalmamış ve olaya müdahale etmesi için Pompeius'u göndermiştir. Pompeius, Tigranes'in yaptığına karşılık ceza olarak Sophene Krallığı ile Gordyene'yi (Armenia Minor'da) Kappadokia kralının yönetimi altına vermiştir. İlaveten bazı Kilikia kentleri ve Kastabala da yine Kappadokia Krallığı'na dâhil edilen yerler arasındadır.³⁸

³² Arrianos, II: 4. 2; Ayrıca bkz. Baydur, 1970: 92.

³³ Strabon, XII: 1.4.

³⁴ Tekin, 1998:201.

³⁵ Tekin, 2008: 160.

³⁶ Özsait, 1982: 358; Tekin, 2008; 160.

³⁷ Özsait, 1982: 361-362.

³⁸ Appian, Mithridatic Wars, 105.

I. Arkhelaos döneminde (MÖ 36-17) ise Kappadokia sınırlarında değişiklikler meydana gelmiştir. I. Arkhelaos, Antonius-Octavianus mücadelesinde kendisini tahta çıkararak³⁹ Antonius'un tarafında yer almıştır. Savaşta Antonius yenilmiş, ancak şaşırtıcı şekilde Octavianus Arkhelaos'un kral olarak kalmasına izin vermiştir.⁴⁰ Dahası Armenia Minor ve Dağlık Kilikia da kralın yönetimine verilmiştir.⁴¹

I. Arkhelaos'un ölümünden sonra (MS 17) hem imparator Tiberius'un (MS 14-37) isteği hem de *senatus* kararı ile Kappadokia Roma'ya bağlı bir eyalet ilan edilmiştir.⁴² Bu yeni eyalete yönetici olarak Quintus Veranius atanmıştır.⁴³

Kappadokia Bölgesi krallık iken idari anlamda valiliklere bölünerek yönetilmiştir. Aynı durum Roma eyaleti olduğu sırada da değişmemiştir.⁴⁴ Ayrıca bu dönem içerisinde Kappadokia'nın sınırları hakkında bize nispeten daha net veri sağlayacak olan en mühim unsurları *strategialar* (valilik) oluşturmaktadır.⁴⁵ Strabon bu *strategiaların* sayısının Kappadokia'nın son kralı I. Arkhelaos ve önceki krallar döneminde 10 adet olduğunu ifade etmektedir. Bunlar, Garsauritis, Tyanitis, Morimene, Khamanene, Saravene, Kilikia, Kataonia, Sargarausene, Laviansene ve Melitene'dir. Roma döneminde bunlara ilaveten Kastabala, Derbe ve Kybistra dolaylarındaki Kilikia'nın da eklenmesi ile sayı 11 olmuştur.⁴⁶ Bunların her biri üçüncü bölümde *strategialar* başlığı altında tek tek incelenecektir.

Antik kaynaklar, Kappadokia Bölgesi'nin sınırlarının belirlenmesi açısından oldukça kayda değer veriler sağlamaktadır. Buna göre kuzeybatı yönünde Kappadox Nehri, Galatia ve Kappadokia arasındaki sınırı oluşturmaktadır.⁴⁷ Bölgenin kuzey sınırını Khamanene'nin batısından başlayarak Laviansene'nin doğusunda son bulan hat oluşturmaktadır. Burada bulunan dağ silsilesi⁴⁸ sınırın belirlenmesi açısından

³⁹ Strabon, XII: 2.11.

⁴⁰ Tekin, 1998: 211; Durukan, 2012: 17.

⁴¹ Cassius Dio, LIV: 9. 1; Ayrıca bkz. Tekin, 1998: 211.

⁴² Strabon, XII:1. 4; Ayrıca bkz. Özsait, 1982: 384-385.

⁴³ Tacitus, 2.56; Ayrıca bkz. Rémy, 1986: 30; Tekin, 1998: 216. Q. Veranius'un kariyeri ile ilgili daha detaylı bilgi edinmek için bkz. Rémy, 1989: 179 vd.

⁴⁴ Strabon, XII: 1. 4.

⁴⁵ Ramsay, 1960:348.

⁴⁶ Strabon, XII: 1. 4

⁴⁷ Strabon, XII:5. 4.

⁴⁸ Akdağ sıradağları olduğu düşünülmektedir, Ramsay, 1960:349.

oldukça mühimdir.⁴⁹ Ayrıca Plinius, Kappadokia Bölgesi'nin doğusunda, Kappadokia-Armenia birleşiminde Melitine'nin sınırı oluşturduğundan bahsetmektedir.⁵⁰

Kappadokia'nın batı sınırının büyük bir kısmını, Galatia'dan güneye doğru uzanan fakat Büyük Phrygia'ya ait olan Tatta Limne oluşturmaktadır.⁵¹ Bu noktadan sonra güneybatıya doğru uzanan geniş alanda Lykaonia Bölgesi bulunmaktadır. Lykaonia'ya ait olan Koropassos köyü⁵² Kappadokia-Lykaonia arasındaki sınırı teşkil etmektedir.⁵³

Güneybatı yönünde bulunan Tyanitis, Kappadokia sınırlarına dâhildir ve bu *strategianın* en önemli yerleşimlerini Kybistra ve Kastabala oluşturmaktadır.⁵⁴ Cicero, Kybistra yerleşiminin Kappadokia Bölgesi'ne ait en uzak nokta olduğunu nakletmektedir.⁵⁵

Kappadokia Bölgesi'nin sınırlarını yukarıda verilen bilgilere bakılarak daha da detaylandırarak olursak sınır, batıda Aspona (Şedid Höyük)⁵⁶ ve Parnassos (Parlasan-Değirmenyolu)⁵⁷ arasından geçerek güneye Tatta Limne'ye⁵⁸ doğru devam eder.⁵⁹ Tatta Limne'nin en güneyinde Kappadokia ve Lykaonia arasındaki sınırı Lykaonia'ya bağlı olan Koropassos köyü (Akhan)⁶⁰ oluşturmaktadır.⁶¹ Sınır burada güney yönünü takip ederek Arsıma Dağı ve Karacadağ'a uzanır. Daha güneyde ise bu iki eyalet arasındaki sınırı Divle Vadisi çizer.⁶² Burada Kappadokia Bölgesi'ne ait

⁴⁹ Strabon, XII:2.10.

⁵⁰ Plinius, VI: III.9.

⁵¹ Strabon, XII: 5. 4.

⁵² Köy Sultanhan-Aksaray arasına, Ramsay, 1960: 380; Aksaray'da bulunan Akhan'a, Vitale, 2017:103 lokalize olunmaktadır.

⁵³ Strabon, Koropassos ve Garsauria arasındaki mesafenin 120 stadion olduğundan bahsetmektedir, Strabon, XII: 6.1. 1 stadion yaklaşık 177,6 m'dir, bkz. Herodotos, Uzunluk Ölçüleri, 813.

⁵⁴ Ramsay, 1960:377.

⁵⁵ Cicero, Ad. Fam. 15.4.

⁵⁶ Belke, 1984:135.

⁵⁷ Hild ve Restle, 1981:252-253.

⁵⁸ Strabon, gölün Morimene yakınında olduğunu ve Büyük Kappadokia boyunca uzandığını; ancak Büyük Phrygia'nın bir parçası olduğunu ifade etmektedir, Strabon, XII: 5. 4.

⁵⁹ Belke, 1984: 39; Hild ve Restle ise Parnassos'un Kappadokia'da olduğunu kabul ederler, Hild ve Restle, 1981:252-253. Ayrıca bkz. Ramsay, 1960: 501.

⁶⁰ Belke, 1984: 39; Vitale, 2017: 103.

⁶¹ Strabon, XII: 6.1.

⁶² Belke, 1984: 39.

Kybistra (Ereğli) sınırı oluşturmaktadır ve burası Kappadokia'nın batıda bulunan en uç kısmıdır.⁶³

Kappadokia'yı Kilikia'dan ayıran güney sınırını Tauros dağ silsilesi oluşturmaktadır. Bu sınır doğuya doğru Tauros dağ sırtlarını takip eder. Ancak burada sınırın en net belirlenebildiği nokta Kokusos'un (Göksun)⁶⁴ güneyinde yer alan Mazgaç Beli'dir. Nitekim Hild, Mazgaç Beli'nde bulunan bir kaya yazıtından yola çıkarak Kappadokia-Kilikia sınırının buradan geçtiği sonucuna varmıştır.⁶⁵ Buradan sonra sınır Kokusos'un doğusundan, Malatya Dağları üzerinden Euphrates'e (Fırat) ulaşmaktadır.⁶⁶

Kappadokia Bölgesi'nin kuzey sınırını doğuda Sebastia'nın (Sivas) güneydoğusunda bulunan Çaltı Suyu Vadisi oluşturmaktadır. Buradan sonra sınır Tecer Irmağı Vadisi'nin doğusu boyunca uzanır ve bu noktada geri kalan sınırı Kuzey Anadolu dağları belirlemiştir. Sınır buradan kuzey yönüne doğru dönerek Yıldızeli'nde bulunan Yeni Han üzerinden batıya yönelir. Bu noktadan sonra sınır Eğriöz Vadisi boyunca Sorgun'da yer alan Köhne'ye doğru uzanır.⁶⁷ Buradan sınır Saravene Bölgesi'ne dâhil olan Sibora'dan (Karamağara) geçerek, Galatia-Kappadokia sınırında yer alan ancak Kappadokia'ya dâhil olan Korniaspa'ya (Yozgat)⁶⁸ ulaşır. Sınır Korniaspa'dan sonra güneybatı istikametini takip ederek Yerköy-Delice Irmak üzerinden güneybatıya yönelir. Buradan Semaluos (Cemele) üzerinden geçerek Aspona-Parnassos sınırı ile birleşir.⁶⁹ Bu sınırlar bizim çalışmamızın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

MS 395'e gelindiğinde ise Kappadokia Roma'nın ikiye bölünmesi sonucunda imparatorluğun doğu sınırları içinde kalmıştır.⁷⁰

⁶³ Cicero, Ad. Fam. 15.4.

⁶⁴ Hild ve Restle, 1981: 217.

⁶⁵ Hild, 1977:134; Ünal ve Girginer, 2007: 61.

⁶⁶ Belke, 1984: 39.

⁶⁷ Hild, 1977:104-109.

⁶⁸ Hild ve Restle, 1981: 215.

⁶⁹ Ramsay, 1960: 291-334; Hild, 1977: 104.

⁷⁰ Tekin, 1998: 223-225.

1.3.Kappadokia Bölgesi'nin Yüzey Şekilleri

1.3.1. Bölgenin Dağları

Kappadokia Bölgesi, yüzey şekilleri bakımından farklılıklar arz etmektedir. Bölgenin çoğu kesimleri dağlık bir yapıya sahipken kuzey ve batısını nispeten düzlük alanlar oluşturmaktadır. Bölgede çok sayıda yüksek dağ silsilesi bulunmaktadır (Harita-2). Kappadokia'yı güneyde Kilikia'dan ayıran Tauroslar ve bunun bir uzantısı olan Anti Tauroslar hem yükseltileri hem de bölgeler arasında sınırların belirlenmesi konusunda büyük bir öneme sahiptirler. Bölgede bulunan diğer önemli dağlar aşağıda incelenecektir. Bunlar arasında sadece Hitit dönemine ait metinlerde bulunan ancak diğer tarihi çağlarda ismi zikredilmeyen Daha Dağı (Harita-2) bölgede bulunması muhtemel bir diğer yükseltiyi oluşturmaktadır. Dağ, Hitit metinlerinde kralların kült gezileri esnasında ziyaret ettikleri önemli bir ritüel şehri olan Zippalanda kenti ile sıkça zikredilmektedir.⁷¹

Bu noktada Zippalanda kenti dağın yerinin tespitinde oldukça önemli bir konuma sahiptir. Hitit metinlerine dayanılarak kentin Ankuwa'ya bir gün ya da bir günden çok daha az bir mesafede yer aldığı düşünülmektedir.⁷² Bu durumda hem metinlerin verdiği bilgiler hem de yüzey araştırmaları ve kazılardan elde edilen verilere göre Zippalanda şehrinin Kerkenes Dağ'ın kuzeybatısında yer alan Kuşaklı Höyük olabileceği düşünülmektedir.⁷³ Bu durumda Daha Dağı'nın Kerkenes Dağ olma ihtimali kuvvet kazanmaktadır.⁷⁴

1.3.1.1. Argaios

Tarihsel süreç içerisinde Kappadokia Bölgesi'nin en yüksek dağlarından biri olan Argaios'a (Erciyes Dağı) tarihin hemen her döneminde bir kutsiyet atfedilmiştir. Dağın bu özelliğinin tarihöncesi dönemlerden itibaren var olduğu ileri sürülmektedir.⁷⁵

⁷¹ Bryce, 2009: 791-792.

⁷² Ünal, 1981: 454; Metinlerin numaraları için bkz. Ünal, 1981: 454 (133. dipnot).

⁷³ Gurney, 1995: 69 vd; Summers, 2000: 55; Mazzoni, 2009: 10; Bryce, 2009: 792. Kentin yeri ile ilgili tartışmalar için bkz. Bryce, 2009: 791 vd.

⁷⁴ Summers, 2000: 55; Mazzoni, 2009: 10; Summers, 2013: 42.

⁷⁵ Baydur, 1994: 73; Günbattı, 2012: 184.

Argaios (Resim-1), Asur Ticaret Kolonileri döneminde önemini muhafaza etmiştir. Nitekim Kaniş ve Asur arasında yapılan antlaşmalarda himayesi istenilen tanrılar arasında Mezopotamyalı tanrıların yanı sıra (Fırtına Tanrısı Adad, Ay Tanrısı Sin, Güneş Tanrısı Şamaş) yerel tanrılar olan Kubaba ve Aşkaşeba Dağı da yer almaktadır. C. Günbattı, burada adı geçen ve tanrısallaştırılan Aşkaşeba Dağı'nın Erciyes olduğunu, bu ismin sadece Kaniş-Asur arasında yapılan antlaşmada yer aldığını belirtmektedir.⁷⁶ Aşkaşeba adının Luvice olabileceği düşünülmektedir ve bu sonuca kārūm döneminde, güneyden Kaniş'e değin yayılan Luvi nüfusunun varlığı neticesinde ulaşılmaktadır.⁷⁷

Aşkaşeba ile Hitit ritüellerinde ve tanrı listelerinde adı bulunan Pirwa arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Ayrıca Argaios ve at yetiştiriciliği arasındaki bağlantı ile at ve Pirwa arasındaki ilişki ve bu ilişkinin çağlar boyunca da devam etmiş olması bu bağlantıyı doğrulayabilir niteliktedir.⁷⁸

Dağa atfedilen kutsiyet Hitit döneminde de devam etmiş ve dağ, bu devirden itibaren oldukça önemli bir kült merkezi haline gelmiştir. Hitit dönemi içerisinde Erciyes Dağı ile ilgili bilgi veren kaynakları Yazılıkaya ve Şimşekkaya kabartmaları oluşturmaktadır. Özellikle Yazılıkaya kabartmasında Kumarbi Destanı'nda anlatılan efsaneyle orantılı olarak iki dağ tanrısının karşılaşmaları tasvir edilmiştir. Burada yer alan dağ tanrılarının isimleri Nanni ve Hazzi'dir.⁷⁹ Kabartmada yer alan Nanni ve Hazzi dağları üzerinde Fırtına Tanrısı Teşup'un betimlenmesi Hitit Ülkesi içinde iki önemli dağın tanrısallaştırıldığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.⁸⁰ Hurrice kökenli olan bu isimlerden Nanni'nin (ḪUR.SAG na-an-ni), Erciyes'in o dönemde kullanılan adı olduğu ileri sürülmektedir.⁸¹ Bölgenin şüphesiz en önemli yükseltilerinden biri olan bu dağ, Hitit metinlerinde ḪUR.SAG ḫar-ga-aš (KUB XXIX I II 25), ḪUR.SAG.BABBAR "beyaz dağ"⁸² veya Harkasos şeklinde geçmektedir ve bu isim Erciyes ile bir tutulmaktadır.⁸³ Zira N. Baydur, dağın

⁷⁶ Günbattı, 2012:115-183-184.

⁷⁷ Forlanini, 2009: 42-43.

⁷⁸ Forlanini, 2009: 42-43.

⁷⁹ Güler, 1991:575; Burney, 2004:224.

⁸⁰ Baydur, 1994: 74; Burney, 2004:224.

⁸¹ Bossert, 1954: 135; Baydur, 1994: 74.

⁸² Günbattı, 2012:184.

⁸³ Del Monte ve Tischler, 1978: 88.

yakınlarında bulunan Hitit hiyeroglifleri ile yazılmış bir yazıtta “*Harhara*” isminin yer alması ve bu kelimenin Hitit dilindeki “*harkis= beyaz*” sözcüğüyle uyuşması gibi faktörlerden yola çıkarak bu ismin Grekçe’de Argaios⁸⁴ sözcüğü ile ifade edildiğini belirtmiştir. Böylece yazar, Bossert’in ileri sürdüğü fikirleri açıkça desteklemiştir.⁸⁵ Hisarcık ve Tekirderbent Luvi hiyerogliflerinde “*Harhara*” olarak geçen bu ismin⁸⁶ Harharna kasabasıyla ya da dağın ikinci bir zirvesiyle bağlantılı olabileceği düşünülmektedir⁸⁷ (Harita-2).

Roma döneminde ise Antik yazarların dağ hakkında verdikleri bilgilerin hem içeriği hem de sayısında bir artış söz konusudur. Strabon’un anlatımına göre Argaios’un zirvesinde hiçbir zaman kar eksik olmamıştır ve ona göre burası dağların en yükseğidir. Öyle ki yazar, dağın zirvesinden açık havada Pontos ve Issikos Denizi’nin görülebileceğini ileri sürerek bir önceki cümledeki bu ifadesine kanıt oluşturmaktadır.⁸⁸

1.3.1.2. Preion

Sobagena’nın⁸⁹ kuzeybatısında yer alan dağdır.⁹⁰ Bu dağ, iki sadık yoldaş olan Philippus ve Arsinous’un köyleri arasındaki bozulmayan sınırı oluşturmaktadır. Arsinous’un evi Sarromaena⁹¹’dadır, Philippus’un kasabası ise Sobagena’dır.⁹² Ancak Ptolemaios, bu dağın Galatia sınırları içerisinde olduğundan bahsetmektedir⁹³ (Harita-2).

1.3.1.3. Didymoi

Burası, Kaesareia’nın güneydoğusunda bulunan ve Argaios’un bir uzantısı olan Ali Dağ’a (Resim-2) lokalize edilmektedir. Dağın antik dönemdeki durumuna dair

⁸⁴ Hild-Restle, 1981:149; Kaesarea’nın güneyindeki dağ, BATL, Map, 64: 987.

⁸⁵ Bossert, 1954:135.

⁸⁶ Dağ, Hisarcık Yazıtı’nda şu şekilde geçmektedir: “*Ben Warpiris (?), kutsanmış Güneş, Harhara Dağı’nu bir irwa ceylanıyla dokuz kez onurlandırdım.*” Hawkins, 2000:483. Tekirderbent Yazıtı net okunamamakla birlikte “*ha-ra-i-ha-ra*” kelimesi görülebilmektedir, Hawkins, 2000: 499.

⁸⁷ Forlanini, 2009: 42-43.

⁸⁸ Strabon, XII: 2. 7; Plinius ise Mazaka’dan “*Argaios Dağı’nın altında*” diye bahseder, Plinius, VII: II.6-7.

⁸⁹ Hurman Kalesi Philippus’un kasabası Sobagena bölgesini işgal etmektedir, Sterret, 1988: 304 (No: 352-354); Hild ve Restle, 1981: 153.

⁹⁰ BATL, Map. 64.

⁹¹ Hild ve Restle, 1981:153. Arsinous’un kasabası Sarromaena, Maragos yerleşim bölgesini işgal etmektedir. Maragos Sarromaena’nın bozulmuş bir şeklidir. Sterret, 1988. No: 352.

⁹² Sterret, 1988, No: 352; Hurman Kalesi, Ramsay, 1960: 342; BATL. Map. 64.

⁹³ Ptolemaios, V: IV.

elimizde çok fazla bilgi bulunmamaktadır, ancak F. Hild, Caesar Alexios'un 1079'da Türkler'den, Didymoi Dağı'nı aşarak Gabadonia'ya kaçtığı kaynakların dağa dair verdiği en önemli veridir ⁹⁴ (Harita-2).

1.4. Kappadokia Bölgesi'nin Ovaları

1.4.1. Kataonia Ovası

Kappadokia'nın güneydoğusunda yer alan bu ova, aynı zamanda bulunduğu bölgenin en verimli alanını oluşturmaktadır.⁹⁵ Strabon, Kataonia'nın geniş ve çukur bir ova olduğunu vurgulamakta ve yaprak dökmeyen ağaçlardan başka bölgenin her şeyin yetişmeye müsait bir yapısının olduğundan bahsetmektedir. Ova, güney yönünde Kilikia Tauroslarının bir kolu olan Amanos ve Anti-Tauroslarla⁹⁶ çevrilidir,⁹⁷ kuzeyde dik yamaçlarla çevrili, derin bir vadi boyunca akan Melas (Tohma Suyu)⁹⁸ ve doğusunda Melitene yer almaktadır⁹⁹ (Harita-2).

Tauros silsilesinin bir uzantısını oluşturan Anti-Tauros ve çevresi oldukça engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Bu özelliği ile adı geçen dağ sırası Kataonia Ovası'nın doğal bir tahkimatını meydana getirmiştir. Kappadokia Bölgesi'nin batısındaki alan ile Halys ve çevresi, güneyde Tauros'a kadar olan kısım ve Melitene ile birlikte Kataonia Ovası'nda da yoğun tarım faaliyetlerinin olabileceği düşünülmektedir. Zira Kappadokia'nın oldukça zengin tarım alanlarının olduğu bilinmektedir.¹⁰⁰

Roma döneminde Kataonia, Melitene ile birlikte Kappadokia'ya eklenmiştir.¹⁰¹ Kataonia alan büyüklüğü bakımından Kappadokia Bölgesi'nin onda birlik bir kısmını oluşturmaktadır. Kaynağını Kataonia Ovası'nın ortasından olan Pyramos Nehri, Kilikia ovaları ile birlikte bu bölgeden de denize alüvyon taşır.¹⁰²

⁹⁴ Ayrıca Hild Gabadonia'yı Develi'ye lokalize etmektedir, Hild, 1977: 123.

⁹⁵ Smith, 1877:104.

⁹⁶ Tahtalı Dağları, Sevin, 1998a; 58.

⁹⁷ Strabon, XII:2. 2; Cramer, 1832, II: 138.

⁹⁸ Magie, 1950:492.

⁹⁹ Smith, 1877:104.

¹⁰⁰ Magie, 1950:492.

¹⁰¹ Smith, 1877:104.

¹⁰² Strabon, XII: 1. 2; XII: 2. 4.

Aynı zamanda Kataonia'nın bulunduğu alan toprak bakımından verimliliğinin yanı sıra, Tunç Çağı'ndan Antik Çağ'a değin hem Kaesarea ve Melitene ve hem de Sebasteia-Kilikia arasındaki yollar için oldukça stratejik bir önem arz etmiştir.¹⁰³

1.4.2. Bagadania

Argaios dağının güneyine,¹⁰⁴ Argaios ile Tauros Dağları'nın arasına yerleştirilen ova, Tauros Dağları'nın eteklerinde bulunmaktadır¹⁰⁵ (Harita-2). Bu ova, Kappadokia Bölgesi'nin en güney kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca bölge, Kappadokia'nın büyük bir kısmını kaplamaktadır ve otlak arazisi olarak kullanılmıştır.¹⁰⁶ Nitekim Strabon, düz ve diğer yerlere kıyasla¹⁰⁷ daha güneyde olmasına rağmen bu ovalık alanda hemen hiç meyve ağacının yetişmediğini belirtmektedir.¹⁰⁸

1.5. Kappadokia Bölgesi'nin Akarsuları

1.5.1. Halys

Hitit metinlerinde Maruşanta/Maraşantia¹⁰⁹ olarak Kızılırmak Nehri'nden (Harita-2) bahsedilmektedir. Nehir, Kaniş'in batısında bulunan çok sayıda kente gidiş gelişlerde geçilmiş olmasına rağmen Asur Ticaret Kolonileri döneminde şimdiye kadar hiçbir şekilde nehirden söz edilmemektedir.¹¹⁰

MÖ II. bin yılda bu büyük nehir tarafından sınırlandırılan bölge Hitit Ülkesi'nin çekirdeğini oluşturmaktadır¹¹¹. Bu nehir Hitit anayurdu ve komşuları arasında (kesin bir sınırı olmayan kuzey ve kuzeydoğu bölgeleri dışında) doğal bir sınır oluşturmuştur. Nehrin günümüzdeki uzunluğu yaklaşık 1.355 km'dir. Nehir, Hitit Ülkesi'nin savunmasında onu avantajlı gibi gösterse de, 915 km boyunca

¹⁰³ Mutlu, 2016: 314.

¹⁰⁴ BATL. Map. 64

¹⁰⁵ Strabon, II:1. 2; XII:2.10.

¹⁰⁶ Smith, 1873:506-509.

¹⁰⁷ Bu bölgeler, Phanaroia (Taşova, BATL. Map.87), Amisus (Samsun, BATL. Map.87) ve Sinope'dir (Sinop, BATL. Map. 87). Aynı zamanda Strabon bu bölgelerde zeytin yetiştiğini ifade etmekte ve Bagadania'nın Euxine Denizi'nin 3000 strategia güneyinde yer aldığını belirtmektedir, Strabon, II:1.15.

¹⁰⁸ Strabon, XII:2.10;

¹⁰⁹ Garstang ve Gurney, 1959: 4; Gurney, 1961: 16; Del Monte ve Tischler, 1978: 538-539.

¹¹⁰ Günbattı, 2012:115.

¹¹¹ Bryce, 2005: 44.

yürüyerek geçilecek kadar sığ olması nedeniyle düşman kuvvetlerine karşı ülkenin koruyucu bir unsuru olamamıştır.¹¹²

Hitit dönemi içerisinde nehir, idari yapının isimlendirilmesi açısından da büyük rol oynamıştır. Buna göre, ülkenin kuzey ve doğu bölgesi, Maraşantia'nın aşağı yönünden bölgenin batısı, anayurdun içinden Hattuša'nın kuzey-kuzeydoğusu Yukarı Ülke (^{KUR} UGU.TI) olarak isimlendirilmiştir. Ülkenin güneyi, Maraşantia Nehri'nin güneyi ile batısından, Tauros ve Anti-Tauros bölgesindeki Kizzuwatna ülkesine değin uzanan alan Aşağı Ülke (^{KUR} ŞAPLI.TI) şeklinde adlandırılmıştır¹¹³.

Diğer Anadolu nehirlerinde olduğu gibi Maraşantia Nehri de rejiminde mevsimsel dalgalanmaların aşırı olması, platolardan keskin bir şekilde düşerek akması gibi nedenlerden ötürü gemi yolculuğu için uygun bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle nehir ulaşım amaçlı olarak çok az kullanılmıştır.¹¹⁴ Antik çağda nehir genellikle ağaçtan yapılmış köprülerden, sallar vasıtasıyla ya da suyun sığ olduğu yerlerde yürüyerek geçilmiştir.¹¹⁵

Yunan ve Roma dönemlerinde nehre Halys (Kızılırmak) (Resim-3) adı verilmiştir.¹¹⁶ Herodotos, nehir ile ilgili şu bilgileri nakletmektedir:

“...Medlerin toprakları ile Lydialılarınkiler arasında sınır, aslında Halys ırmağıydı ki, bu ırmak Armenia dağlarından çıkar. Kilikia'dan geçer, Matienleri sağına, Phrygia'yı soluna alıp, bu iki ülke arasında akar, bu ülkeleri geçtikten sonra kuzeye doğrularak Kappadokia Syrialıları ile Paphlagonia arasında sınır çizer. Demek ki Halys ırmağı bütün Asia'yı bir kıyıdan öbürüne kesmiş olur.”¹¹⁷

Ayrıca Herodotos nehrin Euxeinos'daki (Karadeniz) Boreas (Kuzey) rüzgârı yöresinde son bulduğunu belirtmektedir¹¹⁸. Ksenophon ise nehrin genişliğinin iki stadiondan (yaklaşık 355 m) az olmadığını ve sadece teknelerle geçilebileceğini ifade etmektedir¹¹⁹. Strabon, Kamisene'de “*halai*” denen tuzlalara ithafen nehrin Halys

¹¹² Garstang ve Gurney, 1959; Burney, 2004: XXIII; Bryce, 2005: 47-48.

¹¹³ Bryce, 2005: 47-48.

¹¹⁴ Bryce, 2005: 47-48.

¹¹⁵ Günbattı, 2012:115.

¹¹⁶ Bryce, 2005: 47-48.

¹¹⁷ Herodotos, I:72.

¹¹⁸ Herodotos, I:6.

¹¹⁹ Ksenophon, Anab. 5:6.9.

adını aldığından bahsetmektedir. Ona göre nehir, kaynağını Megale Kappadokia'da bulunan Kamisene civarlarından almaktadır. Halys, Kamisene'de doğduktan sonra batıya yönelir ve bu sırada çok sayıda küçük akarsu tarafından beslenir. Daha sonra nehir Galatia-Paphlagonia arasından kuzeye yönelerek bu ülkeler arasında sınırı teşkil etmiştir.¹²⁰

Claudian ise bir şiirinde Halys'ten bahsetmektedir:

*“Kappadokia'nın tarlaları katliamla yandı; atların babası Argaeus harabeye çevriliyor. Halys'ün derin suları kırmızı akıyor ve Kilikalılar kendini savunamıyor uçurumlu dağlarda.”*¹²¹

Nyssalı Gregory, Halys Nehri ve akışı ile ilgili övgü dolu cümleler kullanmıştır. Ona göre nehir kıyılarıyla içinden geçtiği yerleri güzelleştirmektedir. Aziz, nehri mor bir elbiseyi süsleyen altın bir kurdeleye benzetmektedir. Azizin yine konuyla ilgili verdiği en önemli bilgi ise nehrin suyunun toprakla kızılaştığıdır.¹²² Bu bilgi günümüzde nehre Kızılırmak adının verilmesinin, akışındaki toprağın rengine bağlı bir durum olabileceğine dair ipuçları vermektedir.

1.5.2. Melas (Karasu)

Melas, Kappadokia Bölgesi'nin en önemli akarsularından birini oluşturmaktadır ve kaynağını Mazaka/Kaesarea'nın batısında bulunan Argaios civarından almaktadır.¹²³ Akarsu bugünkü Karasu ile eşitlenmektedir¹²⁴ (Harita-2).

M. Forlanini, Melas'ın Kanişite panteonunun bir üyesi ve Luvi su tanrıçası olarak bilinen Maliya isminden gelmiş olabileceğini düşünmektedir. Bu tanrıçaya tapınım tüm Tunç Çağı boyunca sürmüştür.¹²⁵

Yunan ve Roma dönemlerinde Melas olarak isimlendirilen nehir, günümüzde Karasu olarak adlandırılmaktadır.¹²⁶ Kappadokia kralı V. Ariarathes bu nehir üzerinde bir baraj inşa ettirmiştir:

¹²⁰ Strabon, XII:3.12; XII:3.39.

¹²¹ Carmina Claudius, V:31.

¹²² Nyssalı Gregory, To Adelphius the Scholasticus: 1-6.

¹²³ Cramer, II, 1832:119-120; Texier, 2002: 75;

¹²⁴ Texier, 2002: 75.

¹²⁵ Forlanini, 2009: 44.

“Melas dar bir geçitte Euphrates’e¹²⁷ bağlandığından kral Ariarathes buraya bir baraj yaparak, komşu ovayı denize benzer bir göl haline sokmuş ve bazı adaların –Kyklad’lar gibi- dış dünyayla ilgisini keserek burada çocukça zevklerle vakit geçirmiştir. Fakat birden baraj çökmüş, sular tekrar yayılmış ve bu şekilde dolan Euphrates Kappadokia toprağının birçoğunu silip süpürmüş, birçok iskânı ve ekili araziye bozmuş, ayrıca Phrygia’yı ellerinde tutan Galatların ülkelerine de oldukça zarar vermiştir. Bu olay hakkındaki kararı Romalılara bırakan yerli halk, zarara karşılık kraldan üç yüz talantonluk bir cereme almışlardır.”¹²⁸

Melas’ın çok sayıda siyah balçık taşımamasından dolayı bu ismi aldığı ifade edilmektedir. Nehir, çeşitli kollarla beslenerek büyüyüp dar bir geçitten geçerek buradan yaklaşık 16 km sonra Halys’e dökülmektedir. Texier, işte bu dar geçidin yukarıda Ariarathes tarafından kapatılarak baraj yapılan yer olduğunu düşünmektedir.¹²⁹

1.5.3. Melas (Tohma Nehri)

Anti-Taurosların kuzeyinde yer alan bu nehri¹³⁰ besleyen iki önemli kol bulunmaktadır ve bunlardan biri Sebasteia’nın güneyinde yer alan Euspene,¹³¹ diğeri ise Sargaurasene’de bulunan Gauraina¹³² topraklarından doğarak Melitene dolaylarında Melas ile birleşirler. Buradan sonra nehir, Euphrates’e dökülmektedir¹³³ (Harita-2).

Hitit metinlerinde ‘ID da-ḫa-ra-an (Dahara) olarak adı geçen nehrin Tohma Nehri olabileceği düşünülmektedir.¹³⁴ Nitekim I. Şuppiluliuma dönemine ait yıllıklarda Dahara Nehri’ne ait bir takım veriler yer almaktadır. Buna göre kral, babası III. Tuthalia’nın Dahara Nehri Ülkesi’ne saldırıp burayı ele geçirdiğinden

¹²⁶ Texier, 2002, III: 75.

¹²⁷ Texier’e göre Euphrates adının Halys olması gerekmektedir. Strabon burada muhtemelen yanlışlıkla Euphrates yazmıştır, bkz Texier, 2002, III: 75.

¹²⁸ Strabon, XII: 2. 8.

¹²⁹ Texier, 2002, III: 75.

¹³⁰ Sunkar vd, 2008:2; Malatya Valiliği İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü İl Çevre ve Durum Raporu, 2012: 12.

¹³¹ Ramsay, 1960:304; Bugünkü Kangal, Hild ve Restle, 1981:288.

¹³² Bugünkü Gürün, Hild ve Restle, 1981:181-182.

¹³³ Sevin, 1998a:49.

¹³⁴ Del Monte ve Tischler, 1978:552. Ancak nehirle ilgili başka lokalizasyonlar da bulunmaktadır. Devrez Çay, Forlanini ve Marazzi, 1986: 43, lokalize olunmaktadır.

bahsetmektedir.¹³⁵ II. Murşili dönemine ait metinlerde ise, I. Şuppiluliuma'nın hükümdarlığı sırasında bir salgın hastalık vakası olduğu ve bu hastalık sonrasında Dahara Nehri Ülkesi'nin de Kaşkalıların kışkırtmaları sonucunda isyan ettiği bilgisi yer almaktadır.¹³⁶ II. Murşili dönemine ait yıllıklarda, kralın düşmanlarını yenerek onları Elluria Dağı bölgesine kadar kovaladığı, ardından Dahara Nehri Ülkesi'ne vardığı bilgisi yer almaktadır.¹³⁷

Euphrates Nehri'nin en önemli kollarından birini oluşturan Tohma Su, Antik dönemde Melas olarak isimlendirilmiştir.¹³⁸

1.5.4. Karmalas

Karmalas Nehri (Resim-4) ya da bugünkü adıyla Zamantı Nehri,¹³⁹ kaynağını Uzunyayla, Şerefiye Köyü'nden (Ariaratheia/Pınarbaşı)¹⁴⁰ almaktadır ve Taurosların ortasında Saros'a (Seyhan) katılarak bu nehrin kollarından birini oluşturmaktadır.¹⁴¹ (Harita-2).

Yeri konusunda tartışmalar olmasına rağmen, Anitta metinlerinde 'ID H[(u-u-la-an-na)]-a[(n IŞ-BAT)]¹⁴² şeklinde yer alan Hülana Nehri'nin Karmalas olabileceği düşünülmektedir.¹⁴³ Bununla birlikte Hitit mitolojileri arasında “*bir yılda 30 çocuk doğuran Kaniş kraliçesinin öyküsü*” oldukça kıymetli bir yere sahiptir. Her ne kadar Hitit mitolojisi olsa da aslında Hurri kökenli¹⁴⁴ bir efsane olan bu öyküde kraliçe, belirli zaman dilimlerinde 30 erkek ve 30 kız çocuğu dünyaya getirmiş ve bu çocukları nehre attirmiştir. A. Ünal, burada zikredilen nehrin Maraşantia olmadığına kesin gözüyle bakmakta olup, adı geçen ırmağın Karmalas olabileceğini ileri sürmektedir.¹⁴⁵ Ayrıca yazarın nehirle ilgili vardığı bir diğer sonuç ise Hitit Ülkesi için oldukça önemli bir yapıya sahip olan Lawazantia'nın kıyısında yer aldığıdır.

¹³⁵ Ghazaryan, 2016:4.

¹³⁶ Murat, 2008:184-185.

¹³⁷ Ghazaryan, 2016:4.

¹³⁸ Mitford, 1980b: 1185; BATL. Map. 64; Ghazaryan, 2016:4.

¹³⁹ Ramsay, 1960: 318; BATL. Map. 64.

¹⁴⁰ Ariaratheia kenti Kappadokia kralı III. Ariarathes tarafından kurulmuştur, Ramsay, 1960: 343; Hild, 1977: 92; Tekin, 1998: 201.

¹⁴¹ Wilson, 1884: 40; Ramsay, 1960:319.

¹⁴² Neu, 1974: 14.

¹⁴³ Del Monte ve Tischler, 1978: 529.

¹⁴⁴ Ay, 2012: 49.

¹⁴⁵ Ünal, 1997: 349.

Ona göre Alda ve Tarmanna isimli akarsulardan biri olan Tarmanna'daki T-K ünsüzlerinin değişmesiyle türetilerek Tarmalas şeklini almıştır. Yine yazarın verdiği bilgilere göre Tarmanna'nın, Karmalas diye anılan nehir olabileceği ihtimal dâhilindedir.¹⁴⁶

Klasik dönemde Karmalas adı verilen nehir hakkında Strabon daha detaylı bilgiler vermektedir. Onun anlatımına göre Karmalas Nehri Dastarkon¹⁴⁷ adı verilen bir yerleşimin etrafından geçer ve bir süre yol aldıktan sonra Kilikia Denizine dökülür.¹⁴⁸

Karmalas Nehri, bölge coğrafyasındaki idari sınırların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim merkezi Mazaka/Kaesarea olan Kilikia'nın sınırlarını kuzeyde Halys ve batıda Karmalas belirlemekte ve yine Kataonia da batıda Karmalas Nehri ile Kilikia'dan ayrılmaktadır.¹⁴⁹

Strabon'un verdiği bilgilere göre daha önce Melas Nehri üzerinde kurulan baraj Karmalas üzerine de yapılmıştır:

*“Herpa’da da aynı şey olmuştur; kral orada da Karmalas Irmağı’nın bir koluna baraj yapmış ve ağzın açılmasıyla su, Mallos civarında Kilikia’da çeşitli bölgeleri harabetmiş, o da zarar görenlere tazminat vermiştir.”*¹⁵⁰

Ayrıca nehir, Kommagene ya da Melitene yönüne giden imparatorlar ya da askeri birliklerin yol güzergâhları üzerinde yer almaktadır. Bu güzergâh şöyledir: Justinianopolis-Mokisos’dan¹⁵¹ başlayarak, güney-doğu istkametine yönelir ve Halys’i geçerek, Justinianopolis-Kamoulianai¹⁵² dolaylarından Kaesarea’ya gelip buradan Karmalas Nehri’ni aşar.¹⁵³

¹⁴⁶ Del Monte ve Tischler, Karmalas’ın Lawazantia’da olduğundan bahsetmektedirler, Del Monte ve Tischler, 1978:553; Forlanini de Elbistan Karahöyük’e lokalize etmektedir, 1986: TAV. XVI; Ünal, 2016: 21; Ayrıca A.Ünal, Lawazantia şehrinin Elbistan Ovası’nın batısında Tanır Höyük’te olduğunu ifade etmektedir, Ünal, 2016: 21.

¹⁴⁷ Ramsay, şehrin Ekrek (Kayseri’nin Bünyan ilçesine bağlı yeni adıyla Köprübaşı Köyü) dolaylarında aramak gerektiğini ifade etmektedir, Ramsay, 1960: 346; Ayrıca bkz BATL. Map. 64.

¹⁴⁸ Strabon, XII:2. 6.

¹⁴⁹ Ramsay, 1960:335-344.

¹⁵⁰ Strabon, XII:2. 8.

¹⁵¹ Bugünkü Kırşehir’e lokalize olunur, Ramsay, 1960: 297.

¹⁵² Muhtemelen Kayseri’nin kuzeyinde yer alan Emmiler, Batl. Map. 64.

¹⁵³ Ramsay, 1960: 243.

1.5.5. Korax

Antik dönem adıyla Korax, günümüz adıyla Hurman Nehri (Resim-5),¹⁵⁴ antik Maragos¹⁵⁵ kasaba ya da köyünün (Marabuz/Dağlıca) yakınlarında yer almaktadır.¹⁵⁶ Bu nehir aynı zamanda Sobagena'nın (Hurman Kale) etrafından geçmektedir¹⁵⁷ ve bir nevi kalenin doğal tahkimatını oluşturduğu düşünülebilir (Harita-2).

1.5.6. Kappadox

Anitk dönemde Kappadox olarak bilinen nehir, günümüzde Delice Irmak (Resim-6) olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁸ Bu nehir, Halys'in doğusunda yer almaktadır ve onun kollarından birini oluşturmaktadır¹⁵⁹ (Harita-2).

Hitit metinlerinde 'ID zu-li-ia-aş şeklinde zikredilen Zuliya Nehri'nin, Kızılırmak'ın en önemli kollarından biri olan Kappadox Nehri olabileceği ileri sürülmektedir.¹⁶⁰ Halys kavsi içerisinde yer alan Kappadox, Hitit döneminde oldukça önemli bir konuma sahip olmuş ve Halys'in aksine başkent Hattuşa için doğal bir tahkimat görevi görmüştür.¹⁶¹

Nehrin adının Asur kralı Ninias ve kraliçe Semiramis'in oğullarının adı olan Kappadox'tan geldiği ve daha sonra tüm bölgenin bu isimle adlandırıldığı düşünülmektedir. Ayrıca bu ismin daha sonraları Yunanlılar tarafından ortaya konulan efsanevi bir kişi olma olasılığı da söz konusudur.¹⁶²

Nehir, antik dönemde de önemini muhafaza etmeye devam etmiştir. Nitekim Plinius, Kappadox'un Galatia ve Kappadokia arasında sınır olduğundan bahsetmektedir. Yine yazara göre bölgede yaşayan halk da ismini bu nehirden almıştır.¹⁶³

¹⁵⁴ Sterret, 1888: 305 (No. 352-354); Ramsay, 1960: 342; Hild ve Restle, 1981:190.

¹⁵⁵ BATL. Map. 64.

¹⁵⁶ Ramsay, 1960: 342.

¹⁵⁷ Sterret, 1888: 305 (No. 352-354).

¹⁵⁸ Sevin, 1998a: 47.

¹⁵⁹ Ramsay, 1960:348; Hetherington, 1962: 11.

¹⁶⁰ Del Monte ve Tischler, 1978:560.

¹⁶¹ Hetherington, 1962: 11.

¹⁶² Erdoğan, 1996: 51-52.

¹⁶³ Plinius, VI: III.

1.5.7. Saros

Hitit döneminde Şamri,¹⁶⁴ Antik dönemde Saros (Psaros)¹⁶⁵ olarak bilinen nehir günümüzde Seyhan olarak isimlendirilmektedir¹⁶⁶ (Harita-2).

Saros Nehri, Asia Minor'un önemli nehirlerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Nehir, Kappadokia'nın hemen hemen orta kısımlarında yer alan Anti-Tauroslar'dan doğarak Komana'nın yanından geçer. Buradan sonra batı kolunu da içine alarak Kilikia sınırı yönüne doğru akmaya devam eder ve Tarsos'un (Tarsus)¹⁶⁷ güneydoğusundan denize dökülür.¹⁶⁸

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Hitit döneminde Şamri olarak isimlendirilen nehirde MÖ XIV. yüzyıla tarihlendirilen bir metinde bahsedilmektedir. Nitekim metin, Hitit kralı II. Tudhalia (?)¹⁶⁹ ve Kizzuwatna kralı Şunahşara arasında bir antlaşmayı içermektedir. Antlaşma metninde Şamri Nehri, Kizzuwatna ve Hitit ülkeleri arasındaki sınırlardan birini teşkil etmektedir. Buna göre, Hitit kralı Tudhalia Adania tarafında Şamri Nehri'ni geçmemeli, buna karşılık kral Şunahşara da Hatti tarafına doğru Şamri Nehri'ni geçmemelidir.¹⁷⁰

MÖ V. yy dolaylarına gelindiğinde nehir Saros olarak isimlendirilmektedir. Bu dönemde nehir hakkındaki en önemli bilgileri Ksenophon'dan öğrenmekteyiz. Onun anlatımına göre, Genç Kyros ağabeyi Pers kralı II. Artakserkses'e (MÖ 404-359)¹⁷¹ karşı giriştiği taht mücadelesi sırasında topladığı ordu ile birlikte (MÖ 401)¹⁷² Kilikia üzerinden güneye, Kunaksa yönüne ilerlerken Saros ve Pyramos nehirlerini aşmıştır. Bu sefer sırasında Genç Kyros'un ordusunda bulunan Ksenophon, Saros Nehri'nin genişliğinin 300 ayak olduğunu belirtmektedir¹⁷³.

Appianos ise nehir ile ilgili şu bilgileri nakletmektedir:

¹⁶⁴ Del Monte, Tischler, 1978: 546; Ünal, 2000: 27; Forlanini, 2013: 16.

¹⁶⁵ Wilhelm, 1945: 23; Psaros için bkz BATL. Map. 66; Texier, 2002: 19.

¹⁶⁶ Wilson, 1884: 40; Mitford, 1980a: 1233; Ünal, 2000: 25.

¹⁶⁷ BATL, Map. 66.

¹⁶⁸ Strabon, XII: 2. 3; Smith, 1877: 348.

¹⁶⁹ Hawkins ve Weeden, antlaşmayı yapan kişinin I. Tuthalia olduğunu savunmaktadırlar, Hawkins ve Weeden, 2017: 282.

¹⁷⁰ Beckman, 1999: 25.

¹⁷¹ Ksenophon, I:I.1.

¹⁷² Dönmez, 2013:104.

¹⁷³ Ksenophon, I: IV.1.

“Antiokhos (III), büyük askeri üne kavuşması nedeniyle Kartacalı Hannibal’ı görkemli bir şekilde kabul etti ve kendisinin yanında tuttu. Likya’da Ptolemaios’un hayatta olduğunu öğrendi. Böylece Mısır’ı ele geçirme fikrinden vazgeçti ve dikkatini Mısır yerine, almak için umut ederek Kıbrıs’a çevirdi ve hızla yol aldı. Saros Nehri ağzında bir fırtına ile karşılaştı ve birçoğu askerleriyle ve arkadaşlarıyla gemilerinin çoğunu kaybederek hasar gören filosunu onarmak için Suriye’deki Seleukia’ya gitti. Orada, bir araya gelen çocukları Antiokhos ve Laodike’nin evliliklerini kutladı.”¹⁷⁴

Ptolemaios ise Saros ve Pyramos nehirlerini Kilikia sınırları içerisinde saymaktadır.¹⁷⁵ A.Ünal, Nil’in Mısır için ifade ettiği önemin aynısını, Saros ve Pyramos nehirlerinin de Çukurova Bölgesi için ifade ettiğini belirtmektedir.¹⁷⁶

1.5.8. Pyramos

Anti-Tauros silsilesinden doğan ve Asia Minor’un en büyük akarsularından birini oluşturan,¹⁷⁷ Hititçe’de muhtemelen Puruna,¹⁷⁸ antik dönemde ise Pyramos olarak bilinmekte olan nehir, günümüzde Ceyhan olarak adlandırılmaktadır¹⁷⁹ (Harita-2).

Puruna/Purana ismine Hitit kralı I. Hattuşili’nin düzenlemiş olduğu bir seferde rastlamaktayız. Buna göre, I. Hattuşili öncelikle Zaruna/Zarunti’yi (bugünkü Kozan) yerle bir ettikten sonra Kilikia’nın kuzeyinden geçerek Adalur Dağı’nda (Kadirli’nin yakınlarındaki tepeler) Halab ve Haşşuwa (Kahramanmaraş yakınları) ordularını yenilgiye uğratmıştır. Ardından kral Puruna Nehri’nin yukarisından Haşşuwa’ya geçmiş ve burayı kuşatmıştır.¹⁸⁰

Antik kaynaklar nehrin boyutları ve yapısı konusunda daha detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre nehir kaynağından çıktıktan sonra güney-doğu yönünde akmaya devam eder. Daha sonra Tauros silsilesinde derin ve dar bir vadiden

¹⁷⁴ Appianos, Syrian Wars, I:4.

¹⁷⁵ Ptolemaios, V:VII.

¹⁷⁶ Ünal, 2000: 27.

¹⁷⁷ Smith, 1877: 328.

¹⁷⁸ Astour, 1989: 89; Gurney, 1992: 217; Ünal, 2000: 27; Girginer ve diğ., 2007: 82.

¹⁷⁹ Wilson, 1884: 40; Hild, 1977: 89; Mitford, 1980a: 1233.

¹⁸⁰ Astour, 1989: 89; Gurney, 1992: 216-217.

geçtikten sonra Kilikia üzerinden güneybatıya yönelir ve Mallos¹⁸¹ yakınlarında denize dökülür. Ksenophon, nehrin genişliğinin 1 stadion olduğunu ifade etmektedir.¹⁸² Tacitus ise nehrin içinden yürüyerek geçmenin imkânsız olduğundan bahsetmektedir.¹⁸³ Plinius, Kilikia'ya komşu olan Syria sahillerini anlatırken Pyramos Nehri'nin adını da zikretmektedir.¹⁸⁴ Strabon ise nehirle ilgili daha detaylı bilgiler vermektedir:

“Kaynağı ovanın (Kataonia Ovası) ortasında bulunan ve gidiş gelişe açık olan Pyramos Irmağı Kataonia'yı baştanbaşa geçer. Toprakta önemli bir çukur vardır ve burada suyun yer altında gizli bir geçide aktığı görülür. Bu su sonradan tekrar yüze çıkar. Birisi bu çukura bir kargı atacak olursa, suyun basıncı o kadar kuvvetlidir ki kargı güçlükle içeri girer. Irmak olağanüstü ve geniş olduğundan her ne kadar büyük hacimde akarsa da Tauroslara geldiği zaman önemli bir küçülme görülür; ayrıca dağdaki, ırmağın aktığı yarık da dikkati çeker; zira kırılarak ikiye ayrılan kayalarda olduğu gibi, her iki taraftaki çıkıntılar karşı taraftaki oyuklara kadar uyarlar ki bunlar birbirlerine tamamen intibak ettirilebilirler. Benim gördüğüm kayalar böyleydi. Nehrin her iki kıyısında birbirinden iki, üç pletron uzaklıkta bulunan ve aşağı yukarı dağın zirvesine kadar uzanan kayalarda birbirlerine intibak edebilecek çıkıntılar ve oyuklar bulunuyordu. Buradan bir köpek veya yabani bir tavşan atlayabilir. Bu yarık ırmağın kanalıdır ve ağzına kadar doludur; genişliği bakımından bir kanala benzer; akışının çarpıklığı ve genişliğinin birden daralması ve yarığının derinliği nedeniyle gezginlerin kulağına, daha buraya erişmeden çok evvel gök gürültüsünü andıran bir ses gelir. Dağlardan geçerken kısmen Kataonia'dan kısmen de Kilikia ovalarından denize pek çok mil getirir.”¹⁸⁵

¹⁸¹ Karataş'ın bulunduğu bölge, Ramsay, 1960: 429; Adana-Kızıлтаhta, BATL. Map. 66.

¹⁸² Ksenophon, 1:4.1.

¹⁸³ Tacitus, Annales, II: LXVIII.

¹⁸⁴ Plinius, V: XXII.91-93.

¹⁸⁵ Strabon, XII:2. 4.

1.6. İklim ve Bitki Örtüsü

Kappadokia, günümüzde İç Anadolu Bölgesi'nin büyük bir bölümü ile Doğu Anadolu'nun batı kısmını kapsamaktadır. Bu bilgi dikkate alındığında iklim özellikleri bakımından bölgeler arasında farklılıklar bulunmaktadır.¹⁸⁶

Kappadokia'nın bulunduğu tüm alan bir bütün olarak değerlendirildiğinde karasal iklim yapısına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu iklim yapısının Eskiçağ'da da etkili olduğu düşünülmektedir. Yazlar, yükseltinin az olduğu yerlerde sıcak, yüksek kesimlerde serin, kışlar ise soğuktur. Bölgede yükseltinin artmasına paralel olarak doğuya gidildikçe karasallık daha da artmaktadır.¹⁸⁷ Nitekim Diodorus ve Strabon Kappadokia'nın çok soğuk bir iklime sahip olduğunu belirtmektedirler.¹⁸⁸ Theophrastus ise Kilikia'dan Kappadokia'ya ya da Taurosların ötesine gönderilen ürünlerde farklılıklar bulunduğunu, dolayısıyla iki bölgenin de iklim özellikleri bakımından farklı nitelikler taşıdığını belirtmektedir.¹⁸⁹

Belirtilen bu iklim yapısı göz önüne alındığında bölgenin bitki örtüsü bakımından fakir olduğu ve büyük kısmını bozkırların meydana getirdiği sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁰

Kappadokia'nın büyük bir kısmı sert bir iklim yapısına sahip olmasına rağmen Melitene Bölgesi bunun içinde bir istisnayı oluşturmaktadır. Nitekim Strabon bölgede zeytin üretimi yapıldığından bahsetmektedir ve burayı Kommagene'ye benzetmektedir.¹⁹¹ Buna göre Melitene'nin oldukça ılıman bir iklime sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹²

Strabon, Argaios haricinde tüm Kappadokia bölgesinde hiç kereste bulunmadığından bahsetmektedir. Yine yazarın verdiği bilgilere göre dağın etrafı ormanlarla kaplıdır ve bundan ötürü bölgede kerestecilik faaliyetleri kolaylıkla icra edilebilir.¹⁹³ Nyssalı Gregory ise Adelphius'a yazdığı bir mektupta Venesa şehrinin

¹⁸⁶ Sevin, 1998a:48.

¹⁸⁷ Sevin, 1998a:48.

¹⁸⁸ Diodorus, XVIII:5. 4; Strabon, XII:2.10.

¹⁸⁹ Theophrastus, VIII:2. 9.

¹⁹⁰ Sevin, 1998a:48; Bulut, 2018: 571.

¹⁹¹ Strabon, XII:2. 1.

¹⁹² Arslan ve Bulut, 2018: 27-46.

¹⁹³ Strabon, XII:2. 7.

güzelliğinden bahsederken aynı zamanda bölgenin bitki örtüsü hakkında da bilgi vermektedir. Ondan öğrendiğimiz kadarı ile Halys ve yakınında bulunan Venesa'nın etrafında çok sayıda meşe ağaçları bulunmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Nyssalı Gregory, Epist. Adelp. 1-6.

İKİNCİ BÖLÜM

Kappadokia Bölgesi'nin Tarih Öncesi ve Tarihi Dönemleri

2.1. Tarih Öncesi Dönemler

Tarih öncesi olarak isimlendirilen dönem, tarihi süreç bakımından düşünüldüğünde insanlığın en uzun dönemini ifade etmektedir.¹⁹⁵ Anadolu coğrafyası üzerinde insan yapımı olarak tanımlanan ilk alet ve silahlar Paleolitik döneme (MÖ 1 milyon-15.000) tarihlendirilmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Kappadokia Bölgesi volkanik bir arazi yapısına sahiptir. Hem bu nedenle hem de Buzul Çağı'nın getirdiği olumsuz hava şartları dolayısıyla bölgede bulunan insanlar dönem içerisinde oldukça güç bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Henüz üretici hayata geçmeyen insanlık, doğanın verdiklerine bağlı kalmış, avcı ve toplayıcı olarak temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu yaşam tarzı göçebe yaşam şeklini zorunlu kılmış ve insanlar kuvvetle muhtemeldir ki göl kıyıları ile nehirler tarafından biçimlendirilen dar vadilerin sekileri ve yaşamın temelini oluşturan su kaynaklarının olduğu yerlere veya yakınlarına geçici olarak kamplar kurmuşlardır.¹⁹⁶

Yukarıda bahsi geçen vadi sekilerinde kurulan geçici kampların en güzel örneğini Kappadokia Bölgesi'nde, arkeolojik yüzey araştırmaları sonucunda Alt Paleolitik döneme ait olduğu düşünülen alet ve silahlara rastlanan ve Nevşehir'de bulunan Avladağ yamaçları oluşturmaktadır.¹⁹⁷ Ayrıca Şereflikoçhisar'ın kuzeydoğusunda, Tuz Gölü yakınları ile Kayseri'de bulunan Soğanlı Dere vadisi¹⁹⁸ ve Barsık köyü yakını,¹⁹⁹ Ortaakburun Tepesi ve Sakızlı Burun'da (Aksaray) da döneme ait buluntular²⁰⁰ ele geçmiştir. Buluntular arasında Avladağ'dan elde

¹⁹⁵ Aydın, 2013:7.

¹⁹⁶ Esin, 1998: 79.

¹⁹⁷ Todd ve Pasquare, 1965: 111-112.

¹⁹⁸ Campbell-Thompson, 1910: 71.

¹⁹⁹ Tomsky, 1982: 217 vd.

²⁰⁰ Yaman ve diğ. 2016: 808-809.

edilenlerin ana maddesini bazalt oluştururken adı geçen diğer bölgelerdeki aletler çakmaktaşı ve obsidyenden oluşmaktadır.²⁰¹

Orta Paleolitik döneme geldiğimizde ise bölge genelinde yapılan araştırmalar sonucunda çok sayıda alet ele geçmiştir. Bu bilgi doğrultusunda bölgedeki Orta Paleolitik döneme ait Acıgöl ilçesi ve çevresinde (Nevşehir) Ş. A. Kansu ve G. Soylu tarafından yapılan araştırmalarda Mousterien döneme tarihlendirilen aletler ele geçmiştir. Ayrıca Ürgüp'e bağlı Karain Köyü'nde de çakmaktaşı yatakları ile mağaralar tespit edilmiştir.²⁰² Yine aynı bölgede yer alan Suvermez civarında ise Levallois tekniğinde yapılmış mızrak uçları bahsedilen döneme tarihlendirilen önemli buluntular arasında yer almaktadır.²⁰³ Kışla-Kadarak Mevkii²⁰⁴ ve Ulukışla'da bulunan Çakmaktepe (Niğde) Kappadokia Bölgesi'nde yer alan diğer Orta Paleolitik istasyonları oluşturmaktadır.²⁰⁵

Niğde'de yer alan Kömürcü-Kaletepe ise elde edilen buluntuların değerlendirilmesi sonucunda Üst Paleolitik döneme tarihlendirilmektedir.²⁰⁶

Üst Paleolitik dönemden sonra gelen Epipaleolitik/Mezolitik (MÖ 15.000-8000) olarak isimlendirilen çağda dünya genelinde iklim koşulları giderek iyileşmeye başlamıştır.²⁰⁷ Jeolojik devirler içerisinde Holosen dönemi temsil eden bu tarih aralığında Pleistosen buzullarının erimesiyle birlikte özellikle orta enlemlerde yaşam için gerekli olan hava şartları daha da elverişli bir hal almıştır.²⁰⁸ Kullanılan taş aletler arasında mikrolitler oldukça önemli bir yer tutarken bunun yanı sıra öğütücü olarak kullanılan büyük taş aletlerin varlığı, bu dönem toplumunun yarı göçebe bir yaşam tarzına sahip olabileceği konusunda şüpheler oluşturmaktadır.²⁰⁹ Kappadokia

²⁰¹ Esin, 1998: 79.

²⁰² Harmankaya ve Tanındı: 1996, Ürgüp-Karain.

²⁰³ Kansu, 1971: 217; Esin, 1998: 79.

²⁰⁴ Soylu, 1965: 196-197.

²⁰⁵ Minzoni-Deroche, 1990: 154.

²⁰⁶ Esin, 1998: 79; Balkan-Atlı vd, 2008: 59.

²⁰⁷ Esin, 1998: 80.

²⁰⁸ Özdemir, 2004: 177.

²⁰⁹ Kartal, 2003: 41-42.

Bölgesi genelinde döneme ait buluntulara Avladağ,²¹⁰ Yazıhan-Eğribük Çakıllığı (Malatya)²¹¹ ve Gemerek istasyonunda (Sivas)²¹² rastlanmıştır.

Neolitik dönem (MÖ 8000-5500) içerisinde iklim koşullarının daha da iyileşmesi sonucunda tarımsal faaliyetler ve hayvancılık alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Böylece üretici yaşamda daha da etkin olmaya başlayan insan, aynı zamanda yerleşik yaşam tarzına geçmiş, bunun sonucunda ilk köy toplulukları oluşmaya başlamıştır.²¹³

Yukarıda bahsettiğimiz tüm bu olumlu gelişmelerin yarattığı sonuçlara baktığımızda Aşıklı Höyük yerleşimi Kappadokia Bölgesi tarihi bakımından oldukça önemli ve özgün bir yere sahiptir. Zira burada yaşayan insanlar o dönem koşulları içerisinde hammadde olarak Aksaray-Düğüz köyünde bulunan “*bakır çukurundan*” elde edildiği düşünülen bakırı sıcak ve soğuk olarak işleyebilmek için yöntemler geliştirerek Anadolu metal endüstrisi için kayda değer bir yol kat etmişlerdir. Ayrıca bu yerleşimde, kazılar sonucunda tespit edilen genç bir kadının kafasında bulunan beyin ameliyatı ve yine başka bir kadının çenesindeki otopsi izleri “*özgün*” kelimesinin tam anlamıyla karşılığını vermektedir. Aşıklı Höyük dışında Kappadokia Bölgesi’nde yer alan diğer yerleşim alanlarından bazılarını Değirmenözü, Sapmazköy,²¹⁴ Musular²¹⁵ (Aksaray), Köşk Höyük, Tepecik-Çiftlik, Pınarbaşı-Bor (Niğde),²¹⁶ Avladağ,²¹⁷ Hasanlar,²¹⁸ Yeşilöz²¹⁹ (Nevşehir), Toparın Pınar, Dededağ (Kayseri), İkiz Höyük (Malatya)²²⁰ oluşturmaktadır.

Tarih öncesi çağlarda, Neolitik dönemi takip eden Kalkolitik dönem (MÖ 5500-3000) insanlık tarihi içerisinde oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı bir çağı ifade etmektedir. Madenlerin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte taş aletlerin

²¹⁰ Yakar, 1991: 189-190.

²¹¹ [http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=812&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=812&html=masterdetail.html&layout=web) (erişim tarihi, 23.11.2017).

²¹² [http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=945&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=945&html=masterdetail.html&layout=web) (erişim tarihi, 23.11.2017).

²¹³ Esin, 1998: 80.

²¹⁴ Esin, 1998: 83; Esin ve Harmankaya, 2007: 255.

²¹⁵ Özbaşaran, 1998: 204.

²¹⁶ Harmankaya ve Tanındı, 1996:2.

²¹⁷ Yakar, 1991:189-190.

²¹⁸ Omura, 1990: 71.

²¹⁹ Şenyurt, 1999: 367 vd.

²²⁰ Harmankaya ve Tanındı, 1996:2.

giderek önemini yitirmesi, tarımsal faaliyetler ile birlikte sosyal yapıda da görülen olumlu gelişmelere bağlı olarak farklı meslek dallarının ortaya çıkması ve iş bölümünün gerçekleşmesi bahsi geçen önemli değişimler arasında sayılabilir.²²¹

Kappadokia Bölgesi, Kalkolitik dönem insanları tarafından da iskâna sahne olmuştur. Bu bölgede Kalkolitik dönem yerleşimlerinin bazılarını Güvercin Kayası,²²² Acemhöyük (Kalkolitik Çağ tabakası), Gelveri²²³ (Aksaray), Pınarbaşı-Bor, Tepecik-Çiftlik, Kestel ve Köşk Höyük (Niğde),²²⁴ Hashöyük (Kırşehir),²²⁵ Civelek Mağarası,²²⁶ Topak Höyük (Nevşehir),²²⁷ Sultanhan Höyüğü,²²⁸ Topalın Pınarı,²²⁹ Özbek Höyük (Kayseri),²³⁰ Alışar (Yozgat),²³¹ Pınarbaşı, Şeme Baba Tepesi (Şarkışla-Sivas),²³² Arslantepe (Malatya)²³³ oluşturmaktadır.

Kappadokia Bölgesi Kalkolitik dönem yerleşimleri arasında ismini zikrettiğimiz Civelek Mağarası buluntuları açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Nevşehir ili, Gülşehir ilçesine bağlı Yeşilöz köy sınırları içerisinde yer alan mağara, elde edilen buluntuların değerlendirilmesi sonucunda oldukça dikkat çekici veriler sağlamaktadır. Seramikler üzerinde yapılan incelemelerden elde edilen bilgilere göre bunların Orta Anadolu'nun karakteristik özelliklerini taşımadığı, daha çok bireysel özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Orta Anadolu bölgesinde bir bölgeselleşme hareketi olarak yorumlanmaktadır. Yine seramikler üzerinde yapılan analizlerde Civelek Mağarası'nın Hacılar I-II, Kuruçay VI-VII ve Demircihöyük'ün Kalkolitik dönem tabakası ile güçlü bir bağlantısının olduğu görülmüştür. Boyalı mal grupları üzerindeki incelemelerde ise yerleşim merkezinin

²²¹ Akurgal, 1987: 24 vd.; Sevin, 2003a; 78; Türkcan, 2012: 34.

²²² Gülçur, 1999: 58.

²²³ Tekocak, 2011: 85.

²²⁴ Türker, 2011: 314.

²²⁵ Çambel, 1944: 157.

²²⁶ Schachner ve diğ. 1997: 9 vd.

²²⁷ Şenyurt, 1999: 454.

²²⁸ Baydur, 1970: 31.

²²⁹ Kulakoğlu, 2011: 221.

²³⁰ Girginer, 2007: 26.

²³¹ Gelb, 1935:1; Omura, 1998: 43; Yiğit, 2000b; 14.

²³² Ökse, 2000: 89-90.

²³³ Elibüyük, 2013: 194.

Can Hasan ve Batı Çatalhöyük ile olan ilişkisinin oldukça zayıf olduğu tespit edilmiştir.²³⁴

Erken Tunç Çağı'nda (MÖ 3000-2000) ise insanlık önceki dönemlerde elde ettiği bilgi birikimlerinin de getirisi sonucunda kültürel, siyasi ve ekonomik anlamda devrim olarak isimlendirilebilecek bir takım önemli gelişim ve değişimler yaşamıştır. Özellikle dönem içerisinde ilk kentlerin meydana gelmesi ile birlikte ilk defa sınıflı toplum yapısı sosyal yaşamda kendini göstermiştir.²³⁵ MÖ 3100'ün sonlarına doğru Kappadokia Bölgesi'nin doğusu (Divriği-Kangal'dan Malatya'ya değin uzanan alan) Aras Nehri yönünden gelen oldukça yoğun bir göçmen nüfusun etkisi altına girmiştir.²³⁶

Yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde Erken Tunç Çağı'nın sonlarına doğru (ETÇ III, MÖ 2300-2000) Orta Anadolu Bölgesi'nde şehirlerin bulunduğu ve dahası bu şehirlerin içinde büyük olarak nitelenebilecek olanların bir otorite oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu evrede Anadolu'da henüz yazı bilinmediğinden döneme ait olayları anlatan en temel kaynağı Akadlı Sargon ve torunu Naram-Sin'in faaliyetlerinin anlatıldığı Şar Tamhari (Muharebenin Kralı) metinleri oluşturmaktadır. Bu metinlerde Puruşanda şehri ve şehrin yöneticisi yerli kral Nurdagğal'den bahsedilmektedir. Naram-Sin'e (MÖ 2254-2218) ait belgelerde ise kral kendisine boyun eğmeyen 17 krala karşı savaştığı ve hepsini yenilgiye uğrattığını ifade etmektedir.²³⁷ Naram-Sin'in mücadele ettiği bu krallar arasında çalışma alanımız içerisinde bulunan Kaniş kralı Zıpani, Kurşaura²³⁸ kralı Tisbinki'nin de isimleri bulunmaktadır.²³⁹ Şar Tamhari metinlerinden anlaşıldığı kadarı ile Sargon'un asıl amacı Kappadokia Bölgesi'nde kendi otoritesini oluşturarak böylece hem bölge ticaretini elde tutmak hem de bölgenin zenginliklerinden yararlanmaktır.²⁴⁰

MÖ III. bin yılın sonlarına doğru tüm Anadolu'da olduğu gibi, Kappadokia Bölgesi'nin kuzeyinde (Yozgat ve civarı) de büyük bir felaket yaşanmış, çok sayıda

²³⁴ Schachner ve diğ. 1997: 9 vd.

²³⁵ Dolukhanov, 1998: 355; Sevin, 2003b: 116.

²³⁶ Sevin, 2003a: 141 vd.

²³⁷ Günbattı, 1997: 132; Yiğit, 2000, 13-23; Özgüç, 2005: 3-4.

²³⁸ Kurşaura şehrinin klasik dönemde Garsaura olarak isimlendirilen, günümüz Aksaray ilinin bulunduğu alan olarak kabul edilmektedir. Del Monte ve Tischler, 1978: 227.

²³⁹ Gelb, 1935: 6; Del Monte ve Tischler, 1978: 227; Kulakoğlu, 2011: 41.

²⁴⁰ Türker, 2011: 315-316.

yerleşim yeri yakılıp yıkılmış ve bir daha yerleşilmemek üzere terk edilmiştir. Yaşanılan bu büyük felaketin nedenleri henüz bilinmemekte olup yeni göçler, salgın hastalıklar, kuraklık, kıtlık, açlık ya da diğer kavimlerin işgalleri sonucunda gerçekleşmiş olabileceği oldukça makul sebepler olarak görünmektedir.²⁴¹

Dönem içerisinde bölgede bulunan önemli yerleşim yerlerinin bir kaçını Acemhöyük'ün ETÇ tabakası,²⁴² Alişar (ETÇ I, 0-Ia, ETÇ II-IIIa, Ib, ETÇ III-IIIb tabakası ile temsil edilmektedir),²⁴³ Kültepe (ETÇ I, XVII-XIV, ETÇ II, XIII-XI, ETÇ III-IX),²⁴⁴ Arslantepe (VI B1-VI B2),²⁴⁵ Topaklı Höyük (Z-ZZ olarak isimlendirilen seviye)²⁴⁶ ve Sulucakarahöyük (IV-VI. yapı katları)²⁴⁷ oluşturmaktadır.

2.2. Tarihsel Dönemler

2.2.1. Asur Ticaret Kolonileri Çağı (MÖ 1950-1725)

MÖ II. binde Anadolu nüfusunda önemli miktarda bir artış olmuş ve bu coğrafyanın hemen hemen tamamına yerleşilmiştir. Nüfusun artması ile sosyal yaşamda bir takım gelişmeler olmuş, toplumsal örgütlenmeler sistematik bir hal almış ve toplum içerisinde hiyerarşik bir yapılanma söz konusu olmuştur.²⁴⁸ Böylece kolonilerin çok daha geniş bölgelere yayılması ile birlikte Anadolu coğrafyasının siyasi ve yönetim yapısı mevcut büyümeye paralel olarak gelişmiştir.²⁴⁹

MÖ II. binin başlarından itibaren Kuzey Mezopotamya ve Anadolu arasında ekonomik ve ticari anlamdaki ilişkiler yaklaşık 250 yıl sürmüştür.²⁵⁰ Asur'dan gelen tüccarlar Anadolu'da bulunan yerli halk ile bir takım ortaklıklar kurarak organize bir ticaret sistemi oluşturmuşlardır.²⁵¹ Anadolu'da huzur ve barış dolu bir ortamın varlığı

²⁴¹ Ünal, 1989: 21.

²⁴² Emre, 1968: 96; Yakar, 1985: 199.

²⁴³ Yakar, 1985: 198.

²⁴⁴ Ünsal, 2012: 66.

²⁴⁵ Frangipane, 2001: 6; Sevin, 2003b: 106.

²⁴⁶ Polacco, 1975: 90.

²⁴⁷ Mercan, 1992: 69.

²⁴⁸ Macqueen, 2011: 19.

²⁴⁹ Bilgiç ve Bayram, 1995: 110.

²⁵⁰ Yıldırım, 2012: 1387.

²⁵¹ Kuzuoğlu, 2007: 10; Koçak, 2009: 212.

tüccarların burada sistemli bir ticaret ağı kurmaları için oldukça makul bir faktör olarak görünmektedir.²⁵²

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Asurlu ve Anadolu tüccarların yaptıkları ticaretin ana maddelerini kalay ve dokuma ürünleri oluşturmuştur. Asurlu tüccarlar, Anadolu'da bulunan halka burada az miktarda bulunan kalay ve bunun yanı sıra kumaş, tekstil, değerli madenler,²⁵³ lapis lazuli, baharat ve ayna gibi ürünler pazarlamışlardır.²⁵⁴ Satışı yapılan bu ürünler karşılığında Asurlu tüccarlar ise Anadolu yerli tüccarlardan deri, madeni kaplar, hububat, yün ve gıda gibi ürünleri satın almışlardır.²⁵⁵ Tüccarlar bu gibi ürünlerin Anadolu'da bulunan kârum²⁵⁶ ve wabartumlarda²⁵⁷ ticaretini yapabilmek ve güven içinde olmak için vergiler ödemişlerdir.²⁵⁸

Asurlu tüccarlar Anadolu'da ticaret yapmak maksadı ile burada çok sayıda koloni (40 civarında) kurmuşlardır. Kurulan bu kolonilerin merkezi ise bugünkü Kayseri yakınlarında bulunan Kaniş'tir ve ticaret yapılan diğer kentler buraya bağlı olarak hareket etmişlerdir.²⁵⁹

Koloni dönemi içerisinde Asurlu tüccarlar Kuzey Mezopotamya ve Asur'dan pazarlamak amacıyla mal getirirken birkaç farklı rota kullanmışlardır. Tacirler Asur'dan Anadolu yönüne doğru hareket etmeye başladıktan sonra Ninive ve Balih'i geçip Karkamış'a varmışlardır. Tacirlerin Karkamış'a varmalarından sonra doğudan, kuzey yönüne doğru ilerleyerek Samsat dolaylarından, daha sonra da Malatya'dan geçerek Kaniş'e varmışlardır. Yine Karkamış'tan sonra kuzey ve batı yönünde devam edip Kahramanmaraş'tan geçerek Göksun üzerinden Kaniş'e ulaştıkları düşünülmektedir. Karkamış'tan sonra batı yönünde devam edip Niğde'ye ulaştıktan

²⁵² Özgüç, 2005: 3; Şahin, 2007: 2897.

²⁵³ Gökçek, 2004: 152.

²⁵⁴ Koçak, 2009: 214-215.

²⁵⁵ Gökçek, 2004: 152.

²⁵⁶ Akadça'da kârum kelimesi "liman" anlamına gelmekte olup Anadolu coğrafyası üzerinde "Pazar yeri veya ticaret merkezi" anlamında kullanılmıştır. Özgüç, 2005: 5; Günbattı, 2017: 31.

²⁵⁷ Kârumlarla kıyaslandığında oldukça küçük olan kolonileri ifade etmektedir. Kelimenin Akadça'da "misafir" anlamına gelen wabrum/ubrum'dan türetildiği düşünülmektedir ve bu kelimeye bağlı olarak tacirlerin konaklayarak, yüklerin depolandığı ve kervanlarda yük taşıyan hayvanların dinlendirildiği kervansaray olarak tanımlanabilecek yerler olduğu ifade edilmektedir. Özgüç, 2005: 6; Günbattı, 2017: 31.

²⁵⁸ Lewy, 1965: 19; Larsen, 1976: 276.

²⁵⁹ Sever, 1991: 248; Özgüç, 2005: 6; Şahin, 2007: 2897; Barjamovic, 2011: 230.

sonra kuzey yönüne sapıp Kaniş'e, yine aynı rotayı kullanarak Niğde'ye vardikten sonra kuzey-batı istikametinde ilerleyip, Tuz Gölü'nün kuzeyinden geçerek kuzey-doğu yönüne hareket edip Kaniş'e ulaşmış oldukları ileri sürülmektedir.²⁶⁰

Doğu yönünden Kaniş'e doğru uzanan yol güzergâhları üzerinde ve çalışma sınırlarımız içerisinde, henüz yerleri tam olarak tespit edilemese de muhtemel kentleri Timelkiya, Hurama, Luhuzattiya, Kuşşara,²⁶¹ Tegarama ve Şalahşuwa oluşturmaktadır. Bu ticari merkezler üzerinde Kaneş'e ulaşıldıktan sonra batı yönünde kalan kentlerin, Waşhania, Nenaşşa, Ulama, Puruşhattum, Malita, Hubuşna,²⁶² Wahşuşana ve kuzey istikameti yönünde Amkuwa ile Harşamna olması yüksek bir olasılıktır (Harita-3).

Çalışma alanımız içerisinde bulunan ve Kappadokia Bölgesi içerisinde Koloni dönemi kentlerinin ve yol güzergâhlarının en doğu noktasını oluşturan Timelkiya, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda oldukça önemli konuma sahip kentlerden biridir. Bu şehirde bir kârum teşkilatının varlığı bilinmekte olup Timelkiya'nın Kaniş-Hahhum²⁶³ arasında, Hahhum'un komşusu olan bir istasyon olduğu düşünülmektedir.²⁶⁴ Ayrıca kent ve Kaniş arasında ticaret kervanlarının aktif bir şekilde çalıştığı ele geçen metinlerden tespit edilmiştir (KUG 34). Hurama yönünden gelen tacirlerin ve ticaret mallarının bu şehirden sonra iki ayrı yol güzergâhı ile Anadolu içlerine mal pazarladıkları düşünülmektedir. Bunlardan birincisi Timelkiya'ya ulaştıktan sonra kuzey yönüne devam ederek Luhuzattiya, Kuşşara, Şamuha, Karahna ve Kuhurnat tarafından Durhumit'e bağlanmaktaydı. Diğer yol güzergâhı ise Timelkiya'yı geçtikten sonra doğrudan Kaniş'e ya da Kaniş'e hiç varmadan yine aynı yol kullanılarak Şalahşuwa'dan geçip Waşhania-Nenaşşa-Ulama-Puruşhattum doğrultusunda uzanıyordu. Güneyden gelen yollar üzerinde bir kavşak niteliği taşıyan kentin Elbistan Ovası'nda olup, fakat Elbistan-

²⁶⁰ Gökçek, 2004: 153; Özgüç, 2005; 14.

²⁶¹ Kentin yeri henüz tam olarak bulunamamakla birlikte Kızılırmak nehri kavsi içerisinde olduğu düşünülmektedir, Bilgiç, 1948:503; Alışar'a, Garstang ve Gurney, 1959: 63; Sivas'ın güneyine Altınyayla dolaylarına, Forlanini, 1986:TAV. 4.3;Ayrıca bkz Bajramovic, 2011:144; Orta Anadolu bölgesinin güneydoğusuna, Ünal, 2002, I; 66, lokalize olunmaktadır.

²⁶²Hubuřna'nın, Hitit metinlerinde adı geçen Hubişna, klasik dönemde Kybistra (Ereğli) olarak adlandırılan kent ile bir olduğu düşünülmektedir. Bilgiç, 1946: 392.

²⁶³Harput çevresine, Orlin, 1970: 125, Adıyaman-Kahta'da yer alan Samsat'a, Şahin, 2012: 122 lokalize olunmaktadır.

²⁶⁴ Barjamovic, 2011: 164.

Malatya dolaylarına da hâkim olduğu,²⁶⁵ Sivas-Malatya arasında, Malatya'nın kuzeyinde olduğu,²⁶⁶ bir başka görüşe göre ise dağlık bir alan içerisinde yer aldığı²⁶⁷ veya Darende dolaylarında²⁶⁸ olduğu düşünülmektedir.

Tegarama'nın, Kaniş kazıları sırasında bulunan metinlere (AKT II) göre dönem içerisinde kārūm ve wabartum özelliğinin her ikisini de bünyesinde barındırdığı anlaşılmaktadır.²⁶⁹ Ancak Tegarama, Asur'dan Kaniş'e uzanan ana rota üzerinde yer almamaktadır. Buna rağmen şehrin Mama ve Adana ile direkt ilişki içerisinde olduğu metinlerden (Kt. g/k 25 ve CCT 5 30a) elde edilen bilgiler arasındadır.²⁷⁰ Ayrıca yine metinlerden (CCT 5 30a: 15) elde edilen verilere göre Kaniş ile aktif bir ticari ortamda yer alan Tegarama'nın bir de sarayı bulunmaktadır.²⁷¹ Kentin lokalizasyonunun ise KUB VI 45 numaralı Hitit metnine göre İšuwa ve Paliia ülkelerinin arasında bir yerde olduğu ileri sürülmektedir.²⁷² Asur metinlerinde ise Til-Garimmu olarak bahsi geçen yerin Tegarama olduğu genel olarak kabul edilmekte olup, buranın günümüz Gürün ilçesinde bulunduğu²⁷³ ya da şehrin Hekimhan²⁷⁴ dolaylarında olabileceği tahmin edilmektedir.

Hurama kenti de yine aynı dönem içerisinde stratejik bakımdan oldukça önemli konuma sahip kentler arasında yer almaktadır ve kent masraf listesine göre (Kt 92/k3) güneyden kuzey yönüne uzanan yol güzergâhı üzerinde bulunmaktadır.²⁷⁵ Kaniş yakınlarında bir ticari merkez olduğu düşünülen Hurama'nın Malatya-Elbistan dolaylarında²⁷⁶ ya da Kaniş'in güneydoğusunda bulunan dağlık alanda aranması gerektiği ileri sürülmektedir.²⁷⁷

Kaniş'e güney-güneydoğudan uzanan ana yol güzergâhı üzerinde bulunan bir başka istasyon ise Şalahşuwa'dır. Timelkiya ve Hurama arasında olduğu düşünülen

²⁶⁵ Şahin, 2012: 122 vd.

²⁶⁶ Bilgiç, 1946: 398; Bilgiç, 1948:502.

²⁶⁷ Barjamovic, 2011: 164.

²⁶⁸ Işık, 2009: 33.

²⁶⁹ Ertem, 1995: 76; Günbattı, 2002: 84.

²⁷⁰ Günbattı, 2002: 85.

²⁷¹ Veenhof, 2008: 161.

²⁷² Del Monte ve Tischler, 1978: 384.

²⁷³ Bilgiç, 1946: 411; Hawkins ve Weeden, 2017: 291.

²⁷⁴ Forlanini, 1985: 67.

²⁷⁵ Kuzuoğlu, 2007: 94.

²⁷⁶ Bilgiç, 1946: 386; Garelli, 1963: 110 vd; Gurney, 2003: 123.

²⁷⁷ Kuzuoğlu, 2007: 84.

Şalahşuwa'nın metinlerde Hurama ile birlikte zikredilmesi dolayısıyla bu kent çevresinde olması gerektiği,²⁷⁸ hatta Elbistan yakınlarında bulunabileceği ileri sürülmektedir.²⁷⁹

Hitit metinlerinde adı geçen, kraliçe Puduhepa'nın da memleketi olan Lawazantia şehrinin, Asur kaynaklarında zikredilen Luhuzattiya ile aynı yer olduğu düşünülmektedir²⁸⁰ ve kent Hurama'ya oldukça yakın olduğu düşünülmektedir.²⁸¹ Koloni dönemine ait metinlerde özellikle hayvancılık ve hayvancılığa dayalı ürün ticaretinin yapıldığını bildiğimiz kentte tekstil ürünlerinin de kent ticaretindeki payının azımsanmayacak bir kıymete sahip olduğu anlaşılmaktadır.²⁸² Kentin, Malatya ve civarına,²⁸³ Elbistan ve Şar'ın kuzeyine,²⁸⁴ Elbistan dolaylarına,²⁸⁵ Elbistan yakınlarında bulunan Karahöyük'e,²⁸⁶ Elbistan Ovası'nın batısına, Hurman Çay yakınında bulunan Tanır Höyük'e,²⁸⁷ Kahramanmaraş civarlarına²⁸⁸ lokalize olması gerektiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır.

Kaniş, günümüz Kayseri ilinin 18 km kuzeydoğusunda bulunan Kültepe'ye lokalize olunmaktadır.²⁸⁹ Erken Tunç Çağı'nın son evresinden itibaren Kaniş'in medeniyet açısından oldukça önemli bir konuma sahip olduğu burada yapılan kazılar neticesinde tespit edilmiştir. Bu dönem içerisinde Kaniş'in Kilikia, Kuzey Suriye ve Mezopotamya ile sıkı ilişki içerisinde olduğu yine kazılar sonucu elde edilen verilerden bilinmektedir.²⁹⁰ Yukarıdaki yol güzergâhlarına bakıldığında Asur'dan gelen tüm yolların Kaniş'e (Kültepe) bağlandığı görülmektedir. Nitekim Asur Ticaret Kolonileri Çağı içerisinde Kaniş bir krallık ve diğer ticaret şehirlerinin bağlı olduğu bir merkezdir. Asur'dan gelen tacirler getirdikleri malları Kaniş merkez kabul edildiğinde buradan kuzey ve batı yönünde Anadolu içlerine doğru ilerleyerek

²⁷⁸ Bilgiç, 1946: 130.

²⁷⁹ Garelli, 1963: 110.

²⁸⁰ Gelb, 1935; 11; Yiğit, 1997: 1; Forlanini, 2013: 2; Hawkins ve Weeden, 2017: 282.

²⁸¹ Yiğit, 1997:3.

²⁸² Kuzuoğlu, 2007: 103.

²⁸³ Bilgiç, 1946: 386.

²⁸⁴ Forlanini, 2013: 2.

²⁸⁵ Del Monte ve Tischler, 1978: 238.

²⁸⁶ Lewy, 1962: 52; Cornelius, 1973: 75; Yiğit, 1997: 14.

²⁸⁷ Ünal, 2016: 21.

²⁸⁸ Sever ve Çeçen, 1994: 204.

²⁸⁹ Gelb, 1935; 7; Şahin, 2010: 188.

²⁹⁰ Özgüç, 1964: 24.

ellerindeki ürünleri pazarlamışlar ya da mal satın almışlardır.²⁹¹ Bu yerleşim yerinde yapılan kazılarda bugüne değin yaklaşık 23.500 tablet ele geçirilmiştir. Çıkarılan tabletler sayesinde dönemin tarihi aydınlatılmaya başlandığı gibi yine bu tabletler Anadolu'da tarihin başlangıcına tanıklık etmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu coğrafyası üzerinde yaşayan halk oldukça yüksek bir bilgi birikimi ve bilgiyi işleme becerisi gerektiren yazıyı ilk defa Kaniş'te öğrenmiştir.²⁹²

Kaniş'te yapılan kazılarda kentin MÖ 1836'da, Anitta metinlerine göre Zalpuwa kralı Uhna tarafından yağmalanarak yerle bir edildiği verisine ulaşılmıştır. Bu büyük istila ve yıkımdan sonra gelen Hurmeli, kenti yeniden inşa etmiş ve burada otoritesini kurmuştur. Kaniş kārūm II. tabakada olduğu tespit edilen bu tahribattan sonra Zalpuwa kralı boş durmayarak bölgeyi egemenliği altına almak ve mevcut ticareti kendi lehine çevirmek için uğraşmıştır. Ardından Hurmeli bu dönem içerisinde oldukça önemli bir siyasi merkez olan ve Mezopotamya'da atları ve lüks ürünleri ile ünlenen Harşamna'da kendi ikametgâhını kurarak ülkeyi özgürleştirmiş ve burada egemenlik sağlamıştır. Ayrıca Hurmeli'ye gönderilen bir mektupta (Şamşi-Adad'ın ölümüne dair bilgiler içerir), Harşamna kralı olarak nitelendirilen Hurmeli'nin faaliyetleri Şamşi-Adad'ın ölümünden önceki yıla tarihlendirilmektedir. Harşamna, Kaniş dökümanları arasında Anum-Herwa'nın mektubundan bilinmektedir. Anum-Herwa'nın anlattıklarına göre Kaniş kralı Waršama'nın oğlu Inar 9 yıl boyunca Harşamna'yı kuşatmıştır.²⁹³ Daha sonra kent önemini giderek kaybetmiş ve bir köy durumuna gelmiştir. Kentin lokalizasyonunun yapılması oldukça güç olmasına rağmen Kaniş ile Hattuša arasında,²⁹⁴ Kaniş'in kuzeyinde, Felâhiye dolaylarında,²⁹⁵ Kaniş çevresinde, Uzunyayla²⁹⁶ civarında olabileceği ileri sürülmektedir.

Kaniş'ten kuzeye uzanan yol güzergâhı üzerinde bulunan bir başka önemli Koloni dönemi kenti ise Amkuwa'dır. Amkuwa Hitit döneminde Ankuwa olarak

²⁹¹ Özgüç, Şahin, 2010: 188.

²⁹² Kulakoğlu, 2011: 43-46.

²⁹³ Balkan, 1957: 62; Forlanini, 2008: 76 vd; Günbattı, 2017: 52.

²⁹⁴ Bilgiç, 1946: 401.

²⁹⁵ Forlanini, 2008: 77-78.

²⁹⁶ Balkan, 1957: 62.

isimlendirilmekte olup²⁹⁷, Hatti kökenli bir kenttir.²⁹⁸ Bugünkü Yozgat'ın Sorgun ilçesinde bulunan Alişar Höyük'e lokalize olunan²⁹⁹ kentte yapılan kazılar sonucunda Kaniş Ib seviyesi ile çağdaş olan bir grup tablet bulunmuştur.³⁰⁰

Kaniş'ten gelen, kuzey ve güneybatı istikameti doğrultusunda uzanan yollar üzerinde bulunan ve hatta bir kavşak noktası olan³⁰¹ Wašhania kenti hem kārūm hem de bir wabartum niteliği taşımaktadır.³⁰² Wašhania, kārūm ve wabartum özelliği taşımakla birlikte aynı zamanda Wahšušana'ya bağlı olan bir koloni kentidir.³⁰³ Kentin, Kaniş ve Nenašša arasında yer aldığı düşünülmektedir³⁰⁴ ve Asurlu tacirlerin Kaniş'ten sonra batı yönüne giderken konakladıkları ilk istasyondur.³⁰⁵ Kaniş'ten gelen bu yol kente ulaştıktan sonra iki ayrı kola ayrılmıştır. Bu kollardan birincisine göre yol Wašhania-Malita-Wahšušana, diğerinde ise Wašhania-Nenašša-Athurušana-Ulama-Purušhattum yönünde ilerlemektedir.³⁰⁶ Koloni döneminin önemli kentleri arasında yer alan Wašhania yerel bir kral tarafından yönetilen, kalesi, kalenin aşağı kısmında yerli halk ve tacirlerin bulunduğu bir alanı, rahibi, sarayı ve kaššum³⁰⁷ görevlisi bulunan bir krallık merkezidir.³⁰⁸ Kaniş'ten gelen tacirler Wašhania'da, vergilerini ödeyerek hem kendilerinin hem de kervanda yük taşıyan hayvanlarının ihtiyaçlarını karşılamışlardır.³⁰⁹ Asur'dan getirilen malların altın, gümüş ve bakır karşılığında değiştirildiği kent, aynı zamanda bakır ve at ihracı konusunda oldukça önemli bir konuma sahiptir.³¹⁰ Dönem içerisinde diğer şehir devletleri ile kıyaslandığında oldukça huzurlu bir ortama sahip olan³¹¹ Wašhania'nın yeri konusunda çok sayıda görüş bulunmaktadır. Buna göre kentin Ürgüp-Avanos

²⁹⁷ Bilgiç, 1946: 397; Ünal, 1981: 434; Barjamovic, 2011: 312; Michel, 2011:316.

²⁹⁸ Ünal, 1981: 434.

²⁹⁹ Gelb, 1935:9; Bilgiç, 1946: 397; Forlanini, 2008: 69; Barjamovic, 2011: 312.

³⁰⁰ Bahar, 1994: 307; Barjamovic, 2011: 312.

³⁰¹ Kuzuoğlu, 2007: 176.

³⁰² Orlin, 1970: 116; Ertem, 1995: 76; Şahin, 2010: 309.

³⁰³ Bilgiç, 1948:500; Şahin, 2010:313.

³⁰⁴ Kuzuoğlu, 2007:177.

³⁰⁵ Günbattı, 1995: 112.

³⁰⁶ Bilgiç, 1946: 40; Gökçek, 2004: 155; Şahin, 2004: 46; Kuzuoğlu, 2007: 53; Barjamovic, 2011: 328.

³⁰⁷ Kelime, derecesi yüksek bir memur ya da kült görevlisi şeklinde tanımlanmaktadır. Kaššum hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Şahin, 2002: 203.

³⁰⁸ Kuzuoğlu, 2007: 177.

³⁰⁹ Günbattı, 1995: 112; Şahin, 2006: 131

³¹⁰ Kuzuoğlu, 2007:177.

³¹¹ Sever ve Çeçen, 1994: 203.

dolaylarında,³¹² Kaniş'e yakın bir konumda bulunduğu ve oldukça büyük bir bölgenin ana şehri olduğu,³¹³ Kaniş kārūm'a bir gün gibi kısa bir mesafede yer aldığı,³¹⁴ günümüz Kayseri ilinin batısında Ürgüp-İncesu civarında olabileceği³¹⁵ düşünülmektedir. Wašhania, MÖ II. bin yılın ilk çeyreğinin sonlarına değin bir krallık olarak varlığını devam ettirmiştir.³¹⁶

Kaniş'ten gelerek güneybatı istikametinde uzanan yol güzergâhı üzerinde Wašhania'dan sonra bir diğer merkez Athurušna'dır (Kt n/k 1582 no'lu metin).³¹⁷ Wašhania ve Nenašša arasında olan bu yerin³¹⁸ günümüz Ürgüp ve civarında bulunabileceği düşünülmektedir.³¹⁹

Kaniş'ten Puruštattum'a uzanan güneybatı yol güzergâhı üzerinde bir diğer önemli istasyon Nenašša'dır. Kaniş kazıları sırasında bulunan kervanların yaptıkları seyahat sırasında masraflarını kaydettikleri metinlerden anlaşıldığı kadarı ile Nenašša Kaniş ve Wašhania'nın batısında bulunmaktadır.³²⁰ Nenašša metinler üzerinde çoğu kez Wahšušana ile birlikte görünmektedir. Ancak yol güzergâhları açısından bakıldığında kentin daha ziyade Wašhania ile güçlü bir bağlantısının olduğu ileri sürülmektedir.³²¹ Genel itibari ile elimizdeki verilere dayanarak değerlendirdiğimizde Nenašša'nın Kappadokia Bölgesi içerisinde olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ancak kentin tam olarak yerinin neresi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlara göre genellikle antik Nanassos ile eşitlenen³²² şehir, Marašantia'nın güney yakasındaki Nyssa (Harmandalı) dolaylarına,³²³ Avanos'a,³²⁴ Nevşehir dolaylarına,³²⁵ Nevşehir iline bağlı Acıgöl ilçesinin Ağıllı Köyü'ne,³²⁶ Kızılırmak'ın batı yakasına³²⁷ lokalize olunmaktadır.

³¹² Barjamovic, 2011: 320 vd.

³¹³ Orlin, 1970: 116; Sever ve Çeçen, 1994: 204.

³¹⁴ Orlin, 1970: 116.

³¹⁵ Bilgiç, 1946: 40.

³¹⁶ Şahin, 2010: 314.

³¹⁷ Kuzuoğlu, 2007: 53.

³¹⁸ Barjamovic, 2011: 320 vd.

³¹⁹ Kuzuoğlu, 2007: 36.

³²⁰ Ertem, 1995: 80.

³²¹ Barjamovic, 2011: 317.

³²² Bilgiç, 1946: 387-388; Lewy, 1947: 14; Bilgiç, 1948: 502; Şahin, 2010: 308.

³²³ Forlanini, 2008: 61 (15. dipnot).

³²⁴ Ateş, 1996: 65.

³²⁵ Kuzuoğlu, 2007: 116.

Kaniş'ten Puruṣhattum'a yapılan seyahat esnasında Nenašša'dan sonraki muhtemel kent istasyon Ulama'dır.³²⁸ Şehir hem Eski Asur hem de Hitit metinlerinde (I. Hattušili yıllıkları) Nenašša ile birlikte anılmaktadır, bu da bize her iki şehrin komşu olduğunu göstermektedir.³²⁹ Asur'dan gelen tacirlerin Kaniş kārūm II. tabaka döneminde batı bölgelerindeki yol şebekesini Tuz Gölü'nün kuzey kısmında Wahšušana, güneyinde Puruṣhattum, batısında Šalatuwar ve doğu yönünde Ulama şehirleri oluşturmaktadır. Ayrıca değinilmesi gereken bir diğer nokta daha bulunmaktadır ki bu da Ulama'nın yerinin tespiti konusunda oldukça kıymetli bir veri oluşturmaktadır. C. Günbattı tarafından yayınlanan kt. 83/k 117 numaralı metne göre iki elçinin Ulama, iki elçinin de Šalatuwar üzerinde Puruṣhattum'a gönderilmesi ifadesinin yer alıyor olmasına dayanarak Ulama'nın Wahšušana ve Puruṣhattum arasında bir yerlerde olabileceğidir.³³⁰ Şu durumda hem masraf listelerinde Ulama'nın Nenašša'dan sonra anılması hem de Hitit metinlerine göre (TC III, 165) komşu olduklarının ileri sürülmesine bakılacak olursa Ulama'nın, Nenašša'nın batısında yer alması muhtemeldir. Nenašša'nın Nanasos'a olan lokalizasyon fikrini kabul edecek olursak bu durumda M. Forlanini'nin görüşünü destekleyerek bu kent Tuz Gölü'nün kıyısında yer alan Varavan Höyük olması ihtimal dâhilindedir. Nitekim bu yerleşim yerinde kārūm ve Erken Hitit dönemine tarihlenen seramik parçalarının tespit edilmesi ve merkezin büyüklüğü bu hipotezi destekler durumdadır.³³¹ Bununla birlikte bu ticari istasyonun bulunduğu yer hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır. Bunlara göre şehrin, Lykaonia-Kappadokia sınırında herhangi bir yerde,³³² Aksaray dolaylarında,³³³ Aksaray'ın güneydoğusunda,³³⁴ Aksaray-Sultanhanı civarında³³⁵ olabileceği düşünülmektedir.

³²⁶ Forlanini, 1979: 174.

³²⁷ Barjamovic, 2011: 329.

³²⁸ Bilgiç, 1946: 387; Gökçek, 2004: 154-155; Kuzuoğlu, 2007: 167.

³²⁹ Yılmaz-Gül, 2001: 80.

³³⁰ Günbattı, 1995: 108-109.

³³¹ Forlanini, 2008: 59 vd.

³³² Barjamovic, 2011: 335 vd.

³³³ Del Monte ve Tischler, 1978: 452.

³³⁴ Lewy, 1947: 15.

³³⁵ Bilgiç, 1946: 413.

Kaniş'ten batıya uzanan yol güzergâhı üzerinde masraf listelerine (TC III 165)³³⁶ göre Ulama'dan sonraki şehri Puruṣhattum oluşturmaktadır.³³⁷ Bir sarayı ve “*Büyük Kral*” unvanına sahip bir yöneticisi olan kent Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın oldukça önemli kârumları³³⁸ arasında yer almaktadır. Şehirde ticaretin bahsi geçen dönemden çok daha önce, Şar Tamhari metinlerine göre Akadlar tarafından yapıldığı bilgimiz dâhilindedir. Akadlı tüccarların tuz ticareti³³⁹ için gelip mahsur kaldıkları Puruṣhattum kentinde, tacirlerin sözde yardım isteği üzerine Sargon buraya sefer düzenlemiştir. Sargon'un anlatımına göre Puruṣhattum'a giden yol 1 ay gibi bir sürede alınmakta olup, bu yol aynı zamanda oldukça çetin ve zahmetlidir de.³⁴⁰ Kentin lokalizasyonuna bakıldığında oldukça farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlara göre genel itibari ile kent Acemhöyük'e,³⁴¹ Acemhöyük'ün daha batısına,³⁴² Tuz Gölü'nün batısına³⁴³ ya da güneyine,³⁴⁴ Konya-Karahöyük'e,³⁴⁵ Akşehir dolaylarına³⁴⁶ yerleştirilmektedir. TC III 165 numaralı masraf listesinde yer alan Puruṣhattum dışındaki kent isimlerine (Kaniş, Wašhania, Nenašša, Ulama, Şalatuwar) Anitta metinlerinde de rastlanılmaktadır.³⁴⁷ Telipinu Fermanı'nda ise I. Labarna'nın egemenlik kurup oğulları tarafından yönetilen ülkeler sıralamasında Hupišna-Tuwanuwa-Nenašša-Landa-Zallara-Paršuhanda (Puruṣhattum)-Lušna yer almaktadır.³⁴⁸ R. Kuzuoğlu yukarıda bahsedilen metinler ve Acemhöyük kazısı sırasında elde edilen buluntular doğrultusunda şehrin Acemhöyük'e olan lokalizasyonunu desteklemektedir.³⁴⁹ Puruṣhattum'un önemli bir ticaret merkezi olmasının yanı sıra onu bu derece değerli kılan bir diğer özelliği ise maden işliyor olmasıdır.³⁵⁰ Dönem içerisinde piyasada bakır karşılığında gümüş ya da gümüş karşılığında bakır değişimi yapıldığı bilinmektedir. Saray gümüş karşılığında bakır

³³⁶ Bilgiç, 1946: 401; Kawakami, 2006: 62; Kuzuoğlu, 2016: 803.

³³⁷ Şahin, 2004: 46; Bryce, 2005: 25; Kuzuoğlu, 2007:176-177; Şahin, 2010: 309.

³³⁸ Dercksen, 1996: 156; Dercksen, 2010: 71-72.

³³⁹ Bahar, 2009: 39

³⁴⁰ Westenholz, 1997:113.

³⁴¹ Dercksen, 2010: 71-72;

³⁴² Michel, 2011: 316.

³⁴³ Bilgiç, 1946: 401.

³⁴⁴ Gökçek, 2004: 154-155.

³⁴⁵ Alp, 1992:8.

³⁴⁶ Dercksen, 2010: 71-72.

³⁴⁷ Neu, 1974: 10 vd.

³⁴⁸ Alp, 2001: 59.

³⁴⁹ Kuzuoğlu, 2016: 803.

³⁵⁰ Kuzuoğlu, 2007: 52.

topladığında bu madeni kalay veya tekstil satın almak için kullanmıştır. Puruṣhattum da aynı şekilde bakır toplamış olabilir. Ayrıca bölgede ticaret yapan tacirler arasında yerel olarak işlenmiş olabileceği düşünülen bakırın kalitesinin oldukça iyi olduğu yaygın olarak bilinen bir olgudur.³⁵¹ Bu durumda bizim de Acemhöyük olabileceği konusunda desteklediğimiz kentin bulunduğu bölgede daha önce de belirttiğimiz üzere Aşıklı Höyük insanları Neolitik dönemde çevrede bulunan bakır madeninden bakır elde ederek bunu işlemişlerdir. Koloni dönemi içerisinde de bakırın kalitesinin oldukça iyi olduğunun zikredilmesi dönem içerisinde yine aynı bölgeden elde edilen bakırın kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim bu durum Acemhöyük kazısında bulunan bakır külçeler üzerinde yapılacak analizler sonucunda netlik kazanacaktır.

Kaniş yönünden gelerek Waṣhania'dan sonra ayrılan ve kuzeye ilerleyen bir diğer güzergâh üzerinde ise yine masrafların kaydedildiği OIP XXVII 54 numaralı listeye göre Waṣhania-Malitta-Wahṣuṣana isimleri bulunmaktadır.³⁵² Listeye göre Waṣhania'dan sonra ilk istasyon olarak görülen Malitta'nın yeri konusunda görüşler henüz netlik kazanmamasına rağmen tahminlere göre Nevşehir ili, Hacıbektaş ilçesi sınırları içinde bulunan Sulucakarahöyük³⁵³ ya da Niğde-Ürgüp³⁵⁴ dolaylarında olabileceği ileri sürülmektedir.

Koloni dönemi içerisinde önemli kârumlar arasında yer alan Wahṣuṣana sarayı ve yöneticisi bulunan bir krallıktır.³⁵⁵ E. Bilgiç, OIP XXVII 54 numaralı metne göre Malitta'dan sonraki istasyon olan Wahṣuṣana'nın Puruṣhattum kârumu ile isimlerinin çok sayıda metinde bir arada geçiyor olması nedeni ile her iki ticaret merkezinin kestirme bir yolla birbirlerine bağlandıklarını düşünmektedir.³⁵⁶ Bu görüşten hareketle Wahṣuṣana'nın Kaniş-Puruṣhattum yol güzergâhının kuzeyinde³⁵⁷ aranması oldukça akla yatkın görünmektedir. Bu savı destekleyecek bir diğer önemli veriyi ise R. Kuzuoğlu tarafından zikredilen AKT III, 34 numaralı belge

³⁵¹ Dercksen, 1996: 156.

³⁵² Bilgiç, 1946: 401; Ertem, 1995: 84.

³⁵³ Bryce, 2005: 25; Kuzuoğlu, 2007: 202; Şahin, 2010: 309.

³⁵⁴ Bilgiç, 1946: 402.

³⁵⁵ Lewy, 1947: 13; Orlin, 1970: 115; Dercksen, 1996: 155; Şahin, 2006: 123.

³⁵⁶ Bilgiç, 1946: 401.

³⁵⁷ Forlanini, 1985: 46; Ertem, 1995: 84.

oluşturmaktadır. Bu belgeye göre Şalatuwar ve Wahşuşana kentleri arasında bir nehrin yer aldığı ve tacirlerin bu nehir üzerinde bulunan köprüden geçebilmek için ücret ödedikleri kaydedilmiştir. Metin içinde yer alan bu nehrin Kızılırmak olabileceği düşünülmektedir.³⁵⁸ Bu da Wahşuşana'nın çalışma alanımız içerisinde yer alan Kaman-Kalehöyük'e³⁵⁹ yapılan lokalizasyonunu hayli kuvvetlendirmektedir. Ayrıca bu düşünce için dayanak oluşturacak bir diğer önemli veriyi Kaman-Kalehöyük (Resim-7) kazısı oluşturmaktadır. Höyükte Asur Ticaret Kolonileri Çağı IIIc tabakası ile temsil olunmaktadır ve Kaniş kârum Ib seviyesi ile çağdaştır.³⁶⁰

MÖ 1780 dolaylarına gelindiğinde Orta Anadolu ve Asur arasında yapılan ve oldukça sistemli bir şekilde yürütülen ticari ilişkilerde ânî bir kesinti oluşmuştur. Her ne kadar ilişkilerde bir kopma olduğu bilinse de nedeni konusunda kesin verilere sahip değiliz. Bir tahmine göre ticari faaliyetlerin sona ermesinde etkili olan sebep Mezopotamya'da gerçekleşen siyasi ve etnik sorunlardır. Bu görüşe göre dönem sonlarında Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda Hurri etnik unsuru politik bakımdan güçlenmeye başlamış hatta bölgede bulunan krallıkları egemenliği altına almıştır. Böylece Mezopotamya'da Asur, Babil İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girerken Anadolu üzerinde bulunan zengin kent devletlerinin pek çoğu çökmüş ve önemini yitirmiştir.³⁶¹

Koloni döneminin sonuna gelindiğinde Orta Anadolu coğrafyası üzerinde düzen yerini kargaşa ve huzursuzluğa bırakmış ve beraberinde ayaklanmalar meydana gelmiştir.³⁶² Pithana ve oğlu Anitta siyasi birlik için mücadele vermişlerdir. Bu mücadele anlaşılan o ki kademeli olarak gerçekleşmiştir. Nitekim öncelikle Şinahuttum, Amkuwa ve Kapitra'nın yöneticileri birlik olarak Hattuş krallığına karşı başkaldırmışlardır.³⁶³ Yapılan bu koalisyona kuvvetle muhtemel Anitta da katılmıştır. İlaveten “*Kuşşara'lı adam*” burada başarı sağladıktan sonra bir diğer aşamaya geçerek Amkuwa ve diğer kentleri tek tek işgal etmiştir.³⁶⁴

³⁵⁸ Kuzuoğlu, 2007: 174-175.

³⁵⁹ Ertem, 1995: 84.

³⁶⁰ Omura, 1992: 324; Omura, 2016: 13.

³⁶¹ Ünal, 1989: 25; Macqueen, 2001: 21.

³⁶² Kuzuoğlu, 2016: 807.

³⁶³ Günbattı, 2017: 53.

³⁶⁴ Ünal, 1981: 440; Michel, 2011: 322.

2.2.2. Hitit Dönemi

2.2.2.1. Eski Hitit Dönemi (MÖ 1675-1445)

Anadolu toprakları üzerinde ilk kez merkezi otoriteye bağlı büyük bir siyasi güç kuranların Hititler olduğu bilinmektedir.³⁶⁵ Bu toplumun bahsi geçen coğrafya üzerine MÖ II. bin yılın sonlarında geldikleri ve ilk kez Kaniş'e yerleştikleri düşünülmektedir. Onların bu dönemde bölgede var olduklarına dair en önemli kanıt şüphesiz Kültepe metinlerinden tespit edilmektedir.³⁶⁶ Nitekim Kültepe/Kaniş Ia tabakası ve buradan elde edilen veriler Hitit kültürünün hayat bulmaya başladığını göstermektedir. Bu tabakada yapılan çalışmalar sonucunda mezarlardan toplanan verilere göre bahsi geçen seviyedeki yerleşimin bitmesi ve Eski Hitit Krallığı'nın doğuşu arasındaki zaman dilimi oldukça kısadır.³⁶⁷

MÖ XVIII. yy dolaylarında Eski Hitit Krallığı'nın kurulması Anadolu'da siyasi birliğin sağlanmaya çalışılması açısından oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra bu dönem Anadolu'nun kayda değer bir öneme sahip olan yazılı belgeleri ve arkeolojik verilerinin de bulunması nedeniyle biz tarihçilere kıymetli bilgiler sunmaktadır.³⁶⁸ Bu birliğin sağlanmasında belki de ilk mücadele Pithana ve oğlu Anitta'ya aittir. Pithana Kaniş'i egemenliği altına alarak ticaret ağını da kontrol altında tutmayı amaçlamıştır. Oğlu Anitta da babasının izinden gitmiş ve Maraşantia Nehri'nin batısında kalan tüm bölgede egemenlik sağlamıştır. Anitta metinlerinden edindiğimiz bilgiler dışında dönem hakkında başka bir veriye sahip değiliz; ancak kârum Ib seviyesi MÖ 1775 dolaylarında buranın büyük bir düşman istilasına uğradığını ve bir felaket yaşandığını göstermektedir.³⁶⁹

Anitta'dan sonra varlık gösteren, onun soyundan gelen Kuşşaralı Labarna da aynı siyaseti benimsemiş olacak ki Maraşantia Nehri kavsi içinde yer alan ve burada hüküm süren krallardan biri olan Piyaşti'yi gerçekleştiren bir mücadele neticesinde mağlup etmeyi başarmış ve Hattuş'u egemenliği altına almıştır.³⁷⁰ Labarna isimli bir

³⁶⁵ Dinçol ve Dinçol, 2009: 97.

³⁶⁶ Şahin, 2007: 2898.

³⁶⁷ Kulakoğlu, 2011: 49.

³⁶⁸ Yakar, 2000: 26.

³⁶⁹ Collins, 2007: 29-30.

³⁷⁰ Sevin, 2003b: 136.

kralın varlığına şüphe ile bakılmaktadır ve bu ismin I. Hattuşili'ye ait olduğu düşünülmektedir.³⁷¹

Hükümdarlığının ilk yıllarında Labarna, Kuşşara'da ikamet etmiştir. Ancak daha sonra Hurri tehlikesinin giderek daha da kuvvetlenmesi nedeni ile başkent Kaniş/Neša'ya taşınmıştır.³⁷² Neša'nın tercih edilmesindeki en önemli sebepler buranın stratejik bakımdan konumu ve düşmana olan uzaklığı olabilir. Ancak bize göre bu sebepler bir başkent taşınması için tek başına yeterli bir gerekçe değildir. Bir devletin, özellikle de yeni yeni şekillenmeye başlayan ve düşman istilasına her yönden açık olan bir siyasi organizasyonun ekonomik bakımdan da kendini güçlü hissetmesi gerekmektedir ve bu bakımdan Kaniş/Neša muhtemelen biçilmiş bir kaftandır. Kentin Koloni dönemindeki önemine daha önce değinmiştik. Ticaret yolları üzerinde kavşak noktada yer alan, Anadolu'da bulunan kârum ve wabartumların bağlı olduğu dolayısıyla da oldukça zengin bir kent olan Kaniş, bu yeni kurulan devletin ekonomik ihtiyacını her anlamda karşılayacak bir niteliğe sahipti. Bu açıdan bakıldığında kente hâkim olan Anadolu ticaretinin bel kemiğine de hâkim olmuştur.

Her ne kadar zikrettiğimiz şekilde önemli yapıya sahip olsa da Kaniş/Neša da bir süre sonra içinde bulunulan kargaşa nedeniyle komşuları tarafından büyük problemler yaşamaya başlamıştır. I. Hattuşili, Anitta tarafından lanetlenmiş olsa da başkenti Hattuş'a taşımıştır. Burada yeni bir düzen kuran kral, daha sonra kentin adını Hattuša ve kendi adını da "*Hattuşalı*" anlamını taşıyan Hattuşili olarak değiştirmiştir.³⁷³

Yayılmacı bir politika benimseyen I. Hattuşili, ülke sınırlarını genişletmek maksadı ile seferler düzenlemeye başlamış ve Aşağı Ülke (^{KUR}ŞAPLI.TI) topraklarında yer alan Hupišna (Kybistra=Ereğli), Tuwanuwa (Bor), Lušna (Lystra=Hatunsaray) gibi kentler üzerinde etkinlik kurmuştur.³⁷⁴ Nenašša savaşılmaksızın Hitit hâkimiyetine girmiş ve Hitit prensi Pimpira'nın ikametgâh

³⁷¹ Darga, 1992: 12.

³⁷² Macqueen, 2001: 39.

³⁷³ Ünal, 2002, I: 66.

³⁷⁴ Gurney, 1961: 22.

merkezi olmuştur.³⁷⁵ Ulama ise yapılan iki ayrı savaş sonunda Hitit egemenliğini tanımış; ancak I. Hattuşili muhtemelen büyük bir direniş göstermesi nedeniyle şehri cezalandırarak bir daha yerleşilmesini yasaklamıştır.³⁷⁶ İsmi geçen kentler arasında özellikle Nenašša, Tuwanuwa ve Hupišna bu dönemde olasılıkla krallığın batı sınırını oluşturmuştur.³⁷⁷ I. Hattuşili'ye karşı direniş gösteren bir diğerkent olan Şalahšuwa da kralın öfkesinden nasibini almış ve yerle bir edilmiştir. Bununla birlikte güney topraklarında egemenlik sağlanmıştır.³⁷⁸ Kral böylece başkent ve Kilikia Kapıları arasında kalan tüm bölge üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmıştır. Bir süre sonra Hattuşa dışında bütün ülkenin Hurri istilasına uğraması nedeniyle I. Hattuşili istilacıların üzerine yürümüş ve birkaç yıl gibi kısa bir süre zarfı içinde düşmanı Tauros geçitleri ve Puratti'ye (Fırat) değin uzaklaştırmıştır.³⁷⁹ Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz tüm bu bölgelerde Hititler hem siyasi birlik sağlamış hem de Suriye'ye yapılacak askeri seferler için yol güzergâhlarının oluşumu ve denetimini gerçekleştirmiştir. Böylece Güney (Kilikia geçitleri), Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri üzerinden Suriye'ye ulaşan yolların sayısında bir artış olmuştur. Bunlar arasında Kilikia geçitleri hem askeri hem de ticari amaçlar için sürekli kullanılmıştır.³⁸⁰ Doğu yönünde ise Timelkiya (Hitit metinlerinde Tamalkiya) dönem içerisinde Hemuwa kasabası ile bağlantılı olarak ancak muhtemelen ülke sınırındaki pozisyonu nedeniyle önemli bir konuma sahiptir.³⁸¹

Parşuhanda (Puruşhanda=Acemhöyük?) da I. Hattuşili tarafından henüz egemenlik yıllarının başında Hitit Ülkesi'ne dâhil edilmiştir. Hatta kralın tahta hâkim olduğu dönemde bu kentte bir isyan çıktığı ancak bastırıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte elde edilen verilere göre Haraşhaba, Taşša[...], Arimatta (Tarhuntaşša sınırında yer alan bir şehir), Parugitta, Zunnahara (Adania'nın doğusunda)³⁸² ve Şinuwanda (İvriz?)³⁸³ gibi yerlerde de Hitit kontrolü tesis edilmiştir. İsmi geçen bu

³⁷⁵ Barjamovic, 2011: 330-331.

³⁷⁶ Bryce, 2005: 76.

³⁷⁷ Barjamovic, 2011: 330.

³⁷⁸ Bryce, 2005: 76.

³⁷⁹ Macqueen, 2011: 39-47.

³⁸⁰ Bryce, 2005: 70.

³⁸¹ Barjamovic, 2011: 168-169.

³⁸² Del Monte ve Tischler, 1978:518.

³⁸³ Del Monte ve Tischler, 1978:518; Orta Anadolu'da Kilikia Kapılarına hâkim bir yer, Forlanini, 2008: 66-67.

yerler arasında özellikle Puruşhanda Kilikia Kapıları üzerinde mutlak hâkimiyetin sağlanması ve aynı zamanda Kilikia'dan Hatti'ye ve Kaniş'ten batıya uzanan yol güzergâhları üzerinde kilit noktayı oluşturmaktadır.³⁸⁴

I. Hattuşili döneminde sorun yaşanan kentlerden bir başkası ise Hurma (Hurama) kentidir. KBo III 34 ve II 8-14 numaralı saray kroniğine göre hem kentin yöneticisinin ismine hem de karşılaşılan probleme dair veriler elde etmek mümkündür. I. Murşili döneminde kaydedildiğı düşünölen kronik şu şekildedir:

“8. Aşkaliya Hurma şehrinde bey idi. O

9. her bakımdan bir adamdı. Onu babama

10. kötülediler (iftira ettiler). Onu getirtti ve onu Ankuwa 'ya sürdü.

11. Onu Ankuwa şehrine ^{LU}AGRIG³⁸⁵ yaptı. O kuvvetli adamlardandı.

12. Fakat o yoksulluk içinde öldü. Kuzuruwa kentinde

13. keklikleri böldü. Ankuwa 'da keklikler

14. zayıflamıştır.”³⁸⁶

I. Hattuşili Anadolu içindeki birliğı sağladıktan sonra dikkatini Kuzey Suriye ve Halap (Halep) üzerine çevirmiştir.³⁸⁷ Kralın Suriye'ye düzenlediğı ikinci sefer hem bir takım kent lokalizasyonları hem de çalışma alanımız içindeki Puruna/Purana Nehri'nin tespitinin kuvvet kazanması için oldukça kıymetlidir. Kral I. Hattuşili bu seferi şöyle anlatmaktadır (KBo 10. 1: 31-48):

“Ertesi yıl Zaruna'ya tekrar gittim ve Zaruna'yı yok ettim. Ve Haşşuwa'ya karşı yürüdüm ancak Haşşuwa'nın (askerleri) onun (Hitit kralının) önünde ilerledi ve Halap'ın askerleri onunla birlikte oldu. Adalur Dağı'nda onları yendim. Birkaç gün içinde Puruna nehrini geçtim Haşşuwa'yı bir aslanın pençeleri gibi kıstırdım. Ve [] onu devirince ona para yükledim ve tüm mallarına el koydum ve Hattuşa'yı bununla doldurdum.” Metnin devamında kral Zippaşna kentini aldığından ve

³⁸⁴ Forlanini, 2008: 66-67.

³⁸⁵ Vekilharç, Ünal, 1981: 443.

³⁸⁶ Ünal, 1981: 441-442; Yiğit, 2004: 221 vd.

³⁸⁷ Darga, 1992: 12.

Hahha'ya (Hahhum)³⁸⁸ yürüdüğünden, Hahha kapılarında üç kez savaştığından ve bu kenti yendikten sonra mallarını Hattuša'ya taşıdığından bahsetmektedir.³⁸⁹

Gücünün sınırları Tauros Dağları, Suriye ve Mezopotamya'nın kuzeyine değin yayılan ilk Hitit kralı olan I. Hattušili'nin³⁹⁰ Kuššara'da hastalık sonucu ölmesinin ardından Hitit tahtına vasiyeti üzerine yeğeni ve aynı zamanda evlatlığı I. Muršili çıkmıştır.³⁹¹ I. Muršili, belki de yukarıda detaylarını aktardığımız yol güzergâhını kullanarak, amcasının seferler düzenlediği, ancak bir türlü elde edemediği Halap üzerine sefer düzenlemiş ve burasıyla birlikte Babil'i de egemenliği altına almayı başarmıştır. Böylece I. Muršili, amcasının vasiyetini yerine getirerek büyük bir kahraman olmuştur. Ancak o, her ne kadar bahsi geçen yerlerin elde edilmesiyle büyük bir başarı yakalamış olsa da bu toprakları henüz "*Hititleştiremediği*" için bölgeden ayrılıp başkente döndüğünde bu alanlar tekrar eski sahiplerinin eline geçmiştir. Bu kayıplar nedeniyle bölgeye her defasında yeniden sefer düzenlemek icap etmiştir. Bahsi geçen bölgeler merkezden uzak olması nedeniyle zikrettiğimiz sorunları yaşarken, Hatti Ülkesi'nin kalbi olarak nitelendirilebilecek, büyük bir kısmını Kappadokia Bölgesi'nin oluşturduğu, Orta Anadolu coğrafyası üzerinde de huzursuzluklar baş göstermiş ve isyanlar çıkmıştır.³⁹² I. Muršili Hurriler üzerine sefer düzenlerken muhtemelen Ankuwa şehrinde geçici bir karargâh kurmuştur. Ayrıca bahsi geçen şehirde Hitit kraliyet ailesinin akrabalarının "*vekilharç*" olarak buldukları da bilinmektedir.³⁹³

Halap ve Babil fatihi I. Muršili sefer sırasında iken, başkente onun iktidarını sonlandırmak için bir takım tuzaklar kurulmuş ve kral başkente döndüğü sırada bir suikast sonucu öldürülmüştür. Böylece Hitit tahtına önce I. Muršili'nin eşiyle evlenen sonra da kralın ölümüne sebep olan I. Hantili çıkmıştır.³⁹⁴

I. Hantili kendisinden önceki kralların uyguladıkları politikayı sürdürmüş ve Suriye dolaylarında kurulmak istenilen "*Hitit etkisini*" sağlamlaştırmayı

³⁸⁸ Bryce, 2005: 76-77.

³⁸⁹ Bryce, 2005: 76-77; Devecchi, 2005: 44-45.

³⁹⁰ Klengel, 2011: 33.

³⁹¹ Darga, 1992: 12; Ünal: 2002, I: 69.

³⁹² Ünal, 2002, I: 70-71.

³⁹³ Ünal, 1981: 443-444.

³⁹⁴ Ünal, 2002, I: 71; Bryce, 2005: 100.

amaçlamıştır. Bu sebeple önce Puratti üzerinden Karkamış'a ulaşarak Hurriler üzerine bir sefer düzenlemiş, seferden dönerken muhtemelen Tegarama üzerinden Hattuša'ya ulaşmıştır. Uzun bir süre Hitit tahtında hâkimiyet kurmayı başaran I. Hantili'yi yine gasp yoluyla tahta çıkan I. Zidanta, I. Ammuna, I. Huzzia ve Telipinu isimli krallar takip etmiş ve Telipinu gasp ederek tahta çıkma şekline bir son vermiştir.³⁹⁵

Telipinu, tahta çıkmasının hemen ardından, Anadolu'nun dışından ziyade Hitit Ülkesi'nin merkezi ve merkeze yakın noktalarındaki problemlerin çözümünü hedeflemiştir. Kral bu nedenle ilk olarak Orta Anadolu Bölgesi'ne yönelmiştir. Bu amaç doğrultusunda Anadolu üzerinde güney ve doğuya seferler düzenleyen Telipinu, Haşšuwa, Zizzilippa ve Lawazantia'da düzeni yeniden temin etmiştir. Kral daha sonra Şamuha, Marišta, Hurma, Şupzia, Puruřhandu ve Hulaya Nehri de dâhil olmak üzere zikredilen tüm bu bölgeleri tekrar Hitit egemenliği altına almıştır. Böylece Telipinu'nun hüküm sürdüğü süre içinde Marařantia havzasından tüm Aşağı Ülke boyunca ve dahası Akdeniz'e kadar uzanan tüm bölgede Hitit kontrolü bir kez daha sağlanmıştır. Hititlerin mutlak egemenliğini amaçlayan tüm bu icraatlara rağmen, Telipinu'nun da sonu kendisinden önceki 4 kral gibi olmuş, o da yapılan bir suikast sonucu öldürülmüştür.³⁹⁶

Telipinu'dan sonra Hitit tahtına muhtemelen damadı olan Alluwanda çıkmıştır. Bu kral döneminde olduğu gibi kendisinden sonra tahta çıkan II. Hantili, II. Zidanta ile II. Huzzia dönemleri hakkında da oldukça kıt verilere sahibiz. Döneme ait nispeten daha net bir bilgi ise Hurri tehlikesi ve istilasının tüm Orta Anadolu ve hatta başkente değin yayılmış olmasıdır. Adı geçen krallardan sonra tahta çıkan I. Muwattalli de suikast sonucu ölmüştür.³⁹⁷

2.2.2.2 Hitit İmparatorluk Dönemi (MÖ 1450-1200)

Hitit Krallığı, MÖ 1450-1400 yıllarına doğru siyasi açıdan giderek etkin bir güç olmuş ve bunun doğal bir sonucu olarak da bir imparatorluk özelliği taşımaya başlamıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere Anadolu toprakları üzerinde ilk defa

³⁹⁵ Bryce, 2005: 100 vd.

³⁹⁶ Ünal, 2002, I: 72-73; Bryce, 2005: 104.

³⁹⁷ Ünal, 2002, I; 73.

merkezi bir güç olarak yapılanan³⁹⁸ Hitit İmparatorluğu'nun egemenlik sahası içinde bulunan bölgeler batıda Ege'den, doğuda Bingöl'e, kuzeyde Karadeniz'den güneyde Suriye'ye kadar ulaşan geniş bir alandır.³⁹⁹

Siyasi açıdan bakıldığında Hitit tahtına II. Tuthalia'nın çıkması sonucunda Hitit tarihi açısından yeni bir dönem başlamıştır. Eski Krallık ve Hitit İmparatorluk dönemi arasında bulunan bu süreç I. Şuppiluliuma'nın Hitit tahtında egemenlik kurmasına değin sürmüştür.⁴⁰⁰

II. Tuthalia'nın temel politikasını, Anadolu içinde birliğin sağlanması oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Batı Anadolu üzerine seferler düzenleyen kral, aynı dönemde Hurri ve Kaška sorunuyla da mücadele etmiştir. Daha sonra II. Tuthalia dikkatini Suriye'ye çevirmiş ve buraya yapacağı sefer sırasında geride kalan topraklarda güvenliği tesis etmek maksadı ile Kizzuwatna ile antlaşma yapmıştır. Böylece II. Tuthalia, Hurri tehdidine karşı kendisi için bir tampon bölge oluşturmuştur.⁴⁰¹ Bu antlaşma metninin bizi ilgilendiren tarafı ise Şamri Nehri'nin taraflar arasındaki sınırların belirlenmesi konusunda kilit noktayı oluşturuyor olmasıdır. Metne göre:

“Şirika⁴⁰² şehri majestelerine ve Luwana şehri Şunahşura'ya aittir. Şamri nehri sınırdır. Büyük Kral Adania tarafına Şamri nehrini geçmemelidir ve Şunahşura Hatti tarafına Şamri nehrini geçmemelidir.

Zilapuna şehri yönünde Şamri nehri sınırdır. [...]’nın yönünde Şamri nehri aslında Şunahşura’nın sınırdır. Şunahşura Şamri nehrini Hatti tarafına geçmemelidir ve Büyük Kral Şamri nehrini Adania’nın tarafına geçmemelidir.”⁴⁰³

Bu antlaşmadan sonra kendisini güvence altına alan II. Tuthalia Suriye üzerine ilerleyerek Halap'ı yerle bir etmesinin ardından Mitanni egemenliğindeki diğer

³⁹⁸ Dinçol ve Dinçol, 2009: 97.

³⁹⁹ Sevin, 2003b: 148.

⁴⁰⁰ Ünal, 2002, I: 73; Bryce, 2005: 121; Collins, 2007: 42.

⁴⁰¹ Collins, 2007: 43-44.

⁴⁰² Serika=Sarız, Del Monte ve Tischler, 1978: 360

⁴⁰³ Beckman, 1999: 25.

bölgeler için kendisine bir nevi yol açmıştır. Tüm bu olayların ardından ise Kizzuwatna Hitit hâkimiyeti altına girmiştir.⁴⁰⁴

II. Tuthalia'nın ölümünün ardından tahta çıkan I. Arnuwanda döneminde de Anadolu'da Hitit hâkimiyeti altında bulunan topraklar üzerinde huzur ve birliğin sağlanması için icraatlar gerçekleştirilmiştir. Hükümdarlığı sırasında Kaška saldırıları ile mücadele eden kral, yıllıklarında (KUB XXVIII 116 VS:7) Kaşkalılara karşı yaptığı bir seferde Wahşuşana kentinin adını zikretmektedir.⁴⁰⁵ Ayrıca kral ülke ekonomisinin bel kemiğini oluşturan ticaret yollarını da güvence altında tutmayı amaçlamış ve bu niyetle Ura kentinin ihtiyarları ile bir antlaşma yapmıştır. Hitit krallar kronolojisi içinde I. Arnuwanda'dan sonra II. Hattuşili'nin hükümdarlığı ise tartışmalı bir konudur.⁴⁰⁶

III. Tuthalia'nın hükümdarlığı sırasında Hitit Ülkesi büyük bir kargaşa dönemi yaşamıştır. I. Şuppiluliuma'nın henüz veliaht prens olduğu bir zamana denk düşen bu dönemde Hitit Ülkesi hemen her yönden düşmanları tarafından saldırıya uğramıştır. Kargaşayı anlatan KBo VI 28 numaralı metinde olaylar şu şekilde izah edilmektedir:

“6. Önceki günlerde Hatti Ülkesi düşmanlar tarafından yağmalandı.

7. Kaşkalkı düşman geldi ve Hatti Ülkesi'ni kuşattı ve Nenaşşa'yı

8. sınırı yaptı. Arzawalı düşman Aşağı Ülke'ye doğru geldi ve o da

9. Hatti Ülkelerini yağmaladı ve Tuwanuwa ve Uda'yı sınırı yaptı,

10. Uzaktan Araunnalı düşman geldi ve Gaşsiya Ülkesi'nin tamamını yağmaladı.

11. Uzaktan, Azzili düşman geldi ve Yukarı [Ülkeleri] tamamen yağmaladı,

12. ve Şamuha'yı sınırı yaptı. İşuwalı [düşman] geldi [ve] Tegarama [ülkesini] yağmaladı.

13. Uzaktan, Armatanalı düşman [geldi] ve o da Hatti Ülkelerini yağmaladı,

⁴⁰⁴ Collins, 2007: 44.

⁴⁰⁵ Ertem, 1995: 84.

⁴⁰⁶ Ünal, 2002, I: 75-76.

14. ve şehri Kizzuwatna'yı [sınırı] [yaptı].”⁴⁰⁷

Burada anlatılanlara baktığımız zaman çalışma bölgemiz olan Kappadokia'nın doğudan, batıdan, kuzeyden ve güneyden olmak üzere dört bir yandan işgal altında olduğunu görmekteyiz. Muhtemelen bu saldırılar sırasında bölge oldukça büyük yıkımlar yaşamıştır.

Yaşanan tüm bu olaylar sonrasında Hatti Ülkesi büyük yaralar almış ve oldukça zayıflamış, hatta krallığa bağlı tüm vassallerin kontrol altından çıkmasıyla ülke büyük toprak kayıpları yaşamıştır.⁴⁰⁸

III. Tuthalia'dan sonra Hitit tahtının koruyucusu Genç Tuthalia'yı ortadan kaldırarak hükümdar olan I. Šuppiluliuma'dır (MÖ 1370-1345). Yayılmacılık politikasını benimseyen kraldan önce Hitit toprakları Kilikia Kapıları'ndan Puratti'ye değin geniş bir alana yayılmıştır.⁴⁰⁹

I. Šuppiluliuma tahttaki konumunu sağlamlaştırdıktan sonra dikkatini doğuya çevirmiştir; çünkü burada Mitanni ile sıkı bir müttefik olan Išuwa'nın elinde bulunan Tegarama şehrini yeniden elde etmeyi amaçlamıştır.⁴¹⁰

I. Šuppiluliuma döneminde sadece savaşla değil diplomatik yollarla da kayıp toprakların kazanılması amaçlanmıştır. Bu politikalardan birine göre Yukarı Maraşantia'dan Puratti'ye kadar uzanan bölgede (burası Kappadokia Bölgesi'nin kuzeydoğusunu oluşturmaktadır) bir sınır oluşturularak Kuzey Suriye'ye giden güzergâh için oldukça önem arz eden Sivas-Malatya yolu emniyet altında tutulmaya çalışılmıştır. Kralın hükümdarlığı sırasında yapılan savaşları konu aldığı düşünülen⁴¹¹ bir metinde Kappadokia Bölgesi'nin nehirleri arasında gösterdiğimiz Zuliya nehri üzerinde yapılan bir Kaška-Hitit mücadelesi anlatılmaktadır. KBo XVI 36+ KUB XXXI 20+ Bo 5768 numaralı metinde olay şu şekilde anlatılmaktadır:

“Iḫ+ 4. O, [or]adan nereye gitti ise,

5.Ona (karşı) bir yandan Šakadumuwa dağı (halkı)

⁴⁰⁷ Goetze, 1940: 22; Hawkins ve Weeden, 2017: 290.

⁴⁰⁸ Goetze, 1993:863.

⁴⁰⁹ Goetze, 1940: 59.

⁴¹⁰ Collins, 2007: 48.

⁴¹¹ Sir-Gavaz, 2008: 26-32.

6. *düşman idi. Diğer yandan ona (karşı)*
 7. *Şişpiunuwa dağı (halkı) düşman idi.*
 8. *[D]iğer yanda Şarpunuwa dağı halkı ona (karşı)*
 9. *[düşm]an idi. Onu(n orada olduğunu)*
 10. *[b]ütün düşman[lar?] karşıdan*
 11. *işitince, Kaşkalıların*
 12. *hepsi (de) oraya vardılar*
 13. *ve ona (karşı) Zuliya ırmağının ön[ünde]*
 14. *köprüyü tuttular.*
 15. *ve köpr[ü]yü yıktılar.*
- III. 1. *Zuliya 'nın (suları) yüksek*
2. *idi. Şamuha kentinin tanrıçası İstar*
 3. *ona yardım etti*
 4. *ve (suları) yükselmiş (olan) Zuliya ırmağından*
 5. *dışarıya sürdü. Onu sudan*
 6. *kemer[inde]n tutarak yukarıya*
 7. *(çekt) i. Irmakta ona*
 8. *y[ay]la, [o]kla (ve) taşla*
 9. *saldırdılar.*⁴¹²

Zuliya'nın Delice Irmak'a olan lokalizasyonunu desteklediğimize daha önce değinmiştik (bkz. Nehirler). Bu metinden elde edeceğimiz en önemli veri bahsi geçen dönemde nehrin debisidir. Yukarıdaki metinde nehrin “Sularının yüksek” olduğundan bahsedilmektedir ki biz de bizzat yerinde incelememiz sırasında nehrin akış hızının oldukça yüksek olduğunu tespit ettik. Bu açıdan bakıldığında nehrin

⁴¹² Alp, 1977: 644-645.

debisinin yüksek olması nedeniyle Maraşantia'nın değil de Delice Irmak'ın neden doğal bir tahkimat olarak gösterildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Šuppiluliuma, hükümdarlığının sonlarına doğru Suriye'nin elde edilmesi için tasarladığı tüm düşünceleri yerine getirerek ülkeyi ele geçirmeyi başarmıştır.⁴¹³ Ancak seferin başarılı olmasının bir de olumsuz tarafı olmuştur ki sefer sonrasında veba hastalığı taşıyan Mısırlı tutsaklar hem kralın ölümüne hem de Hatti Ülkesi'nin kendi içinde büyük bir sorunla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.⁴¹⁴

II. Arnuwanda babasının yerine tahta geçtiyse de kralın icraatları oldukça kısa sürmüştür; çünkü o da tıpkı babası gibi ülkeyi kasıp kavuran veba salgını sonucu yaşamını yitirmiştir.⁴¹⁵

II. Murşili'nin tahta çıktığı dönemde ülke salgınla mücadelenin yanında siyasi bakımdan da oldukça zor zamanlar geçiriyordu. Bu dönemde çevreden gelen düşman saldırılarına karşı oluşturulan en önemli garnizonlardan birini şüphesiz Ankuwa şehri oluşturmuştur.⁴¹⁶ Kralın tahta çıktığı zamanlarda coğrafi bakımdan büyük bölümünü Kappadokia Bölgesi'nin oluşturduğu Aşağı Ülke'nin valisi olan Hanuttiş'in de ölümü sonrasında bölge sınırlarının güvenliği bakımından büyük sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. Ancak bölgeye yeni bir vali tayin edilip ilave birliklerle valinin buranın güvenliğini sağlaması amaçlanmıştır. II. Murşili krallığının ilk 10 yılında Anadolu'da Hitit hâkimiyetinin yeniden tesis edilmesi için çaba göstermiştir.⁴¹⁷ Veba salgını II. Murşili'nin hükümdarlığı döneminde de devam etmiş bunun sonucunda halkın bir kısmı hastalık bir kısmı da düşman saldırıları sonucunda telef olmuştur. Kral tüm bu sorunlar nedeniyle ülkedeki mevcut nüfusu artırıp ülkeyi yeniden üretici duruma getirmek maksadı ile Batı Anadolu'dan getirdikleri ve sayılarının 66.000 civarında olduğu düşünülen erkek tutsakları nüfus kaybı yaşayan yerlere yerleştirmiştir.⁴¹⁸

⁴¹³ Goetze, 1993:866-867.

⁴¹⁴ Ünal, 2002, I: 78.

⁴¹⁵ Bryce, 2005: 192.

⁴¹⁶ Ünal, 1981: 443-444.

⁴¹⁷ Goetze, 1993: 867 vd.

⁴¹⁸ Gür, 2012: 66.

Muwattalli döneminde ise Hatti Ülkesi için en temel sorunlardan bir tanesini Kaşka istilaları oluşturmuştur. Kral her ne kadar ülkesinin huzur ve güvenliğini sağlamak amacı ile teşebbüslerde bulunmuş olsa da bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu durumda yeni bir strateji deneyen II. Muwattalli, kardeşi III. Hattuşili'yi Maraşantia nehri havzası da dâhil olmak üzere Yukarı Ülke'nin tamamına vali olarak atamış; kendisi ise Aşağı Ülke'de yer alan Tarhuntaşşa'da ayrı bir krallık oluşturmuştur.⁴¹⁹ Kralın kuşkusuz en önemli icraatı Kuzey Suriye'nin hâkimiyeti için Mısır kralı II. Ramses ile yaptığı Kadeş Savaşı'dır (MÖ 1284). Hititler lehine sonuçlandığı düşünülen savaşta II. Muwattalli'nin savaş esnasında aldığı bir yara sonucunda öldüğü tahmin edilmektedir. Orduya komutanlık eden III. Hattuşili, savaştan bir yıl sonra Hattuşa'ya dönmüştür. Kralın dönüş rotasının ise İslâhiye-Bahçe-Kahramanmaraş ve Kayseri üzerinden olabileceği ileri sürülmektedir. III. Hattuşili bu dönüş yolunda Lawazantia'ya da uğramış ve kentin rahibi Pentipşari'nin kızı Puduhepa ile evlenmiştir.⁴²⁰

Muwattalli'nin ardından Hitit tahtına Urhi-Teşup (III. Murşili) çıkmış olsa da III. Hattuşili ona kral olarak biat etmemiş ve onu sürgüne göndermiştir. Böylece Hitit Ülkesi'nin yeni kralı olan III. Hattuşili zamanında ülke her anlamda barış, huzur ve imar dönemi yaşamıştır. II. Ramses ile Kadeş Barışı yapılmış (MÖ 1278) ve Kaşkalılar ile de bir barış süreci politikası benimsenmiştir. III. Hattuşili'den sonra IV. Tuthalia Hitit tahtı üzerinde egemenlik kurmaya çalışmış; ancak Kurunta ile bu konuda anlaşmazlık yaşamıştır. Bu durum karşısında IV. Tuthalia kendisine sadık kalması şartı ile Kurunta'nın Tarhuntaşşa Ülkesi'ndeki egemenliğini kabul etmiş ve böylece bronz tablet üzerine yazılı olan bir antlaşma yapılmıştır. Bu metne göre Hulaya Nehri'nin tamamına yakını Kurunta hâkimiyeti altında kalırken, çalışma bölgemiz ile Tarhuntaşşa Ülkesi ve halkı IV. Tuthalia'nın egemenliğinde bulunmuştur.⁴²¹ Metne göre Hitit İmparatorluk tarihi boyunca bölgesel bir başkent olduğu düşünülen ve KUB 48.105+'da kendisine ait bir dizi köyü bulunan⁴²²

⁴¹⁹ Collins, 2007: 54.

⁴²⁰ Ünal, 2002, I: 80-82.

⁴²¹ Ünal, 2002, I: 80-190.

⁴²² Barjamovic, 2011: 326.

Wašhania da “*bekçileriyle birlikte*” IV. Tuthalia’nın hâkimiyet sahası içerisinde yer almıştır.⁴²³

III. Arnuwanda döneminde çökmeye başlayan Hitit İmparatorluğu, II. Šuppiluliuma döneminde tamamen ortadan kalkmıştır.⁴²⁴

2.3. MÖ I. Bin Yılda Kappadokia Bölgesi

MÖ II. bin yılın son çeyreğinde Anadolu coğrafyasının diğer bölgelerinde olduğu gibi imparatorluğun kalbi olan Orta Anadolu Bölgesi’nde de bir kargaşa durumu söz konusu olmuştur. MÖ 1200 dolaylarında Hitit İmparatorluğu yıkılmış ve onun otoritesinin sona ermesi bu coğrafyada bir kaos ortamı yaratmıştır.⁴²⁵ Bu dönemde Karadağ, Kızıldağ ve Burunkaya yazıtlarından tanıdığımız, kendisini “*Büyük Kral ve Murşili’nin oğlu*” olarak isimlendiren Hartapu’nun Kurunta’nın soyundan gelen Tarhuntašša kralı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca kralın isminin geçtiği yazıtlar Kızıldağ’dan (Konya Ovası) Ihlara’nın (Aksaray) kuzeybatısına değin yayılım göstermektedir.⁴²⁶ Hakkında her ne kadar veri elde edebileceğimiz yazılı kaynaklar olsa da bu kaynakların azlığı ve tarihlendirilme sorunları yüzünden bahsi geçen yazıtların bulunduğu alana göre Kappadokia Bölgesi’nin batı sınırında dar bir alana da hâkim olan Hartapu’nun krallığı ve kimliği konusunda bilim insanları henüz kesin bir sonuca varamamışlardır.⁴²⁷

Hitit İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra Geç Hitit Devletleri adı altında küçük beylikler ortaya çıkmıştır.⁴²⁸ Çok sayıda olan bu beyliklerden çalışma alanımızda bulunanları Tabal ve Melid krallıkları oluşturmaktadır.

2.3.1. Tabal Krallığı

Sınırları hakkında kesin verilere sahip olmadığımız Tabal’in, yazıtların dağılışı açısından değerlendirildiğinde Kappadokia Bölgesi’nin yaklaşık 2/3’lük bir alanını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu siyasi otorite için bir sınır belirlenecek olursa

⁴²³ Ünal, 2002, I: 190.

⁴²⁴ Ünal, 2002, I: 82.

⁴²⁵ Genz, 2011: 331.

⁴²⁶ Hawkins, 2000: 429; Bryce, 2012: 145.

⁴²⁷ Bryce, 2012: 22; Konuyla ilgili tartışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Akçay, 2016: 9 vd.

⁴²⁸ Yiğit, 2000a: 177.

krallık kuzeyde Halys kavsinden güneyde Tauros sıra dağlarına, batıda Tatta Limne'den (Tuz Gölü) doğuda Til-Garimmu'ya (Gürün) kadar geniş bir alana (Harita-4) yayılmaktadır.⁴²⁹

Tabal kelimesinden Eski Ahit'te “*Tubal*” olarak zikredilmektedir.⁴³⁰ Bu isimden Urartu kaynakları ise “*Tablani*”,⁴³¹ Herodotos da “*Tibaren*” olarak bahsetmektedirler.⁴³² Cicero ise mektuplarında bu toplumdaki Eleutherokilikiesler'e (Özgür Kilikyalılar) komşu olan “*Tebare halkı*” şeklinde bahsetmekte olup halkın “*yırtıcı ve cüretkâr olarak aşığı kalmadığından*” söz etmektedir.⁴³³ Bu halkın bahsi geçen bölgede uzun zaman varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir. Bu düşünceye hem Cicero'nun bu sözleri hem de Kilikia dağlarında tespit edilen kalıntılar kanıt olarak gösterilmektedir.⁴³⁴

Asur kaynakları içerisinde Tabal Ülkesi ile ilgili ilk verilere III. Salmanassar dönemi (MÖ 858-824) kayıtlarında rastlamaktayız. Bu vesikalarda Tabal'in, Que-Tabal-Melid şeklindeki sıralamada yer aldığı görülmektedir.⁴³⁵ Asur kaynakları Orta Anadolu platosunun güney ve güneydoğu kesimlerinde MÖ IX. yy dolaylarında Tabal'in Asur hâkimiyetine girdiğini doğrulamaktadır.⁴³⁶ MÖ 836'da Tabal üzerine bir sefer düzenleyen Asur kralı bu olayı şöyle anlatmaktadır:

*“Hükümdarlığımın 22. Yılında Euphrates'i 22. kez geçtim. Tabal topraklarına kadar ilerledim. O zaman 24 Tabal kralının hediyelerini aldım. Tunni/Gümüş Dağı, Mulli/Alabaster Dağı'na ilerledim.”*⁴³⁷

III. Salmanassar'ın bu anlatımına göre Tabal Ülkesi 24 krallıktan meydana gelen konfederatif bir örgütlenme şeklinde siyasi organizasyon oluşturmaktadır.⁴³⁸ Bu açıdan bakıldığında çok sayıda kral ve krallıktan oluşan ülkenin şehir

⁴²⁹ Barnett, 1987: 50.

⁴³⁰ E.A. Hezekiel, 32: 26.

⁴³¹ Köroğlu, 2011: 12.

⁴³² Herodotos, III:94; VII:78.

⁴³³ Cicero, Ad. Fam. 15.4; Ayrıca bkz. Kurt, 2010c:128.

⁴³⁴ Baydur, 1970: 87.

⁴³⁵ Luckenbill, 1926: 674.

⁴³⁶ Genz, 2011: 332.

⁴³⁷ Luckenbill, 1926: 579.

⁴³⁸ Sevin, 1998b:173; Hawkins, 2000: 425-426; Günbatti, 2017; 33.

devletlerinden meydana geldiği düşünülmektedir.⁴³⁹ Bir süre sonra ise bu yerel krallıklar kuzeyde Kululu ile Sultanhan merkezli Tabal Krallığı ve güneyde ise Tyanitis dolaylarında hâkim olan Tuwana (=Tuhana) Krallığı olarak iki büyük krallık şeklinde bir araya gelmişlerdir.⁴⁴⁰

Her ne kadar Tabal Ülkesi'ni oluşturan krallıklarının sayısını biliyor olsak da bu krallıkların şuana kadar 5'i dışında diğerlerinin isim ve yerleri tespit edilebilmiş değildir. İsmi zikredeceğimiz bu krallıklardan en batıdakini bugünkü Aksaray'a⁴⁴¹ lokalize olunan Şinuhtu,⁴⁴² bu krallığın hemen güneyinde Hubišna Krallığı (=Klasik Kybistra, Ereğli), bu krallığın doğusunda ona çok yakın ancak yeri henüz kesin olmayan Tuwana (=Tuhana, Klasik Tyanitis dolayları, Kemerhisar ya da Nahita=Niğde?)⁴⁴³ ve bu krallığın kuzeyinde yer alan Atuna (=Halys nehrinin hemen güneyi veya Klasik dönemdeki Tyana, Zeyve Höyük?) ile İštuanda (=Tabal Ülkesi'nin kuzey batısında, Aksaray dolaylarında?) oluşturmaktadır.⁴⁴⁴ Her biri ayrı ayrı öneme sahip olan bu krallıklar arasında Tuwana daha farklı bir konumda bulunmaktadır. Nitekim bu şehir devleti, Orta Anadolu Bölgesi'nin kalbi olan Kappadokia ve Que arasında iletişim sağlayan Gülek Boğazı'nı denetleyen bir jeostratejik ve jeopolitik konumda yer alır. Bu nedenle krallık Asur ve Phryg unsurları arasında bir denge politikası izlemeye mecbur kalmıştır.⁴⁴⁵

III. Salmanassar yukarıda bahsedildiği üzere 24 Tabal kralının kendisine sunduğu hediyeleri kabul etmesinin hemen akabinde Sultanhan-Kululu ve Kültepe dolaylarında var olduğu düşünülen Taballi Tuatti'nin egemen olduğu şehirlere saldırmış ve başkent Artulu'yu kuşatmıştır. Bu olayın ardından Tuatti'nin oğlu Kikki'nin de hediyelerini kabul eden kral, Tunni Dağı'nı geçtikten sonra Hubišna'lı Puhame'nin ülkesine varmıştır.⁴⁴⁶ Hükümdarlığının 31. yılında Tabal toprakları

⁴³⁹ Kurt, 2010c: 130.

⁴⁴⁰ Bryce, 2010: 95.

⁴⁴¹ Lewy, 1947: 16; Sevin, 1998b: 188-190; Hawkins, 2000: 426; Weeden, 2010: 42.

⁴⁴² Krallıkla ilgili daha detaylı bilgi için bkz, Arslan ve Bulut, 2017: 466-475.

⁴⁴³ Ünal ve Girginer, 2007: 58.

⁴⁴⁴ Hawkins, 2000: 425; Bryce, 2012: 145 vd.

⁴⁴⁵ Kurt, 2010b: 73.

⁴⁴⁶ Hawkins, 2000: 427; Bryce, 2012: 142.

üzerine bir kez daha sefer düzenleyen III. Salmanassar, bu defa burada bulunan 22 şehri komşularıyla birlikte yakıp yıkmıştır.⁴⁴⁷

III. Salmanassar'dan sonra Asur tahtına çıkan III. Tiglat-pileser dönemine (MÖ 745-727) ait belgelerden Tabal Ülkesi hakkında nispeten daha detaylı bilgiler edinilebilmektedir. Asur kralı bu belgelerden birinde henüz saltanatının üçüncü yılında iken haraca bağladığı ülkeler arasında Melid, Kaška, Tunna isimlerinin yanı sıra Tabal'in de adını söylemektedir.⁴⁴⁸

MÖ 738'de Asur'da kendi hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra dikkatini Anadolu ve dolayısıyla kıymetli yer altı ve yer üstü zenginliklerine çeviren ve burada bulunan yerel krallıkları otoritesi altına almayı amaçlamıştır. III. Tiglat-pileser, buradaki beyleri kendisine bağlayarak haraç ödemelerini zorunlu kılmıştır. Buna göre Tabal'in yöneticisi Waşuşarma, Şinuhtu'nun kralı Kiakki, Tuhanalı Urbala ya da diğer adıyla Warpalawaş, Hubišna'nın siyasi otoritesini elinde bulunduran Uirime ve Atunear'ın (Atunalı) hâkimi Uşhitti III. Tiglat-pileser'e haraç ödeyen yöneticiler olarak zikredilmektedir.⁴⁴⁹

Bu dönemde yukarıda da belirtildiği üzere Tabal Ülkesi'nin kralı olan Waşuşarma MÖ 730'a⁴⁵⁰ tarihlendirilen Topada Yazıtı'nda Parzuta şehrinin hâkimiyeti için bir mücadele verdiğinden bahsetmektedir. Yazıttan anlaşıldığı kadarı ile bu savaş esnasında kendisine yardımcı olan "*dost ve müttefik*"⁴⁵¹ krallar olarak Tuwana kralı Warpalawaş ve Şinuhtulu Kiakki'nin isimlerinden bahsetmektedir.⁴⁵² Bu savaş ise Parzutalıların yenilgisi ile sonuçlanmış ve böylece kral Waşuşarma Halys'ün güney yakasından itibaren bugünkü Nevşehir ilinin batısına değin uzanan oldukça geniş bir araziye hâkim olmayı başarmıştır.⁴⁵³

Taballi Waşuşarma başarılı bir kral olmasına rağmen III. Tiglat-pileser onu kendi başarılarını takdirle karşılamaması ve makamında ziyaretine gelmemesi gibi

⁴⁴⁷ Yiğit, 2000a: 179; Aydınğün, 2012: 40.

⁴⁴⁸ Kalaç, 1999: 133.

⁴⁴⁹ Hawkins ve Postagate, 1988: 37; Bryce, 2012: 142.

⁴⁵⁰ Aro, 1998: 389.

⁴⁵¹ Arslan ve Bulut, 2017: 468.

⁴⁵² Hawkins, 2000: 452 vd.

⁴⁵³ Weeden, 2010: 57.

nedenlerden ötürü MÖ 730'da Tabal tahtından uzaklaştırmıştır. Boş kalan Tabal tahtına ise "*hiç kimsenin oğlu Hulli*"yi çıkarmıştır.⁴⁵⁴

II. Sargon döneminde de (MÖ 724-705) Asur ve Tabal arasında bir takım siyasi münasebetlerde bulunulmuştur. Krala ait yıllıklardan anlaşıldığı kadarı ile Tabal üzerine Asurlular tarafından düzenlenen ilk sefer II. Sargon'un hükümdarlığının 4. yılına denk gelmektedir.⁴⁵⁵ Dönem içerisinde Anadolu'da bulunan yerel beylikler tarafından Asur'a karşı bir ittifak oluşturulmuştur. Karkamışlı Pisiris, Şinuhtulu Kiakki ve Muškili Mita'nın bir araya gelmesiyle gerçekleşen bu koalisyon desteği ile Mita Kilikia'a değin ordusuyla birlikte ilerlemiştir.⁴⁵⁶ II. Sargon koalisyon içinde bulunan Şinuhtulu Kiakki'nin haracını ödememesi gerekçesiyle (belki de bunu mevcut ittifakı bozmak için bir bahane olarak göstermiştir) krallık üzerine bir sefer düzenlemiştir. Yapılan savaş sonrasında Şinuhtu kenti düşmüş ve Asurlular tarafından yağmalanmıştır. Ayrıca Pisiris tahtan indirilmiş, Karkamış Asur eyaleti olarak kabul edilmiş ve yönetimine Atunalı Kurti tayin edilmiştir.⁴⁵⁷

II. Sargon Tabal-Bit Burutaş⁴⁵⁸ kralı Hulli'yi tahttan indirdikten sonra boşalan tahta Hulli'nin oğlu Ambaris'i çıkarmış ve hatta kızı Ahat-Abişa'yı eş olarak ona vermiştir. İlaveten Hilakku Ülkesi, Ahat-Abişa'nın çeyizi olarak Ambaris'e verilmiştir.⁴⁵⁹ Hilakku'nun Tabal topraklarına dâhil edilmesiyle birlikte hem ülkenin sınırlarında bir genişleme meydana gelmiş hem de ülkenin artık Akdeniz'e kıyısı olmuştur.⁴⁶⁰

Ambaris II. Sargon'un desteği ile tahta çıkmış olmasına rağmen destekçisine kısa bir süre sonra ihanet etmiş ve bağlılığını bozmuştur. Bu sırada Anadolu'da siyasi dengeler üzerinde değişiklikler meydana gelmiş ve yeni saflar oluşturulmaya

⁴⁵⁴ Hawkins ve Postgate, 1988: 37; Yiğit, 2000a: 181.

⁴⁵⁵ Luckenbill, 1927: 7; Hawkins ve Postgate, 1988: 37.

⁴⁵⁶ Barnett, 1987: 53.

⁴⁵⁷ Luckenbill, 1927: 7-80-92; Barnett, 1987: 53; Hawkins ve Postgate, 1988: 37.

⁴⁵⁸ Asur kralı II. Sargon'un hükümdarlığı sırasında yine onun desteği ile tahta çıkan Ambaris'in hâkimiyeti altında bulunan topraklarda (Tabal) Arami kökenli bir krallık oluşturulmuştur. Bit-Burutaş terimi aynı zamanda Tabal'in kuzey kesimlerini ve bugünkü Konya civarını da ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, 2016: 125-126; Bit-Burutaş ve Tabal isimlerinin aynı coğrafi alanı ifade ettiği düşünülmektedir, Yiğit, 2000a: 41. dipnot.

⁴⁵⁹ Luckenbill, 1927: 55; Barnett, 1987: 53; Hawkins, 2000: 427; Akçay, 2011: 84.

⁴⁶⁰ Dönmez, 2012: 179.

başlanmıştır. Yeni yeni şekillenmeye başlayan bu müttefiklik arayışlarına Tabal-Bit Burutaşlı Ambaris de dâhil olmuştur.⁴⁶¹ MÖ 715'te bu müttefiklik arayışları bir sonuç vermiş ve Taballi Ambaris, Urartulu Rusa ve Muškili Mita ortak çıkarlar doğrultusunda bir araya gelmişlerdir.⁴⁶² Ancak bu güçlü ittifak dönem içinde baş gösteren Kimmer tehlikesi sonucu dağılmıştır; çünkü Urartu hükümdarı I. Rusa Kimmer istilalarına dayanamamış ve ardından intihar etmiştir. Muškili Mita da I. Rusa ile aynı akıbete uğramıştır.⁴⁶³

Asur kralı II. Sargon ise Ambaris'in yaptığı bu ihanete sessiz kalmamış Tabal üzerine bir kez daha sefer düzenlemiş böylece Tabal-Bit Burutaş Tauros Dağları'nın kuzeyi ve güneyinde Hilakku ve Que olmak üzere iki farklı eyalet haline getirilmiştir. Ambaris, ihanetinin karşılığı olarak Asur'a sürgün edilerek cezalandırılmıştır. II. Sargon yeni şekillendirilen bu eyaletlerin yönetimine kızı Ahat-Abişa'yı tayin etmiştir.⁴⁶⁴

II. Sargon'dan sonra Asur tahtında egemen olan Sanherib (MÖ 705-681) döneminde Tabal bir Asur vassali olmaktan çıkmış, bağımsızlığını yeniden elde etmiştir.⁴⁶⁵ Bu durum Asarhaddon döneminde (MÖ 680-669) de devam etmiş Asur, Tabal üzerinde herhangi bir hâkimiyet kuramamıştır.⁴⁶⁶ Ancak bu dönemde kral, Tabal ve Anadolu coğrafyası üzerinde egemenlik kurmaya çalışan Kimmerler üzerine bir sefer düzenlemiştir. Asarhaddon'un düzenlediği sefer sonrasında Kimmerler Hubişna'dan uzaklaştırılmış ve Hilakku üzerinde Asur etkisi yeniden tesis edilmiştir.⁴⁶⁷

MÖ 675 dolaylarında Melidli Mugallu ve Taballi İşkallu tarafından Asur etkisine karşı bir ittifak oluşturulmuştur. Bu durum karşısında harekete geçen Asur kralı Asarhaddon, Hubişna üzerine bir sefer düzenlemiştir. Ancak Mugallu ve İşkallu arasındaki ittifak kendi aralarında bir şehrin hâkimiyeti konusunda anlaşmazlığa düşmelerinden dolayı bozulmuştur. Bu olaydan sonra Mugallu'nun Asur Devleti'ne

⁴⁶¹ Dönmez, 2012: 179.

⁴⁶² Luckenbill, 1927: 16; Ayrıca bkz. Kurt, 2010b; 75.

⁴⁶³ Barnett, 1987: 53-54.

⁴⁶⁴ Hawkins, 2000: 428; Akçay, 2011: 85.

⁴⁶⁵ Yiğit, 2000a: 185.

⁴⁶⁶ Yiğit, 2000a: 185; Duymuş, 2011: 42.

⁴⁶⁷ Akçay, 2011: 95.

hediyeler ve elçiler göndererek bir nevi bağlılığını bildirdiğini kaynaklardan öğreniyoruz; ancak İškallu'nun durumu hakkında herhangi bir veriye sahip değiliz.⁴⁶⁸

Asur tahtında Asurbanipal'in (MÖ 668-627) hüküm sürdüğü dönemde Tabal'in siyasi pozisyonu üzerinde bir takım gelişmeler olmuştur. Bu zaman zarfı içinde Tabal'in üzerinde Melidli Mugallu'nun egemenliği söz konusudur.⁴⁶⁹ Kimmer tehdidi nedeniyle güvenliği için istihkâm edilmiş yerleri mesken tutan Mugallu Asurbanipal'in anlatımıyla zorlu sıradağlar (Tauros lar?) arasında yaşamını sürdürmüştür.⁴⁷⁰ Tabal üzerinde Mugallu'nun söz hakkı olduğu dönemde Tabal ve Hilakku arasında olasılıkla Que toprakları için bir mücadele gerçekleşmiş ancak savaş Hilakku lehine sonuçlanmıştır.⁴⁷¹

Asur'a boyun eğen ve hiçbir mücadele olmadan onun hâkimiyetini kabul eden Mugallu yaptığı bu davranışın gereğini tam olarak yerine getirmiştir. Nitekim o, çok sayıda gösterişli çeyizle birlikte kızını hizmet etmesi için Asur'a göndermekle kalmamış, aynı zamanda yine çok sayıda atı Asur'a vergi olarak ödemeyi de kabul etmiştir.⁴⁷²

Mugallu'nun hem Melid hem de Tabal üzerindeki hâkimiyeti sırasında siyasi dengeler üzerinde yeniden bir takım değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Önceden bölgede Asur egemenliğini kırmaya yönelik oluşturulan ittifaklar şimdi tüm Anadolu üzerinde etkin güç olmaya çalışan Kimmer'e karşı oluşturulmuştur. Ancak Taballi Mugallu, Asurbanipal, Hilakkulu Sandasarme ve Lydia arasında kurulan ittifak,⁴⁷³ Kimmer kralı Dugdamme'nin Mugallu'nun oğlu [...]ušši'yi kendi safına çekmesi sonucu dağılmıştır. [...]ušši ihaneti sonrasında Asur'a götürülerek cezalandırılmıştır.⁴⁷⁴

Tabal Ülkesi üzerinde Mugallu'nun egemen olduğu dönemden sonra Tabal'in siyasi olarak sona erdiği düşünülmektedir. Bu süreçten sonra Asur belgeleri Tabal

⁴⁶⁸ Hawkins ve Postgate, 1988: 38; Kurt, 1994: 70; Akçay, 2011: 99.

⁴⁶⁹ Duymuş, 2011: 42.

⁴⁷⁰ Luckenbill, 1927: 781; Akçay, 2011: 100.

⁴⁷¹ Baydur, 1970: 87.

⁴⁷² Luckenbill, 1927: 781-848; Yiğit, 2000a: 185.

⁴⁷³ Hawkins ve Postgate, 1988: 38.

⁴⁷⁴ Tansuğ, 1949: 539.

konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir.⁴⁷⁵ MÖ 612’de Asur’un yıkılması ile Tabal Ülkesi üzerinde Büyük Kilikia Devleti egemenlik kurmuştur.⁴⁷⁶

2.3.2. Melid Krallığı

Hitit İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından bugünkü Malatya ve çevresinde Hitit kraliyet ailesinden olan ve I. Şuppiluliuma’nın soyundan gelen Kuzi-Teşup kendisine bir egemenlik alanı oluşturmuştur. Kuzi-Teşup’un ölümünün ardından torunları Runtiya ve Arnuwanti bölgenin yönetimini devralmışlardır.⁴⁷⁷

Günümüz Malatya ve dolaylarında (Arslantepe Höyüğü merkez olmak üzere) varlık gösteren Melid Krallığı’nın sınırlarına baktığımız zaman krallığın Malatya ovasının merkezinden ve Euphrates Nehri’nin batı kıyısına, Kara Su ve Murat Su’yunun kollarının birleşme noktasından, Orta Anadolu’nun iç kesimlerine doğru yönelen batı yolları boyunca Elbistan Ovasına değin uzandığı (Harita-4) görülmektedir.⁴⁷⁸ III. Salmanassar ve III. Tiglat-pileser Melid’in yer aldığı bölgeden KUR “ülke” olarak bahsederlerken, Sargon aynı yer için URU “şehir” ifadesini kullanmıştır.⁴⁷⁹ Melid, Urartu kaynaklarında ise “Batı Ülkesi” olarak geçmektedir.⁴⁸⁰

Adad-nirari (1307-1275) ve I. Salmanassar (MÖ 1263-1234) dönemlerinde Melid (Hititçe adıyla Maldia) şehri yoğun bir şekilde hem Hitit hem de Asur etkisi altında kalmıştır. Melid Krallığı hakkında Asur kaynakları içerisinde detaylı bilgi veren ilk referanslar I. Tiglat-pileser (MÖ 1114-1076) dönemine aittir.⁴⁸¹ Bu krala ait yıllıklara göre Melid’e (Milidia) iki kez sefer düzenlenmiştir. I. Tiglat-pileser bu seferlerden hükümdarlığının 3. yılında olanı şu şekilde anlatmaktadır:

“Geniş Nairi Ülkesi’nin enini ve boyunu egemenliğim altına aldım ve bütün kralları ayağıma boyun eğdirdim. Bu sefer boyunca Hanigalbat Ülkesi’nde, mağrur ve asi (halkı) olan Milidia kentine karşı yürüdüm. Güçlü savaş saflarımın yaklaşmasından korku içindeydiler ve ayaklarını kucakladılar. Onlara merhamet

⁴⁷⁵ Yiğit, 2000a: 186.

⁴⁷⁶ Baydur, 1970: 87.

⁴⁷⁷ Işık, 2009: 35; Bryce, 2012: 99; Doğan Alparslan ve Alparslan, 2013: 216.

⁴⁷⁸ Hawkins, 2000: 283; Işık, 2009: 35; Konyar ve diğ. 2011: 42; Harmanşah, 2011: 58; Bryce, 2012: 99; Doğan Alparslan ve Alparslan, 2013: 215.

⁴⁷⁹ Hawkins, 2000: 284; Frame, 2009: 66.

⁴⁸⁰ Işık, 2009: 34.

⁴⁸¹ Hawkins, 2000: 283.

*ettim ve şehri ele geçirmedim. Rehineler ve bir homer⁴⁸² magnezyum cevherini alıp, asla kesilmeyen yıllık haraç olarak onlara yükledim.*⁴⁸³

Asurnasirpal (MÖ 877-867), Melid üzerinde Asur egemenliğini kurup ülkeyi ağır vergiler ödemeye mecbur etmiştir.⁴⁸⁴ Asur yazılı kaynakları MÖ 850'den MÖ 650 yıllarına değin Melid Krallığı'nın durumu ile ilgili oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Bu kaynaklar dikkatli bir şekilde incelendiğinde krallığın isminin Melid ve Meliteia gibi farklı şekillerde zikredildiği görülmektedir. III. Salmanassar döneminden (MÖ 858-824) itibaren krallık, bölge üzerinde egemenlik amaçları olan ülkelerin çatışmalarına sahne olmuş ve kendisi de bu çatışmalara dâhil olmuştur.⁴⁸⁵ III. Salmanassar hükümdarlığının 15. yılında (MÖ 853) Melid üzerine bir sefer düzenlemiştir. Böylece yine Asur baskısı ve etkisi altında bulunan Melid'in bu dönemdeki yöneticisi Lalli Asur kralının başarıyla sonuçlanan seferi neticesinde ona altın, gümüş ve bakır gibi kıymetli madenleri vergi olarak ödemeyi kabul etmiştir. Ayrıca kral, gücünü ve etkinlik alanını temsil etmek amacıyla olsa gerek Euphrates Nehri kıyısına bir heykelini yaptırmıştır.⁴⁸⁶ III. Salmanassar dönemi yıllıklarına göre MÖ 827'de Asur Ülkesi'nde büyük bir ayaklanma meydana gelmiş ve ülke bu olay sonrasında gerileme aşamasına girmiştir. Buna bağlı olarak güç ve nüfuzunu kademeli olarak kaybetmeye başlamıştır.⁴⁸⁷ Asur'un yaşadığı bu büyük buhranı bir fırsat olarak gören Urartu kralları İşpiuni (MÖ 824-816) ve Menua (MÖ 816-786) Melid kralı Sulumeli'ye büyük bir mağlubiyet yaşattımlardır.⁴⁸⁸

MÖ 800'lü yılların sonlarına doğru gelindiğinde Melid üzerinde etkili yeni güç Urartu olmuştur. Kral Menua'nın egemenlik yıllarına denk gelen bu dönemde Urartu Devleti, Melid Ülkesi'nden vergi tahsil etmiştir. MÖ 786 yılında ise Melid, Zakur ve Hamath'a karşı oluşturulan Urartu-Arpad ittifakı içinde yer almıştır. I. Argišti döneminde (MÖ 786-764) de Melid üzerinde Urartu baskısı devam

⁴⁸² 1 homer=37 litre (kuru zahire ölçüğü), bkz. E.A. ölçüler, tartılar, paralar cetveli.

⁴⁸³ Luckenbill, 1926: 237.

⁴⁸⁴ Kurt, 2007: 79-80.

⁴⁸⁵ Yıldırım, 2010: 129; Bryce, 2012: 100-101.

⁴⁸⁶ Luckenbill, 1926: 636.

⁴⁸⁷ Kurt, 2009a: 8.

⁴⁸⁸ Barnett, 1987: 51.

etmiştir.⁴⁸⁹ I. Arğişti Euphrates'i geçip Melid kralı Hilaruda'yı yenilgiye uğratmıştır.⁴⁹⁰

I. Arğişti'den sonra Urartu tahtına çıkan II. Sarduri (MÖ 764-735) döneminde Asur kralı III. Tiglat-pileser'e karşı oluşturulan Urartu-Arpad ittifakının içinde Melid Krallığı da yer almıştır. Bu koalisyona kurulmasının temelinde bu bölgede yer alan yer altı zenginlikleri üzerindeki hâkimiyet mücadelesinin olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak bölgenin Urartu-Kuzey Suriye ve Orta Anadolu coğrafyaları arasında bahsi geçen yerlerin Akdeniz'e olan bağlantısını sağlaması bakımından oldukça büyük önem arz etmesi de bölge hâkimiyeti için bir diğer nedeni oluşturmuştur. Ancak bölge madenleri üzerinde yegâne güç olup Asur'u bu rezervlerden mahrum etmeyi amaçlayan Urartu'nun başı çektiği koalisyona güçlerinin MÖ 743'de Halpa'da (Adıyaman-Gölbaşı) yapılan savaşta yenilmesi üzerine Urartu maden endüstrisi ağır bir yara almıştır.⁴⁹¹ Bu durumun sonucunda Melid üzerindeki Urartu nüfuzu da bu ağır yenilgi ile sona ermiştir.⁴⁹² III. Tiglat-pileser dönemine ait yıllıklara göre Melid kralı Sulumal'ın (MÖ 738-732) kısa süren egemenlik yıllarında Asur'a vergi ödemesi bölgede yeniden Asur etkisinin kurulduğunun en somut kanıtıdır.⁴⁹³

II. Sargon (MÖ 724-705), Asur tahtına çıktıktan sonra öncelikle taht üzerindeki kendi vaziyetini sağlamlaştırmasının ardından özellikle Kuzey Suriye ve Anadolu toprakları üzerinde otoritesini tesis etmeyi amaçlamıştır. Anadolu'da idari anlamda düzenlemeler yapmaya girişen II. Sargon, Kaşka Ülkesi'nin bir kısmını Melid'e eklemiş, bu yeni oluşturulan bölgeye Kammanu adını vermiş ve bölgenin idari merkezini Melid olarak belirlemiştir.⁴⁹⁴

Melid yönetiminde vassal olarak Gunzinanu'dan sonra Tarhunazi'nin görüldüğü bu dönemde,⁴⁹⁵ prens Tarhunazi II. Sargon'un egemenliğine karşı

⁴⁸⁹ Hawkins, 2000: 285.

⁴⁹⁰ Işık, 2009: 34.

⁴⁹¹ Işık, 2009: 34; Kurt, 2009a: 4-8.

⁴⁹² Hawkins, 2000: 285; Yıldırım, 2010: 129; Bryce, 2012: 101.

⁴⁹³ Hawkins, 1998: 4; Frame, 2009: 66.

⁴⁹⁴ Kurt, 2007: 82; Frame, 2009: 66; Hawkins ve Weeden, 2017: 291.

⁴⁹⁵ Bryce, 2012: 109.

yürütülen bir isyana öncülük etmiştir.⁴⁹⁶ Bu hadise II. Sargon dönemi yıllıklarında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Hükümdarlığımın 10. yılında, geniş Kammanu Ülkesi'nin büyük tanrılarının adından korkmayan yahut yeminini bozan Melidli Tarhunazi ve Asur'un koruyucusu efendim Geri geldim... onun kraliyet tahtında oturmasını sağladım ... onun görevlerini uygulamasını sağladım ... ülkenin hükümdarlığı ile... ona emanet ettiler (...elini doldurdu); kulağı ... Asur'a karşı düşmanlık sözlerini yönetti. Kalbimdeki öfkeyle [Kammanu'nun en uzak sınırlarını [ele geçirdim]. Melid'i, onun kraliyet şehrini bir çömlek gibi çökerttim. Bütün halkına (...) bir koyun sürüsü gibi davrandım. Ve o da hayatını kurtarmak için Til-Garimmu'ya girdi. Bu şehri “bir bulut gibi kapladım”. Silahlarımın korkunç parlaklığından korkuyorlardı ve ... Hükümdarları Tarhunazi'yi, savaşçılarıyla birlikte demir zincire vurdum. Karısını, oğullarını, kızlarını, 500⁴⁹⁷ esir savaşçılarıyla uzaktaki şehrim Asur'a götürdüm. Til-Garimmu'yu yeniden inşa ettim, ellerimle yakaladığım halka ben orada kondum. Kammanu'nun topraklarını bütünüyle ele geçirdim ve resmi görevimin kontrolü altına aldım. Tıpkı Gunzinanunki gibi onlara hizmet ve vassallık kurdum. Etrafında 10 güçlü kale kurdum ve halkın huzurla bu meskenlerde yaşamasını sağladım.”⁴⁹⁸

Yukarıda anlatılan metne göre Til-Garimmu olarak ifade edilen şehrin daha (önce de Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hitit Dönemi başlıkları altında bahsettiğimiz üzere) Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hitit metinlerinde Tegarama/Tagarama olarak geçen, günümüzde Gürün (Sivas) olarak bilinen yer olduğu net bir şekilde bilinmektedir. Şehir bu dönem içerisinde Melid-Tabal sınırında yer almakta olup, bölge üzerinde Melid hâkimiyeti söz konusudur.⁴⁹⁹ Yine metne göre II. Sargon bölgede Asur hâkimiyetini kurduktan ve mevcut isyan hareketlerini bastırdıktan sonra herhalde savaş esnasında yaşadığı yıkımdan dolayı

⁴⁹⁶ Yıldırım, 2010: 129.

⁴⁹⁷ II. Sargon tarafından verilen esir askerlerin sayısında bir çelişki bulunmaktadır. Nitekim yıllıklarda bu rakam 500 olarak zikredilirken, Khorsabad sarayında IV, VII, VIII ve X numaralı salonların duvarlarında kralın tahta çıkışından hükümdarlığının 15. yılına kadar olan olayları anlattığı metinlerde bu rakam 5000 olarak zikredilmektedir. Bkz. Luckenbill, 1927: s. 25, bölüm 60.

⁴⁹⁸ Luckenbill, 1927: 26.

⁴⁹⁹ Yamada, 2000: 217.

olacak Til-Garimmu şehrinde imar faaliyetlerinde bulunarak buranın yeniden kalkınmasını amaçlamıştır.

II. Sargon düzenlediği sefer sonrasında Melid tahtından Tarhunazi'yi uzaklaştırıp yerine Kummuhlu Mutallu'yu tayin etmişse de o da vergilerini ödemeyerek isyan etmiştir. Bu ihanet karşısında Asur'un müdahalesi sonucunda Mutallu kaçmayı başarmış, ancak ailesi Asur'un eline geçmiştir. Böylece Melid üzerinde Asur nüfuzu yeniden tesis edilmiştir.⁵⁰⁰

Sargon'dan sonra Asur Devleti'nin yönetimine gelen Sanherib döneminde (MÖ 705-681) kral, Melid egemenliği altında olan Til-Garimmu'ya seferler düzenlemiştir.⁵⁰¹ Sanherib, MÖ 695 yılında şehre yaptığı seferi detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Kralın aktardığına göre oldukça kalabalık bir orduyla şehre saldırı düzenlenmiş ve sefer sonucunda şehir yerle bir edilerek burada yaşayan halk, tapınım gören tanrılarla birlikte ganimet olarak alınmıştır.⁵⁰²

MÖ 675 dolaylarında Melid Krallığı'nın yöneticisi, Asur Devleti tarafından “*bağımsız ve düşman kral*” olarak görülen Mugallu olmuştur.⁵⁰³ Bu tarihten sonra Tabal'in hâkimiyetini üzerine alan Mugallu (daha önce Tabal başlığı altında detaylı bir şekilde anlattığımız) İškallu ile Asur'a karşı ittifak kurmuş ancak başarılı olamamıştır.⁵⁰⁴ Bu tarihten sonra Asur kralı Asurbanipal'e düzenli olarak vergi ödeyen Mugallu MÖ 651 yılına gelindiğinde bu vergiyi at olarak ödemeyi sürdürmüştür. Mugallu'nun oğlu [...]jušši Kimmerlere karşı Asur, Lydia ve Hilakku tarafından oluşturulan koalisyonda başlarda yer alıp daha sonra ittifaka ihanet etmesi sonrasında Asur'a sürgün edilmiştir. Bu olaydan sonra Melid Krallığı'na dair bilgi veren kaynaklar susmaktadır.⁵⁰⁵

2.4. Kappadokia Bölgesi'nde Pers Egemenliği

Kappadokia Bölgesi daha önce çeşitli başlıklar altında anlattığımız dönemlerde olduğu gibi Med ve Pers dönemleri içerisinde de bulunduğu coğrafi

⁵⁰⁰ Winkler, 1889: 30; Luckenbill, 1927: 45; Işık, 2009: 36; Frame, 2009: 67; Tiryaki, 2014: 413.

⁵⁰¹ Yiğit, 2000a: 185.

⁵⁰² Luckenbill, 1927: 290-291.

⁵⁰³ Hawkins, 2000: 285; Yiğit, 2000a: 185.

⁵⁰⁴ Hawkins ve Postgate, 1988: 38; Akçay, 2011: 42.

⁵⁰⁵ Hawkins, 2000: 286.

alanın jeopolitik öneminin bir sonucu olarak yine siyasi olaylar bakımından sıcak bir bölge olma özelliğini korumuştur. Bu dönemde bölgenin en önemli akarsularından birini teşkil eden Halys, aşağıda detaylı bir şekilde anlatacağımız üzere kimi zaman büyük imparatorluklar tarafından doğal bir sınır kabul edilmiş, kimi zaman da yerleşim yerleri için tahkimat işlevine sahip olmuştur. Nehir bazen de tarihi olayların yerlerinin tespitinde mihenk noktası olarak bu önemini muhafaza etmiştir.

Med döneminde Kappadokia Bölgesi coğrafi açıdan mühim bir yere sahip olmuştur. Med Ülkesi'nin yöneticisi olan Kyaksares kendi ülkesinde otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra politik çıkarlarının bir getirisi olarak yönünü batıya çevirmiştir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, aynı zamanda komşusu olan Urartu hükümdarlığı üzerine yürümüştür. Büyük uğraşlar sonrası Urartu Devleti'ni kontrol altına almayı başaran Kyaksares, bütün Doğu Anadolu Bölgesi'nde yegâne egemen güç olmuştur. Kral bu başarılı sefer sonrasında dikkatini daha da batıya çevirmiş Halys Nehri kavsine kadar olan geniş alana hâkim olmuştur.⁵⁰⁶ Bu durumda Halys, Med Ülkesi'nin doğal bir sınırı haline gelmiştir. Böylece bölgede bulunan Kappadokia halkı da Med Devleti'ne tabi olmuştur.⁵⁰⁷

MÖ 590 yılına gelindiğinde Lydia-Med arasında mücadelenin başlangıç safhası ortaya çıkmaktadır. Herodotos'un anlatımına göre iki ülke arasındaki savaş Kyaksares'in koruması altında bulunan Skythlerin avdan boş dönmek adına bir insanı kesip pişirerek krala sunmaları ile patlak vermiştir. Ardından Skythler, bu olayın anlaşılacağından korkarak Lydialı Alyattes'e sığınmışlardır. Kısa sürede durumun farkına varan Kyaksares, Alyattes'ten bu sığınmacıları istemiş ancak olumsuz yanıt alınca Lydia ve Med Devletleri arasında savaş meydana gelmiştir. Bahsi geçen taraflar arasında çıkan savaş Halys kavsine içinde 5 yıl sürmüştür.⁵⁰⁸ Zamanın iki süper gücü arasında gerçekleşen bu mücadele MÖ 28 Mayıs 585 günü meydana gelen bir güneş tutulması ile sona ermiş ve ülkeler arasında bir anlaşmaya varılmıştır. Buna göre Halys Nehri her iki ülke için doğal bir sınır olma konumunu devam ettirmiştir. Böylece bu anlaşma neticesinde Medlerin Anadolu üzerindeki

⁵⁰⁶ Sevin, 1982: 310.

⁵⁰⁷ Herodotos, I: 72.

⁵⁰⁸ Herodotos, I: 74; Ayrıca bkz. Sevin, 1982: 310; Dönmez, 2013: 103.

varlığı da bir resmiyet kazanmıştır.⁵⁰⁹ Buna ek olarak bu antlaşma, bir kraliyet evliliği ile garanti altına alınmıştır.⁵¹⁰

Her ne kadar Medler bu büyük uğraş sonucu Anadolu'daki varlığını perçinlemiş olsa da MÖ 550'de Kyros Med kralı Astyages'i esir alıp otoritesini ortadan kaldırıncaya Medlerin bölgedeki egemenliği de sona ermiştir. Med Devleti'nin yıkılmasıyla onların egemenlik kurduğu tüm sahalarda Pers otoritesi kurulmuştur.⁵¹¹

Bu dönemde Kyros Pers Ülkesi içinde kendi meşruiyetini sağlama almak için uğraşırken batıda da Lydia kralı Kroisos, Lydia Devleti'nin sınırlarını genişletmek için çaba göstermiştir. Yayılmacı bir politika benimseyen Kroisos bu amaç doğrultusunda Pers sınırları içinde bulunan Kappadokia'ya savaş açmıştır (MÖ 547).⁵¹² Aynı tarihte Kyros da bu sınır ihlaline karşı sessiz kalmamış ve ordusuyla birlikte Kappadokia'ya doğru harekete geçmiştir.⁵¹³ Herodotos Kroisos'un Halys nehrini nasıl geçtiğine dair oldukça detaylı bilgiler vermektedir:

*“Kroisos Halys kıyılarına vardığı zaman askerlerini mevcut köprülerden geçirmiştir, ben öyle sanıyorum; ama Yunanistan'da yaygın olan söylentiye bakılırsa, ona ırmağı aşmanın çaresini Miletoslu Thales göstermiştir... O sırada onun konak yerinde bulunan Thales ırmağı ordunun sol yakasında görüyordu ve onu sağ yakadan da akıttırdı. Şöyle yaptı bu işi: Derin bir hendek kazdırttı, konak yerinin üst yönüne doğru yarım ay biçiminde, öyle ki eski yatağından sapan ırmak, konak yerinin ters yönünden giriyor ve çevresini dolandıktan sonra gene ilk yatağına dönüyordu ve böylece, ikiye bölünmüş olan ırmağı aşmak daha kolay olmuştu.”*⁵¹⁴

Daha önce (Akarsular başlığı altında) 1.355 km uzunluğunda olan Halys nehrinin yaklaşık 915 km'sinin yürüyerek geçilebilecek kadar sığ olduğuna⁵¹⁵ değinmiştik. Bu noktada Kroisos karşıya geçmek için yukarıda zikrettiğimiz yöntemi denediğine göre ordusuyla birlikte nehrin oldukça derin ve debisinin yüksek olduğu

⁵⁰⁹ Sevin, 1982:310; Briant, 2002: 34 vd.; Dönmez, 2013: 103.

⁵¹⁰ Summers, 2013: 48.

⁵¹¹ Sevin, 1982: 311; Olmstead, 1948; 37.

⁵¹² Herodotos, I: 71;73.

⁵¹³ Sevin, 1982: 311; Olmstead, 1948; 39.

⁵¹⁴ Herodotos, I: 75.

⁵¹⁵ Garstang ve Gurney, 1959; Burney, 2004: XXIII; Bryce, 2005: 47-48.

bir noktasına varmış olmalıdır. Ancak bu noktanın neresi olduğuna dair elimizde net bir veri bulunmamaktadır.

Kroisos, Herodotos'un anlattığı bu yöntemle Halys'i aştıktan sonra Orta Anadolu Bölgesi'nde Hellenistik dönem öncesinde büyük bir şehir olan Pteria'ya varmıştır. Pteria, MÖ VII. yy sonlarında kurulmuştur. Kent, günümüz Sorgun ilçesinin (Yozgat) Şah Muratlı köyünde bulunan Kerkenes Dağ'a (Resim-8) lokalize olmaktadır. Şehir, etrafında bulunan 7 km uzunluğundaki sur duvarları (Resim-9) ve 2,5 km²'lik boyutu ile bulunduğu bölgede oldukça kıymetli bir kent olduğunu kanıtlamaktadır.⁵¹⁶ Ayrıca kent 68 kule ve eğimli yüzey ile 7 adet giriş kapısı (Resim-10) ile tahkim edilmiştir.⁵¹⁷ Buna ek olarak G. Summers, Pteria'nın Halys'ün doğusunda bulunan bağımsız bir krallık olduğunu savunmaktadır.⁵¹⁸

Kroisos, Pteria'ya varduktan sonra burada konaklamıştır. Ardından büyük bir saldırı başlatmış ve Kappadokialıların bu muazzam şehrini ele geçirip yağma etmiş ve halkını da köleleştirmiştir. Bu savaş kentin etrafında bulunan köy ve kasabalara da sıçramış buralarda kralın saldırısından nasibini almıştır. Bu yıkım karşısında direnemeyen Kappadokialılar yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalmışlardır.⁵¹⁹ Bu savaş ile ilgili Herodotos'un naklettiklerini Kerkenes Dağ arkeolojik buluntuları da desteklemektedir. Kentte bulunan surların anlatılan şekilde yıkıldığı ve halkın da göç ettiği bu bulgular arasında yer almaktadır.⁵²⁰ Savaşın gerçekleştiği bu dönemde Kappadokia Bölgesi satrap Ariabaios'un idaresi altında yer almaktaydı. Ancak satrap savaş esnasında Perslere ihanet ederek Kroisos tarafında yer almıştır.⁵²¹

Herodotos'un yukarıdaki anlatımlarına bakıldığında savaşın Kroisos lehine sonuçlandığı izlenimi oluşmaktadır ancak P. Birant'a göre durum hiç de öyle değildir. Ona göre Pteria'da meydana gelen bu savaş taraflar arasında belirleyici özellikler taşımamaktadır. Bu nedenle mücadelenin galibiyetle sonuçlanması için daha kuvvetli bir orduya ihtiyaç duyan Kroisos kış mevsiminden dolayı müttefiklerinden yardım talep etmiş ve ordusunu da terhis etmiştir. Bu durumu fırsat

⁵¹⁶ Summers, 2000: 55 vd.; Tuplin, 2004: 241; Genz, 2011: 343; Vergnaud, 2016: 98.

⁵¹⁷ Vergnaud, 2016: 98.

⁵¹⁸ Summers, 2013: 46.

⁵¹⁹ Herodotos, I: 76.

⁵²⁰ Summers ve Summers, 2009: 16; Summers, 2013: 49.

⁵²¹ Dönmez, 2013: 104.

olarak gören Kyros tam da Kroisos orduyu dağıtmışken ani bir baskın yapıp Lydialıları büyük bir yenilgiye uğratmıştır.⁵²²

Kyros, bu büyük galibiyetin ardından Sardeis'te egemenliğini kurduktan sonra ele geçirdiği Anadolu toprakları üzerinde Pers hâkimiyetini tam anlamıyla tesis etmek için kendisine bağlı satraplıklar oluşturmuştur. Kappadokia, Katpatuka adıyla bu satraplıklar içinde yer almış ve Kyros buraya idareci olarak Artabas'ı tayin etmiştir (MÖ 546).⁵²³ Bunun dışında Anadolu coğrafyası üzerinde yer alan Hellespontos Phrygia'sı, Karia, Lykia, ve Kilikia gibi eyaletler kendi yöneticileri tarafından idare olurken Kappadokia ve Lydia bölgeleri doğrudan imparatora bağlı olarak yönetilmişlerdir. Bu durumun gerekçesi olarak Kappadokia ve Lydia'nın imparatorluğa sadakatle bağlı olması gösterilmektedir.⁵²⁴

Yüzyılın sonlarına doğru II. Kambyses'ten (MÖ 529-522) sonra Pers Devleti'nin yönetimine I. Darius (MÖ 522-486) gelmiştir. Bu dönemde (MÖ 515-514) Kappadokia satraplığının yönetiminde kısa süreli de olsa Ariaramnes bulunmuştur ve satraplığı da Mazaka'dan (Kaesarea) yönetmiştir.⁵²⁵ Knidoslu Ktesias kralın Kappadokia satrabı Ariaramnes'i, İskitler üzerine bir sefer düzenlemek üzere gönderdiğinden bahsetmektedir. Ariaramnes başarılı geçen bu sefer sonrasında İskit kralının kardeşi de dâhil olmak üzere çok sayıda kadın ve erkek esirle geri dönmüştür.⁵²⁶

I. Darius'un ardından Pers tahtına çıkan oğlu I. Kserkses döneminde (MÖ 486-465) Kappadokia satraplığı üzerinde siyasi ya da idari anlamda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.⁵²⁷ Bölge önceden olduğu gibi Pers İmparatorluğu'na vergi ödemeye de devam etmiştir.⁵²⁸ Bununla birlikte giriş kısmında da bahsettiğimiz üzere bölge, Kserkses'in orduları ile buluşmasında toplanma yeri olmuştur (MÖ 483). Pers ordusu yeri henüz tespit edilemeyen Kritalla'da⁵²⁹ buluştuktan sonra, kral tüm

⁵²² Thukydides, I: 16; Ayrıca bkz. Briant, 2002: 34 vd.

⁵²³ Dönmez, 2013: 104.

⁵²⁴ Dusinberre, 2013: 35.

⁵²⁵ Herzfeld, 1968: 88; Summers, 2000: 55; Briant, 2002: 135; Summers ve Summers, 2009: 3; Dönmez, 2013:104.

⁵²⁶ Ctesias, 12-13: 20; Ayrıca bkz, Olmstead, 1948: 147;Briant, 2002: 135; Kuhrt, 2007: 194.

⁵²⁷ Dönmez, 2013: 104.

⁵²⁸ Kuhrt, 2007: 305.

⁵²⁹ Herodotos, VII: 26.

birlikleri hazır olur olmaz Halys Nehri'ni geçmiş ve Yunanlılar üzerine yürümek için batı yönünde ilerlemiştir. Bu sefer sonrasında Kserkses, Yunan ordularını büyük bir hezimete uğratmıştır. Bahsi geçen galibiyet Plataiai Zaferi (MÖ 479) olarak tarih kayıtlarında yerini almıştır.⁵³⁰ MÖ 478 dolaylarında ise Kappadokia satraplığı Pharnakes'in oğlu Artabazos'un ailesinde babadan oğula geçen bir hanedanlık sistemine dönüşmüştür.⁵³¹

II. Darius (MÖ 425-404), henüz 16 yaşında⁵³² olan oğlu Genç Kyros'u "Karanos" unvanı ile Anadolu'ya satrap olarak atamıştır. Kappadokia ile birlikte Lydia ve Phrygia da genç satrapın idare ettiği bölgeler arasında yer almaktadır.⁵³³

Genç Kyros'un satrap olarak Anadolu'ya geldiği sıralarda Pers İmparatorluğu hem Anadolu toprakları üzerinde hem de kendi yöneticileri arasında büyük problemler yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde kral Darius ölmüş ve Anadolu'da bulunan satraplar kendi aralarında geniş çaplı mücadelelere girişmişlerdir. Öyle anlaşılıyor ki İonia satrapı Tisaphernes de bu durumu fırsat bilerek Darius'un ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Artakserkses'e (MÖ 404-359) Kyros'un tahtı ele geçirmek için hazırlık yaptığına dair asılsız haberler göndermiştir. Bu itamdan sonra Kyros'un ölümüne karar verilmiş olsa da o, annesinin gayretleri sonucunda kurtulup yeniden egemenliği altında bulunan bölgelere satrap olarak dönmüştür.⁵³⁴ Anadolu'ya dönüşünde Artakserkses'i tahttan indirmek için planlar yapan Kyros, bu amacına ulaşabilmek adına Yunanistan ve Kappadokia Bölgesi de dâhil olmak üzere Anadolu'da bulunan satraplıklardan 100.000 dolaylarında asker temin etmiştir.⁵³⁵

Kyros topladığı bu çok sayıda asker ile birlikte savaşmak için Kunaksa'ya doğru harekete geçmiştir. Sardeis'ten yola çıkan Kyros Lykaonia'yı geçtikten sonra Kappadokia sınırına gelmiştir. Burada "4 günde 25 parasang⁵³⁶ yol alıp" dönemin

⁵³⁰ Olmstead, 1948: 249; Sevin, 1982: 321; Wiesehöfer, 2003: 75.

⁵³¹ Herzfeld, 1968: 312.

⁵³² Olmstead, 1948: 369.

⁵³³ Ksenophon, I: I. 1; I: IX. 7; Plutarkhos, Live's, Artaxerxes: II; Ayrıca bkz, Herzfeld, 1968: 312; Sevin, 1982: 323; Debord, 1999: 105; Dönmez, 2013: 104.

⁵³⁴ Ksenophon, I:1.

⁵³⁵ Briant, 2002: 649; Dönmez, 2013:104.

⁵³⁶ Pers ölçü birimi, 1 parasang 5 km, 328 m'dir. Bkz. Herodotos'ta Bulunan Ölçüler, s. 813. Bu hesaba göre Kyros Kappadokia sınırından Dana'ya 133.2 km yol alarak ulaşmıştır.

büyük ve ihtişamlı şehirlerinden biri olan Dana'ya (Tyana)⁵³⁷ gelmiş ve burada 3 gün kalmıştır.⁵³⁸ Yolculuğun devamında Kilikia'ya varan Kyros, burada Tarsos'a gelmiş tam bu noktada genişliği 300 ayak⁵³⁹ olan Psaraos (Saros) nehrini geçmiştir. Kyros buradan sonra 600 ayak (yaklaşık 180 m) genişliğindeki Pyramos Nehri'ni aştıktan sonra Issos'a doğru yol almıştır.⁵⁴⁰

Bu başkaldırı sırasında Kappadokia'da, vali sıfatında Mithradates bulunmaktadır.⁵⁴¹ Kyros, Mithradates'i yapacağı bu yolculuk sırasında kasten Kappadokia satrabı olarak tayin etmiştir. Bu seferin öneminin farkında olan Kyros Anadolu'nun güneyine uzanan yollara egemen olan Kappadokia gibi büyük bir öneme sahip olan coğrafyaya tam anlamıyla hâkim olmayı amaçlamıştır.⁵⁴² Bu yüzden de kendisine sadık bir valinin ehemmiyetinin farkında olarak Mithradates'in valiliğini onaylamış olmalıdır. Daha sonra Kyros Kunaksa'da yapılan savaşta ölmüştür. Böylece onun kaybı neticesinde Anadolu'da idaresi altında bulunan Phrygia, Lydia ve Kappadokia satraplıkları birbirinden ayrılmıştır.⁵⁴³

II. Artakserkses'in Pers imparatoru olduğu dönemde aslen Kariyalı olan Kamisares kısa bir süre Kappadokia satraplığı yapmıştır. Kamisares Kadusi Ülkesi'nden dönerken öldürülmüştür. Böylece onun yerine bölgeyi yönetmesi için oğlu Datames satrap olarak tayin edilmiştir (MÖ 374-360).⁵⁴⁴

Datames'in satrap unvanı ile göreve başladığı dönemin başlarında Anadolu coğrafyası üzerinde isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanların bölgede bulunan satraplar tarafından destek bulması neticesinde daha da büyümüş ve etkili bir vaziyet almıştır. İşte bu noktada Datames Anadolu üzerinde huzur ve sükûneti sağlamakla görevlendirilmiştir.⁵⁴⁵

⁵³⁷ Pers dönemi içinde şehir bu isimle adlandırılmıştır, bkz. Ramsay, 1960: 43.

⁵³⁸ Ksenophon, I: II. 1-19-20.

⁵³⁹ 1 ayak 0, 296 m. Herodotos, ölçüler, s. 813. Bu durumda bahsi geçen noktada nehrin genişliği 90 m'dir.

⁵⁴⁰ Ksenophon, I: 4. 1.

⁵⁴¹ Ksenophon, VI: 8: 25.

⁵⁴² Debord, 1999: 105.

⁵⁴³ Dönmez, 2013: 105.

⁵⁴⁴ Cornelius Nepos, Datames: IV; Ayrıca bkz. Debord, 1999: 105-106, Dönmez, 2013: 106; Dusingberre, 2013: 37-37.

⁵⁴⁵ Debord, 1999: 106.

Bu sırada Kappadokia içerisinde Datames'i en çok uğraştıran Kataonia'da meydana gelen sorunlardır. Datames Mısır üzerine düzenlenecek olan bir sefer için hazırlıklarla uğraşırken bizzat II. Artakserkses tarafından kendisine yazılan bir mektup almıştır. Kral mektupta Aspıs'in ormanlık bir ülke olan Kataonia'yı işgal ettiğini ve burayı kalelerle tahkim ettiğini, komşu eyaletlere de saldırıp büyük zararlar verdiğini anlatmıştır. Ayrıca Artakserkses, kendisine gönderilen tüm eşya ve mallara el konulduğundan bahsederek Datames'e, Aspıs üzerine yürüme emrini vermiştir. Aspıs, Datames'in kendisine karşı düzenlediği bu harekâttan korkmuş ve herhangi bir mukavemet göstermeden teslim olmuştur. Datames de onu zincire vurmuş ve krala teslim edilmek üzere Mithradates'e teslim etmiştir.⁵⁴⁶ Datames böylece bölgede Pers egemenliğini bir hayli pekiştirmiştir.⁵⁴⁷

Anadolu'da çıkan problemlere karşı büyük bir mukavemet gösteren Datames böylece bölgede güçlü bir yönetici konumuna gelmiştir. Bu başarısı Pers ordusuna mensup askerler arasında kendisine karşı kıskançlıkların oluşmasına neden olmuştur.⁵⁴⁸ Bu durum sadece askerler arasında kalmamış kralın bizzat kendisi de Datames'in başarılı kariyerine karşı içten içe nefret duymuştur.⁵⁴⁹ Zaman içerisinde daha da güçlenen Datames en nihayetinde kendi adına sikke bastırarak bağımsızlığını meşrulaştırmış ve böylece kralın buyruklarına karşı gelmiştir (MÖ 373).⁵⁵⁰ Bu sırada Datames'in oğlu Sysinas da babasının aleyhinde deliller toplayarak bunları krala iletmiş ve babasının "isyancı" olarak ilan edilmesini sağlamıştır (MÖ 370). Artakserkses, Datames sorununun bertaraf edilmesi için Lydia satrabı Autophradates'i görevlendirmiştir. Autophradates, Lydia ordusunun da desteğini sağladıktan sonra Datames'e karşı harekât başlatmış, Kilikia Kapıları'na değin ilerlemiş, ancak gerekli başarıyı gösterememiştir.⁵⁵¹

Polyaenus, Datames'in Artakserkses'e karşı savaş ilan ettiğinden bahsetmektedir. Datames topladığı ordu ile birlikte doğuya hareket etmiş ve hatta Euphrates'i dahi geçmiştir. Ordunun ilerleyişi esnasında Artakserkses'in bu yürüyüşe

⁵⁴⁶ Cornelius Nepos, Datames: IV.

⁵⁴⁷ Weiskopf, 1989: 33.

⁵⁴⁸ Allen, 2005: 107.

⁵⁴⁹ Cornelius Nepos, Datames: VIII-IX-X; Polyaeus, Strat. : 29.1.

⁵⁵⁰ Allen, 2005: 107; Dönmez, 2013: 105.

⁵⁵¹ Weiskopf, 1989: 40.

yanıt vermesi ve çok daha önemlisi ordu arasında yiyecek kıtlığının yaşanması gibi nedenler dolayısıyla Datames Euphrates'in batı kıyısına çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁵² Bu sırada Artakserkses'in generali Artabazos⁵⁵³ beraberinde bulunan kalabalık bir orduyla Kappadokia'ya girerek burayı işgal etmiştir. Datames, topladığı atlı birlikler ile beraber sayısı 20.000 civarında olan askerlerin yardımıyla Artabazos'a karşı mücadeleye girişmiştir.⁵⁵⁴

II. Artakserkses bu durum karşısında sessiz kalmamış ve Mithradates'i, Datames'i öldürmekle görevlendirmiştir. Mithradates öncelikle Datames'in güvenini kazanabilmek adına krala karşı isyancı gibi davranmış hatta bunu kanıtlamak için Anadolu'da çok sayıda eyaleti yakıp yıkmıştır. Mithradates, Datames'in kendine güvenmesini sağladıktan sonra ona karşı bir plan hazırlamış ve silahsız yapılacak bir görüşme esnasında toprak altına gizlediği kılıcı çıkarıp Datames'i sırtından vurmuştur, "*böylece bir ihanet bir başka ihanet ile son bulmuştur*" (MÖ 362).⁵⁵⁵ Bu olaydan sonra Mithradates Daskleion-Kappadokia sınırında eşkıyalık yapmaya başlamıştır (MÖ 361). General Artabazos, bu baskınları sona erdirmek maksadıyla Mithradates üzerine bir sefer düzenlemiştir. Bu tarihten sonra Mithradates'in akıbetine dair hiçbir veri bulunmamaktadır.⁵⁵⁶

Datames'in ölümünün ardından onun ihanetini ortaya çıkarmada yardımcı olan oğlu Sysinas, belki de bağlılığından dolayı, Kappadokia satrabı tayin edilmiştir. Bu esnada satraplığın sınırları bir hayli genişlemiş ve Tauroslar'dan Euxinus'a değin oldukça geniş bir alana yayılmıştır.⁵⁵⁷

MÖ 360'a gelindiğinde Kappadokia'da idari anlamda büyük bir değişim yaşanmıştır. Önceki dönemlerde bir bütün olarak yönetilen Kappadokia Bölgesi, bu dönemde iki ayrı satraplığa ayrılmıştır. Bu bölünme ile birlikte kuzeyde bulunan kısım "*Kappadokia Pontika*" olarak adlandırılmıştır. Güneyde kalan, bizim çalışma alanımızı oluşturan, politik ve siyasi açıdan oldukça önemli olan bölüm ise "*Büyük*

⁵⁵² Polyenus, Strat. 7: 21. 3.

⁵⁵³ Artakserkses'in kızı Apama'nın, Pharnabazos ile yaptığı evlilikten olan oğlu. Bkz. Plutarkhos, Artakserkses, 27: 4.

⁵⁵⁴ Weiskopf, 1989: 59 vd.

⁵⁵⁵ Cornelius Nepos, Datames: VIII-IX-X; Polyenus, Strat. : 29.1; Ayrıca bkz. Allen, 2005: 107.

⁵⁵⁶ Weiskopf, 1989: 59 vd.

⁵⁵⁷ Dönmez, 2013: 105.

Kappadokia”, “*Tauros yakınındaki Kappadokia*” ya da “*Asıl Kappadokia*” şeklinde isimlendirilmiştir.⁵⁵⁸

2.5. Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Kappadokia Bölgesi

2.5.1. Hellenistik Dönem

MÖ 360’da Kappadokia Bölgesi’nde yukarıda anlatılan olaylar gerçekleşirken, batıda Makedon topraklarında, her anlamda Kappadokia Bölgesi’ni de etkileyecek değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimlerden en önemlisi kuşkusuz MÖ 359 yılında Makedon yönetimine II. Philippos’un geçmesidir. Onun idareyi devralmasıyla birlikte ülke ekonomik, askeri ve idari yönlerden büyük bir gelişim ve değişim yaşamıştır.⁵⁵⁹ II. Philippos’un ölümü nedeniyle Makedon tahtına Büyük İskender çıkmıştır (MÖ 336). İskender, babasının önderliğinde Korinthos’da alınan kararları aynen tatbik etmiş ve topladığı orduyla birlikte Anadolu’ya doğru yola çıkmıştır. Bu haberi öğrenen Persler de Anadolu’da bulunan, kendilerine bağlı satraplıklardan asker toplamışlardır (MÖ 337).⁵⁶⁰

Büyük İskender ve beraberinde bulunan ordu MÖ 334’te günümüzde Çanakkale Boğazı olarak bilinen Hellespontos’u geçmiş, Makedon ve Pers birlikleri Granikos’da (=Biga Çayı) karşı karşıya gelmiştir. Burada meydana gelen büyük muharebede de Persler ağır bir yenilgi almışlardır. Kappadokia birliklerini komuta eden ve aynı zamanda Kappadokia satrap yardımcısı olan Mithrabuzanes savaş sırasında öldürülmüştür.⁵⁶¹

İskender bu büyük galibiyetten sonra Batı Anadolu’da bulunan çok sayıda önemli bölgeyi⁵⁶² ele geçirdikten sonra Phrygia üzerinden geçip önce Gordion, daha sonra da Ankyra’yı otoritesi altına almayı başarmıştır.⁵⁶³

İskender, Galatia’dan sonra güney yönünde ilerlemiş ve Kappadokia dolaylarına gelmiştir. Burada herhangi bir karşı koyma durumuyla karşılaşmadan

⁵⁵⁸ Strabon, XII: 1. 4; Ayrıca bkz. Herzfeld, 1968: 102; Dönmez, 2013: 105.

⁵⁵⁹ Tekin, 2011: 56.

⁵⁶⁰ Plutarkhos, Bioi Paralelloi, İskender, XIV:1.

⁵⁶¹ Arrianos, I: 12.6; I: 13.1; I: 16. 1; Plutarkhos, Bioi Paralelloi, İskender, XVI:1; XVII:1; Ayrıca bkz. Özsait, 1982: 377; Kaya, 2010:154; Tekin, 2011: 59.

⁵⁶² Bu kentler ve bölgeler, Karia, Lydia, İonia, Lykia, Pisidia, Pamphylia, Phrygia, bkz. Arrianos, I: 17. 4; I:19. 5; I:23. 6; I: 24. 4; Plutarkhos, Bioi Paralelloi, İskender, XVII:1.

⁵⁶³ Arrianos, I: 26. 6; II: 4. 1; Plutarkhos, Bioi Paralelloi, İskender, XVIII:1.

Halys Nehri'nin her iki yakasında nüfuzunu kurmuştur.⁵⁶⁴ Burada karmaşık bir durum söz konusudur. Nitekim Strabon yukarıda anlattığımız üzere Kappadokia Bölgesi'nde MÖ 360'da meydana gelen bölünmeyi kast ederek “*Makedonlular Kappadokia'yı ele geçirdikleri zaman burası Persler tarafından iki satraplığa ayrılmış bulunuyordu*”⁵⁶⁵ bilgisini vermektedir. Bu dönemde daha önce bahsi geçen Mithrabuzanes ayrılan bu satraplığın güneyinde (bizim çalışma alanımızda) idari anlamda söz sahibiyken, bölünen satraplıktan merkezi Gaziura (Turhal) olan ve kuzeyde bulunan ikincisinde I. Ariarathes hüküm sürmüştür. İskender'in bölgeye gelmesinden sonra I. Ariarathes'e dokunulmayıp Kappadokia Bölgesi'nin yönetimine Sabiktas vali olarak tayin edildiğine göre Makedonlar Halys'in güneyinde kalan topraklar üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır.⁵⁶⁶ I. Ariarathes'e, muhtemelen İskender'e karşı gelmediği için herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır; ancak hem Sabiktas hem de Ariarathes ona vergi ödemekle mükellef olmuşlardır.⁵⁶⁷

İskender bu esnada Darius'u yakalamak için acele etmiş⁵⁶⁸ ve onun peşine düşmüştür. I. Ariarathes ise İskender'in İssos yönüne doğru ilerlemesinden istifade edip Sabiktas'ın Kappadokia satraplığını tanımayarak ordu toplamış ve satrabın üzerine bir sefer düzenlemiştir. I. Ariarathes düzenlediği seferden galip çıkmış ve kendini Kappadokia satrabı olarak ilan etmiştir (MÖ 332).⁵⁶⁹

I. Ariarathes kazandığı bu büyük galibiyet sonrasında İskender ve ordusunun bölgeden çok uzakta bulunmasını da fırsat bilerek yaklaşık 10 yıl boyunca Kappadokia'da bulunan her iki satraplık üzerinde de söz sahibi olmuştur. MÖ 323'te Büyük İskender'in Babylon'da ölmesinden sonra onun hâkimiyeti altında olan tüm topraklar gibi Anadolu da diodokhlar tarafından paylaşılmış ve bu bölüşmede Perdikkas'ın payına Kappadokia düşmüştür.⁵⁷⁰ I. Ariarathes, bu durumdan hoşnut kalmamış ve Perdikkas'a karşı çıkmıştır. Perdikkas, I. Ariarathes'in kendisine alenen

⁵⁶⁴ Arrianos, II: 4. 2; Plutarkhos, Bioi Paralelloi, İskender, XVIII:3.

⁵⁶⁵ Strabon, XII: 1. 4.

⁵⁶⁶ Arrianos, II: 4. 2; Baydur, 1970: 92; Tekin, 1998:199; Debord, 1999:109.

⁵⁶⁷ Appian, Mithridatic Wars, 8; Ayrıca bkz. Magie, 1950: 180; Özsait, 1982: 343.

⁵⁶⁸ Appian, Mithridatic Wars, 8.

⁵⁶⁹ Özsait, 1982: 343.

⁵⁷⁰ Baydur, 1970: 92; Mansel, 1984:458 vd.

başkaldırıldığını görünce kral Philip ve kraliyet ordusunun da desteği ile Kappadokia satrabı üzerine bir sefer düzenlemiştir. I. Ariarathes, İskender'in kendisine müdahale etmediği dönemlerde bu gibi durumlar için tasarruf ederek para biriktirmiş ve bu parayla da Perdikkas'a karşı 15.000 süvari ve 30.000 piyadeden oluşan bir ordu kurmuştur. I. Ariarathes'in tüm bu çabalarına rağmen yapılan savaş esnasında ordusu büyük bir hezimete uğramıştır.⁵⁷¹ Böylece Makedonların galibiyeti ile sonuçlanan bu savaşın ardından Perdikkas bölgenin yönetimini Eumenes'e vermiştir.⁵⁷²

Savaş sırasında I. Ariarathes'in ailesi büyük işkenceler görmüştür, ancak I. Ariarathes'in yeğeni ve aynı zamanda manevi oğlu olan II. Ariarathes bu durumdan kurtulmayı başarmış ve Armenia'ya kaçmıştır.⁵⁷³ Perdikkas'ın ölümünden sonra Triparadeisos'ta bir toplantı yapılmış ve Kappadokia Bölgesi'nin idaresi Nikanoras'a verilmiştir.⁵⁷⁴ Kısa bir süre sonra ise bölge yönetiminde Antigonos etkili olmaya başlamıştır. Bu sırada diodokhlar arasında çekişmeler meydana gelmeye başlamış ve Antigonos'a karşı Ptolemaios, Lysimakhos ve Seleukos bir ittifak oluşturmuşlar (MÖ 301) ve İpsos Savaşı'nda Antigonos ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Savaş sonrasında Küçük Asya toprakları üzerinde Lysimakhos'un egemenliği söz konusudur.⁵⁷⁵ MÖ 298 yılında ise Kappadokia'nın kuzey kesiminde yeni bir siyasi yapılanma görülmeye başlamıştır. I. Mithradates bu coğrafyada Halys Nehri'nin her iki yakasını da ele geçirmiş ve Pontus adıyla kendi krallığını ilan etmiştir.⁵⁷⁶

MÖ 281 yılına gelindiğinde bahsi geçen anlaşmazlıklar sona ermemiş bu sefer Korupedion Savaşı'nda Lysimakhos, Seleukos tarafından ağır bir mağlubiyete uğramıştır. Böylece Kappadokia Bölgesi'nde Makedon egemenliği son bulmuş Seleukos hâkimiyeti başlamıştır.⁵⁷⁷

II. Ariarathes ise diğer cepheden Perdikkas ve Eumenes'in ölümleri ve aynı zamanda Antigonos ve Seleukos arasındaki anlaşmazlığı fırsat bilerek Kappadokia'ya geri dönmüştür. II. Ariarathes mevcut kargaşa ortamından

⁵⁷¹ Diodorus, XVIII:16.

⁵⁷² Diodorus, XVIII:16; Appian Mithridatic Wars, 8.

⁵⁷³ Tekin, 2008:158.

⁵⁷⁴ Diodorus, XVIII: 39. 6; Appian Mithridatic Wars, 8.

⁵⁷⁵ Diodorus, XX: 108-109; Ayrıca bkz. Özsait, 1982: 346 vd.; Tekin, 2008: 158.

⁵⁷⁶ Özsait, 1982: 350; Arslan, 2007: 52.

⁵⁷⁷ Appian, Syrian Wars, 9: 55; Özsait, 1982: 348; Tekin, 1998: 199; Tekin, 2008:158; Durukan, 2012: 16.

yararlanarak Halys'ün güneyine (birinci satraplığa) hâkim olmuştur. Antigonos'un vekili Amyntas bu olaya müdahale etmişse de muvaffak olamamıştır.⁵⁷⁸ II. Ariarathes bölge egemenliği için büyük bir galibiyet kazanmış olmasına rağmen yönetimde Seleukoslara bağlı olarak hareket etmiştir.⁵⁷⁹ Daha sonra Kappadokia yönetiminde II. Ariarathes'in oğlu Ariaramnes (MÖ 280-230) etkili olmuştur.⁵⁸⁰

2.5.1.1. Kappadokia Krallığı

Hellenistik dönem içerisinde Kappadokia coğrafyası üzerinde aynı adı taşıyan bir krallık kurulmuştur. Krallığın bulunduğu alan jeopolitik ve jeostratejik bakımdan oldukça önemli bir konuma sahiptir. Krallık bölgedeki çok sayıda yolun kavşak noktasında yer aldığı gibi doğudan gelebilecek istilalara karşı bir tampon olması nedeniyle de çevresindeki krallıklar tarafından kayda değer bir durum ihtiva etmektedir. Bölgenin coğrafyası bu denli büyük bir öneme sahip olmasına rağmen buranın yönetimini üstlenen kralların siyasi açıdan etkinlikleri söz konusu değildir.⁵⁸¹ Bu dönemde Kappadokia sınırları içerisinde yer alan şehirler oldukça fakirdir.⁵⁸²

MÖ 255 yılı Kappadokia Krallığı'nın kuruluş yılı olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda zikredilen yıl III. Ariarathes'in "*kral*" unvanını aldığı dönemdir. Daha önceki yöneticilerin kral unvanı kullanmamaları nedeniyle III. Ariarathes dönemi (MÖ 255-220) Kappadokia'nın bir krallık ve III. Ariarathes'in de bu siyasi yapılanmanın ilk kralı olduğu kabul edilmektedir.⁵⁸³

Ariarathes, krallığını ilan ettikten sonra Ariaratheia (=Şerefiye, Resim-11) adını verdiği bir kent kurmuş ve burayı krallığın başkenti yapmıştır.⁵⁸⁴ Karmalas Nehri'nin kıyısında bulunan bu kentin böylelikle su ihtiyacı oldukça kolay karşılanmış olmalıdır. Ayrıca kentin bulunduğu coğrafi alan da önemlidir, zira Kaesarea-Melitene arasında uzanan ana yol üzerinde bulunmaktadır. Bizzat ziyarette bulunduğumuz kentte taş işçiliği oldukça ön plandadır öyle ki kentin etrafını saran surlar ve ana giriş kapısı bugün hala ayaktadır.

⁵⁷⁸ Diodorus, XXXI: 19. 4; Ayrıca bkz. Baydur, 1970: 92; Tekin, 2008:158.

⁵⁷⁹ Baydur, 1970: 93; Özsait, 1982: 355.

⁵⁸⁰ Tekin, 2008: 158.

⁵⁸¹ Sullivan, 1990: 19; Durukan, 2012: 16.

⁵⁸² Sullivan, 1990: 18.

⁵⁸³ Baydur, 1970: 93; Özsait, 1982: 355; Tekin, 1998: 201.

⁵⁸⁴ Tekin, 1998: 201.

Kappadokia Bölgesi'nde Grek kültürünün yayılımının ilk kez III. Ariarathes ile başladığı kabul edilmektedir. Bu düşünceye temel olarak da Ariarathes kenti gösterilmektedir (Resim-12). Nitekim kentin inşasında Hellenistik krallıkların mimari teknikleri örnek alınmıştır.⁵⁸⁵

III. Ariarathes'den sonra Kappadokia tahtına IV. Ariarathes Eusebes (MÖ 220-163) hâkim olmuştur.⁵⁸⁶ Kral, MÖ 192 yılında III. Antiokhos'un kızı Antiokhis ile evlenmiştir.⁵⁸⁷

IV. Ariarathes, kayınpederi III. Antiokhos ve Roma arasında Magnesia'da meydana gelen mücadelede (MÖ 190) III. Antiokhos tarafında bulunmuştur. IV. Ariarathes bu savaşta tuttuğu saf yüzünden savaştan galip ayrılan Roma tarafından cezalandırılmış, hatta kral tahtını kaybetme tehlikesi yaşamıştır. Manlius Vulso'nun araya girmesiyle tahttan uzaklaştırılma durumu para cezasına çevrilmiş ve kralın 600 *talanton* ödemesi karara bağlanmıştır. Bu ceza da IV. Ariarathes'in damadı Bergama kralı II. Eumenes'in ikna çabalarının sonucunda 300 *talanton*'a indirilmiştir.⁵⁸⁸

MÖ 181 yılı dolaylarında I. Mithradates ve I. Pharnakes arasında yapılan bir ittifak sonucunda müttefik güçler Kappadokia Bölgesi'ne saldırmıştır. Bu durum karşısında IV. Ariarathes, damadı II. Eumenes'ten askeri destek almıştır. Böylece II. Eumenes ve IV. Ariarathes'in orduları mevcut işgale karşı koymak için Parnasos'ta (=Parsalan Köyü)⁵⁸⁹ bir araya gelmiş ve bu noktadan Mokisos'a⁵⁹⁰ doğru yola çıkmışlardır. Roma'nın duruma müdahale etmesi üzerine I. Ariarathes ve damadının ilerlemesi durdurulmuş, iki taraf arasında barış yapılmış ve işgalci güçler Kappadokia'dan çekilmiştir.⁵⁹¹

IV. Ariarathes'in ölümünden sonra Antiokhis'ten olan oğlu Mithradates, V. Ariarathes adını alarak (MÖ 163-130) Kappadokia tahtına çıkmıştır. İyi bir Hellen eğitimi ile yetişmiş olan kral, aynı zamanda Atina vatandaşlığına kabul edilmiş ve

⁵⁸⁵ Rostoutzeff, 1941: 837 vd.; Baydur, 1970: 93.

⁵⁸⁶ Baydur, 1970: 93; Tekin, 1998:201.

⁵⁸⁷ Diodorus, XXXI:19; Appian, Syrian Wars, 5; Ayrıca bkz. Tekin, 2008: 159.

⁵⁸⁸ Appian bu rakamın 200 *talanton* olduğundan bahsetmektedir, Appian, Syrian Wars, 42; Ayrıca bkz. Baydur, 1970:93 vd.; Özsait, 1982:353 vd.; Tekin, 1998:201 vd.; Kınacı, 2014:206.

⁵⁸⁹ Hild ve Restle, 1981: 252.

⁵⁹⁰ Kent, Mokisos-Kırşehir'e, bkz. Ramsay, 1960:331; Viranşehir'e, Berger, 1996: 27 vd. lokalize olunmaktadır.

⁵⁹¹ Polybius, XXIV: 8.

Hellen kültürünün Kappadokia Bölgesi'nde yayılıp yerleşmesi için çaba göstermiştir.⁵⁹² Bu dönemde Kappadokia güçlü bir konuma gelmiş olmasına rağmen kardeşler arasındaki taht kavgaları ülkenin en önemli sorunu olmuştur. Nitekim V. Ariarathes doğmadan önce IV. Ariarathes ve Antiokhis, Orophernes ve Ariarathes adını verdikleri iki erkek çocuğu evlat edinmişlerdi. Sonradan kral ve kraliçenin iki kız ve Mithradates adında (V. Ariarathes) bir erkek çocukları dünyaya gelmiştir. Bu durumda Orophernes Ionia, Ariarathes ise Roma'ya gönderilmiştir.⁵⁹³ Orophernes tüm bu anlatılanlara dayanarak tahtta hak iddia etmiş ve V. Ariarathes'in elinden Kappadokia yönetimini almıştır.⁵⁹⁴ Bu yenilginin ardından V. Ariarathes Kappadokia'ya yeniden kral olabilmek ve Roma'nın desteğini sağlamak adına Roma'ya gitmiştir (MÖ 161).⁵⁹⁵

Orophernes Kappadokia tahtında çok kısa bir süre (MÖ 161-159) kalmıştır. Bu süre içerisinde V. Ariarathes'in aksine Kappadokia halkının geleneklerini küçümseyerek İon geleneklerinin bölgede etkin hale gelmesini amaçlamıştır.⁵⁹⁶

Bu zaman zarfında (MÖ 159) V. Ariarathes tahtına yeniden dönmek için çaba sarf etmiş ve sonunda o sırada henüz Bergama kralı olmayan Attalos'un gayretleri sayesinde isteğine kavuşmuştur.⁵⁹⁷ Tüm bu olaylardan sonra V. Ariarathes yaşamının sonuna değin Roma'ya sadık kalmıştır. Hatta kral, III. Attalos'un ölümünün ardından (MÖ 133) vasiyeti dolayısıyla Bergama topraklarının Roma'ya devredilmesine karşı çıkan Aristonikos'un çıkardığı isyanda Roma'ya destek vererek onun yanında mücadele etmiş ve savaş sırasında ölmüştür (MÖ 130).⁵⁹⁸ Bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra Roma tarafından kendisine destek veren krallara Bergama Krallığı'nın Phrygia'da kalan toprakları paylaştırılmış ve buradan Kappadokia'ya da bir pay düşmüştür. Bu durumda Pisidia, Pamphylia ve Dağlık Kilikia Kappadokia sınırlarına dâhil olmuştur.⁵⁹⁹

⁵⁹² Diodorus, XXXI:19; Ayrıca yorumlar için bkz. Mitchell, 1993, II: 82.

⁵⁹³ Diodorus, XXXI:19.

⁵⁹⁴ Appian, Syrian Wars, 47.

⁵⁹⁵ Polybius, XXXII: V.10

⁵⁹⁶ Polybius, XXXII: XI.10.

⁵⁹⁷ Polybius, XXXII:12.1

⁵⁹⁸ Baydur, 1970: 96; Tekin, 1998:203.

⁵⁹⁹ Kurt, 2009b: 119.

V. Ariarathes'in bu ani ölümü sonrasında Kappadokia tahtında büyük sorunlar meydana gelmiştir. V. Ariarathes'in eşi Nyssa bölgede hüküm sürmek için 5 oğlunu öldürtmüştür. 6. oğlu ise bu kıyımdan kaçmayı başarmıştır. Bu en küçük çocuk daha sonra VI. Ariarathes Epiphanes Philator (MÖ 130-112) adını alarak Kappadokia tahtına çıkmış ve kısa bir süre annesi Nyssa ile birlikte ülkeyi ortak bir şekilde yönetmişlerdir. VI. Ariarathes annesinin ölümünden sonra tahtın ve ülkenin yegâne hâkimi olmuş ve VI. Mithradates Eupator'un kız kardeşi Laodike ile evlenmiştir.⁶⁰⁰

Bahsi geçen evliliğin VI. Mithradates Eupator'un çıkarları doğrultusunda yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim MÖ 112 dolaylarında VI. Ariarathes bir Kappadokia soylusu olan Gordias'ın düzenlediği suikast sonucu öldürülmüştür.⁶⁰¹ Bu olay Kappadokia yönetiminde büyük bir boşluğun meydana gelmesine neden olmuştur. Laodike bu boşluktan faydalanmış ve küçük yaştaki oğlu VII. Ariarathes'e vekâleten ülke yönetimini üstlenmiştir. Bu dönemde kraliçe Laodike ve Bithynia kralı III. Nikomedes arasında (muhtemelen siyasi çıkarlara dayalı olarak) bir evlilik gerçekleşmiştir. III. Nikomedes bu evlilikten aldığı cesaret ve güçle Kappadokia'yı işgal etmiştir. VI. Mithradates Eupator bu olaylara sessiz kalmamış, belki de bu durumu fırsat bilerek, Kappadokia'ya girmiş ve kız kardeşi ve III. Nikomedes'i sürgüne göndermiştir.⁶⁰² Böylece VII. Ariarathes dayısı VI. Mithradates Eupator sayesinde tahtına kavuşmuş, ancak kral yine dayısı tarafından öldürtülmüştür.⁶⁰³

Bu kez Kappadokia halkının da isteği üzerine tahta VII. Ariarathes'in kardeşi VIII. Ariarathes çıkmıştır. Bu kral da VI. Mithradates Eupator'un bölgeyi yönetme arzusu yüzünden tahta çok uzun kalamamış ve öldürülmüştür. VIII. Ariarathes'in ölmesiyle birlikte Kappadokia tahtında uzun bir süre yönetici olan Ariarathes sülalesi sona ermiştir.⁶⁰⁴ VI. Mithradates Eupator bu sayede isteğini yerine getirmeyi başarmış ve oğlunu VI. Ariarathes'in oğlu gibi göstererek IX. Ariarathes (MÖ 101-87) adı ile Kappadokia tahtına çıkarmıştır.⁶⁰⁵ Bu dönemde Roma, bölgede

⁶⁰⁰ Baydur, 1970: 96; Özsait, 1982:361; Sullivan, 1990: 38; Pastor, 1996: 61; Tekin, 1998:205.

⁶⁰¹ Tekin, 1998:205.

⁶⁰² Tekin, 1998: 206; Pastor, 2014: 225 vd.

⁶⁰³ Pastor, 1996: 62; Pastor, 2014: 227.

⁶⁰⁴ Baydur, 1970: 96.

⁶⁰⁵ Özsait, 1982: 361; Tekin, 1998: 207; Arslan, 2002: 301; Pastor, 2014: 226.

gerçekleşen siyasi olaylara müdahale etmiştir. Nitekim Roma'nın amacı Kappadokia'da VI. Mithradates Eupator'un nüfuz kurmasını engellemektir. Roma bunu gerçekleştirebilmek için de ülkenin hür olduğunu ilan etmiştir.⁶⁰⁶ Kappadokia soyluları ise bu durumu farklı yorumlayarak ileride Roma'nın ülke üzerinde hâkimiyet kurmayı hedeflediğini düşünmüşler ve bu karara karşı çıkmışlardır.⁶⁰⁷ Strabon bu konuyla alakalı detaylı bilgiler vermektedir:

“Antiokhos’u yendikten sonra Romalılar, Asia’nın işlerini idare etmeye ve hem kabilelerle hem de krallarla dostluk kurmaya ve ittifaklar yapmaya başlar başlamaz, diğer hallerde kralların şahsına verdikleri bir şerefi, Kappadokia kabilesine müştereken vermişlerdir. Kralî aile son bulunca, kabileyile yaptıkları dostluk ve ittifak koşullarına uygun olarak, Romalılar bunların kendi kanunlarıyla yaşama hakkını tanıdılar. Fakat elçiler bu bağımsızlıktan kurtarılmaları için yalvarmakla kalmayıp (çünkü buna dayanamadıklarını söylüyorlardı) ayrıca kendilerine bir kralın atanmasını da rica ettiler. Romalılar herhangi bir kimsenin özgürlükten bu kadar bıkkın olabileceğine şaşırıyorlardı. Romalılar onlara oylamayla aralarından diledikleri bir kimseyi seçmelerine izin verdiler ve onlar da Ariobarzanes’i seçtiler...”⁶⁰⁸

VI. Mithradates Eupator'un adayı Gordias'a karşı Roma'nın destekleri sayesinde Ariobarzanes (MÖ 96-63) kral seçilmiştir. Bu tarihten sonra Kappadokia Bölgesi, Pontus ve Roma arasında gerçekleşen mücadelelere sahne olmuştur.⁶⁰⁹ VI. Mithradates Eupator'un Kappadokia'ya verdiği huzursuzluklarda en büyük destekçisi aynı zamanda damadı olan Armenia kralı Tigranes olmuştur.⁶¹⁰

VI. Mithradates Eupator, Kappadokia Bölgesi'nde siyasi olayların kendi isteği dışında gerçekleşmesi nedeniyle yeni ittifak arayışlarına girmiş olmalıdır. Armenia kralı Tigranes bu arayışlara olumlu yanıt vermiş olacak ki iki müttefik kral birlikte

⁶⁰⁶ Appian, Roma'nın Mithradates'e güvenmediğini ve onun kurmayı amaçladığı büyük imparatorluğu bu şekilde bölmeyi amaçladığını yazmaktadır, Appian, Mithridatic Wars, 10; Ayrıca bkz. Strabon, XII: 1. 4.

⁶⁰⁷ Baydur, 1970: 97.

⁶⁰⁸ Strabon, XII: 2.11.

⁶⁰⁹ Baydur, 1970: 97; Sullivan, 1990: 19; Tekin, 1998: 207.

⁶¹⁰ Sullivan, 1990: 21.

hareket ederek⁶¹¹ I. Ariobarzanes'i tahtından uzaklaştırmışlardır. VI. Mithradates Eupator onun yerine kendi oğlunu IX. Ariarathes adıyla Kappadokia yönetimine getirmiştir. Bu yeni kralın tahttaki hâkimiyeti kısa sürmüş, 1 yıl sonra (MÖ 93) Roma senatosunun da isteğiyle o zamanlar Kilikia'nın valisi olan Sulla'nın gayretleri neticesinde I. Ariobarzanes krallığını elde etmiştir. Bu durum uzun sürmemiş çok geçmeden I. Ariobarzanes yeniden yönetimden uzaklaştırılmış, ancak bu kez L. Cassius ve Manius sayesinde tahtına kavuşmuştur (MÖ 90). I. Ariobarzanes'in MÖ 89'da tahtı yeniden elinden alındıysa da bu kez Curia'nın yardımları ile yeniden Kappadokia yönetimine gelmiştir (MÖ 84). 3 yıl sonra bir kez daha tahttan uzaklaştırılan I. Ariobarzanes Murena'nın çabaları ile yeniden Kappadokia'ya yönetici olarak dönmüştür.⁶¹²

MÖ 77 yılına gelindiğinde Kappadokia Krallığı'nın Armenia kralı Tigranes tarafından işgal edildiği görülmektedir. Tigranes işgal sırasında Kappadokialılara eziyet etmiş ve buradan yaklaşık 300.000 kişiyi zorla Armenia'ya götürmüş ve burada yeni kurup Tigranokerta adını verdiği kente yerleştirmiştir.⁶¹³

Bu olaydan yaklaşık 3 yıl sonra I. Ariobarzanes'e yeniden Kappadokia yönetiminden el çektirilmiştir. MÖ 69'da Lucullus'un Tigranokerta üzerine düzenlediği sefer sonrasında ve yine onun gayretleriyle I. Ariobarzanes yeniden Kappadokia yönetimini ele geçirmiştir.⁶¹⁴ Ayrıca bu sefer sonrasında Kappadokia'dan götürülüp Tigranokerta'ya yerleştirilen halktan bir kısmı dönebilmiştir.⁶¹⁵

I. Ariobarzanes MÖ 67 yılında yeniden VI. Mithradates Eupator ve Tigranes'in iş birliği sonucunda Kappadokia tahtından indirilmiş, ancak Pompeius sayesinde bir süre sonra yeniden tahta çıkmıştır (MÖ 66). Ayrıca Pompeius Kybistra, Sophene ve Gordyene bölgelerini de I. Ariobarzanes'in yönetimi altına vermiştir. Pompeius'un

⁶¹¹ Appian, Mithridatic Wars, 56.

⁶¹² Appian, Mithridatic Wars, 11-67; Ayrıca bkz. Baydur, 1970: 97; Özsait, 1982:361 vd; Kurt, 2009b: 121; Arslan, 2002: 33; Dmitriev, 2006: 290.

⁶¹³ Appian, Mithridatic Wars, 67-115; Strabon, XII: 2. 9.

⁶¹⁴ Tekin, 1998: 208.

⁶¹⁵ Appian, Mithridatic Wars, 67; Strabon, XII: 2. 9.

bu davranışının altında Kappadokia Krallığı'nın doğu sınırını denetim altında bulundurmaya yatmaktadır.⁶¹⁶

I. Ariobarzanes'in ömrü bir yönetici olarak tahta inip çıkmakla geçmiştir. Krallığın VI. Mithradates Eupator'a karşı bu galibiyetinde Roma'nın büyük etkisi olduğu gibi Kappadokialıların da çok yönlü ve örgütlü bir politika izlemeleri Pontos istilaları ve entrikalarının başarısızlıkla sonuçlanmasını sağlamıştır.⁶¹⁷ Kral, MÖ 63 yılında bu kez kendi isteğiyle tahttan inmiş ve yerine oğlu II. Ariobarzanes Philopator (MÖ 63-52) Kappadokia kralı olarak tahta çıkmıştır. II. Ariobarzanes'in de hükümdarlık yılları tıpkı babasıninki gibi sorunlarla geçmiştir.⁶¹⁸ Ayrıca bu dönemde Kybistra, Kilikia valisi Cicero'nun denetimi altına verilmiştir (MÖ 58-56).⁶¹⁹

III. Ariobarzanes'in (MÖ 52-42) yönetici olarak Kappadokia Krallığı'nda bulunduğu⁶²⁰ yaklaşık 10 yıllık süreçte hem ekonomik hem de siyasi açıdan büyük sorunlar yaşanmıştır. Cicero, kralın ekonomik anlamda darboğaz içinde olduğunu ve borçlarını ödeyemediğini şu sözlerle dile getirmiştir (MÖ 50): "*Kral ne kimseye ödeme yapabilir ne de bunu yapabilecek gücü var; hazinesi yok, düzenli geliri yok. Appius'un usulünden zorla vergi topluyor. Pompeius'un payına yetecek kadar üretim yapamıyorlar.*"⁶²¹ Cicero, III. Ariobarzanes'in başta Pompeius olmak üzere Brutus ve diğer birkaç soyluya daha olan borcunu kendisi karşılamıştır.⁶²² Buna ek olarak Horatius da kralın köle sayısı açısından oldukça zengin buna karşılık mali açıdan bir hayli fakir olduğunu ifade etmektedir.⁶²³ Kralın maddi anlamda zor zamanlar yaşadığı Roma dünyasında şair ve yazarların eserlerine değin konu olduğuna göre III. Ariobarzanes ekonomik bakımdan yerle yeksan olmuş olmalıdır.

Krallık ekonomik açıdan bu denli büyük sorunlar yaşarken diğer taraftan siyasi bakımdan verilen yanlış kararlara da sahne olmuştur. Nitekim bu dönemde III. Ariobarzanes, Caesar ve Pompeius arasında patlak veren savaşta Pompeius'un

⁶¹⁶ Özsait, 1982:365 vd.; Tekin, 1998:208.

⁶¹⁷ Sullivan, 1990: 19.

⁶¹⁸ Tekin, 1998: 209.

⁶¹⁹ Tozan, 2016: 110.

⁶²⁰ Özsait, 1982: 368.

⁶²¹ Cicero, Epist. Ad Atticum. VI: I. 3.

⁶²² Tekin, 1998: 209.

⁶²³ Horatius, Epist., 1.6.39.

tarafını tutmuş, ancak savaşı Caesar kazanmıştır. Bu olay sonrasında Ceasar, III. Ariobarzanes'i affetmekle kalmamış, krallığın yönetimine yeni topraklar ilave ederek sınırları da genişletmiştir.⁶²⁴

Kappadokia Krallığı bu denli büyük sorunlarla baş ederken diğer taraftan coğrafi konumundan dolayı etrafında meydana gelen savaşlar nedeniyle de zarara uğramıştır. Bu dönemde kuzeyde büyük bir tehlike baş göstermiş ve II. Pharnakes Kappadokia'yı işgal etmiştir. Caesar duruma müdahale etmiş ve III. Ariobarzanes de 100 atlı ile ona destek vermiştir. Mücadele sonucunda II. Pharnakes Zela'da (Zile) yenilmiş ve bölge üzerindeki tehlike kaldırılmıştır.⁶²⁵ Caesar bu savaş sonrasında kendisine destek vermesini gerekçe göstererek Armenia Minor'u III. Ariobarzanes'in yönetimine vermiştir.⁶²⁶ MÖ 42 yılında ise III. Ariobarzanes Caesar'ın katillerinden biri olan Cassius'un saldırısı sonucunda ölmüştür.⁶²⁷

III. Ariobarzanes henüz hayatta iken oğlu X. Ariarathes (MÖ 42-36) Roma'ya giderek Caesar'dan krallık talebinde bulunmuş,⁶²⁸ bu isteğine ancak babasının ölümü üzerine nail olmuştur. X. Ariarathes'in tahta çıkmasında en büyük pay kuşkusuz Marcus Antonius'a aittir; fakat kral yine onun etkisi ile öldürülmüştür.⁶²⁹

X. Ariarathes'in 6 yıl gibi kısa bir süre tahtta kalmasının ardından bu kez yine Marcus Antonius'un destekleri sayesinde Komana rahip ailesine mensup Sisines (MÖ 36-MS 17) Kappadokia tahtına kral olmuştur. Sisines, kral olmasının ardından ismini Arkhelaos olarak değiştirmiştir.⁶³⁰

Bu dönemde Roma iç işlerinde sorunlar meydana gelmeye başlamış ve Marcus Antonius ile Octavianus arasında bir mücadele patlak vermiştir (MÖ 31). Arkhelaos, bu savaşta tahta çıkmasında en büyük destekçisi olan Marcus Antonius'un yanında yer almış, ancak savaşın galibi Octavianus olmuştur. Bu durumda Arkhelaos tahttan uzaklaştırılacağını düşünürken, Octavianus tam tersini yapıp onun Kappadokia kralı olarak kalmasını sağlamıştır. Octavianus, Armenia Minor ile birlikte Dağlık

⁶²⁴ Baydur, 1970: 98.

⁶²⁵ Caesar, De Bella Alexandrino, 34.

⁶²⁶ Özsait, 1982: 368 vd.

⁶²⁷ Baydur, 1970: 98; Tekin, 1998: 209.

⁶²⁸ Cicero, Epist, ad Atticum, XIII: 2a. 2.

⁶²⁹ Özsait, 1982: 370; Tekin, 1998: 209.

⁶³⁰ Strabon, XII: 2.11; Ayrıca bkz. Tekin, 1998: 211.

Kilikia'yı da kralın yönetimi altına vermiştir.⁶³¹ Arkhelaos, bu olay sonrasında Roma'ya sadakatle bağlı kalmış ve 50 yıllık hükümdarlığı süresince hâkim olduğu bölgelerde Roma kültürünü yaymak için çaba göstermiştir.⁶³²

2.5.2. Roma Dönemi

I. Arkhelaos Kappadokia tahtında kaldığı süre boyunca Roma'ya sadakatle bağlı olmasına rağmen imparator Tiberius (MS 14-17) ile aralarında bir takım sorunlar olduğu antikçağ yazarları tarafından nakledilmektedir. Öyle ki Tacitus, Tiberius Rhodos'ta bulunduğu sırada I. Arkhelaos'un kendisine gereken ihtimamı göstermediği gerekçesiyle ona karşı kinlenmeye başladığını ifade etmektedir. Hatta imparator bu gergin ortamı Roma'ya taşımış ve I. Arkhelaos'u da Roma'ya çağırarak onu senato önüne dahi çıkarmıştır. Tüm bu gerekçelere dayanarak Tacitus, I. Arkhelaos'un MS 17 yılındaki ölüm sebebine şüphe ile bakmaktadır. Bu tarihten sonra Kappadokia Roma İmparatorluğu'na dâhil edilmiş ve onun bir eyaleti olmuştur. Bu yeni eyaletin yönetimine ise atlı sınıfına mensup olan Quintus Veranius getirilmiştir. Kappadokia bölgesi Roma yönetimi altına girdikten sonra buradan elde edilecek vergi tahsisatı için de yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre Tiberius bu eyaletten alınan vergileri %1'den % 0,5'e indirmiştir.⁶³³

II. Arkhelaos hükümdar olduğu dönemlerde tam anlamıyla bir Roma hamisi olarak hareket etmiştir.⁶³⁴ Kappadokia'nın bir Roma eyaleti olmasına karşılık, başlarda Romalılar Kilikia'nın bir bölümünü Arkhelaos'un oğlu II. Arkhelaos'a vermişlerdir.⁶³⁵ Kilikia Trakheia'nın kalan kısmında ise Romalıların nasıl bir siyaset izlediklerine dair net veri bulunmamaktadır. MS 36 tarihinde hala bu bölgede II. Arkhelaos hüküm sürmeye devam etmiştir.⁶³⁶ II. Arkhelaos hakkında elimizde detaylı bilgi bulunmamasına rağmen antikçağ yazarları kızı Glaphyra ile ilgili şaşırtıcı bilgiler vermektedir. Glaphyra çok sayıda evlilik yapmıştır. Bu evliliklerden

⁶³¹ Tekin, 1998: 211; Kurt, 2009b: 132; Durukan, 2012: 1-17.

⁶³² Durukan, 2012: 17.

⁶³³ Tacitus, II: 42-56.

⁶³⁴ Mitchell, 1993, II: 97.

⁶³⁵ Kappadokia kral soyundan gelen II. Arkhelaos'un Kilikia üzerindeki hâkimiyetinin ne kadarlık bir alanı kapsadığına dair elimizde net bir veri bulunmamaktadır; ancak hâkimiyet alanının bu bölgede geniş bir coğrafyaya yayıldığı düşünülmektedir. Ramsay, 1960: 413. Tacitus da Kilikia'da yaşayan Klitae halkının Arkhelaos'un yönetimi altında bulunduğunu ifade eder, Tacitus, VI:41.

⁶³⁶ Ramsay, 1960:413

ilki ise MÖ 18'de Judea'nın (Filistin) kralı olan Herodes'in oğlu Alexander ile gerçekleşmiştir, fakat II. Arkhelaos damadını öldürmüştür.⁶³⁷ Prenses daha sonra babasının emri üzerine Mouritania'nın (Libya) yöneticisi olan Juba ile evlenmiştir. Glaphyra'nın bu evliliği de uzun sürmemiş ve bir süre sonra Arkhelaos adında biriyle evlenmiştir.⁶³⁸ Glaphyra bu evliliği sırasında ilk kocası Aleksander'ı sık sık rüyasında görmeye başlamıştır. Josephus'un anlattıklarına göre Alexander karısına rüya esnasında şunları söylemiştir:

“Ey Glaphyra. Doğruluğunu göstererek kadınlara güvenilmemesi konusunda bana güvence veriyorsun. Çocuklarımız olmadı mı? Evlendiğimizde bakire değil miydin? Yine de ikinci bir kocanın arzusu içinde sana verdiğim sevgiyi unuttun. Ne yaptığını bilmeden beni incittin, ancak yalan söyleyerek üçüncü bir koca alacak kadar cesurdun, ahlaksız ve düşüncesiz bir şekilde evime girdiniz ve kocan, kardeşim Arkhelaos'la evlendin. Bununla birlikte bana duyduğun eski sevgiyi unutmayacağım, fakat seni bu kadar çok suiistimal davranıştan kurtaracak, bir zamanlar olduğu gibi yeniden benim olmanı sağlayacağım.

*Bunu kadın arkadaşlarına anlattıktan sonra birkaç gün içinde bu hayattan ayrıldı.”*⁶³⁹

Glaphyra bu rüyadan çok etkilenmiş olacak ki belki de suçluluk duygusu ile intihar ederek hayatına son vermiştir. Böylece Glaphyra'nın ölümü ile Kappadokia Krallığı sülalesine dair bilgi bulunmaktadır.

Bu olaydan sonra Roma tahtında imparator Nero'nun (MS 54-68) bulunduğu sıralarda Kappadokia Bölgesi'nde idari anlamda büyük bir değişiklik yapılmıştır. Eyalet geçici olarak da olsa Galatia'ya bağlanmış ve bu iki yer birleşik eyalet olarak anılmaya başlanmıştır (MS 54).⁶⁴⁰ MS 60 yılında Kappadokia halkı, daha önce imparator Tiberius döneminde uygulanmaya başlanan vergi indiriminden vazgeçilmesi ile yüksek meblağlı tahsilatlar yüzünden ekonomik açıdan sorunlar

⁶³⁷ Josephus, XVII:1; Ayrıca bkz. Tekin, 1998: 211.

⁶³⁸ Tekin, 1998: 212.

⁶³⁹ Josephus, XVII:15.

⁶⁴⁰ Kaya, 2005: 20.

yaşamaya başlamış ve halk fakirliğe düşmüştür.⁶⁴¹ MS 66'da ise Kappadokia'nın birleşik eyalet olma statüsüne son verilmiştir.⁶⁴²

Vespasianus dönemine (MS 69-79) gelindiğinde Kappadokia eyaleti bu kez de güvenlik açısından sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde Kappadokia'nın doğusu barbar saldırılarına maruz kalmıştır. İmparator da bu saldırılara karşı koymak maksadıyla bu bölgeye ek lejyonlar göndermiş ve bu şekilde bölgeyi güvende tutmayı amaçlamıştır. Vespasianus, bunlara ek olarak MS 70/71'de Galatia ve Kappadokia eyaletlerini birleştirmiştir.⁶⁴³ Böylece bu bölgeler yeniden birleşik eyalet statüsü kazanmıştır. İmparator bu birleşik eyalete yönetici olarak bir de *consul* tayin etmiştir.⁶⁴⁴

Euphrates Nehri Parthlar, İskitler ve Sarmatyalılara karşı sınırı teşkil etmiştir. Bu nedenle bölgenin güvenliği açısından oldukça elzemdir.⁶⁴⁵ Ek lejyonlar Vespasianus tarafından, MS 70'de Kudüs'ün yıkılmasından sonra bu bölgeye kaydırılmıştır. *XII. Fulminata*⁶⁴⁶ lejyonu Rophaneae'den (Suriye'de bulunuyor) Melitene'ye gönderilmiş, *XVI. Flavia*⁶⁴⁷ da Samosata'ya yerleştirilmiştir.⁶⁴⁸ Melitene'ye bir lejyon gönderilmesinin nedeni barbar saldırılarının yanı sıra buranın Tomisa'ya⁶⁴⁹ geçişlerde Euphrates çevresinin kontrol altında bulundurulmak istenmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Lejyonların her ikisi de Euphrates'in batı kıyısına kurulmuşlardır. Euphrates boyunca Satala'dan Melitene'ye doğru 6 küçük kale ve Melitene'den Samosata'ya değin ise 4 kale bulundurulmuştur. Bu sayede Kappadokia'nın doğu sınırı bir hayli güçlendirilmiştir.⁶⁵⁰

⁶⁴¹ Konyalı, 1976: 188.

⁶⁴² Kaya, 2005: 20.

⁶⁴³ Takmer ve Baz, 2017: 176.

⁶⁴⁴ Suetonius, Vespasian, VIII:4.

⁶⁴⁵ M'Elderry, 1909: 46.

⁶⁴⁶ Bu lejyonun MÖ 58 yılında Iulius Caesar tarafından düzenlenen *XII. Legio*'nun bir devamı olduğu ileri sürülmektedir. *Legio* hakkında daha detaylı bilgi için bkz. DuBois, 2015: 123.

⁶⁴⁷ *XVI. Flavia Firma* lejyonu MS 70'de Vespasianus'un destekleri ve yine onun aracılığıyla kurulmuştur. *Legio* hakkında detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, 2013: 172-173.

⁶⁴⁸ M'Elderry, 1909: 44-45; Baydur, 1970: 100; Mitchell, 1993, II: 124; Yıldırım, 2013: 172.

⁶⁴⁹ Euphrates'in doğu kıyısında yer almaktadır ve Habibuşağı/İzolu=Tumeişki'ye lokalize olunmaktadır, Sevin, 2015: 382. Bu kale Kappadokyalılara aittir. Coğrafi açıdan önemli bir konumda yer alan kale evvelce Sophene'nin kralına 100 *talantona* satılmış, ancak Mithradates'e karşı verilen savaşta Kappadokia krallarının kendisiyle birlik olup sefere çıkmaları nedeniyle Lucullus tarafından Kappadokia krallarına hediye edilmiştir, Strabon, XII: 2. 1.

⁶⁵⁰ Mitchell, 1993, II: 118.

MS 74 yılında Galatia ve Kappadokia'ya yeniden birleşik eyalet olma statüsü verilmiştir. Bu birleşmeden sonra eyaletin sınırları oldukça genişlemiş ve Paphlagonia, Pontus Galaticus, Pontus Polemonianus ve Armenia Minor'a değin geniş bir alanı kaplamıştır.⁶⁵¹ Bu dönemde (MS 74-76) birleşik eyaletin yönetiminde *Cn. Pompeius Collega* bulunmuştur.⁶⁵²

İmparator Titus dönemine (MS 79-81) bakıldığında Galatia ve Kappadokia'nın birleşik eyalet olma durumu devam ettirilmiş, Armenia Minor da buraya dâhil edilmiştir. Böylece eyaletin idari sınırlarında bir kez daha genişleme olmuştur.⁶⁵³ Titus'un imparator olduğu dönemde birleşik eyaletin yönetiminde kısa bir süre M. Hirrius Fronto Neratius Pansa⁶⁵⁴ (MS 79) yer almış ardından bu göreve A. Caesennius Gallus (MS 80-82) atanmıştır. *Consul*, Galatia-Kappadokia birleşik eyaletinin yollarının yapımında oldukça büyük çabalar sarf etmiştir.⁶⁵⁵

Domitianus'un Roma imparatoru olduğu dönemde (MS 81-96) Galatia ve Kappadokia'nın birleşik eyalet olarak idare olunmasına devam edilmiştir. Bu eyaletin idaresine MS 90-92 yılları arasında Ti. Iulius Candidus Marius, ardından da L. Antistius Rusticus (MS 92-93) tayin edilmişlerdir. Ayrıca MS 93'de *praetor* C. Antius Aulus Iulius Quadratus oldukça kısa bir süre bölgenin idaresini üstlenmiştir.⁶⁵⁶ MS 95-100 yılları arasında ise T. Pomponius Bassus birleşik eyaleti yönetmiştir.⁶⁵⁷

Traianus'un Roma tahtına imparator olarak çıkmasından (MS 98-117) bir süre sonra (MS 114-115) Galatia-Kappadokia birleşik eyaleti ayrılmıştır.⁶⁵⁸ Kappadokia'nın bağımsız bir eyalet olması ile birlikte yönetimine L. Catilius Severus getirilmiştir.⁶⁵⁹ Bu dönemde imparatorluğun ve dolayısıyla Kappadokia'nın doğu sınırında Parth tehlikesi kendini hissettirmeye başlamıştır. Mevcut sorundan ve bulunduğu coğrafi konumdan ötürü Kappadokia Bölgesi'ne özel bir görev yüklenmiş

⁶⁵¹ Baydur, 1970:100; Özsait, 1982: 389.

⁶⁵² Ramsay, 1926: 117; Kaya, 2003: 92.

⁶⁵³ Bosch, 1967: 66.

⁶⁵⁴ Ramsay, 1926: 117;

⁶⁵⁵ Ramsay, 1926: 117; Bosch, 1967: 66; Mitchell, 1993, II: 124; Tekin, 1998: 216.

⁶⁵⁶ Ramsay, 1926: 117.

⁶⁵⁷ Ramsay, 1926: 117; Tekin, 1998: 218.

⁶⁵⁸ Ramsay, 1926: 117-118; Baydur, 1970: 101.

⁶⁵⁹ Tekin, 1998: 221.

ve burası sınır bölgelerinde güvenliğin tesisi için merkezî bir konumda yer almıştır.⁶⁶⁰ Ayrıca Traianus doğal sınır olan Euphrates'in bulunduğu alanı kontrol altında bulundurmak amacıyla *limes*'leri (sınır kalesi) kuvvetlendirmiştir. Bu zamanda Roma ordusu Euphrates'i aşmış ve nehrin doğu yakasında da imparatorluğa yeni topraklar kazanmıştır.⁶⁶¹

İmparator Hadrianus ise (MS 117-138) imparatorluk çağında düzenlediği büyük seyahati sırasında Kappadokia'ya da gelmiştir. İmparatorun bölgeye geliş amacının Melitene'de bulunan ve sınır güvenliğini sağlayan *legio XII. Fulminata*'yı denetlemek olduğu ileri sürülmektedir.⁶⁶² Bu dönemin en önemli siyasi olaylarından biri ise Traianus tarafından Euphrates'in doğusunda ele geçirilen yerlerden vazgeçilerek nehrin yeniden imparatorluğun doğu sınırını teşkil etmesi olmuştur.⁶⁶³

Septimius Severus'un (MS 193-211) imparatorluğu sırasında Kappadokia eyaleti ile ilgili askeri ve siyasi açıdan önemli bir gelişme yaşanmamıştır. İmparator Mezopotamya egemenliği için düşündüğü planlar doğrultusunda Kaesarea'ya bir garnizon yerleşmiştir.⁶⁶⁴

Roma İmparatorluğu'nda Severus Alexander'ın (MS 222-235) yönetiminde söz sahibi olduğu dönemde, Kappadokia eyaleti Parth istilasına uğramıştır. Roma'nın duruma müdahale etmesiyle birlikte Parth işgali sona ermiş olmasına rağmen tehlikenin tamamen ortadan kalktığı söylenemez. Tehlikenin devam etmesi nedeniyle III. Gordianus döneminde (MS 238-244) Parth tehdidine karşı Kaesarea şehrinin etrafı surlarla çevrilmiştir.⁶⁶⁵

I. Valerianus'un imparatorluğu sırasında (MS 256-260) Parth sorunu yeni bir istila şeklinde Kappadokia eyaleti üzerinde kendini göstermiştir.⁶⁶⁶ Zonaras'ın verdiği bilgilere göre bu istila bir hayli güçlü ve etraflıca olmalıdır. Yine onun anlattıklarına göre I. Valerianus, Parth kralı Şapor tarafından Edessa'da (Urfa) esir

⁶⁶⁰ Gregoire, 1909: 63.

⁶⁶¹ Tekin, 1998: 221.

⁶⁶² Toynbee, 1934: 66.

⁶⁶³ Tekin, 1998: 221.

⁶⁶⁴ Kirsten, 1956: 866 vd.

⁶⁶⁵ Baydur, 1970: 102.

⁶⁶⁶ Tekin, 1998: 221.

düşmüştür (MS 260).⁶⁶⁷ İmparatorun esir düşmesi ve ülkenin zayıflamasını fırsat bilen Gotlar, MS 254 ve 267’de iki kez bölgeye saldırmışlardır. MS 262’de ise Kappadokia eyaleti Palmyra kraliçesi Zenobia’nın açık hedefi olmuştur.⁶⁶⁸

Diocletianus (MS 284-305) imparator iken Kappadokia eyaletinin idari sınırlarında değişiklikler yapılmıştır. Yeni düzenlemeye göre Kappadokia iki kısma ayrılmıştır. Buna göre Ariarathea’ya kadar olan bölge Kappadokia olarak isimlendirilmeye devam etmiştir. Buradan sonra Melitene ve çevresinin bulunduğu alan Armenia Minor’a dâhil edilmiştir. Ancak ayrılan bu bölge MS IV. yy’da Armenia Secunda olarak anılmıştır.⁶⁶⁹

Valens’in imparator olduğu dönemde (MS 364-378) Diocletianus’un yaptığı düzenleme ile batıda kalan Kappadokia “*Kappadokia Prima ve Kappadokia Secunda*” olarak bölünmüştür. Bu düzenleme ile iki kısma ayrılan Kappadokia’nın her iki bölümüne de birer merkez seçilmiş ve yönetici tayin edilmiştir. Buna göre Kappadokia Prima’nın yönetim merkezi Kaesarea olurken,⁶⁷⁰ Kappadokia Secunda’nın merkezi önce Podandos olmuş daha sonra Tyana’ya taşınmıştır.⁶⁷¹ Bu taşınmanın neden olduğuna dair elimizde veri bulunmamaktadır. Saravene ile başkent Kaesarea’nın bulunduğu Kilikia valiliğinin olduğu alan Kappadokia Prima’nın içinde yer almıştır.⁶⁷² Kappadokia Secunda’nın içinde bulunan yerleşim yerleri ise Tyana, Kybistra, Faustinopolis, Kolonia Arkhelais, Nazianzos, Nyssa, Parnassos ve Sasima’dır.⁶⁷³

Kaynakların verdiği bilgilere göre Valens bu bölünmeyi oldukça makul sebeplere dayanarak yapmıştır. Nitekim oldukça koyu bir Hristiyan olan Basileus Kaesarea piskoposu olarak siyasi ve ekonomik anlamda çok güçlenmiştir. Piskopos *metropol* ve çevresinde bulunan geniş arazilerin yönetimini elinde bulundurmuştur. Dolayısıyla imparator bu büyümeyi bir tehdit olarak görmüş ve Basileus’un hâkim olduğu toprakları bölüp gelirini azaltmıştır. Böylece Valens Basileus’un maliyesine

⁶⁶⁷ Zonaras, XII: 23.

⁶⁶⁸ Kirsten, 1956: 867; Baydur, 1970: 104.

⁶⁶⁹ Mitchell, 1993, II: 162, Harita 7; Tekin, 1998:223.

⁶⁷⁰ Ramsay, 1960: 312; Will, 1992: 197; Tekin, 1998: 223 vd.

⁶⁷¹ Kirsten, 1960: 61.

⁶⁷² Mitchell, 1993, II: 162, Harita 7.

⁶⁷³ Jones, 1998: 187.

darbe vurarak gücünü azaltmayı amaçlamıştır.⁶⁷⁴ Benzeri bir durum daha evvel Hellenistik dönemde de meydana gelmiştir. Perdikkas I. Ariarathes'in hükmü altında olan ve coğrafi açıdan mühim bir konumda bulunan Kappadokia Bölgesi'nde hür bir siyasi otoritenin varlığının ilerde büyük sorunlara yol açacağını düşünmüş ve burayı kendisine bağlı olan Eumenes'e vermiştir.⁶⁷⁵ Buna göre bölgede güçlü bir yapılanmasının olması merkezî devlet ve imparatorluklar açısından her daim bir tehdit olarak görülmüştür. Bu yüzden de bağlı krallık veya eyalet ile kukla kral ya da valiler coğrafi açıdan bu denli mühim bir yerin kontrolünde temel unsur olmuş olmalıdır.

Kaesarea piskoposu Basileus yayılmacı bir politika benimseyerek Tyana Başpiskoposu ile mücadeleye girmiş ancak buradan istediği sonucu elde edememiştir.⁶⁷⁶ Piskopos Basileus'un hiçbir zaman ne Iulius Apostata (MS 361-363) ne de Valens ile araları iyi olmamıştır. Bu anlaşmazlığın en somut örneği Iulius Apostata'nın, Basileus'a yazdığı sert ve tehdit içeren cümlelerinde görmek mümkündür:

“Öfkenin verdiği acımasızlık duygusu olmadan bana, 1000 paund ağırlığında altın göndermene karar verdim, Persler ile savaşın peşini bırakmamayı amaçladığım için Kaesarea tarafına yürürken büyük yoldan ayrılmadan ödenecek ve ben, eğer bunu yapmazsan bütün Kaesarea bölgesini harap edeceğim, uzun zaman önce inşa edilmiş bu güzel binaları parçalamak için hazırlıkliyım ve bunun yerine tapınaklar ve resimler koyacağım, böylece tüm insanları Roma imparatoruna boyun eğmeye ve ona karşı isyan edilmemesi gerektiğine inandırabilirim.”⁶⁷⁷

MS 395'te ise Roma İmparatorluğu ikiye ayrılmıştır. Bu ayrışma neticesinde Kappadokia eyaleti Doğu Roma'nın sınırları içinde varlığını sürdürmüştür.⁶⁷⁸

⁶⁷⁴ Ramsay, 1960: 312.

⁶⁷⁵ Özsait, 1982: 342.

⁶⁷⁶ Baydur, 1970: 105-106.

⁶⁷⁷ Iulian, Epist.: 81.

⁶⁷⁸ Baydur, 1970: 106.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPPADOKİA BÖLGESİ'NİN SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

3.1. Kappadokia Bölgesi'nin *Strategiaları*

Kappadokia Bölgesi coğrafi açıdan geniş bir alana yayılmaktadır. Bu nedenle bölgenin kontrol altında bulundurulabilmesi için sağlam bir idari teşkilatlanmanın olması zorunlulu hale gelmiş olmalıdır. Strabon Kappadokia'nın gerek I. Arkhelaos gerekse ondan önce bölgede hüküm süren krallar döneminde valiliklere ayrılarak idare olunduğunu ifade etmektedir. Strabon ve ondan önceki dönemlerde bölge 10 adet *strategiya* bölünmüştür (Harita-5). Bunlar, Garsauritis, Tyanitis, Morimene, Khamanene, Saravene, Sargarausene, Laviansene, Kilikia, Kataonia ve Melitene'dir. Bunların dışında Kybistra ve Kastabala sonradan 11. *strategia* olarak Kappadokia'ya dâhil edilmiştir.⁶⁷⁹

W. M. Ramsay, Kappadokia'nın idari teşkilatlanmasını “*garip*” şeklinde yorumlamaktadır. Onu bu yoruma iten sebep ise Kappadokia haricinde diğer bölgelerdeki arazilerin genellikle bölgenin şehirleri arasında paylaştırılıp çok az kısmının köylere tahsis edilmesidir. Ramsay'e göre bu durum Kappadokia Bölgesi için geçerli değildir. Burası çok geniş alanlara bölünmüş ve arazilerin büyük kısımları köylere çok az kısmı şehirlere verilmiştir.⁶⁸⁰ Ramsay bu durumun neden kaynaklandığına dair herhangi bir bilgi vermemektedir.

Hiç şüphesiz ki bir yerde şehirleşme oranının yükselebilmesi için öncelikle ekonomik anlamda bölgenin güçlenmiş olması, ticari aktivitelerin yoğun olarak gerçekleşmesi, nüfus oranı gibi faktörler yer almaktadır. Ayrıca bunun doğal bir sonucu olarak da bölge halkının sosyo-kültürel açıdan refah seviyesine ulaşmış olması gelmektedir. Kappadokia halkının, Antik Çağ yazarları tarafından verilen bilgilere göre (ilerleyen sayfalarda detaylı olarak açıkladığımız) oldukça fakir ve sefalet içinde bir yaşamı söz konusudur. Hatta daha önce belirttiğimiz üzere Kappadokia kralları dahi ekonomik açıdan çöküntü yaşamışlardır. Nitekim Cicero,

⁶⁷⁹ Strabon, XII: 1. 4.

⁶⁸⁰ Ramsay, 1960: 311.

III. Ariobarzanes'in borçlarını ödediği ve kralın hazinesinin olmadığını ifade etmektedir.⁶⁸¹ Kısacası bölge halkının ekonomik anlamda yetersizliği, ticari faaliyetlerin ve ihracatın yok denilebilecek kadar az olması, üretimin yetersizliği idari bölünmelerde kent ve köy sayısının belirlenmesinde etkili olmuş olabilir.

Kappadokia'nın en batısında yer alan Garsauritis krallık döneminde yapılan bölünme sonucunda oluşturulan 11 *strategiadan* biridir.⁶⁸² Garsauritis *strategiası* Lykaonia-Kappadokia sınırında yer almaktadır ve bu sınırın batı-güneybatı kısmını oluşturmaktadır.⁶⁸³ Hitit metinlerinde KUR^{URU} ku-ur-ša-u-ra olarak geçen⁶⁸⁴ bölge, Garsauritis ismini burada bulunan Garsauira'dan (Aksaray) almıştır.⁶⁸⁵ Strabon Garsauira'nın kendisinden önceki dönemlerde ülkenin *metropolis*i olduğuna dair bilgi vermektedir.⁶⁸⁶ Ancak daha sonra burası bir *komopolis* (kasaba-kenti) olarak tanımlanmıştır ve buranın Lykaonia sınırında yer alan mühim bir kale olduğu düşünülmektedir.⁶⁸⁷

Garsauritis isminin Aksaray ve havalisine⁶⁸⁸ Hellenistik dönemde verildiği de ileri sürülmektedir.⁶⁸⁹ Nitekim Kappadokia kralı Arkhelaos burada bulunan Garsauira kentini yeniden yapılandırmış ve yeni kurulan kente kendi adına ithafen Arkhelais ismini vermiştir.⁶⁹⁰ Claudius Caesar döneminde ise (MS 41-54) kent, bir Roma kolonisi haline getirilmiş ve Kolonia Arkhelais adıyla anılmıştır.⁶⁹¹ Arkhelais aynı zamanda valiliğin başkenti statüsündedir.⁶⁹² Garsauritis bölgesini Plinius "*Phrygia Garsauritis*"⁶⁹³ şeklinde isimlendirmiştir. Ptolemaios'a göre valilikte bulunan yerleşimler şunlardır: Phreata, Arkhelais, Nanasos, Diocaesareia, Salambriae ve Tetrapyrgia'dır.⁶⁹⁴ Ramsay yerleşimlerin listesini Kolonia Arkhelais (Garsauira),

⁶⁸¹ Cicero, Epist. Ad Atticum. VI: I. 3.

⁶⁸² Strabon, XII: 1.2.

⁶⁸³ Pye, 1803: Garsauritis, L4; Konyalı, 1974: 133.

⁶⁸⁴ Del Monte ve Tischler, 1978: 227.

⁶⁸⁵ Otten, VI, 1980-83: 372; Sevin, 1998a: 56.

⁶⁸⁶ Strabon, XII: 2. 6.

⁶⁸⁷ Mitchell, 1993, II: 84.

⁶⁸⁸ Gökhan, 2011: 258.

⁶⁸⁹ Texier, 2002, III: 55 (140. dipnot).

⁶⁹⁰ Josephus, XVII: 15.

⁶⁹¹ Plinius, VI: 3; Ayrıca bkz. Ramsay, 1960: 314; Konyalı, 1974: 134; Sevin, 1998a: 56; Tekin, 1998: 214.

⁶⁹² Gelb, 1935: 9.

⁶⁹³ Plinius, VI:9.

⁶⁹⁴ Ptolemaios, VI.

Mammassos, Arianzos, Argustana (Argustama=Yeniyuva⁶⁹⁵), Nora (Neroassos), Nazianzos (Diacaesareia), Karbala, Chusa, Mataza ve Argos olarak vermektedir.⁶⁹⁶ V. Sevin ise bu sıralamayı Mammason (Mamasun-Gökçe), Nazianzos/Nandianolus (Nenezi-Bekârlar), Chusa (Kuyulutatlar-Yazıhöyük⁶⁹⁷), Sasima (Tirhan-Hasaköy⁶⁹⁸), Andabalis (Andaval-Aktaş), Salaberina (Gideriç-Kepeztepe⁶⁹⁹) ve Nora (Viranşehir-Gelin Tepe Kalesi⁷⁰⁰) olarak yapmaktadır.⁷⁰¹

Garsauritis valiliği dâhilinde sayılan bu kasaba ve köyler arasında Plutarkhos'un Lykaonia-Kappadokia sınırında olduğunu söylediği Nora kayda değer bir öneme sahiptir. Bu mühim yerleşimde MÖ 320 dolaylarında Kardialı Eumenes, rakibi Antigonos tarafından kuşatılınca uzunca bir direniş göstermiş fakat sonunda büyük bir mağlubiyete uğratılmıştır.⁷⁰² Eumenes'in Nora'ya sığınmasının nedeni olarak hem kendisi ve askerleri için yeterli erzak bulma konusunda uygun bir yer olması hem de iyi tahkim edilmesi gösterilmektedir.⁷⁰³ Bu yenilgiden sonra kalenin kullanımı MS 36 tarihine değin devam etmiştir.⁷⁰⁴ Nora Strabon döneminde ise Kappadokia'yı işgal etmek için saldıran Sisines'in hazinesi görevi görmüştür.⁷⁰⁵

Günümüzde Bekârlar ilçesine (Aksaray) lokalize olunan Nazianzos ise Roma dönemi içerisinde Kappadokia Bölgesi'nde Hristiyanlığın biçimlenmesi ve yayılması konusunda büyük gayretleri olan Aziz Gregory'nin memleketidir. Diocaesarea adı ise Nazianzos ismi ile bir tutulmaktadır.⁷⁰⁶ Philostorgius ise Nazianzos'un Nadiandum adı ile özdeş olduğundan bahsetmektedir.⁷⁰⁷ Ayrıca Nazianzoslular Gregory'nin, Nazianzos'a çok yakın olan Arianzos'ta bir mülkü bulunmaktadır.

⁶⁹⁵ French, 2016: 66.

⁶⁹⁶ Ramsay, 1960: 316.

⁶⁹⁷ Schneider, 1995: 431; French, 2016: 67.

⁶⁹⁸ Schneider, 1995: 431.

⁶⁹⁹ Hild ve Restle, 1981: 269.

⁷⁰⁰ Mitchell, 1993,II: 84.

⁷⁰¹ Sevin, 1998a: 56.

⁷⁰² Plutarkhos, Eumenes: X; Strabon, XII:2. 6.

⁷⁰³ Diodorus, XVIII: 41.2-3.

⁷⁰⁴ Schneider, 1995: 433.

⁷⁰⁵ Strabon, XII:2. 6.

⁷⁰⁶ Ramsay, 1960: 315.

⁷⁰⁷ Philostorgius, Eccl. Hist. VIII: 11.

Buna ek olarak Nazianzos yöresinde bulunan Karbala (Gelveri)⁷⁰⁸ köyünde de mezarı yer almaktadır.⁷⁰⁹

Sasima önceki dönemlerde küçük bir köy niteliği göstermesine rağmen, daha sonra burada Basil tarafından bir piskoposluk kurulmuştur. Nazianzoslu Gregory burayı susuz, kasvetli, iğrenç ve tiksindirici küçük bir köy olarak tarif etmektedir.⁷¹⁰

Kappadokia'nın bölündüğü 11 valilikten biri olan Tyanitis, Tyana (Kemerhisar) şehrinin etrafını kuşatan ovalık alan olarak tanımlanmaktadır.⁷¹¹ Bu *strategia* Tauros Dağları'nın kuzey kesiminde,⁷¹² Kappadokia Bölgesi'nin güneybatısında yer almaktadır.⁷¹³ Tyana Bölgesi başlangıçta Kataonia valiliğine bağlı olarak yönetilmiştir. Daha sonra Kappadokia'da idari anlamda taksimat yapılırca Tyana'nın bulunduğu bölge de Kataonia'dan ayrılmış ve buraya Tyanitis adı verilerek ayrı bir birim oluşturulmuştur.⁷¹⁴ Valiliğin etrafını çevreleyen ovalık alanın, bölgenin ekonomisine büyük oranda katkısı söz konusu olmuştur. Buna ek olarak Tyanitis'in asıl zenginliği bulunduğu coğrafi alandan gelmektedir. Nitekim *strategia* Kilikia Kapıları'na doğru uzanan ana yolu kontrol altında bulunduran konumu nedeniyle jeostratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir.⁷¹⁵ Ptolemaios'a göre Tyanitis *strategiasının* şehir, kasaba ve köyleri şunlardır: Dratae, Tyana, Bazis (Dibektaş?)⁷¹⁶ ve Siala.⁷¹⁷

Tyanitis *strategiasının* en önemli yeri aynı zamanda bölgenin tek kenti olan Tyana'dır. Strabon Kappadokia'da iki kent bulunduğundan bahseder. Bunlardan biri Mazaka diğeri "*Tauros yakınındaki Eusebeia*" olarak da isimlendirilen Tyana kentidir. Bu şehir oldukça iyi bir biçimde kuvvetlendirilmiş olan Semiramis Tepeleri'nden birinin üzerinde kurulmuştur.⁷¹⁸ Kente Eusebeia adı ise V. Ariarathes

⁷⁰⁸ Hild ve Restle, 1981: 150; Ramsay, 1960: 315; Gülçur, 1995: 193.

⁷⁰⁹ Ramsay, 1960: 315-316; Ousterhout, 2005: 74.

⁷¹⁰ Jones, 1998: 187.

⁷¹¹ Burton, 2005: 259.

⁷¹² Weeden, 2010: 43.

⁷¹³ Sevin, 1998a: 57.

⁷¹⁴ Texier, 2002, III: 108.

⁷¹⁵ Jones, 1998: 179.

⁷¹⁶ Hild ve Restle, 1981: 299.

⁷¹⁷ Ptolemaios, VI.

⁷¹⁸ Strabon, XII: 2. 7.

tarafından verilmiştir.⁷¹⁹ Grek yasalarının uygulandığı şehir,⁷²⁰ Philostratus tarafından bir Grek şehri olarak⁷²¹ tanımlanmaktadır. Roma imparatoru Marcus Aurelius'un (MS 161-180) karısı Fausta'nın adının verildiği Faustinopolis (günümüzde Başmakçı/Niğde) bölgede bulunan en önemli yerleşim yerlerinden birini oluşturmaktadır.⁷²²

Kappadokia Bölgesi'nin ayrıldığı 11 *strategiadan* bir diğeri Kappadokia-Galatia sınırında yer alan Morimene'dir.⁷²³ Aynı zamanda Tatta Limne ile komşu olan Morimene Megale Kappadokia'ya dâhildir ve bölgenin en batı noktasını oluşturmaktadır.⁷²⁴ Buna göre *strategianın* bulunduğu alan batıdan Tatta Limne, kuzey ve doğu yönünden Halys ile Kilikia valiliği,⁷²⁵ güneyden Garsauritis ve kısmen de Tyanitis ile çevrilidir.⁷²⁶ Bu alan günümüzde Tuz Gölü çevresi ile Gülşehir ve Avanos dolayları ile Derinkuyu'ya denk düşmektedir.⁷²⁷ Ptolemaios Morimene'nin yerleşimlerini: Sindita, Kataina, Zoropassos, Nyssa, Arasaksa, Karnalis ve Garnaka olarak sıralamaktadır.⁷²⁸ W. M. Ramsay ise burada bulunan köy ve kasabaları, Zoropassos, Soanda, Euphemias, Matiane, Nitalis, Vestene, Earsos, Malakopaia, Venasa ve Limnai olarak ifade etmektedir.⁷²⁹

Ptolemaios'un verdiği liste içindeki Sindita ve Kataina'nın yerleri henüz tespit edilememiştir. Zoropassos yerleşimi ise Gülşehir'e konumlandırılmaktadır ve doğudan gelen yol bu noktada Halys'ün kuzey yönüne geçtiği için kasaba oldukça önemli bir yere sahiptir.⁷³⁰ Nyssa ise, Piskopos Nyssalı Gregory sayesinde büyük üne kavuşmuş bir kasabadır.⁷³¹ Nyssa günümüzde Harmandalı'na 1 km mesafede bulunan Büyük-Küçükkale Tepe'ye⁷³² konumlandırılmaktadır.

⁷¹⁹ Sevin, 1998a: 56.

⁷²⁰ Jones, 1998: 179.

⁷²¹ Philostratus, Vitae Apollonii, 1: 4.

⁷²² Jones, 1998: 183; Ballance, 1964: 141; Sevin, 1998a: 57 vd.

⁷²³ Plinius, VI: 3.

⁷²⁴ Strabon, XII: 5. 4; Ayrıca bkz. Sevin, 1998a: 52.

⁷²⁵ Ramsay, 1960:317.

⁷²⁶ Ramsay, 1960; 317; Sevin, 1998a: 52.

⁷²⁷ Ramsay, 1960: 317; Gökhan, 2011: 258.

⁷²⁸ Ptolemaios, VI.

⁷²⁹ Ramsay, 1960: 327.

⁷³⁰ Ramsay, 1960: 317; Hild ve Restle, 1981: 308.

⁷³¹ Kazhdan, Nyssa, 1991: 1506.

⁷³² Hild ve Restle, 1981: 246; Forlanini, 2009: 52.

Nyssa'dan sonra Morimene'nin en önemli yerleşimlerinden biri de Parnassos'tur. Nyssa'nın batı kesiminde yer alan bu merkez bugünkü Parlisan/Değirmenyolu'na konumlandırılmaktadır.⁷³³

Venasa, Morimene valiliğinde bulunan⁷³⁴ en önemli merkezlerden birini oluşturmaktadır. Kasabanın bulunduğu yer hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan en çok kabul görenleri Venasa'nın Avanos⁷³⁵ ya da Gökçetoprak/Suvasa'da⁷³⁶ olabileceğidir. Nyssalı Gregory'nin mektuplarında buradan büyük bir övgü ile bahsedilmiştir. Piskopos arkadaşı Adelphius'a yazdığı mektupta Venasa'yı Vanato olarak zikretmekte⁷³⁷ ve bu adın kasabanın güzelliğini ifade etmekten çok uzak olduğunu ve Galatia kökenli olan bu ismin zarafetten yoksunluğunu ileri sürmektedir. Gezdiği yerler içinde Venasa'nın ayrı bir güzelliğinin olduğunu belirten Piskopos, kasabanın içinden geçen Halys Nehri'ni mor bir elbiseyi süsleyen altın bir kurdeleye benzeterek, karşılaştığı hoş manzarayı ince bir üslupla dile getirmiştir.⁷³⁸

Nyssalı Gregory'nin mektuplarında karşılaştığımız bölgede bulunan bir diğer köy Vestene'dir. Piskopos, Tuzköy⁷³⁹ veya Abuuşağı'nda⁷⁴⁰ olabileceği düşünülen Vestene'ye, Kaesarea'dan Nyssa'ya doğru yaptığı yolculukta uğramıştır. Nyssalı Gregory, Vestene'ye yaklaştığı sırada yağmura yakalandığını belirtmektedir. Hatta onun anlatımına göre bu yağmur o kadar çok şiddetlidir ki Piskopos oluşan su birikintilerinin içinden geçişini Yahudiler'in Kızıldeniz'den geçişine benzetir. Aziz Gregory burada 3-4 saatlik bir dinlenmeden sonra Nyssa'ya doğru yoluna devam etmiştir.⁷⁴¹ Earsos Köyü'nün yeri kesin olarak tespit edilememekle birlikte Vestene'nin güney-güneydoğusunda olabileceği ileri sürülmektedir.⁷⁴²

⁷³³ Jones, 1998: 183; Forlanini, 2009: 52.

⁷³⁴ Strabon, XII: 2. 6.

⁷³⁵ Thierry, 1981: 119 vd.

⁷³⁶ Sevin, 1998a: 52

⁷³⁷ Thierry, Vanato'nun Venasa olduğunu ileri sürmektedir, Thierry, 1981: 119 vd.

⁷³⁸ Nyssalı Gregory, To Adelphius te Scholasticus, 1-6.

⁷³⁹ Ramsay, 1960: 317 vd.

⁷⁴⁰ Forlanini, 2009: 52.

⁷⁴¹ Nyssalı Gregory, To Bishop Ablabius, 1-3.

⁷⁴² Forlanini, 2009: 52.

Matiane (Maçan/Göreme), Phloeta (Suvermez),⁷⁴³ Soandos (Soğanlı), Salanda (Gümüşkent) ve Malakopaia (Derinkuyu)⁷⁴⁴ bölgede bulunan diğer kasaba ve köyleri oluşturmaktadır. İlaveten Euphemias, Nyssa ve Nazianzos arasında bulunan bir yerleşimdir.⁷⁴⁵ Aziz Nazianzolu Gregory, Nyssalı Gregory’i ziyaret etmek maksadı ile çıktığı yolculukta buraya uğramıştır.⁷⁴⁶

Kappadokia Bölgesi’nin kuzeybatısında, Galatia-Kappadokia sınırında Khamanene *strategiası* bulunmaktadır. Bu valilik Halys Nehri’nin kuzey yakasında bulunan vadide güneydoğu yönünde uzanarak geniş bir alanı kaplamaktadır.⁷⁴⁷ Khamanene’de güçlü bir şehircilik olduğundan söz etmek çok da olası değildir. Bunun yerine bölgede Kilikia ve Tyanitis *strategiaları* haricinde diğer valiliklerde olduğu gibi kasaba ve köy yerleşimleri bulunmaktadır.⁷⁴⁸ Ptolemaios’un anlatımına göre buraya bağlı yerleşimler: Zama, Andrapa, Gadania, Quadata, Odogra ve Saravene/Aqua Saravene’dir.⁷⁴⁹ Bunlara ek olarak Strabon Dasmenda (Semendere)⁷⁵⁰ adında oldukça iyi şekilde tahkim edilmiş bir yerleşimden bahsetmektedir.⁷⁵¹ Zikredilen yerleşimler içerisinde Zama-Cemele/Yassıhöyük’e,⁷⁵² Andraka/Andrapa Parnassos’un 10 km kuzey-kuzeybatısına⁷⁵³ konumlandırılmaktadır. Şu halde Andrapa’nın lokalizasyonundan yola çıkarak Khamanene’nin Halys’in sadece kuzey yakasında değil Galatia sınırına yakın olan noktada nehrin güney kesiminde de topraklarının olması muhtemeldir.

Bunların dışında Quadata ve Odogra’nın nerede olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Saravene/Aquas Aravenas’ın günümüzde Kırşehir ili⁷⁵⁴ olduğu düşünülmektedir. V. Sevin isimlerini zikrettiğimiz merkezlere ilaveten Okhras

⁷⁴³ Ramsay, 1960: 322-326.

⁷⁴⁴ Hild ve Restle, 1981: 227-270-282.

⁷⁴⁵ Hild ve Restle, 1981: 176.

⁷⁴⁶ Nazianzolu Gregory, Epist.:197.

⁷⁴⁷ Sevin, 1998a: 55.

⁷⁴⁸ Ünsal, 2012: 115.

⁷⁴⁹ Ptolemaios, VI.

⁷⁵⁰ Ünsal, 2012: 115.

⁷⁵¹ Strabon, XII: 2.10.

⁷⁵² Sevin, 1998a: 55.

⁷⁵³ Belke, 1984: 126.

⁷⁵⁴ Hild ve Restle, 1981: 143.

(Kalkancık Höyük), Sakoena (Kurubel Höyük) ile Siova (Kalaba) isimlerini de bölgede bulunan yerleşim yerleri olarak kabul etmektedir.⁷⁵⁵

Saravene *strategiası* Galatia-Kappadokia sınırında yer almakta olup, valilik Kappadokia'nın kuzeyinde, batıdan Khamanene, doğudan Laviansene ve güneyden Halys ile çevrili olan geniş bir alanda yayılım göstermektedir.⁷⁵⁶ *Strategianın* belli başlı yerleşimlerini ise Basilika Therma (Terzili Hamam/Sarıkaya, Resim-13),⁷⁵⁷ Korniaspa (Yozgat),⁷⁵⁸ Sibora (Saraykent-Karamağara),⁷⁵⁹ Agriane/Agranai (Muşalım Kalesi)⁷⁶⁰ oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak Parbosena ve Oltiseris valiliğin diğer küçük yerleşimleri arasında yer almaktadır.⁷⁶¹

Strabon'un bahsettiği Kappadokia'nın 11 *strategiasından* bir diğeri olan Sargarausene,⁷⁶² Kilikia ve Laviansene valiliklerinin arasında yer almaktadır ve bölge, Kataonia yönünde geniş bir alana doğru uzanmaktadır.⁷⁶³ Ptolemaios'un verdiği listeye göre bu valiliğin kasaba ve köylerini⁷⁶⁴ Phiara (Yıldızeli/Yenihan),⁷⁶⁵ Sadagena (Hurman Kale, Resim-14),⁷⁶⁶ Gauraena (Gürün),⁷⁶⁷ Sabalassos (Köy Yeri/Sarız?),⁷⁶⁸ Ariartheia (Şerefiye/Pınarbaşı, Resim-15)⁷⁶⁹ ve Maroga (=Saromaena, Marabuz/Dağlıca)⁷⁷⁰ oluşturmaktadır. Strabon ise Sargarausene *strategiasında* Herpa (Karmalas Nehri üzerinde yer almaktadır)⁷⁷¹ adında ufak bir kasabanın bulunduğunu ve Karmalas nehrinin bu *strategia'da* olduğunu nakletmektedir.⁷⁷² Nazianzolu Gregory yazmış olduğu adressiz bir mektupta⁷⁷³

⁷⁵⁵ Sevin, 1998a: 55.

⁷⁵⁶ Ramsay, 1960: 333; Sevin, 1998a: 55.

⁷⁵⁷ Hild ve Restle, 1981: 156; Şenyurt, 2016: 110.

⁷⁵⁸ Hild ve Restle, 1981: 107.

⁷⁵⁹ Hild, 1977: 107.

⁷⁶⁰ Hild ve Restle, 1981: 137.

⁷⁶¹ Ramsay, 1960: 334.

⁷⁶² Strabon, XII: 1. 4.

⁷⁶³ Sevin, 1998a: 55.

⁷⁶⁴ Ptolemaios, VI.

⁷⁶⁵ Arslan, 2007: 31; BATL. Map, 64.

⁷⁶⁶ Hild ve Restle, 1981: 153.

⁷⁶⁷ Hild ve Restle, 1981: 181; Barnett, 1987: 50; Sevin, 1998a: 56.

⁷⁶⁸ BATL. Map, 64.

⁷⁶⁹ Sevin, 1998a: 56; Hild ve Restle, 1981: 151.

⁷⁷⁰ Hild ve Restle, 1981: 153.

⁷⁷¹ BATL. Map, 64.

⁷⁷² Strabon, XII: 2. 6.

⁷⁷³ Ramsay, mektubun Armenia Secunda valisine yazıldığını ileri sürmektedir, Ramsay, 1960: 343.

Ariarathia'nın Kaesarea'nın doğusunda, Sargarausene'de bulunduğunu ifade etmektedir.⁷⁷⁴ Böylece Aziz, Sargarusene'nin yerini açık bir şekilde dile getirmiştir.

Kappadokia sınırları içerisinde bölgenin kuzeydoğu kesimi Laviansene *strategiası* olarak isimlendirilmiştir. Kulupene (Akdağlar'ı kapsayan alan) ile Kamisene (Kemiş kasabası/Sivas?)⁷⁷⁵ Laviansene'nin komşuları olup aynı zamanda bu bölgenin kuzey sınırını teşkil etmişlerdir.⁷⁷⁶ Valiliğin batısında Saravene ile sınırı oluşturan Halys, güney-güneybatı yönünde Melitene ile Sargarausene ve doğusunda Armenia Minor sınırları teşkil etmektedir.⁷⁷⁷ Bölge hem şehircilik hem de piskoposluk bakımından gelişme kaydedememiştir.⁷⁷⁸ Bununla birlikte valiliğe bağlı köy ve kasabalar, Armaksa (Gemerek),⁷⁷⁹ Malandra/Marandra (Şarkışla),⁷⁸⁰ Tonasa (Altınyayla)⁷⁸¹ ile Tephrike'den (Divriği)⁷⁸² meydana gelmektedir.

Kappadokia'nın en doğu kesimini Melitene *strategiası* teşkil etmektedir. Melitene, doğudan Euphrates ve Sophene, batıdan Kataonia, güneyden Kommagene⁷⁸³ ve kuzeyden Laviansene ile çevrili alanda varlık göstermiştir. Strabon'un yaşadığı dönemde Melitene henüz şehir statüsüne sahip olamadığı için yazar bu valiliğin şehirlerinin olmadığından; ancak dağlarda tahkimatlı yerler olduğundan bahsetmektedir.⁷⁸⁴ Plinius, Melitene'nin Euphrates'ten çok uzakta olmadığını ve Semiramis tarafından kurulduğunu ifade etmektedir.⁷⁸⁵ Melitene, Roma imparatoru Traianus'un (MS 98-117) hükümdarlığı sırasında *metropolis* olmuş, bu döneme kadar bağımsızlığını elde edememiştir.⁷⁸⁶ İmparator Diocletianus'un Kappadokia üzerinde yaptığı bölünmeden ve Melitene'nin Armenia

⁷⁷⁴ Nazianzoslu Gregory, Epist.: 310.

⁷⁷⁵ Arslan, 2007: 31 (121. dipnot).

⁷⁷⁶ Strabon, XII: 2.10.

⁷⁷⁷ Ramsay, 1960: 335; Kazhdan, Tephrike, 1991: 2025.

⁷⁷⁸ Jones, 1998: 190.

⁷⁷⁹ BATL. Map, 64.

⁷⁸⁰ Hild ve Restle, 1981: 228; Sevin, 1998a: 55.

⁷⁸¹ Hild ve Restle, 1981: 296.

⁷⁸² Hild ve Restle, 1981: 204; Kazhdan, Tephrike, 1991: 2025.

⁷⁸³ Strabon, XII: 1. 2; 2. 1: Ayrıca bkz. Sevin, 1998a: 60.

⁷⁸⁴ Strabon, XII: 2. 6.

⁷⁸⁵ Plinius, VI:3.9.

⁷⁸⁶ Mitchell, 1993, II: 97; Sevin, 1998a: 60.

Secunda sınırlarına dâhil edilmesinden sonra Melitene, Armenia'nın *metropolisi* olmuştur.⁷⁸⁷

Ptolemaios'un verdiği listede Melitene'de bulunan yerleşimler arasında Euphrates'in yakınında olanlar Dagusa, Siniscolon ve Melitene'dir. *Strategianın* daha iç kesimlerinde olanlar ise Zoparissus, Titarissus, Kianica, Phusipara, Eusimara, Iassus, Leugaesa, Karmala, Semissus ve Ladoeneris'dir.⁷⁸⁸ Modern yazarlar ise Melitene'nin şehir, kale ve kasabalarını Melitene (Eski Malatya/Orduzu),⁷⁸⁹ Sabus (Çit Harabe),⁷⁹⁰ kurulduğu dönemlerin başında yönetimi Caesennius Gallus'a emanet edilen⁷⁹¹ Daskusa (Dagusa=Ağın,⁷⁹² Pağnik⁷⁹³), Metita (Ağıyabus dolayları),⁷⁹⁴ Klaudiapolis (Kerarkale?), Arkas (Akçadağ), Euspene (Kangal) ve Kiakis (Morhamam)⁷⁹⁵ olarak sıralamaktadırlar.⁷⁹⁶

Strabon Kataonia'nın da Kappadokia'nın 11 valiliğinden biri olduğunu belirtmektedir. Kataonia bu dönemde bir vali tarafından idare olunmuştur.⁷⁹⁷ Genel itibari ile bakıldığında Kataonia konum olarak Anti-Tauros, Melitene ve Kaesarea ile çevrili alanı ifade etmektedir.⁷⁹⁸ Bölge ayrıca akarsu bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir ve Pyramos'u oluşturan çok sayıda küçük ırmağın birleşme noktasıdır. Kataonia'nın bu açıdan ve toprak yapısı bakımından oldukça verimli olmasına ek olarak bölgenin etrafını adeta kuşatan ve Tauros silsilesinin bir kolu olan Anti-Tauros burası için muazzam bir doğal tahkimat oluşturmuştur.⁷⁹⁹

Hitit dönemine ait metinlerde bölge Komana (Şar),⁸⁰⁰ Kummani olarak ifade edilmektedir.⁸⁰¹ Kummani adının Hurrice'den geldiği düşünülmektedir. II. bin'de Kummani, Paduwanta (Podandos/Pozanti) ve Lawazantia Kizzuwatna'nın şehirleri

⁷⁸⁷ Ramsay, 1960: 346.

⁷⁸⁸ Ptolemaios, VI.

⁷⁸⁹ Hild ve Restle, 1981: 233.

⁷⁹⁰ Mitford, 1980b: 1189.

⁷⁹¹ Mitchell, 1993, II: 119.

⁷⁹² Mitford, 1980b: 1190; Sevin, 1998a: 60.

⁷⁹³ Yeni adıyla Arapgir, Hild ve Restle, 1981: 169.

⁷⁹⁴ Sevin 1998b: 60.

⁷⁹⁵ Hild ve Restle, 1981: 152-165-197-288.

⁷⁹⁶ Sevin, 1998a: 60.

⁷⁹⁷ Strabon, XII: 1.4; 1.2.

⁷⁹⁸ Strabon, XII: 2.2; 2.4; Ayrıca bkz. Hild ve Restle, 1981: 202.

⁷⁹⁹ Magie, 1950: 492.

⁸⁰⁰ Ünal ve Girginer, 2007: 56; Hawkins ve Weeden, 2017: 281.

⁸⁰¹ Sevin, 1998a: 60.

arasında yer almıştır.⁸⁰² Nitekim modern yazarlara göre Kizzuwatna'nın sınırlarının Kilikia'dan Gezbel geçidinin olduğu kuzeydoğuya doğru uzanarak Elbistan Ovası'nı da içine aldığı öne sürülmektedir.⁸⁰³

Kataonia Kappadokia krallarından olan III. Ariarathes'in hükümdarlık yıllarında Kappadokia'ya dâhil edilmiştir. Nitekim bu bölge III. Ariarathes'e, onun II. Antiokhos'un kızı Theos ile evlenmesi neticesinde, krala çeyiz olarak verilmiştir.⁸⁰⁴ Strabon da bu bölgenin kral Ariarathes döneminde alındığından bahsetmektedir.⁸⁰⁵

Hellenistik dönem içerisinde dağlarda tahkim edilen garnizonlar tarafından korunan Kataonia'nın kendisi de küçük ama güçlendirilmiş yerleşim yerlerinin birleşiminden oluşmuştur ve bu yerleşimler arasında güçlü bir şebeke söz konusudur.⁸⁰⁶ Strabon döneminde Kappadokia'da Tyana ve Mazaka haricinde kent bulunmamasına karşılık nüfus bakımından kayda değer önemi olan merkezler de mevcuttur. Bu merkezlerin büyük bir kısmı tapınak eyaletleri vasfında olup rahip krallar tarafından yönetilmiştir. Bu eyaletlerde yaşayanlar ise genellikle köylüler ile kutsal kölelerdir. Tapınak eyaletine Kappadokia'da en güzel örneği Komana ve Venasa oluşturmaktadır. Her ikisinin de yöneticileri krallardan sonra üçüncü derecede önemli bir yere sahip olup, Komana'nın 6000 ve Venasa'nın 3000 hizmetkârı vardır.⁸⁰⁷ Tapınak devleti olan Komana'nın I. Arkhelaos döneminde, Strabon'un burayı ziyaret etmesinin hemen ardından şehir devletine dönüştürülüp adının Hieropolis olarak değiştirildiği ifade edilmektedir.⁸⁰⁸

Strabon, Kataonia'nın kentlerinin olmadığını tıpkı Melitene gibi dağlarda güçlendirilmiş yerleşim alanlarının bulunduğunu ifade etmektedir. Yazar, bu yerler arasında iyi tahkim edilmiş Dastarkon'u (Ekrek dolayları?)⁸⁰⁹ zikretmektedir. İçinden Saros ve Pyramos'un geçtiği Kataonia'nın⁸¹⁰ yerleşim merkezlerini Ptolemaios şöyle

⁸⁰² Ünal ve Girginer, 2007: 53-58.

⁸⁰³ Hawkins ve Weeden, 2017: 282.

⁸⁰⁴ Jones, 1998: 175.

⁸⁰⁵ Strabon, XII: 1.2.

⁸⁰⁶ Dusinberre, 2013: 89.

⁸⁰⁷ Rastoutzeff, 1941: 837 vd.; Mitchell, 1993, II: 81 vd.

⁸⁰⁸ Magie, 1950: 141; Baz, 2010: 397.

⁸⁰⁹ Ramsay, 1960: 346.

⁸¹⁰ Strabon, XII: 2. 3; 2.6; XIV; 5.16;

sıralamaktadır: Kabasos, Tynna (Porsuk),⁸¹¹ Tirallis, Kybistra, Klaudiopolis, Dalisandus, Podyondus, Komana, Mopsucrene, Tanadaris (Tanır)⁸¹² ve Leandis.⁸¹³ Ramsay bu listeyi Komana, Tanadaris, Arabissos (Afşin),⁸¹⁴ Osdara (Demircilik-⁸¹⁵ Alkazlı dolayları⁸¹⁶), Leandis/Laranda, Kokussos, Badimon, Sirica (=Siricha?-Keklikoluk).⁸¹⁷ Ramsay, bunlara ek olarak Praetorium adını da zikretmektedir.⁸¹⁸

Kappadokia'nın 11 *strategias*ından biri olan Kilikia⁸¹⁹ bölgenin en mühim valilikleri arasında yer almaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Kilikia'nın yayılım alanına bakıldığında Herodotos sınırların kuzeyde Halys ve doğuda Euphrates'e değin ulaştığını belirtmektedir.⁸²⁰ Bu durum yazarın verdiği bilgiden yola çıkılarak Kilikia'nın süreç içerisinde Halys'in güneyine kadar yayılmış olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır.⁸²¹ Kappadokia'da bir valilik olan Kilikia'nın sınırlarını ise kuzeyde Halys, güneyde Kataonia, batıda Garsauritis⁸²² ve doğuda Sargarausene oluşturmaktadır. Ptolemaios'un verdiği bilgilere göre Mustilia, Kampae (Boğazköprü),⁸²³ Siva, Kyzistra (Zengibar Kalesi/Yeşilhisar),⁸²⁴ Mazaka/Kaesarea, Euagina, Sobara ve Arkhalla bölgenin belli başlı yerleşimlerini oluşturmaktadır.⁸²⁵ Ramsay ise yerleşimleri, Mazaka/Kaesarea, Saccasena, Sadakara, Arkhalla (Erkilet), Arasaksa (Zerezek),⁸²⁶ Komoura, Sebagena, Aipolioi, Kiskisos (Keskin)⁸²⁷ ve Demakella/Makellon olarak ifade etmektedir.⁸²⁸

⁸¹¹ Sevin, 1998a: 58.

⁸¹² Ramsay, 1960: 344.

⁸¹³ Ptolemaios, VI.

⁸¹⁴ Hild ve Restle, 1981: 144.

⁸¹⁵ Batl. Map, 64.

⁸¹⁶ Ramsay, 1960: 346.

⁸¹⁷ Hild ve Restle, 1981: 289.

⁸¹⁸ Ramsay, 1960: 346.

⁸¹⁹ Strabon, XII: 1. 4.

⁸²⁰ Herodotos, I: 72.

⁸²¹ Ünal ve Girginer, 2007: 61.

⁸²² Texier, 2002, III: 56.

⁸²³ Sevin, 1998a: 58.

⁸²⁴ Hild ve Restle, 1981: 219.

⁸²⁵ Ptolemaios, VI.

⁸²⁶ Ramsay, 1960: 318-339.

⁸²⁷ Sevin, 1998a: 58.

⁸²⁸ Ramsay, 1960: 341.

Kilikia valiliğinin kuşkusuz en önemli ve tek kenti Mazaka'dır (Kayseri).⁸²⁹ Mazaka adının kökeni ve kentin kurulmasına dair Eskiçağ yazarları farklı bilgiler vermektedirler. Örneğin Philostorgius ve Josephus Mazaka adının Kappadokialıların atası Mosech'ten türediğini belirtmektedirler.⁸³⁰ Chorene'li Moses ise Mazaka adı ve şehrin kurulmasına dair bilgileri daha çok detaylandırmaktadır. Ona göre Armenia kralı Aram, Asur'a karşı düzenlediği bir sefer sonrasında ordusuyla beraber (40.000 piyade, 2000 süvari) Mazaka'ya gelmiştir. Burada bir süre kaldıktan sonra, beraberinde bulunan ve aynı zamanda akrabası olan Mschak'ı 10.000 asker ile birlikte burada bırakmış, kendisi ise kalan orduyla Kappadokia'dan ayrılmıştır. Moses, Mschak'ın daha sonra burada bir şehir kurduğunu ve burada yaşayan yerli halkın buna ithafen kente Moschokh adını verdiklerini ifade etmektedir. Kaesarea ismi ise buraya daha sonra verilmiştir.⁸³¹ Strabon Kilikia eyaleti içinde bulunan Mazaka'ya aynı zamanda "*Eusebeia ya da Argaios'un yanında*" isimlerinin de verildiğini ifade etmektedir. Ona göre kentin bulunduğu alan aslında bir şehrin kurulması için uygun koşullara sahip değildir. Herşeyden evvel şehirde su sıkıntısı vardır ve istilalara karşı doğal bir tahkimatı da yoktur; ayrıca şehir surlarla da korunmamaktadır. Tüm bunlara rağmen buranın yerleşim merkezi olarak seçilmesinin nedenlerini burada bol miktarda bulunan yapı taşları ve kereste oluşturmaktadır.⁸³² Bu koşullar altında Mazaka'nın güvenliği buraya hâkim olan kral ve kralın arkadaşlarına ait olan çok sayıda kale vasıtasıyla sağlanmıştır.⁸³³

Mazaka'ya Eusebeia adının Kappadokia kralı V. Ariarathes tarafından, kendisinin Eusebes unvanına ithafen verildiği düşünülmektedir.⁸³⁴ Ayrıca bu kente Kaesarea⁸³⁵ adı ise I. Arkhelaos tarafından Augustus'un onuruna verilmiştir.⁸³⁶

Iulianus Apostata döneminde dindar bir Hristiyan olan Kaesarea şehri imparatorun gazabına uğramıştır. İmparator, pagan inancından olmayan, Apollon ve Iupiter tapınaklarını yıkan halkın bu mühim *metropolünü* şehir kataloğundan silmiş

⁸²⁹ Herzfeld, 1968: 88; Baydur, 1970: 78; Texier, 2002, III: 60.

⁸³⁰ Philostorgius, IX:12; Josephus, I: 6. 1.

⁸³¹ Choreneli Moses, I: 14.

⁸³² Strabon, XII: 2. 8; 2. 9.

⁸³³ Mitchell, 1993, II: 84.

⁸³⁴ Mitchell, 1993, I: 81.

⁸³⁵ Plinius, VI: 3.

⁸³⁶ Rostoutzeff, 1941: 837 vd.; Baydur, 1970: 81 vd; Mitchell, 1993, II: 81 vd.; Sevin, 1998a: 58.

ve hatta Kaesarea adından dahi mahrum etmiştir. Son olarak Fortune tapınağının da Hristiyanlar tarafından yıkılması ile kente iyice kızan Iulianus Apostata buraya karşı büyük bir kin duymuş, dahası kentte yaşayan paganları dahi suçlamıştır. İmparator Kaesarea şehrinde bulunan tüm kilise ve kenar mahallerde bulunan evler dâhil olmak üzere halkın mal ve mülklerini titizlikle aratıp bulunanlara el koymuştur. Böylece buradan toplanan yaklaşık 135 kg ağırlığındaki maddi değeri yüksek eşyalar imparatorluk hazinesine dâhil edilmiştir.⁸³⁷

Kaesarea şehri Basileus'un yönetimi sırasında oldukça geniş sınırlara ulaşmıştır. Nitekim Basileus'un 50 kişiden oluşan bir yardımcı heyetinin olması sınırların bir hayli geniş olduğuna işaret etmektedir.⁸³⁸

Kybistra Strabon döneminde önemli bir konumdadır ve 11. *strategianın* başkenti olarak nitelendirilmektedir. Kilikia Kapıları'na doğru uzanan büyük yollar üzerinde olması nedeniyle tıpkı Tyana gibi önemli bir duraktır.⁸³⁹ Roma döneminde Derbe'ye (Klaodioderbe-Kerti Höyük)⁸⁴⁰ değin uzanan, Kybistra ve Kastabala dolaylarında yer alan ve Kilikia'dan alınan bölge ve Elaiussa ile Kilikia Trakheia da 11. *strategia* olarak kral Arkhelaos'un yönetimine verilmiştir. Strabon bu valiliğin sonradan kurulduğu konusu üzerinde önemle durmaktadır.⁸⁴¹ Şu halde 11. *strategia* olarak isimlendirilen bölge kabaca Lykaonia, Kappadokia ve Kilikia üçgeninde kurulmuştur. MS 17'de kral Arkhelaos'un ölümü üzerine Kappadokia'nın Roma eyaleti olmasıyla Kybistra ve Kastabala da bu eyalete dâhil edilmiştir. Bir süre sonra imparator Caligula Germanicus döneminde (MS 37-41) Kilikia Trakheia ile Lykaonia'nın bir kısmı IV. Antiokhos ve Iotepe'ye verilmiştir. Bu değişiklikten sonra da bahsi geçen bölge Antiokhiana olarak isimlendirilmiştir.⁸⁴²

11. *strategianın* adını aldığı Kybistra'nın yeri Ereğli olarak⁸⁴³ saptanmış olmasına rağmen Kastabala'nın yeri henüz belirsizdir. Strabon Kybistra ve Kastabala'yı birer kasaba olarak zikrederek Tauros'a çok yakın olduklarını

⁸³⁷ Sozomenos, Eccles. Hist. V: 4.

⁸³⁸ Baydur, 1970: 105.

⁸³⁹ Jones, 1998: 178.

⁸⁴⁰ Ballace, 1964: 139; Tekocak, 2014: 34; Batl. Map. 66.

⁸⁴¹ Strabon, XII: 1.4; 2.7.

⁸⁴² Ramsay, 1960: 372-417.

⁸⁴³ Gurney, 1961: 22.

belirtmektedir.⁸⁴⁴ Ramsay iki Kastabala yerleşiminin olduğundan bahsetmektedir. Bunlardan biri Pyramos Nehri üzerinde yer alıp Hieropolis olarak da adlandırılmaktadır ve günümüzde Osmaniye'nin 12 km kuzey-kuzeybatısında bulunmaktadır.⁸⁴⁵ Yeri henüz bilinmeyen diğer Kastabala ise Tyana'dan çok uzakta değildir ve Tauroslara yakın bir mesafededir.⁸⁴⁶ Plinius Kastabala'dan bir Kappadokia şehri olarak söz etmektedir.⁸⁴⁷ Texier ise Kastabala'nın Roma ve Bizans dönemleri içerisinde Kappadokia-Lykaonia sınırına verilen isim olduğunu belirtmektedir.⁸⁴⁸

Ptolemaios Antiokhiana'ya dâhil olan birimleri şöyle listelendirmektedir: Derbe, Laranda, Olbasa/Olba (Ura-⁸⁴⁹ Uzuncaburç-⁸⁵⁰ Belenli⁸⁵¹) ve Musbanda ya da Mausbanda.⁸⁵²

3.2. Antik Yollar

Kappadokia'nın bulunduğu coğrafi alan kuzey-güney ve doğu-batı yönünde uzanan yolların merkezî konumundadır. Bu durum bölgenin tüm tarihi devirler içerisinde hareketli bir yer olmasını sağlamıştır.

Asur Ticaret Kolonileri çağında mevcut yol şebekesi daha sistemli ve kapsamlı bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle Anadolu üzerinde bulunan tüm kârum ve wabartumların merkezi olan Kaniş'in Kappadokia Bölgesi'nde yer alması nedeniyle bu yolların büyük bir kısmı bu merkeze bağlanmıştır. Bahsi geçen dönemde Anadolu ve Mezopotamya arasında mal taşıyan tüccarların kullandıkları güzergâhlar konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Nitekim tüccarlar güvenlik gerekçesiyle her daim aynı yolu takip etmemişler, alternatif yollara yönelmişlerdir. Güvenlik açısından bakıldığında yaklaşık 1000 km uzunluğundaki bir yolun emniyetini tamamen kontrol altına almak bir hayli zor durumdur.⁸⁵³ Tüccarlar, eşek kervanları

⁸⁴⁴ Strabon, XII: 2. 7.

⁸⁴⁵ Ramsay, 1960: 378; Buradaki Kastabala ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Sayar, 2000: 2.

⁸⁴⁶ Strabon, XII: 2. 7.

⁸⁴⁷ Plinius, VI:3.

⁸⁴⁸ Texier, 2002, III: 55.

⁸⁴⁹ Er ve Söğüt, 2005: 97.

⁸⁵⁰ Arslan, 2007: 26 (102.dipnot).

⁸⁵¹ Batl. Map. 65.

⁸⁵² Ptolemaios, VI.

⁸⁵³ Özgüç, 2005: 24.

ile birlikte bu yolu günde yaklaşık 30 km kat ederek hemen hemen 6 haftalık bir zaman zarfında alabilmişlerdir.⁸⁵⁴

Tüccarların kullandıkları yol güzergâhları hakkında bilgi veren bir görüşe göre Asur ve Anadolu arasındaki mevcut ilişkiler Çukurova geçitleri yoluyla sağlanmış olmalıdır. Buna göre tüccarlar Mezopotamya'dan Anadolu'ya geldiklerinde Samsat dolaylarından Kaniş'e, Karkamış ve Kahramanmaraş üzerinden Kaniş'e ve yine Karkamış'tan Niğde'ye vardıldıktan sonra Kaniş'e ulaşmışlardır.⁸⁵⁵

Bir başka görüş ise kabaca anlatılan bu tarifi biraz daha detaylandırmaktadır. Buna göre ise güzergâh, Musul-Tigris-Midyat-Diyarbakır yönünde ilerledikten sonra Malatya-Darende-Gürün-Pınarbaşı ve buradan da Kaniş'e ulaşmıştır. “*Güney yolu*” olarak adlandırılan rota ise Tigris-Şanlıurfa-Birecik-Gaziantep-Adana ve Gülek Boğazı yönünden Kappadokia'ya varmaktadır. Diğer işlek yol ise yine güney yönünde devam ederek Gaziantep-Pazarcık-Kahramanmaraş-Elbistan-Sarız-Kuruçay-Pazarviran civarından Kaniş'e uzanmaktadır.⁸⁵⁶

Bizim de desteklediğimiz Tahsin Özgüç'ün düşüncesine göre “*güney yolu*” olarak kabul edilen ilk rota Dicle-Habur-Balih-Birecik-Kahramanmaraş-Göksun-Sarız-Pınarbaşı üzerinden Kaniş'e yönelmektedir. İlaveten Elbistan'dan sonra Malatya-Darende-Gürün-Pınarbaşı dolaylarından da Kaniş'e gidilmiştir. Bu güzergâhta kullanılan alternatif yollar da mevcuttur. Örneğin “*güney yolu*” Kahramanmaraş'a uğramadan Pazarcık-Gölbaşı-Doğanşehir-Malatya (ya da buraya da uğramadan) doğrudan Gölbaşı geçilerek Sürgü-Darende-Gürün tarafından Kaniş'e ulaşmaktadır. “*Kuzey yolu*” olarak tanımlanan güzergâh da Diyarbakır-Elazığ veya Fırat'ı Samsat yönünden geçerek Malatya'ya varmış olmalıdır.⁸⁵⁷

Hitit dönemi içerisinde Kappadokia yine işlek yol güzergâhları üzerinde bulunmaya devam etmiştir. Hattuşa'dan başlayıp Güneydoğu Anadolu ve ardından Kuzey Suriye'ye yönelen bu yol ağı doğal koşullar üzerine şekillenmiştir. İki ayrı rotadan meydana gelen bu şebekenin ilki önce Hattuşa'dan sonra Kaniş'e oradan doğu ve güneydoğu doğrultusunda devam ederek Fırat Nehri havzası boyunca

⁸⁵⁴ Günbattı, 2017: 99.

⁸⁵⁵ Gökçek, 2004: 153 vd.

⁸⁵⁶ Yakar, 2000: 25; Konyar vd, 2011: 38.

⁸⁵⁷ Özgüç, 2005: 24.

ilerleyip Kuzey Suriye'ye ulaşmaktadır. İkinci güzergâh ise Kaniş'ten Çukurova'ya yönelir. Yolun bu bölümünde Çukurova sahasına inebilmesi için muhtemelen Gezbeli üzerinden Anti-Tauros'u aşan geçit veya Gülek Boğazı kullanılmıştır. Bu noktadan sonra yol, Amanos silsilesini iki farklı yerde geçerek Güneydoğu Anadolu ve ardından Kuzey Suriye hedefine varmaktadır. Bunlara ek olarak Kaniş'ten doğuya devam eden ve Kahramanmaraş dolaylarından Kilikia'ya uzanan yol da bir başka güzergâhı oluşturmaktadır.⁸⁵⁸

MÖ I.bin başlarında Geç Hitit Devletleri'nden olan Tabal ve Melid'in hâkimiyeti sırasında bölge yol ağı bakımından önemini muhafaza etmiştir. Kappadokia, daha önceki zamanlarda olduğu gibi bu dönemde de ticari ve askeri yollar bakımından kilit noktayı oluşturmuştur. Kappadokia, Euxinus, Batı Anadolu, Kuzey Suriye, Kilikia ve Purattu üzerinden Doğu Anadolu yönünden gelen yolların kavşak noktasıdır. Bu açıdan bakıldığında bölgenin doğusu ile olan tüm münasebetler Kayseri-Sivas-Gürün-Malatya rotası üzerinden sürdürülmüştür. Bölgenin güney ile olan bağlantıları ise Kilikia Kapıları vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Kilikia Kapıları'na uzanan güzergâhı biraz daha detaylandırarak olursak, merkezî Anadolu'dan Akdeniz sahasına uzanan yol Tyana'dan Ulukışla tarafına sapmaktadır. Yol burada iki kola ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Kybistra'dan Laranda yönüne devam ederek Sertavul Geçidi aracılığıyla Akdeniz'e açılmaktadır. Diğer rota ise Ulukışla-Çiftehan-Podandos tarafından Pylae Kilikia üzerinden Akdeniz'e uzanmaktadır.⁸⁵⁹

Perslerin Anadolu'da etkinliğinin artması ve bu sürecin yaklaşık 200 yıl gibi geniş bir zaman zarfına yayılması, beraberinde çok sayıda kültürel, siyasi ve ekonomik etkileşimleri getirmiştir. Özellikle bu coğrafya üzerinde Pers siyasi varlığının bu derece uzun süren hâkimiyetinin gerekçelerinden biri olarak Herodotos tarafından "*Kral Yolu*" olarak adlandırılan yol ağı gösterilmektedir. Bu yolu geliştiren kişinin I. Dareios olduğu bilinmektedir.⁸⁶⁰ Herodotos, Sardeis'ten başlayıp Pers diyarındaki Susa'da son bulan yolun günde 150 stad (yaklaşık 28 km) yürüyerek

⁸⁵⁸ Yiğit, 2015: 295 vd.

⁸⁵⁹ Dönmez, 2012: 177-178.

⁸⁶⁰ Herodotos, V: 52; Sevin, 2001: 7.

93 günde aşılabileceğini ifade etmektedir.⁸⁶¹ Herodotos'un anlatımı ile yolu daha da detaylandırarak olursak:

“... Bütün yol boyunca kraliyet konutları ve çok güzel kervansaraylar vardır; hep insanların oturdukları yerlerden ve güvenlik içinde geçilir. Lydia ve Phrygia içerilerinde 20 stathmetikos ya da konak boyunca uzanır ki bu 94.5 parasang tutar. Phrygia sınırında Halys ırmağına rastlanır, bu ırmağı geçebilmek için buraya hâkim durumda olan sıradağları ve ırmağı gözaltında bulunduran önemli bir kaleyi aşmak gerekir. Bunu aştıktan sonra Kilikia sınırlarına kadar Kappadokia içinde 28 konak, yani 400 parasang gidilir; sınırda iki sıradağı aşacak ve iki kalenin önünden geçeceksiniz.”⁸⁶²

Yukarıda görüldüğü üzere Herodotos tarafından bölgeler içindeki konak sayıları ve mesafeleri oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu ifadeye göre yol, Ege kıyılarından Susa'ya kadar uzanan bölgede 2.500 km'lik uzun bir mesafeyi oluşturmaktadır.⁸⁶³

Persler için oldukça elzem bir konuma sahip olan bu yol, günümüz tarihçileri arasında bir tartışma konusudur. Tarihçiler Anadolu içerisinde yolun geçtiği yerler hakkında iki farklı görüşü savunmaktadırlar. Bu görüşlerden birincisine göre Sardeis'ten başlayan yol Anadolu'nun orta kesiminde Gordion, Ankyra, Tavion, Sebastia, Melitene üzerinden Fırat'a ulaşmaktadır. İkinci görüşe göre ise yine Sardeis'ten başlayan yol Orta Anadolu Bölgesi'nde Ikonion'dan sonra Garsaura'ya yönelmektedir. Buradan sonra Kappadokia Bölgesi, Mazaka, Komana, Arabissos'dan Melitene'ye uzanmaktadır.⁸⁶⁴

Tarihçiler arasında yol güzergâhı konusunda farklı fikirlerin ortaya çıkmasının temel nedenini ikinci görüşü savunanların Herodotos'un verdiği bilgilere şüphe ile yaklaşmaları oluşturmaktadır. Zira ikinci görüş yol güzergâhı için topografik olarak birincisine göre nispeten daha elverişli gibi görünmektedir. Ayrıca yine aynı görüş içinde Aksaray-Malatya arası yol mesafesinin 680 km-86=594 km'lik bir uzunluğa sahip olması ve bu bilginin de Herodotos'un aktardığı uzaklıklarla uyum içinde

⁸⁶¹ Herodotos, V: 53-54.

⁸⁶² Herodotos, V: 52.

⁸⁶³ Sevin, 2001: 8.

⁸⁶⁴ Sevin, 2001: 11.

bulunması bu yolun daha makul olabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca yukarıda anlatılan güzergâh içinde yer alan Konya-Kayseri arasındaki yol Selçuklular dönemi içerisinde de kullanılmıştır.⁸⁶⁵

Küçük Asya içerisinde yukarıda da bahsettiğimiz üzere Persler tarafından oluşturulan yol ağı daha sonra Hellenistik ve Roma dönemleri içerisinde geliştirilerek kullanılmaya devam etmiştir.⁸⁶⁶

Roma döneminde elimizdeki yazılı kaynakların sayısının artmasına bağlı olarak ortaya çıkan verilerin oranında da bir artış söz konusudur. Anadolu'nun orta kesiminde bulunan Kappadokia hemen her devirde ana ulaşım yolları üzerinde bulunmuştur. Bu yollar üzerinde bölgenin *metropolisi* olan Mazaka bir kavşak özelliği taşımaktadır (Harita-6).

Kappadokia Bölgesi'nin batısında bulunan ana yol güzergâhını Byzantion-Ankyra-Garsauira-Tyana ve Kilikia Kapıları'ndan geçen yol oluşturmaktadır. Buradaki yol hacıların Kudüs'e gitmek için tercih ettikleri rotadır ve "*Hacı Yolu*" olarak da isimlendirilmektedir.⁸⁶⁷

Bu noktada güzergâhın geçtiği Garsauritis *strategiası* hem politik hem de coğrafi açıdan oldukça hassas bir konumda yer almaktadır.⁸⁶⁸ Roma dönemi içerisinde Kolonia Arkhelais, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda uzanan yolların kavşak noktasında yer almıştır. Zira bu bilgiyi biraz daha detaylandıracak olursak bu yollar: Ankyra ve Parnasos'tan gelen, Tyana-Sasima ve Mokisos'tan gelen, Pessinus-Pitnisos ve Perta'dan gelen yollar şeklinde sıralanmaktadır. Bu yol bağlantıları arasında Ankyra'dan Kolonia Arkhelais'e uzanan taş döşeme Roma yolu MS 82 dolaylarına tarihlendirilmektedir.⁸⁶⁹

Bu bölgede bulunan diğer yollar hakkında yazarların sağladıkları veriler doğrultusunda detaylı bilgiler vermek mümkündür. Ramsay'ın verdiği bilgiye göre Ankyra'dan gelen yol Parnassos'dan sonra iki kola ayrılmıştır. Birinci kol Ozizala-Nitalis-Augustana'dan geçerek Kolonia Arkhelais'e varmaktadır. İkincisi ise

⁸⁶⁵ Sevin, 2001: 11-12.

⁸⁶⁶ Ramsay, 1960: 46; French, 1997: 179.

⁸⁶⁷ Sevin, 1998a: 49.

⁸⁶⁸ Schneider, 1995: 430.

⁸⁶⁹ Ramsay, 1960: 51; French, 1993: 202.

Nyssa'dan geçtikten sonra Mazaka'ya ulaşmaktadır.⁸⁷⁰ D. French ise bölgeye uzanan 5 Roma yolunun olduğundan bahsetmektedir. Bunlar: Tyana'dan, Nazianzos üzerinden gelen, yine Tyana'dan Salaberina üzerinden gelen, Kaesarea ve Ikonium üzerinden gelendir.⁸⁷¹ V. Sevin ise Kolonia Arkhelais'den Tyana'ya uzanan yolu biraz daha detaylandırmaktadır. Ona göre güzergâh Kolonia Arkhelais'ten güneydoğu yönüne ilerlemekte Mammason-Nazianzos-Chusa-Sasima ile Andabalis bu güzergâh üzerinde yer almaktadır. Güney yönünde ise Salaberina ve Nora en önemli merkezleri oluşturmaktadır.⁸⁷²

Batı Anadolu ve Kappadokia arasındaki bağlantı ise Koropassos-Garsauira-Soandos-Sakasena (Ürgüp)-Mazaka aracılığıyla sağlanmıştır.⁸⁷³ Bu yol Mazaka'dan sonra doğu yönünde devam etmiş ve Arasaksa-Herpa-Ariaratheia-Koduzalaba (Arslanbeyli)-Kuruçay Bel-Kokussos-Arabissos-Arkas rotasını takip ederek Melitene'ye ulaşmaktadır.⁸⁷⁴ Arabissos ve Elbistan Ovası arasındaki yol bağlantısı Korax Nehri'nin belirlediği rota üzerinde şekillenmiştir ve bu yol günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır.⁸⁷⁵

Kuzeyden Kappadokia'ya (Mazaka'ya) uzanan yol ise Amisos (Samsun)-Amasea (Amasya)-Tavion-Korniaspa'dan sonra güney-güneydoğu yönüne saparak muhtemelen Battal-Sırçalı-Tekke-Boğazlıyan tarafından Halys'i atlamıştır. Buradan sonra yol Arkhalla üzerinden Mazaka'ya ulaşmaktadır.⁸⁷⁶

Mazaka merkez alındığında buradan kuzeydoğu yönünde bağlantıyı kuran güzergâhı ise Armaksa-Malandra ve Sebasteia oluşturmaktadır. Yine Mazaka merkezli olarak Kappadokia'nın güneyi ile olan münasebetler çok sayıda alternatif rota aracılığıyla sağlanmıştır. Bunlardan biri Mazaka'dan sonra Develi-Fraktin-Taşçı-Gezbel-Kiraz Bel veya Üskiyan Bel-Kozan üzerinden Kilikia'ya ulaşmıştır. Diğer Mazaka-Podandos-Pylae Kilikia (Gülek Boğazı) yönünden Kilikia'ya varmaktadır. Bir diğer güzergâh ise Mazaka-Develi-Fraktin-Karaköy üzerinden

⁸⁷⁰ Ramsay, 1960: 281; Baydur, 1970: 24.

⁸⁷¹ French, 1993: 202-203.

⁸⁷² Sevin, 1998a: 56.

⁸⁷³ Baydur, 1970: 24; Sevin, 1998a: 50.

⁸⁷⁴ Baydur, 1970: 24.

⁸⁷⁵ Konyar vd, 2011: 36.

⁸⁷⁶ Baydur, 1970: 24; Sevin, 1998a: 50.

Kilikia'ya varmıştır. Mazaka-Zerezek-Kuruçay Bel-Kokussos-Kiraz Bel üzerinden Kilikia'ya ulaşan rota ise son alternatif yoldur.⁸⁷⁷

Kappadokia yüz ölçümü bakımından oldukça geniş alanı kaplamaktadır. Bu bakımdan yukarıda anlatılan ana yol güzergâhlarının yası sıra çok sayıda tali yollar da bulunmaktadır.

3.3. Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Antikçağ yazarlarının verdikleri bilgilere göre kurak bir iklim ile kıraç ve bereketsiz topraklara sahip olan Kappadokia Bölgesi'nin nüfus bakımından büyük bir kısmı oldukça ıssızdır.⁸⁷⁸ Kappadokia Bölgesi her ne kadar iklim ve toprak yapısı bakımından cazip bir yaşam alanı olmasa da madenler bakımından oldukça zengin görünmektedir. Bu durumdan ötürü bölgeye olan ilgi tarih öncesi çağlardan itibaren başlamış bu dönemlerde bölgede yer alan obsidyen kaynakları ticaretin muhtemelen belkemiğini oluşturmuştur.

MÖ II. bin dolaylarında organize şekilde örgütlenen Asur-Anadolu arasındaki ticari faaliyetlerin temelini ise hiç kuşkusuz Anadolu'da bulunan tarımsal ürünler değil madenler oluşturmuştur. Nasıl ki Anadolu bronz üretimi için Asurluların getireceği kalaya muhtaç durumda ise Asurlular da Anadolu'nun bakır, gümüş ve altınına aynı zihniyetle yaklaşmışlardır. Özellikle gümüş Niğde'nin güneyinde yer alan Tauros dağlık bölgesinden elde edilmiştir.⁸⁷⁹

Orta Demir Çağı içerisinde Tabal hâkimiyeti altında bulunan bölgenin bu özelliği MÖ IX. yüzyıldan itibaren Asur Devleti'nin dikkatini çeken unsurlar arasında yer almıştır.⁸⁸⁰ Zira Tabal Krallığı'nın hâkimiyeti altında bulunan Bulgarmaden, gümüş madenin varlığı ile bilinmektedir.⁸⁸¹ Ayrıca II. Sargon dönemine ait verilere göre Niğde ve Çamlıca'da bulunan yer altı zenginliklerine

⁸⁷⁷ Starr, 1963: 165; Baydur, 1970: 23 vd.

⁸⁷⁸ Sevin, 1998a: 48.

⁸⁷⁹ Michel, 2014: 115.

⁸⁸⁰ Sevin, 1998a:61.

⁸⁸¹ Kurt, 2010b: 71; Akkuş Mutlu, 2015: 541.

ulaşım Tarsus ve Seyhan Nehri vadisi ile Kilikia geçidi yardımıyla gerçekleşmiştir.⁸⁸²

Tabal Ülkesi içinde, bugünkü Niğde ili Celaller Köyü, Sarıtuza (Kestel) mevkiinde kalay madeni yatağı tespit edilmiştir.⁸⁸³ Burada bulunan maden ocaklarının Eski Tunç Çağ'larında 600 yıl işletilerek 1000 ton civarında kalay madeni elde edildiği saptanmıştır.⁸⁸⁴ Bölgede kalayın varlığı ve bir süre maden ocaklarının kullanıldığı bilinmesine karşılık Asur'a vergisini kalay olarak ödeyen ülkeler arasında Que ve Tabal'in adı bulunmamaktadır. Buna göre burada Tunç Çağları'nda var olduğu bilinen kalay madeni galerilerinin bu dönemde kullanılmamış olabileceği düşünülmektedir.⁸⁸⁵

Aynı zamanda Melid-Til-Garimmu Bölgesi de Asurluların ekonomik bakımdan ilgi duydukları alanlar arasında yer almaktadır. Bu alan Kaşka sınırları içinde kalan Divriği'deki demir kaynakları için Kammanu eyaleti bir nevi ön karakol niteliği taşımıştır. Kammanu eyaletinin varlığı sebebiyle Asur Devleti büyük ölçüde demir madeni elde etmiştir.⁸⁸⁶

Orta Demir Çağı'nda bölgede hüküm süren ve etkili bir güç olan Tabal Krallığı'nın ekonomisinin temelini tarım, at yetiştiriciliği ve maden işleme konusunda oldukça usta olmalarının bir getirisi olan metal zanaatı oluşturmuştur. Tüm bu ekonomik unsurlar göz önüne alındığında Tabal'in Asur'a vergisini at veya metal teçhizat şeklinde ödemiş olduğu imkân dâhilindedir.⁸⁸⁷ Aynı zamanda Tabal Ülkesi bakır madeni bakımından da oldukça nitelikli bir yapıya sahiptir. Maden bakımından bu denli zengin olunması kap ve kazan üretimine de yansımıştır.⁸⁸⁸ Tabal Krallığı'nın madenden eşya işleme konusunda oldukça maharetli olduğu da belirtilmektedir.⁸⁸⁹ II. Sargon'un hükümdarlığının 8. yılında düzenlediği seferi anlatan Qal'at Şargat tabletinde Tabal'den Asur'a gelen altın kulplu kadehlerden bahsedilmektedir. Bu kayıt Tabal'lilerin maden işleme konusundaki hünelerini

⁸⁸² Kurt, 2010b: 71.

⁸⁸³ Kaptan, 1988:2.

⁸⁸⁴ Dönmez, 2012:180.

⁸⁸⁵ Belli, 2004: 37.

⁸⁸⁶ Işık, 2009: 34 vd.

⁸⁸⁷ Akçay, 2011: 80-93.

⁸⁸⁸ Dönmez, 2012:182.

⁸⁸⁹ Eski Ahit, Hezekiel, 32: 26;38: 2-7;39: 1-6.

doğrular niteliktedir. Ayrıca Muşafir/Ardini Tapınağı'ndan elde edilen kıymetli eşyaların yer aldığı listede Tabal Ülkesi'nde üretilen eserler de bulunmaktadır.⁸⁹⁰

Eski Ahit'te maden konusunda usta olan Taballilerin aynı zamanda becerikli birer tacir olduklarına da değinilerek, insanlar ve tunç kazanları takas ettikleri anlatılmaktadır. Tabal'de üretilen kaplar Fenike'de, Tyr limanlarında pazarlanmıştır.⁸⁹¹

Tabal üretimi yerli malların güney limanlarında olduğu gibi batıda Etruria ve Samos'a değin ihraç edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Niğde ili, Bor ilçesi, Kaynarca Köyü'nde bulunan bir tümülüste ortaya çıkarılan tunçtan imal edilmiş kazan, kâse ve kemerlerin Gordion ve Ankara Phryg tümülüslerinde ele geçirilenlerle aynı olduğu saptanmıştır. MÖ VIII. yüzyıla tarihlenen bu tümülüsten çıkarılan eserlerin Tabal işliklerinde üretilmiş olabileceği ileri sürülmektedir.⁸⁹²

Kappadokia Bölgesi için ekonomik yapının temel unsurlarından birini de at ve at yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Kültepe II. tabakada Asur Ticaret Kolonileri döneminde Anadolu ve Asur kökenli halkın atı tanıdığına dair bir takım veriler (çömlekler ve silindir mühür baskılarındaki at figürinleri) saptanmıştır. Kappadokia Bölgesi'nde olduğunu düşündüğümüz Waşhania'nın bahsi geçen dönemde at ihraç ettiği bilinmektedir.⁸⁹³ Mari kralı Zimri-lim'e ait belgelerde Anadolu dolaylarında atın yetiştirilip, türlü maksatlar için kullanıldığına dair veriler yer almaktadır. Bu belgelerden birinde Mari kralı Zimri-lim Karkamış kralı Aplananda'ya yazmış olduğu bir mektupta, Karkamış kralından at talep etmiştir. Karkamış kralı da cevaben beyaz atının olmadığını ancak beyaz atların bulunduğu yere yazarak kendisine at göndermelerini isteyeceğini ifade etmiştir. Mektubun devamında kral, Kappadokia Bölgesi'nde olduğu konusunda ileri sürülen görüşleri desteklediğimiz Harşamna'dan, beyaz atlar gelene kadar kırmızı at temin edebileceğini belirtmiştir.⁸⁹⁴

⁸⁹⁰ Akçay, 2011: 93.

⁸⁹¹ Eski Ahit, Hezekiel, 27: 12; 27: 1-13; Ayrıca bkz. Sevin, 1998a:61.

⁸⁹² Summers, 1990:245; Sevin, 1998a:61.

⁸⁹³ Kuzuoğlu, 2007: 177.

⁸⁹⁴ Kılıç, 2011:194-196.

Demir Çağı içerisinde at, Asur Devleti tarafından Tabal Ülkesi'nden alınan vergiler arasında yer almıştır.⁸⁹⁵ Bölgede yetişen at ve katırların şöhretleri ise Antik Çağ'ın sonlarına değin önemini muhafaza etmiştir.⁸⁹⁶ Örneğin, I. Triumvirlik döneminde Pompeius'un Caesar üzerine düzenlediği seferde kullanılacak olan atların bir kısmı Kappadokia'dan temin edilmiştir.⁸⁹⁷ Bu da bize bölgede yetişen atların hemen her devirde ne denli mühim bir yere sahip olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Pers İmparatorluğu'nun Küçük Asya topraklarına hâkim olmasından sonra burada bulunan bölgeler satraplık idaresi altında yönetilmiş⁸⁹⁸ ve vergi tahsilâtı yapılmıştır.⁸⁹⁹ Bir satraplığın ekonomisinin temelini oluşturan unsurları ise ülkede bulunan tüm yer altı ve yer üstü zenginlikler oluşturmaktadır.⁹⁰⁰ Strabon, Kappadokia satraplığının vergilerini 2. Daireye, 360 *talanton* vergi, her yıl 1500 at, 2000 katır ve 50.000 küçükbaş hayvan olarak ödediğini ifade etmektedir.⁹⁰¹ Roma dönemi içerisinde ise imparatorlar yarış atlarını Kappadokia'da yetiştirmişlerdir.⁹⁰² İmparator III. Gordianus (MS 238-244) ise sirkelere, ünü geniş coğrafyalara yayılan Kappadokia atlarından armağan etmiştir.⁹⁰³ Ayrıca Apadana rölyeflerine göre Pers dönemi içerisinde bölgeden at dışında kumaş da vergi olarak tahsil edilmiştir.⁹⁰⁴ Bu durum bize hatırı sayılır nitelikte olmasa da vergiye tâbi olacak kadar kaliteli bir üretimin olabileceği konusunda fikir vermektedir.

MÖ VIII. yüzyıla tarihlendirilen Bulgarmeden Yazıtı'nda Tuwana kralı Warpalawas'ın vassali olan Tarhunza, kralın kendisine katırlar için arabalar verdiğinden bahsetmektedir.⁹⁰⁵ Strabon, Garsauira ve Morimene dolaylarında çok sayıda eşek otladığından, Plinius ise Kappadokia'da yabani eşeklerin bulunduğundan

⁸⁹⁵ Luckenbill, 1927:911.

⁸⁹⁶ Sevin, 1998a:61.

⁸⁹⁷ Appian, The Civil Wars, VII: 49.

⁸⁹⁸ Dönmez, 2013: 104.

⁸⁹⁹ Strabon, XI:13. 8.

⁹⁰⁰ Casabonne, 2012: 25.

⁹⁰¹ Strabon, XI:13. 8.

⁹⁰² Sevin, 1998a: 61.

⁹⁰³ Tekin, 1998:221.

⁹⁰⁴ Dusinberre, 2013: 40.

⁹⁰⁵ Hawkins, 2000: 523.

söz etmektedirler.⁹⁰⁶ Yerli Kappadokia eşeğinin kısracla çiftleşmesinden doğan katırlar ise en az bölgede yetişen atlar kadar büyük bir şöhrete sahip olmuşlardır. Bu katırların ünü Babil'e değin yayılmıştır. İran dağlarında da varlıklarının bilinmesine rağmen, Kappadokia katırları nispeten daha ünlü olmuşlar ve batıdaki pazarlarda at ile aynı değerde satılmışlardır.⁹⁰⁷ Plinius, Theoprastus'un, Kappadokia katırlarının sıkça ürettiğinden ve özgün bir tür olduğundan bahsettiğini ifade etmektedir.⁹⁰⁸

Kappadokia'nın temel ekonomik unsurlarından birini de “*Sinope'li*” olarak adlandırılan aşı boyası oluşturmaktadır. Strabon'a göre bu boya dünyada bulunanların en iyisidir.⁹⁰⁹ Ayrıca, kral Arkhelaos'un madencileri tarafından Galatia civarında çıkarılan kristal ve onyks ile küçük hançerlerin saplarının yapımında kullanılan ve fildişine benzeyen⁹¹⁰ taşlar yine bölgenin zenginlikleri arasında yer almaktadır. Bölgeden çok sayıda saydam taş da ihraç edilmiştir. Mazaka dolaylarında çıkarılan sal taşlarından ise inşaat yapımında kullanılmıştır.⁹¹¹

Kappadokia Bölgesi, her ne kadar uygun iklim yapısına sahip olmasa da Melitene, bölgede oldukça istisnai bir konuma sahiptir. Zira iklimi zeytin yetiştirilebilecek kadar ılımandır. Ayrıca Strabon burada üretilen Monarite şarabının Hellen şarabıyla rekabet edebilecek kadar iyi olduğunu ifade etmektedir.⁹¹² Meyve, tahıl ve Kappadokia marulu⁹¹³ antik dönemde yetiştildiğini bildiğimiz tarım ürünleri arasında yer almaktadır.⁹¹⁴

Kappadokia Bölgesi'nde yapılan hayvancılık faaliyetleri de buranın ekonomisinde önemli rol oynamıştır.⁹¹⁵ Koyun,⁹¹⁶ keçi ve sığır yetiştiriciliği

⁹⁰⁶ Strabon, XII:2.10; Plinius, VIII: LXXXIII. 225-226.

⁹⁰⁷ Texier, 2002, III: 7-8.

⁹⁰⁸ Plinius, VIII:173.

⁹⁰⁹ Ayrıca yazar, bu adlandırmanın nedenini şu şekilde izah etmektedir: “ *Sinope'li olarak adlandırılmasının nedeni, Ephesosluların ticareti Kappadokia halkına ulaşmaya kadar buralı tüccarların onu Sinope'de sevk etmeyi adet edinmelerindedir*”. Strabon, XII:2.10.

⁹¹⁰ Plinius, XXXVII:151; Strabon, XII:2.10.

⁹¹¹ Strabon, XII: 2. 10; XII:2. 8.

⁹¹² Strabon, XII:2. 7; XII: 2. 1.

⁹¹³ Plinius keçi marulu, Kilikia marulu şeklinde türlerinin olduğunu, Kappadokia türünün ise kıvrımlı ve geniş yapraklı olduğunu ifade etmektedir. Plinius, XIX:128.

⁹¹⁴ Strabon, XII:2.10; Plinius, XVIII:396.

⁹¹⁵ Bulut, 2018: 569-582.

⁹¹⁶ Bulgarmaden Yazıtı'nda bölgede koyunun varlığına dair veriler yer almaktadır. Zira yazıtta tanrılara kuripi koyunları takdim edildiğinden bahsedilmektedir Hawkins, 2000:523.

bölgedeki geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Ayrıca Mazaka çevresinde yapılan kerestecilik de ekonomik yapı için değerli bir etkidir.⁹¹⁷

Kappadokia, tüm bu yer altı ve yer üstü zenginliklerine sahip olduğu gibi köle ticaretinden de hatırı sayılır derecede gelir elde etmiştir. Bölgede bulunan büyük toprak sahipleri kendilerine bağlı kişilerin çocuklarını köle olarak satarak maddi gelir elde etmişlerdir.⁹¹⁸

3.4. Kappadokia İsmi ve Bölge Halkının Kökeni

Kappadokia Bölgesi tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşime sahne olmuştur. Özellikle Paleolitik dönemden itibaren yerleşim yeri kalıntılarına rastlanan bölgede hemen her dönemde yerleşim yeri sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. Bölge genelinde yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları sonucunda elde edilen veriler bunu doğrular niteliktedir.

MÖ III. binden itibaren, Orta Anadolu Bölgesi'nde, yerli bir halk olarak kabul edilen Hatti uygarlığı küçük beylikler şeklinde örgütlenmişlerdir. Hattiler barışçıl ve anaerki bir toplum yapısına sahiptirler.⁹¹⁹

MÖ II. binin başlarına gelindiğinde bölgede oldukça güçlü bir merkezi otoriteye sahip ve krallık halinde idare olunan Kaniş, Kuşşara, Waşhania, Wahşuşana, Timelkiya, Nenaşsa, Puruşhanda gibi kent devletleri yer almıştır.⁹²⁰ Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda bölgenin güneyinden Kaniş'e değin Luvi nüfusunun yayıldığı bilinmektedir.⁹²¹ Zira Kaniş'te yapılan çalışmalar sonrasında ele geçen Eski Asurca ile yazılmış tabletlerde Luvice adlar ve sözcüklere rastlanılmıştır.⁹²²

Ticaret yapmak için Anadolu'da bulunan Asurlu tacirler yerli halkı Luviler anlamına gelen nuā'um şeklinde isimlendirmişlerdir.⁹²³ Ayrıca burada ele geçen belgelerde kentte yerli Anadolu halkı, Luviler, Hurriler (Kültepe metinlerinde

⁹¹⁷ Strabon, XII:2.10; XII:2.7; XII:2.9.

⁹¹⁸ Scriptores Historiae Augustae, Hadrian, XIII:7; ayrıca bkz. Sevin, 1998a: 61.

⁹¹⁹ Vigo, 2014: 80.

⁹²⁰ Bilgiç, 1948:502; Ünsal, 2012:3171.

⁹²¹ Forlanini, 2009: 42-43

⁹²² Hutter, 2011:194-195.

⁹²³ Zangger ve Mutlu, 2016: 1058 vd; Nuā'um kelimesinin "yerli halk" anlamında olduğu gibi kaba, barbar anlamlarına da gelebileceği düşünülmektedir, Küçükbezci, 2011: 42.

yaklaşık 50 kadar Hurrice kişi ismi tespit edilmiştir),⁹²⁴ Hititler ve Asurlu tüccarların yaşamlarını birlikte sürdürdüklerine dair veriler yer almaktadır.⁹²⁵

MÖ II. bin yılın ortalarına gelindiğinde kārūm döneminde Asurca metinlerde görülen Luviler'den bu sefer Hitit yasalarında çok sayıda hükümde Luviya (KUR Lu-ū-i-ia) şeklinde bahsedilmektedir. Burada adı geçen Luviya, Orta Anadolu Platosu'nda yer almakta olup, Hatti'ye ya komşudur ya da çok yakındır.⁹²⁶

Bahsi geçen dönemde Maraşantia Nehri'nin güney taraflarında, bölge nüfusu daha da kozmopolit bir hal almaktadır. Bu dönemde Aşağı Ülke'de (^{KUR}ŞAPLI TI) bir Hurri kitlesinin varlığı bilinmektedir. Aynı zamanda bölgede etkili olan bir Hitit varlığı da göz önüne alındığında bahsettiğimiz bu alan içerisinde Luvi, Hurri ve Hitit unsurlarından meydana gelen karışık bir toplum yapısı görülmektedir. Çalışma alanımız içerisindeki bölgede bu karışık toplum yapısının bulunduğu yerler Tuwanuwa ve Hupišna'dır (diğer yerler Landa ve Tarhuntašša).⁹²⁷

Erken Demir Çağı'nda (MÖ XII-X. yy) bölgenin etnik yapısına dair belirleyici somut etmenlerden birini bölgede yapılan çalışmalar sonucu elde edilen, kökenleri Hitit öncesi kültürlere dayandırılan seramik grupları oluşturmaktadır.⁹²⁸

MÖ XII. yy dolaylarında Anadolu'ya yeni bir göç dalgası gelmiştir. Bu göçler ile gelen bazı Phryg halkları Halys'in batısına,⁹²⁹ Sangarios (Sakarya) Nehri dolaylarına yerleşmişlerdir. Bazı bilim insanları tarafından Phryglerin doğu kolu olarak adlandırılan Muşkiler ise önceleri Halys kavsi içine, daha sonra da muhtemel ki Asur baskısı sonucunda nehrin güneyine çekilmişlerdir.⁹³⁰ Asur kaynakları da MÖ XII. yy'dan itibaren Halys kavsinin doğusunda Muşkilerin ikamet ettiğini göstermektedir.⁹³¹

⁹²⁴ Garelli, 1963: 155-158; Bu isimlerin var olmasına karşılık, sayıca bölgede oldukça azdırlar, Gelb, 1935; 10.

⁹²⁵ Şahin, 2007:2896 vd; Garelli, 1963:155-158.

⁹²⁶ Melchert, 2011: 18.

⁹²⁷ Hutter, 2011:194-195.

⁹²⁸ Genz, 2007:137.

⁹²⁹ Herodotos, I:72.

⁹³⁰ Özkaya, 1995: 35.

⁹³¹ Luckenbill, 1927: 220-221.

Eski Ahit'te Tubal (Tabal) kelimesinin geçtiği hemen her yerde Meshek (Muški) kelimesi de anılmaktadır⁹³² ve Tabal ile Muşkilerin soyu Yafet'e dayandırılmaktadır.⁹³³

Muškiler MÖ 1160 dolaylarında Alzi ve Purukuzzi şehirlerini iskân ederek burada Asur Devleti'ne vergi ödemiş ve böylece onun hâkimiyetini de tanımışlardır. Asur kralı I. Tiglat-Pileser (MÖ 1115-1077) 50 yıldır bölgede ikamet eden Muşkilerin Kummukh (Kommagene) eyaletine gelişi güzel bir şekilde yerleşmelerini suç unsuru olarak göstermiş ve bölgedeki Muşkileri yapılan savaş sonrasında yenilgiye uğratmıştır.⁹³⁴ MÖ IX. yy'a gelindiğinde Urartu ve Asur baskısı sonucunda Muškiler batıya doğru hareket ederek, Tabal Ülkesi ve Que dolaylarında Mita önderliğinde var olmuşlardır.⁹³⁵

Tabal Ülkesi'nin siyasi olarak hâkimiyet kurduğu bölgede ele geçirilen yazıtlar I. binyılın başlarında bahsi geçen alanının Luvi popülasyonunu barındırdığını göstermektedir.⁹³⁶ Zira Tabal Taurosların kuzey kesimlerinde Hitit Devleti'nin siyasi varlığının ortadan kalkması sonucunda geriye kalan Luvi nüfusunun sembolü olmuştur.⁹³⁷

Tabal Ülkesi'ni yöneten Ambaris ile II. Sargon arasında yapılan bir antlaşma sonucunda bu bölgede bir Arami Krallığı oluşturulmuş ve krallığa Bit-Burutaş ismi verilmiştir. Bu durum Orta Anadolu'ya değin bir Arami kavminin yayıldığını göstermektedir.⁹³⁸

Tabal egemenliği sırasında bölgede Hitit ve Luvi kökenlilerin var olduğu bilinmektedir.⁹³⁹ Bunun yanı sıra hem yukarıda belirttiğimiz bilim adamlarının söylemleri ile Eski Ahit'te sık sık Tubal ve Meşek kelimelerinin birlikte kullanılması ve hem de Asur kaynaklarının verdiği bilgiler doğrultusunda bölgede Muški

⁹³²E. A. Hezekiel: 38-2-3;39-1; 27-13; 32-26; Tekvin:10-2. Eski Ahit'te Meşek olarak geçen kavim Muşkilerle, Tubal ise Tabal ile eşitlenmektedir, Wiseman, 1955: 17-18; Astour, 1976:569; Barnett, 1987: 49.

⁹³³E.A. Tekvin, 10: 2.

⁹³⁴Sevin, 1988: 54; Barnett, 1987: 48.

⁹³⁵Sevin, 1988: 56.

⁹³⁶Hutter, 2011: 241.

⁹³⁷Barnett, 1987: 49.

⁹³⁸Sevin, 1998a; 58; Yıldırım, 2016:126.

⁹³⁹Sevin, 1998a:48.

nüfusunun varlığı kuvvetle muhtemeldir. Zira Josephus, Mosoch'un Kappadokiaların atası olduğunu söylemektedir ve bu da belirtilen düşünceyi desteklemektedir.⁹⁴⁰

MÖ VI. yy'da ilk kez Kappadokia kelimesinin kullanımına rastlanmaktadır. Bu sözcük, Pers kralı I. Darius'un zaferlerini Persçe, Elamca ve Akadça olarak üç farklı dilde anlattığı Bisitun (Behistun) Yazıtı'nda, Pers dilinde Katpatuka,⁹⁴¹ Elamca'da qa-at-ba-du-ka, Akadça'da ise ka-at-pa-tuk-ha şeklinde geçmektedir.⁹⁴² Bisitun Yazıtı'nda Kappadokia kelimesinin yer aldığı orijinal metin şu şekildedir:

Bisitun Yazıtı, Sütun 1, Satır 13-17:

13...*Dar(a)yawush. K'hahayathi)a . ima . dahyawa . tya . ma/ni . patiyaisha. Washn*

14. *a . A'tiramazdaha . adamsham . k'hshayathiya . ahaiu . Parsa . 'Uvajha .Babirush. A*

15. *thura . Arahaya. M'udraya . tyiya. Darayahya. Sparda . Yauna . Ar-m'ina .Kata*

16. ***pat'huka*** . *Parthwa . Zaraka . Rariwa . Uwa'razm'iya . Bak'htarish. Suguda. Sa*

17. *ka . Thataghush . Hara'uwatish . Maka . fraharwam .dahyawa.XXIII. Tahatiya.*

Çevirisi:

“Kral Darius diyor ki: bu ülkelerin tamamı bana geldi: Ahuramazda'nın yardımı ile onların kralı oldum. Persia, Elam, Babil, Asur, Arabia, Mısır, bunlar deniz kenarındalar, Sardes, İonia, Armenia, Kappadokia, Parthia, Drangiana, Aria, Khorasmia, Baktria, Sogdiana, Gandara, İskit, Sattagydia, Arakhasia, Maka, tamamı 23 eyalet.”⁹⁴³

⁹⁴⁰ Josephus, I: 125.

⁹⁴¹ Esin, 1998: 65; Sevin, 1998a:47.

⁹⁴² Lieu, 2012:8.

⁹⁴³ Rawlinson, 1848: 1

Yukarıdaki metinde de görüldüğü üzere Persçe’de Katpatuka/Kappadokia kelimesinde bulunan “*tukha*” ya da “*dukha*” kelimesinin “*güzel atlar ülkesi*” anlamına geldiği düşünülmektedir.⁹⁴⁴

Akhamenid kralları kendi egemenliklerinden önce kullanılan yer isimlerini hâkimiyetleri esnasında da değiştirmemişler ve kurdukları satraplıkları bölgelerin kendi isimleri ile anmaya devam etmişlerdir. Nitekim bu da Katpatuka kelimesinin önceden var olduğuna dair bir hipotezinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Katpatuka adı “*Katpadda bölgesini içeren*” anlamına gelebilir ve Katpaduka ile eski Persçe Katpatuka, Persçe’deki –dd ünsüz çiftinin iki farklı fonetik uyarlaması olabilir. Ayrıca Katpatuka kelimesinin değişimi Persçe’deki ünsüz dönüşümünden kaynaklanmasına rağmen, Katpaduka Med eyaletinin özgün bir ismi de olabilir.⁹⁴⁵

Planhol ise Kappadokia’nın “*Aşağı Ülke*” olarak değerlendirilebileceğini, esasen Katpatuka kelimesinin kökünün Hititçe’de bir kelime kökü olan katta “*aşağı, aşağıda*”⁹⁴⁶ ile aynı olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴⁷ Aynı zamanda Hititçe yer isimleri olan Kapa, Kapanuwanta, Kapatta, Kappitta gibi adların Kappadokia ile kalıtsal olarak ilişkili olduğu ileri sürülmektedir.⁹⁴⁸ Kappadokia kelimesi bazı bilim adamları tarafından ise Luvice’ye dayandırılmaktadır.⁹⁴⁹

MÖ VI. yy’ın ortalarından sonra Kappadokia, Akhamenidler tarafından iskân edilmeye başlanmış ve öncesinde kozmopolit bir yapıya sahip olan Kappadokia bölgesi bu yeni gelenlerle daha da karışık bir topluma sahip olmuştur.⁹⁵⁰ Bunun belli başlı nedenleri arasında bölgede yazılı kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda Asur Ticaret Kolonileri Çağı’ndan itibaren kozmopolit nüfus yapısının uzun bir tarihi süreçte varlığını muhafaza etmesi gösterilebilir. Bir diğer neden ise bölgenin adı geçen dönemden itibaren kuzey-güney ve doğu-batı ticaretinde kavşak noktasında bulunması ve aynı zamanda askeri yol güzergâhında yer alması yani kısaca jeopolitik ve jeostratejik yapısıyla ilgili olmalıdır.

⁹⁴⁴ Sevin, 1998a:47.

⁹⁴⁵ Yakubovic, 2014:347-350-351.

⁹⁴⁶ Ünal, 2007: 330.

⁹⁴⁷ Planhol, 1981: 28.

⁹⁴⁸ Yakubovic, 2014:348.

⁹⁴⁹ Scmitt, 1980:400.

⁹⁵⁰ Sevin, 1998a:48; Cooper ve Decker, 2012: 177.

Herodotos Kappadokialılara Yunanlıların Suriyeli, Perslerin ise bu Suriyelilere Kappadokialı dediklerinden bahsetmektedir;⁹⁵¹ ancak Yunanlıların neden bu ismi verdiğine dair açıklama yapmaz. Strabon, Herodotos'un ifade ettiği konuya kısmen de olsa açıklık getirmektedir:

“Onun (Herodotos) “Syrialılar”dan kastı “Kappadokialılar”dır. Taurosların öbür tarafındakilere “Syrialılar” dendiği halde bugün dahi bunlara Leukosyrialılar “Beyaz Suriyeliler” denmektedir. Tauros’un bu tarafındakilerle kıyaslanacak olursa, öbür taraftakilerin tenleri daha esmerdir; hâlbuki bu taraftakiler öyle değildir, bu nedenle “Beyaz” unvanını almışlardır.”⁹⁵²

Modern tarihçiler bu konuya farklı bir bakış açısı getirerek Yunanlıların Kappadokialıları Suriyeli olarak adlandırmalarının gerekçesini bölgede bulunan nüfusun Suriye ve Mezopotamya’da yaşayan halk ile aynı dili konuşuyor olmaları şeklinde göstermektedirler. Ancak son çalışmalar Yunanlıların Suriye/Asur kelimesini MÖ VII. yy’ın başlarında kullandıklarını ortaya koymaktadır. Grek yazarlar da Asur veya Suriye adını sık sık aynı anlamda kullanmışlardır.⁹⁵³ Tespit edilen bu sonuç ile Suriyeli olarak adlandırılan Kilikia ve Kappadokia halkı arasında bir bağlantı olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlantının kurulmasını sağlayan ana sebep ise Yunanlıların *“politik imparatorluk ve içinde yaşayan nüfusu bir tutmaları”* ve bu durumun onlara gayet makul gelmesidir.⁹⁵⁴

Leukosyria ya da Kappadokia Suriyelisi kelimelerinin hem Kuzey Suriye hem de Halys kavsı ve çevresinde yaşayan ve Luvice konuşan nüfusu temsil ettiği de düşünülmektedir.⁹⁵⁵

Cornelius Nepos Kappadokia’da ikamet edenlerden Leukosyrialılar (Beyaz Suriyeliler) olarak bahsetmektedir.⁹⁵⁶ Plinius ise Kappadokialıların isimlerini Kappadox nehrinden aldıklarını ancak önceleri bu halkın *“Beyaz Suriyeliler”* olarak

⁹⁵¹ Herodotos, I:72; VII:72.

⁹⁵² Strabon, XII: 3.9.

⁹⁵³ Apollonius Rhodius, II: 946-966.

⁹⁵⁴ Frye, 1992: 281-282.

⁹⁵⁵ Kopanias, 2015: 215.

⁹⁵⁶ Cornelius Nepos, Datames, XIV: I.1.

adlandırıldıklarını ifade eder. Yine onun verdiği bilgilere göre Kappadokialılar Pontos'a değin yayılmışlar ve buradaki halka karışmışlardır.⁹⁵⁷

Strabon kendisinden önce yaşayanların Kappadokialıları ayrı bir kavim olarak kabul etmelerinden dolayı Kataonialıları bu halktan ayırdıklarını ancak diğerleri ile kıyaslandığında Kappadokialıların dil ve gelenekler bakımından Kataonialılar'dan farklı olmadıklarını ifade etmektedir. Yazar, Kataonialıların evvelden farklı bir kavim olduğunu ancak bu durumun kaybolmuş olabileceğini belirtmektedir.⁹⁵⁸ Burada dikkat çeken en önemli konu Strabon'un "*Kappadokialı ve Kataonialı*" şeklinde iki farklı isimlendirme yapmasıdır. Zaten kendisi, Kataonia'da yaşayan halkın farklı bir kavim olduklarını ifade etmektedir. Yazarın bu söylediklerinden hareketle Kataonia milletinin farklılığı belki daha öncesinde yaşayanların Hurri kökenli olması ve daha sonra bu farklılığın da devam etmesi şeklinde yorumlanabilir.

Strabon'un Kappadokia Bölgesi'nde *strategialar* arasında saydığı Morimene, Khammanene, Saravene, Sargaurasene, Laviansene ve Melitene gibi isimlerdeki "-ene" son eki kuvvetle muhtemel bu bölgelerde eski "*kabile-aşiret*" sistemini temsil etmektedir.⁹⁵⁹

Elde edilen verilere göre Kappadokia Bölgesi'nde yaşamış olan halkın oldukça köklü bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burada bulunan topluluklara Yunan ve Romalıların tavrı genelde aşağılayıcı nitelikte olmuştur. Onlar, Kappadokialıları "*kalın kafalı ve cahil olmakla*" suçlamış olmalarına rağmen, Kappadokialılar hiçbir zaman zulmeden taraf olmamışlardır.⁹⁶⁰

Roma döneminde halk sürekli vergi vermeleri ve alınan vergilerin miktarlarının yüksek olması nedeniyle büyük bir sefillik ve fakirlik içerisine düşmüştür. Bu durum onları kendilerine gelir sağlamak için mezar soygunculuğuna kadar itmiştir. Kendisi de bir Kappadokialı olan Sasima Piskoposu Nazianzoslu Gregory bu utanılacak durumu engellemeye çalışmış ancak sonuç nafile olmuştur. Gregory bu olayı şu sözlerle ifade etmektedir:

⁹⁵⁷ Plinius, VI: III.9; XXXI: VI.24.

⁹⁵⁸ Strabon, XII: 1. 2.

⁹⁵⁹ Sevin, 1998a: 52.

⁹⁶⁰ Texier, 2002, III:9.

*“Mausole'nin mezarı korkunç derecede büyük, ancak Kariyalılar ona saygı gösterir. Orada kirletici eller yoktur. Ben Kappadokialıların en üst lideriyim, ancak görüyorsunuz burada yalnızım. Benim stelime ölümler katili diye yazın.”*⁹⁶¹

3.5. Bölgede Konuşulan Diller

Kappadokia Bölgesi, bulunduğu coğrafi konum nedeni ile tarihin hemen her döneminde farklı dil ve kültüre sahip halkların bir arada yaşadığı bir alan olmuştur.

MÖ III. bin dolaylarında Orta Anadolu Bölgesi'nde var olduğu bilinen en eski dil Hattice'dir. Bu dilin daha sonraki tarihi süreçte aynı bölgede konuşulan Hititçe ile bir ilgisi olmayıp, dil tamamen yerli bir karaktere sahiptir.⁹⁶²

MÖ II. binde bölgede Hitit unsurlarının varlık göstermeye başlamasıyla birlikte Hatti dili giderek pasifleşmeye başlamış ve zamanla ortadan kalkmaya yüz tutmuştur. Böylece bölgede bu eski dilin yerini Hitit dili almıştır. Ancak her ne kadar Hatti dili etkisini kaybetse de yine de Hatti kökenli tanrı isimleri [Halmaşuitt (taht tanrıçası), Telepinu (bitki tanrısı)] ve bu tanrılara ait kültler ile dilin etkisinin Hitit dönemine kadar devam ettiği sonucu çıkarılabilir.⁹⁶³ Oysa Hititler kendilerini Neşili ya da Neşumnili, dillerini de Kanişçe veya Neşaca olarak tanımlamışlardır. Bu isim Hititlerin kendilerini hakiki evleri gibi gördükleri Kaniş isminden gelmektedir.⁹⁶⁴

Asur Ticaret Kolonileri Çağı içerisinde adı geçen yerde varlık gösteren halklara yukarıda değinmiştik; ancak dönem içerisinde yazı dilinde sadece Eski Asurca kullanan fakat başka halklara mensup farklı diller konuşan kavimler birlikte ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁹⁶⁵ MÖ 1700 dolaylarında Kaniş civarında genellikle Neşili dili konuşulmuş; ancak Asurlular ile Kaniş'de ticaret yapan Hurrilere ait dil olan Hurrice ise olasılıkla daha pasif halde kalmıştır.⁹⁶⁶ Luvice'ye ait kelime ve isimlere ise MÖ 2000'den itibaren Kaniş'te bulunan Asur tabletlerinde rastlanmaktadır.⁹⁶⁷

⁹⁶¹ Gregory of Nazianzus, Epigrams: 117-184.

⁹⁶² Ünal, 1999: 23; Günbattı, 2007: 34; Watkins, 2008:6.

⁹⁶³ Goetze,1957: 46.

⁹⁶⁴ Ünal, 2007 XLVI; Şahin, 2007:2898; Watkins, 2008: 6.

⁹⁶⁵ Özgüç, 1966:1.

⁹⁶⁶ Blasweiler, 2012:7-19.

⁹⁶⁷ Zangger ve Mutlu, 2016:1058 vd.

Luvice Batı, Orta, Güney ve Güneydoğu Anadolu gibi Anadolu coğrafyasının büyük bir kısmını kaplayan kesiminde konuşulmuştur. Bu dilin MÖ XIII-V. yy boyunca da konuşulmuş olması büyük bir olasılıktır.⁹⁶⁸ MÖ VIII-VII. yy boyunca bölgede Luvice'nin konuşuluyor olduğunun bilinmesine rağmen, burada bulunan halkın ortak bir etnik yapıya sahip olduğundan bahsedilmesi pek de mümkün görünmemektedir.⁹⁶⁹

Perslerin siyasi anlamda bölgede etkin bir güç olmaya başladığı MÖ VI. yy'dan itibaren Kappadokia'da yeni bir kültür yapısı daha görülmeye başlanmıştır. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz kozmopolit kültür yapısı hemen her alanda (dil, günlük yaşam, ritüeller vs.) kendini göstermiş olmalıdır. Zira Anadolu'yu iskân eden Persler, Semitik bir lehçe olan Aramice konuşmuşlardır. Bu dilin Tigris'in batısındaki tüm ülkelerde kullanılıyor olmasının gerekçesini diplomatik ve ticari sebepler oluşturmaktadır. Semitik dilin etkisi Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan itibaren görülmeye başlanmış ve Persçe-Aramice'nin kullanımı Kappadokia'da V. Ariarathes dönemine değin sürmüştür. Anişa, Yahyalı ve Faraşa yazıtlarında bulunan Semitik isimler, bölgede bu dilin kullanımı hakkında bir takım veriler sağlamaktadır.⁹⁷⁰

Hellenistik dönem içerisinde Kappadokia kralları arasında bölgede Grek kültürünü yaymayı en fazla amaçlayan muhtemelen V. Ariarathes'tir. Ancak kralın tüm çabalarına rağmen Grekçe Kappadokia'da konuşulan ana dil karşısında oldukça zayıf kalmış ve çok yavaş ilerleme kaydetmiştir.⁹⁷¹

Kappadokia Bölgesi her ne kadar tüm tarihi dönemler içerisinde jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeni ile oldukça önemli ve merkezî bir yapıya sahip olsa da eskiçağlarda burada konuşulan dillere dair elimizde net veriler yer almamaktadır. Antik yazarlar ise bölgede konuşulan dil ya da dillere dair neredeyse yok denilecek kadar az bilgiler vermektedirler.

Kappadokia'da konuşulan dillere dair az da olsa bahseden yazarlardan biri Strabon'dur. Onun zamanında da bölgede konuşulan yerel dil hala hâkimiyetini

⁹⁶⁸ Melchert, 2011: 28 vd.

⁹⁶⁹ Kopanias, 2015: 221.

⁹⁷⁰ Cumont, 1954: 607; Hakman, 2011: 167; Dusingberre, 2013:209.

⁹⁷¹ Jones, 1998: 176-177.

sürdürmüştür.⁹⁷² Yazar, Kataonia ve Kappadokialıların ayrı bir kabile olmasına rağmen konuştukları dilin aynı olduğundan bahsetmektedir. Melitene kabilesi de Kataonia'ya dâhil edildiğine göre⁹⁷³ bu durumda burada konuşulan dilin Kappadokia'nın diğer yerlerinde konuşulan dillerden çok farklı olmaması icap eder.

MS I. yy'da Kappadokialıların “oldukça kötü” bir Grekçe konuştuklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Zira bu dönemde burada yaşayan halk “*kulağı tırmalayan ve taşralı*” tarzda Grekçe konuşmuşlardır.⁹⁷⁴ Yeni Ahit'te ise Kappadokialıların kendilerine has bir dil kullandıklarından bahsedilmektedir.⁹⁷⁵

V. Ariarathes ile başlayan Grek kültürünü yayma çabası MS III. yy'da dahi tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Bu durum dil hususunda somut olarak görülebilmektedir. Grekçe'nin yerel dile kıyasla ne kadar zayıf kaldığına dair veriler bulunmaktadır. Bu konuda en detaylı bilgiyi veren Philostratus bu meseleyi oldukça farklı ifadelerle dile getirmiştir:

*“Argaios dağına yakın komşu olan Kappadokia'daki Kaesarea, sofist Pausanias'ın doğum yeri idi. Herodes tarafından eğitilmişti ve Klepsydrion'un üyelerinden biriydi, kabaca “susamış biri” olarak isimlendirilirdi. Ancak Herodes'in üstün meziyetlerini miras almış olmasına rağmen yine de konuşmalarını Kappadokialılar gibi kaba ve ağır aksanla yapardı. Ünsüzleri zıt kullanırdı, kısa heceleri uzatır, uzunları kısaltırdı. Bu yüzden konuşması genelde pahalı ve nefis yemekleri hazırlama sırasında bozan bir aşçı gibiydi.”*⁹⁷⁶

MS IV. yy'da kendisi de bir Kappadokialı (Kaesarealı) olan Basil Kappadokia'da yaygın bir şekilde konuşulan dilin Grekçe değil yerel bir dil olduğunu ifade etmektedir.⁹⁷⁷

3.6. İnançlar

Kappadokia Bölgesi karışık bir toplum yapısına sahip olduğu gibi bu kozmopolit yapı halkın dini yaşamına da yansımıştır. Bölgenin MÖ III. binde

⁹⁷² Jones, 1998: 176-177.

⁹⁷³ Strabon, XII:1. 2.

⁹⁷⁴ Jones, 1998: 176-177; Janse, 2008: 1 vd.

⁹⁷⁵ Y.A. Resullerin İşleri, II: 6-9

⁹⁷⁶ Philostratus, II: 594.

⁹⁷⁷ Jones, 1998: 176-177; Janse, 2008: 1 vd.

Hatti'nin egemenlik sahası içinde olduğuna daha önce belirtmiştik. Bu bakımdan değerlendirildiğinde bölgede Hatti kökenli dinlerin tapınım görmesi kaçınılmazdır. Bu dönemin başlarında bölgenin batısı ve doğusu arasında kutsal alanlar açısından da büyük farklar vardır. Örneğin bahsi geçen sürede Kappadokia Bölgesi batı, orta ve güney kesimlerinde kutsal yerler konut kompleksinin bir bölümünü oluştururken bölgenin doğu kısmı (Arslantepe) bu durumun tam tersini yansıtmaktadır.⁹⁷⁸

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Orta Anadolu Bölgesi'nde yaşamlarını sürdüren toplulukların farklı etnik yapıya sahip olduklarına önceki bölümde değinmiştik. İşte bu etnik yapıdaki zenginlik halkın dini inançlarında da kendini göstermiş ve çok sayıda farklı tanrıya tapınım şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu tanrıların isimlerine tabletler ve günümüze kadar kalmış olan diğer arkeolojik veriler sayesinde ulaşabilmekteyiz. Bu kaynakların verdikleri bilgilere göre bahsi geçen bu tanrılar Tuhtuhanum, Anna, İlialianta, Bēlum, Nipas, Nisaha, Usūmum, Kubabat, Nārum, Parka, Harihari'dir. Anlaşmalarda ise genellikle Aşşur'un ismi zikredilmektedir.⁹⁷⁹ Bunlar arasında Anna Kaneş kentinin ana tanrıları arasında yer almaktadır. Anna'nın bu önemi daha sonraki Hitit metinlerinde Luvi kültürleri ile bağlantılı olarak Hubušna'nın Huwaššanna kültüründe de kendini göstermektedir.⁹⁸⁰

Hitit dönemi içerisinde yaşanan dini ortamın MÖ II. binin ilk çeyreğinde yaşanan ile benzer özelliklerinin olduğu ileri sürülmektedir.⁹⁸¹ Ancak bu veriye rağmen bölgedeki yerel Kappadokia panteonundaki tanrıların belirlenmesine dair neredeyse hiçbir veriye sahip değiliz.⁹⁸² Daha önce de ismini zikrettiğimiz Aškašepa Dağı'ndan Hitit ayinlerinde ve tanrı listelerinde Pirwa ile bağlantılı olarak bahsedilmektedir ve Kaniş kentinin tanrısıdır. Ayrıca Pirwa ile Aškašepa arasında bağlantının kanıtlanmasını sağlayan en önemli olgu, bölgede bulunan ve bahsi geçen çağ da dâhil olmak üzere hemen her dönemde bölge için önem arz eden at yetiştiriciliğidir. Ayrıca bölgede tapınım gören ve Kanişite panteonunun en üstlerinde yer alan Maliya da yer almaktadır. Bu kült Luvi Su tanrıçası olarak da bilinmektedir ve Tunç Çağı boyunca tüm Anadolu'da tapımı yaygınlaşmış hatta

⁹⁷⁸ Taracha, 2009: 18.

⁹⁷⁹ Taracha, 2009: 27; Küçükbezcı, 2011: 91.

⁹⁸⁰ Taracha, 2009: 28.

⁹⁸¹ Küçükbezcı, 2011: 91.

⁹⁸² Taracha, 2009: 32.

sonraki bin yılda dahi tapınım görmeye devam etmiştir. Bu noktada Melas (Karasu) akarsuyunun adının Maliya'dan gelmiş olabileceğine daha önce değinmiştik.⁹⁸³ Kaneş'te yaşayan yerlilerin tapındıkları isimlere bakıldığında oldukça farklı kökenlere ait (Luvi, Hatti, Hitit) tanrı ve tanrıça isimlerine rastlanmaktadır. Bunlar arasında önemli bir ritüel kenti olan Zippalanda kentinin Fırtına Tanrısı ve onunla bağlantılı olan ve tapınım gören Daha(ya) Dağı birkaçını oluşturmaktadır.⁹⁸⁴

Kummani şehri Hurri ve Kizzuwatna dünyasında olduğu gibi Hititler açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Hurri kökenli dinî ayinler burada yazılı hale getirilmiş ve bu ayinlerin kopyaları da yapılarak hem Kizzuwatna hem de Hitit coğrafyası üzerinde yayılımları sağlanmıştır.⁹⁸⁵

Maraşantia topografik açıdan siyasi ve kısmen de olsa ulaşım amaçlı kullanılmıştır. Hitit dönemi içerisinde ise nehre bir kutsiyet de atfedildiği Hitit yazılı metinlerinden anlaşılmaktadır. Muwattalli'nin dualarında nehre yüklenen bu kutsallık net bir şekilde görünmekte olup nehir Nenašša kentinde saygı gören ve onurlandırılan tanrılar arasında zikredilmektedir.⁹⁸⁶

MÖ I. binde bölgede dini faaliyetlerin nasıl gerçekleştiğine dair net verilere sahip değiliz. Ancak bölgede bulunan yazıtlar bu dönemde tapınılan tanrıların isimlerine erişmemizde oldukça önemli bir konuma sahiptirler. Yazıtların verdiği bilgilere göre MÖ I. bin dolaylarında Tabal hâkimiyeti altında olan bölgede Tarhunzaş,⁹⁸⁷ Sarrumaş,⁹⁸⁸ Hepat,⁹⁸⁹ Kubaba,⁹⁹⁰ Ea⁹⁹¹, Haranean Ay Tanrısı,⁹⁹²

⁹⁸³ Forlanini, 2009: 43-44.

⁹⁸⁴ Ünal, 1981: 454; Forlanini, 2007: 263; Taracha, 2009: 27; Mazzoni, 2009: 10.

⁹⁸⁵ Ünal ve Girginer, 2007: 52 vd.

⁹⁸⁶ Baydur, 1970: 66; Barjamovic, 2011: 329

⁹⁸⁷ Tanrı'nın adının geçtiği yazıtlar: Burunkaya Yazıtı, Hawkins, 2000: 438; Çiftlik Yazıtı, Hawkins, 2000: 449; Topada Yazıtı, Hawkins, 2000: 451; Sultanhan Yazıtı, Hawkins, 2000: 463; Kayseri Yazıtı, Hawkins, 2000: 473; Aksaray Yazıtı, Hawkins, 2000: 475; Kululu 5 Yazıtı, Hawkins, 2000: 485; İvriz 1 ve Bor Yazıtları, Hawkins, 2000: 517-518; Niğde 2 ve Veliisa Yazıtları, Hawkins, 2000: 526-527. Ayrıca tanrının Fırtına Tanrısı olarak isimlendirildiği yazıtlar, Gürün, Hawkins, 2000: 295; Malatya 8-9-10, Hawkins, 2000: 309-310-311; ve Izgın Yazıtı, Hawkins, 2000: 316.

⁹⁸⁸ Tanrının adının geçtiği yazıtlar: Çiftlik ve Topada Yazıtı, Hawkins, 2000: 449-451; Kululu 8 ve Porsuk Yazıtları, Hawkins, 2000: 501-527; Gürün, Darende ve Malatya 7 Yazıtları, Hawkins, 2000: 295-304-308.

⁹⁸⁹ Tanrıçanın adının geçtiği yazıtlar, Çiftlik Yazıtı, Hawkins, 2000: 438; Gürün ve Darende Yazıtları, Hawkins, 2000: 295-304.

Runtiyas,⁹⁹³ Güneş Tanrısı,⁹⁹⁴ Hiputaş,⁹⁹⁵ Alaşuwaş⁹⁹⁶ tapınım gören tanrı ve tanrıçalardır.

Mithra inancı ise Kappadokia’da en az Ateş kültü kadar etkili olmuştur ve köklü bir yapıya sahiptir.⁹⁹⁷ Mithra başlangıçta MÖ 1400 dolaylarında Hitit ve Mitanni kralları arasında yapılan bir antlaşma metninde geçmektedir. Ancak ona verilen önemin zirveye çıktığı zaman Pers dönemidir (II-III. Artakserkses) ve tüm Küçük Asya’ya yayılmıştır.⁹⁹⁸ Pers kralı Darius’un Büyük İskender’e yenilmesi ile birlikte külte olan inanç Küçük Asya’da sarsılmamış aksine Kappadokia’da bir resmiyet kazanmıştır.⁹⁹⁹ Hatta bölgenin iki önemli *metropolis*inden biri olan Kaesarea ve Tyana’da bulunan epigrafik belgeler (Faraşa ve Tyana Yazıtı)¹⁰⁰⁰ ile Nevşehir’deki kazılarda ele geçen Mithra maskesi kültün adı geçen yerlerde ne derece faal bir yapıya sahip olduğunu kanıtlaması bakımından dikkate değerdir.¹⁰⁰¹ Kappadokia Bölgesi’nde Suriye ve Pers kökenli tanrı ve tanrıçalar burada bulunan panteonun en önde gelen unsurlarını oluşturmuştur.¹⁰⁰² Garsauira’da bulunan ve “büyük tanrıça Anahita” ifadesini içeren bir yazıt bölgedeki Pers kökenli inanç sistemini kanıtlaması açısından oldukça dikkate değerdir.¹⁰⁰³ İlaveten Mazda uygulamaları Kappadokia Bölgesi’nde de etkili olmuştur.¹⁰⁰⁴

Mithraizm Roma İmparatorluğu içerisinde oldukça etkili olmuştur.¹⁰⁰⁵ Bu kült ve uygulamaları Orta Anadolu’dan Roma’ya değin yayılım göstermiştir. Roma’da Bellona adını alan Ma inancında acımasız ayinler yapılmış ve tanrıçaya Sulla’dan

⁹⁹⁰ Tanrıçanın adının geçtiği yazıtlar, Kululu 5 Yazıtı, Hawkins, 2000: 485; Bulgarmaden Yazıtı, Hawkins, 2000: 521; Çiftlik ve Karaburun Yazıtları, Hawkins, 2000: 449-481; Malatya 13 Yazıtı, Hawkins, 2000: 329.

⁹⁹¹ Çitlik ve Kululu 5 Yazıtı, Hawkins, 2000: 449-485.

⁹⁹² Kayseri Karaburun ve Kululu 5 Yazıtları, Hawkins, 2000: 473-481-485.

⁹⁹³ Bohça, Kötükale, Şırzı ve Malatya 13 ve Bulgarmaden Yazıtları, Hawkins, 2000: 478-299-322-329-521.

⁹⁹⁴ Kululu 5, Malatya 12-14 ve Palanga Yazıtları, Hawkins, 2000: 485-313-325.

⁹⁹⁵ Kululu 5 Yazıtı, Hawkins, 2000: 485.

⁹⁹⁶ Kululu 5, Hawkins, 2000: 485.

⁹⁹⁷ Sydenham, 1978: 20.

⁹⁹⁸ Baydur, 1970:128.

⁹⁹⁹ Olmstead, 1948: 479; Kızıl, 2013:119 vd.

¹⁰⁰⁰ Hakman, 2011:169-170. Ayrıca yazıtların detayları için bkz. Hakman, 2014: 98 vd.

¹⁰⁰¹ Erol ve Şenyurt, 2011: 88.

¹⁰⁰² Dusinberre, 2013: 209.

¹⁰⁰³ Briant, 2002: 493; Dusinberre, 2013: 238.

¹⁰⁰⁴ Sullivan, 1990: 1.

¹⁰⁰⁵ Ulansey, 1998: 12.

itibaren tapınım gerçekleşmiştir.¹⁰⁰⁶ Bu kült Anadolu'da etkin olmaya başladığında burada önceden var olan Kybele inancı ile kaynaşmış ve kendi içerisinde bir değişim geçirmiştir. Kappadokia ile birlikte Armenia'da da kendine yer edinmiş ve varlığını MS V. yy değin korumuştur.¹⁰⁰⁷ Kültün adı geçen yerlerde bu derece tutunmasının sebebi hiç kuşkusuz Magiler ve Romalı askerler olmuştur.¹⁰⁰⁸

Kappadokia coğrafi olarak doğal sınırlara sahip değildir. Bu durum özellikle kültür alanında kendini göstermiş, bölge doğu ve batı kültürlerinin bir etki ve geçiş alanında yer almıştır. Hellenistik ve Roma dönemleri içerisinde bölgede tapınım gören kültürler arasında Argaios, Serapis, Helios, Apollo, Ahura Mazda, Anaitis, Tyke ve İmparator Kültü de yer almaktadır.¹⁰⁰⁹

Yukarıda adı geçen kültürler arasında yer alan Apollon'un tüm Kappadokia'da tapınım gördüğü bilinmektedir.¹⁰¹⁰ Dastarkon'da Kataonia Apollon'unun bir tapınağı bulunmaktadır.¹⁰¹¹ Apollon kültürünün, V. Ariarathes döneminde Atina'nın etkisi sonucunda Kappadokia'ya (Kaesarea) geldiği düşünülmektedir.¹⁰¹² Buradaki Apollon tapınağı MS V. yy'a değin varlığını korumuştur.¹⁰¹³

Kataonia Komana'sı tarihin hemen her döneminde kutsallığını muhafaza etmiş ve önemli bir dinsel merkez olarak görülmüştür. Hatta Komana ve Venessa'da Roma dönemi içerisinde önemini muhafaza eden rahip krallıklar yer almıştır.¹⁰¹⁴ Bu önemli kentte evvelen Ana Tanrıça kültü hâkim olmuş ancak sonradan Hellenizm'in de etkisi ile bu kült zaman içinde Athena Enyō'ya dönüşmüştür.¹⁰¹⁵ Ayrıca bölgede bulunan bir altar, Komana'da Men inancının var olduğunu gösteren en önemli kanıttır.¹⁰¹⁶ Strabon döneminde de Kataonia'da bulunan Komana'nın önemli dini merkez olduğu anlaşılmaktadır:

¹⁰⁰⁶ Cumont, 1936: 612-613.

¹⁰⁰⁷ Cumont, 1903: 11.

¹⁰⁰⁸ Kızıl, 2013:119 vd.

¹⁰⁰⁹ Güler, 1990:576; Hakman, 2011: 169.

¹⁰¹⁰ Mitchell, 1993: 67.

¹⁰¹¹ Strabon, XII: 2. 6; Ayrıca bkz. Ramsay, 1960: 346; Jones, 1998: 182.

¹⁰¹² Baydur, 1970: 127.

¹⁰¹³ Sozomenos, V:4.

¹⁰¹⁴ Ünal ve Girginer, 2007: 54.

¹⁰¹⁵ Sevin, 1998a: 60.

¹⁰¹⁶ Lanei 1971: 19-55; Harper, 1972: 225. Ayrıca atlar için bkz, Harper, 1972: 226 fig. 1-2.

“Bu Anti-Tauroslardaki derin ve dar vadilerde Komana ve buradaki halkın “Ma” dedikleri Enyō Tapınağı bulunur.

Kappadokia’da kraldan sonra rahip gelir ve genellikle rahip, kralla aynı soydandır. Artemis Tauropolos onuruna yapılan ayinlerin buraya Orestes’le kız kardeşi Iphigenia tarafından Tauros’lar Skythia’sından getirildiği ve kenti ismini veren yas saçının buraya bunlar tarafından bırakıldığı zannedilmektedir.”¹⁰¹⁷

Kappadokia Bölgesi’nde etkin olan kültlerden bir tanesi de Zeus’tur. Bölgede tanrıya olan inancın Pers hâkimiyeti sırasında da olduğu bilinmektedir.¹⁰¹⁸ Strabon Zeus Dakieos rahipliğinin bölgede rütbe bakımından üçüncü sırada yer aldığını ifade etmektedir.¹⁰¹⁹ Yine onun verdiği bilgilere göre Quenasa’da üç bin hizmetkârı barındırma kapasitesine sahip bir Zeus tapınağı bulunmaktadır. Burada bulunan rahip de tıpkı Komana’da olduğu gibi ömür boyu rahiplik vazifesinde bulunduğu gibi burada bulunan kutsal bir arazi yıllık yüz *talanton* gibi yüksek bir getiri de bu rahibin gelirleri arasında yer almaktadır.¹⁰²⁰ Ayrıca Kappadokia’nın en önemli pagan merkezlerinden biri olan Quenasa’da düzenlenen bir festivale bölgenin her yerinden çok sayıda insan katılmıştır.¹⁰²¹

Zeus’un bereket ile bağlantılı olduğu bir diğer epitet ise Zeus Sabazios’tur. Bu külte özellikle Kappadokia bölgesinde oldukça yoğun bir tapınım olmuştur.¹⁰²² Kappadokia’da bulunan dini inançların bölgeler arası aktarımı da gerçekleşmiştir. Bunlardan biri olan Zeus Sabazios kültü Pergamon kralı II. Eumenes’in karısı ve aynı zamanda bir Kappadokialı kraliçe olan Stratonike tarafından buraya getirilmiş ve Athena Nikephoros tapınağında kurulmuştur.¹⁰²³

Kokusos’da da Zeus Epikarprios kültüne tapınım gerçekleşmiştir. Kokusos gibi oldukça verimli bir arazi yapısına sahip bir yerde elde edilen ürün bolluğunun

¹⁰¹⁷ Strabon, XII:2. 3.

¹⁰¹⁸ Baydur, 1970: 126.

¹⁰¹⁹ Strabon, XII:2. 5.

¹⁰²⁰ Strabon, XII:2. 6; Ayrıca bkz, Jones, 1998: 182; Hakman, 2013: 11.

¹⁰²¹ Mitchell, 1993: 69.

¹⁰²² Hakman, 2013: 14.

¹⁰²³ Üreten, 2004:190.

Küçük Asya’da bereket ile ilişkilendirilen bu külte tapınım görmesi doğal bir sonuç olarak karşılanmaktadır.¹⁰²⁴

Hellenistik dönem içerisinde Pers kökenli kültürler Eski Yunan tanrılarına dönüşmüştür. Bu dönüşüm içinde Ma Artemis’e ve Enyō da Athena’ya benzetilmiştir. Ritüel dili olan Aramice’nin kullanımı sona ermeye başlamış ve Grekçe bu alanda kendini göstermiştir. Tapınaklarda Yunan sanatının etkisi görülmeye başlanmıştır.¹⁰²⁵

Bölgede etkin olan bir diğer tanrı inancı ise hiç şüphesiz Artemis’tir. Strabon Kastabala’da Perasia Artemis’ine ait bir tapınak bulunduğundan ve buradaki rahibelerin acı duymaksızın kızgın kor üzerinde yürüdüklerinin anlatıldığını nakletmektedir.¹⁰²⁶

İmparator Kültü, Kappadokia bölgesinde Hellenistik dönemden itibaren var olmaya başlamıştır. Doğu kökenli olan bu inanç tanrı-kral anlayışını temel almaktadır ve Kappadokia kralları da kendi varlıklarını tanrısallaştırmışlardır.¹⁰²⁷ Ancak bu kült bölgede bulunan diğer kültürler kadar yoğun bir tapınım görmemiştir.¹⁰²⁸ Roma İmparatorluğu içerisinde imparator Augustus’tan itibaren imparatorlar birer tanrı olarak kabul edilmiş ve onların adına tapınaklar yapılmıştır. Bazen de tapınak yapmak yerine zaten var olan tapınaklar tanrı veya tanrıça tapınakları olarak onlara ithaf edilmiştir. İmparatorluk kültürü adı verilen bu kült Roma’nın Asia Minor’a egemen olmasıyla birlikte burada da etkili olmuş ve varlığını MS I-III. yy arasında devam ettirmiştir.¹⁰²⁹ Bu kültü bazı bilim adamları Argaios kültü ile özdeşleştirmektedir.¹⁰³⁰

Volkanik bir yapıya sahip olan Kappadokia’nın merkezi noktasında yer alan Argaios dağı Eskiçağ toplumları tarafından kutsal bir yer olarak kabul edilmiş ve önemli bir kült alanı olmuştur.¹⁰³¹ Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Asurlular ile

¹⁰²⁴ Sterret, 1888: No:287.

¹⁰²⁵ Cumont, 1936: 612-613.

¹⁰²⁶ Strabon, XII:2. 7.

¹⁰²⁷ Kornemann, 1901: 83.

¹⁰²⁸ Cumont, 1936: 612-613.

¹⁰²⁹ Üreten, 2014:355.

¹⁰³⁰ Sydenham, 1978: 21. Konu ile ilgili tartışma için bkz, Baydur, 1978:131 vd.

¹⁰³¹ Bittel, 1956: 40 vd.

yapılan anlaşmalarda Kutsal Dağı'n (Aškašepa) himayesi talep edilmiştir.¹⁰³² Hitit döneminde adı geçen geçen toplumun egemenlik sahası içinde yer alan bu merkezin kutsallığı devam etmiş olmalıdır. N. Baydur, “*kutsal Hitit dağlarının isim değiştirilerek Roma döneminde de kutsallığını koruduğundan*” bahsetmektedir.¹⁰³³ Aynı kutsallık MÖ I. bin’de de devam etmiştir. Hisarcık 1 yazıtında “*Harhara Dağı'nın (Argaios) bir irwa (ceylan) ile dokuz defa kutsandığından*” bahsedilmektedir.¹⁰³⁴ İkonografide Men ya da Selene kültünü belirten hilal işareti, Argaios kültü ile ilgili olan stel ve sikkelerde de görülmektedir. Bu durum Argaios ve Men kültlerinin bölgede bir tutulduğu şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁰³⁵

Argaios Dağı sahip olduğu volkanik niteliği nedeni ile Pers etkisi ile Kappadokia bölgesine gelen Ateş kültü için elverişli bir yayılım ortamı oluşturmuştur.¹⁰³⁶ Strabon burada Pers tanrılarına tapınım ve bu tapınımın detayları hakkında en detaylı bilgiyi veren antik çağ yazarıdır. Onun anlatımına göre:

“Kappadokia’da Pers tanrılarına adanmış tapınaklar ve Pyraethi denilen Magi cemaati vardır. İnsanlar kurbanlarını bir kılıç ile kurban etmezler, bir çeşit ağaç gövdesi ile ölene kadar döverler. Ayrıca Pyraethi’nin etrafında dikkate değer daireler vardır, bunların ortasında büyük miktarda külün bulunduğu ateşi hiç sönmeyen bir sunak vardır. Ve her gün içeri giriyorlar, yaklaşık bir saat boyunca ateş yakıyorlar, ateşin önünde çubuk demetlerini tutuyorlardı ve başlarını sarıyorlardı; dudağını örtmeye yetecek kadar yanaklardan aşağı doğru uzanan keçe sarmalları vardı. Anait ve Omanus tapınaklarında da benzer gelenekler görülür ve bu tapınakların da kutsal mahalleri vardır ve insanlar sırayla ağaçtan Omanus¹⁰³⁷ heykeli taşırlar.”¹⁰³⁸

¹⁰³² Günbattu, 2012:115-183-184.

¹⁰³³ Baydur, 1994: 73.

¹⁰³⁴ Hawkins, 2000: 484.

¹⁰³⁵ Durukan, 2012: 67.

¹⁰³⁶ Bittel, 1956: 38 vd.; Baydur, 1994: 74; Bittel’e göre Bünyan’da bulunan ateş sunağı kültün etkisini kanıtlar niteliktedir. Sunak ile ilgili detaylı bilgi için bkz, Bittel, 1956: 38 vd.

¹⁰³⁷ Omanus, iyi düşünce manasında olan Zoroastrian dininin temelinde yer almaktadır ve aynı zamanda Ahura Mazda’nın da yardımcısıdır, Hakman, 2011:168.

¹⁰³⁸ Strabon, XV:3.15.

Perslerin Kappadokia'yı egemenlikleri altına almalarıyla birlikte Magiler bölgenin neredeyse bütününde faal bir yapıya sahip olmuşlardır.¹⁰³⁹ Bölgede Magilerin bu etkin gücü uzunca bir süre devam etmiştir. Kaesarealı Basilius (MS IV. yy) kendi döneminde Kappadokia'nın hemen her yerinde Magi toplulukların hala bulunduğundan bahsetmektedir.¹⁰⁴⁰

Bölgede Hıristiyanlık I. yy'dan itibaren etkili olmaya başlamıştır. MS 60 dolaylarında (imparator Nero dönemi) genel itibari ile ülkede bulunan kötü yönetim ve vergilerin ağırlığı halkı fakirlik ve sefaletle sürüklemiştir.¹⁰⁴¹ Bu durum Hıristiyanlığın özellikle alt tabakada bulunan¹⁰⁴² ve köylerde yaşayan köleler arasında oldukça kolay bir şekilde yayılmasını sağlamıştır.¹⁰⁴³ Ayrıca Tarsus'a çıkan St. Paul Filistin savaşından kaçan çok sayıda Musevi arasında Hıristiyanlığı yaymaya başlamıştı. İşte tüm bu uygun ortamda Hıristiyanlık Kappadokia'da çok daha kısa bir sürede kendine yer etmiştir.¹⁰⁴⁴

St. Petros'un Hıristiyanlığı yaymak için görevlendirildiği bölgeler arasında Kappadokia'nın adı da geçmektedir.¹⁰⁴⁵ MS I. yy'da bölgede yaşayan bir kısım Yahudiler, havarilerin mesajlarına olumlu yanıt vermişlerdir.¹⁰⁴⁶ İlk Hıristiyanlar sinagoglarda bir araya gelmişler ve burada ibadet etmişlerdir.¹⁰⁴⁷ Kappadokialılar, Pentikost gününde Kudüs'e gelen halklar arasında bulunmaktadır.¹⁰⁴⁸

Ancak MS I. yy'da yayılmak için uygun toplumsal ortama sahip olan Hıristiyanlık ve dini kabul edenler üzerinde Roma'nın belirgin bir baskısı söz konusudur. Bu durum dönemi aydınlatan kaynakların yetersiz kalmasına sebep olmuştur.¹⁰⁴⁹ Bu dönemde Kappadokia'da Hıristiyanlığı yaymak için çaba gösteren

¹⁰³⁹ Cumont, 1936: 612-613.

¹⁰⁴⁰ Basilius, 258.

¹⁰⁴¹ Tacitus, XIV:26.

¹⁰⁴² Mitchell, 1993: 5.

¹⁰⁴³ Baydur, 1970: 133; Texier, 2002, III: 23.

¹⁰⁴⁴ Texier, 2002, III: 23.

¹⁰⁴⁵ Y.A, Petros'un I. Mektubu, I: 2

¹⁰⁴⁶ Cannuyer, 1990:122.

¹⁰⁴⁷ Y.A. Resullerin İşleri, XXI:46.

¹⁰⁴⁸ Y.A. Resullerin İşleri, II:9.

¹⁰⁴⁹ Mitchell, 1993: 57.

Yüzbaşı Longinus, İmparator Tiberius'a şikâyet edilmiş ve yüzbaşının başı kesilerek öldürülmüştür.¹⁰⁵⁰

İmparator Maximinus döneminde (MS 235-238) Hristiyanlara gösterilen bu şiddet ve zulüm had safhaya çıkmıştır.¹⁰⁵¹ İmparator Traianus (MS 249-251) ve Diocletianus (MS 284-305) dönemlerinde baskı sürmüş ve Diocletianus Hristiyanlara karşı sert tutumu devam ettirerek Kappadokialılardan bir kısmını öldürtmüştür.¹⁰⁵² İmparator Apostata (Flavius Cladius Iulianus, MS 361-363) ise Hristiyanlara farklı bir kin ile yaklaşmıştır. Bu durumu Sozomenos şu şekilde nakletmektedir:

“Hristiyanlığa gayretle bağlı oldukları ve eskiden ataları Apollon ve şehrin (Kaesarea) koruyucu tanrısı Iupiter'in tapınağını yok ettikleri için, bu kent sakinlerini aşırı nefretle uzun süre gözlemlemişti. Şehirdeki son tapınak da Hristiyanlar tarafından onun tahta çıkışından sonra devrildi. O da, Kaesarealıları kentin adını değiştirip yeniden Mazaka yaparak cezalandırmış, Kappadokia valisini sürgüne gönderip kilise mallarına el koymuş ve kent halkını 300 pound (yaklaşık 135 kg) altın ceza ödemeye mahkûm etmiştir.”¹⁰⁵³

İmparator Valens (MS 364-378) döneminde ise işler tersine dönmüştür. Hristiyanlığı kabul eden imparator paganistlere karşı acımasız davranmıştır.¹⁰⁵⁴ Ayrıca Valens çok sayıda ruhani liderlik merkezini Hristiyanlara vermek için bir takım yeni düzenlemelerde bulunmuştur. Bu düzenlemede birlikte biri Kaesarea'da diğeri Tyana'da olan iki piskoposluk da bulunmaktadır.¹⁰⁵⁵ MS IV. yy'da artık pagan inançları kaybolmaya yüz tutmuştur. Kuşkusuz böyle bir olayda bölgede bulunan kilise babaları Gregory ve Basilius etkili olmuşlardır.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁰ Baydur, 1970: 133.

¹⁰⁵¹ Mitchell, 1993: 57.

¹⁰⁵² Baydur, 1970:134.

¹⁰⁵³ Sozomenos, V:4.

¹⁰⁵⁴ Tekin, 2008: 305.

¹⁰⁵⁵ Texier, 2002, III: 25.

¹⁰⁵⁶ Baydur, 1970: 134.

SONUÇ

Kappadokia köklü geçmişe sahip olan bir bölgedir. Bu alan tarihin hemen her devrinde yerleşim amacıyla tercih edilmiştir. Tarih öncesi dönemlerde bu bölgede yoğun bir iskân söz konusudur. Bunun temel nedenleri arasında iklim koşullarının ve uygun coğrafyanın yanı sıra suyun varlığı gösterilebilir. Nitekim Kappadokia Halys, Kappadox, Melas (Karasu), Melas (Tohma Nehri), Korax, Karmalas, Pyramos ve Saros'tan oluşan büyük bir akarsu ağına sahiptir. Bunun yanı sıra verimli ovaları ve yüksek düzlükleri ile bölge, topraktan karşılanan temel besin maddelerinin elde edilmesinde önemli bir kaynak olmuştur.

Kappadokia'nın yukarıda anlatılanların yanı sıra yerleşim alanı olarak tercih edilmesinin bir diğer nedeni ekonomik faaliyetlerdir. Zira bölge tarih öncesi dönemlerden itibaren obsidyen ticareti için önemli bir konuma sahip olmuştur. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ise yukarıda anlatılan faktörlere ek olarak Mezopotamya ve Anadolu arasında organize bir ticaret yapılmıştır. Anadolu'da bu ticari ilişkilerin gerçekleşmesi ve yayılımında Kayseri yakınlarında yer alan Kaniş kenti büyük bir rol oynamıştır. Böylece hem Kappadokia hem de Anadolu ticaretin kalbinin attığı yer olmuştur. Bahsi geçen ticari ilişkilerin sağlanabilmesi için de Anadolu'daki yol ağı ve bölgede bulunan yol şebekesi büyük bir önem arz etmiştir. Bize göre Kappadokia Bölgesi'nin ekonomik açıdan en zirvede olduğu dönem Anadolu'da yapılan ticaretin daha da organize bir hal aldığı Asur Ticaret Kolonileri Çağı'dır. Bu dönemde henüz lokalizasyonları konusunda tartışmalar olmasına rağmen Kappadokia Bölgesi'nde olduğuna inandığımız yaklaşık 15 kent bulunmaktadır. Bahsi geçen yerleşimlerin sayısının çokluğu ve en önemli merkez Kaniş'in de burada yer alması sayesinde bölge, bu dönemde bir hayli hareketli olmuştur. Bölgede ticaret hayatının bu denli aktif olması ekonominin güçlenmesini de beraberinde getirmiştir. Ancak Koloni döneminin sonlarına doğru Asur ve Anadolu ticaretinin yeni yeni şekillenmeye başlayan siyasi yapılanmalar başta olmak üzere çok sayıda farklı nedenlerden ötürü sona ermesi ile bölge ekonomik açıdan zayıflamış ve bir kaos dönemine girmiştir.

Hititlerin siyasi otoriteyi ele geçirmesiyle birlikte bölgede siyasi açıdan nispeten düzen sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu sefer de bölge Hurri ve zaman zaman da Kaşka istilalarına maruz kalmış böylece bölgenin ekonomik istikrarı tam

anlamıyla gerçekleşmemiştir. Kappadokia böylece bulunduğu coğrafi konumun jeopolitik ve jeostratejik öneminden ötürü savaş ve istilara maruz kalmış, bulunduğu kilit konumdan dolayı güçlenmesi gerekirken aksine hedef olması nedeniyle tam olarak güçlü bir noktada yer alamamıştır. Bu dönemde bölge, Aşağı Ülke'nin büyük bir kesimi ile Yukarı Ülke'nin güney kesiminde yer almıştır. Hitit Devleti için büyük bir öneme sahip olduğunu düşündüğümüz bölgenin dağları ve akarsularının Hititler için büyük öneme sahip olduğu metinlerden anlaşılmaktadır. Bu metinlere göre bu coğrafi öğeler zaman zaman dua ve siyasi antlaşma metinlerinde yer almıştır. Ayrıca Hititlerin ticarî ve askerî yol bağlantıları yine Kappadokia üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Hitit Devleti'nin siyasî hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte Geç Hitit Devletleri meydana gelen boşluğu doldurmuştur. Anadolu yarımadasının orta ve güney kesimlerinde kurulan bu devletlerden Tabal ve Melid krallıkları Kappadokia'nın bulunduğu alanda etkili olmuşlardır. Tabal, bölgenin batısında yer almış Asur, Muški ve Phryg gibi siyasi otoriteler ile zaman zaman müttefik olmuş zaman zaman da bunlara karşıt güç olarak hareket etmiştir. Dolayısıyla Tabal şartlara göre değişen bir siyaset uygulamıştır. Kappadokia'nın doğusunda yer alan Melid Krallığı ise Asur ve Urartu arasında paylaşılamayan toprak konumunda yer almıştır. Her iki devlet de Melid'in hem coğrafi konumu hem de maden açısından sahip olduğu zenginlikleri elde etmeyi amaçlamıştır. Bu açıdan bakıldığında mevcut zenginlikleri ve konumundan ötürü bölgede uzun süreli bir istikrar söz konusu olamamıştır.

MÖ I. bin dolaylarında Kappadokia ekonomik açıdan nispeten bir toparlanma dönemine girmiş olmasına rağmen bu seferde Phryg ve Muški göçleri, güneyden gelen Asur baskısı ve doğudan Urartu saldırıları ile yeniden bir darboğaz içine girmiştir. Tüm bu olumsuz durumlara rağmen bölgede konfederasyon olarak örgütlenen Tabal ile Melid neredeyse çeyrek yüzyıl bölgeyi kontrol altına almayı başarmışlardır. Med ve Pers dönemlerinde ise bölge ağır vergi yükleri altında ezilmiş ve halk fakir bir yaşam sürmeye devam etmiştir.

Demir Çağı'nın son evresine doğru bölge önce Med daha sonra da Pers egemenliği altına girmiştir. Kappadokia her iki siyasî oluşum içerisinde bir satraplık

olarak yer almıştır. Bu dönemde bölgenin güneyinde sınırlar açısından büyük değişimler yaşanmasına karşın kuzeybatı sınırını her daim Halys oluşturmuştur.

Hellenistik dönemde durum bundan çok da farklı olmamakla birlikte bölge önce İskender'in ardılları daha sonra da Kappadokia Krallığı'nın egemenliği sırasında ekonomik açıdan bir türlü refahı yakalayamamıştır. Kappadokia halkının hatta kralın dahi ekonomik olarak darboğazda olduğunu antik yazarlar ifade etmektedirler. Örneğin Cicero, Kappadokia kralı Ariobarzanes'in geliri olmadığı için Roma soylularına olan borcunu ödeyemediğini, bu sebepten bu borcu kendisinin kapattığını ifade etmektedir. Bu durum Roma döneminde de devam etmiştir. Nazianzolu Gregory halkın fakirlik sebebiyle gelir elde edebilmek için mezar soygunculuğu yaptığını ve bir Kappadokialı olarak bundan hicap duyduğunu dile getirmiştir. Tüm bunlar bu denli geniş ve verimli topraklara sahip ayrıca sulama sorununun olmadığı bir coğrafya için oldukça şaşırtıcıdır. Buna karşılık bölge vergilerden ve antik yazarların verdiği bilgilerden de anlaşıldığı üzere at ile büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği konusunda oldukça iyi bir düzeydedir.

Hellenistik dönem içerisinde Kappadokia, doğu seferi sırasında İskender'in Ankyra'dan Issos'a geçiş güzergâhı üzerinde yer almıştır. Ancak bu dönemde tamamen İskender'in egemenliği altına girmemiştir. İskender, Halys'in güneyini ele geçirmiş ve buraya bir satrap tayin etmiştir. Ariarathes ise bu satrabı hiçe sayarak İskender'in yokluğunu fırsat bilmiş ve böylece bölgede yeni bir siyasî örgütlenme baş göstermiştir. Bu olaydan sonra Kappadokia Krallığı'nın resmi kuruluş yılı kabul edilen MÖ 255 yılından itibaren yaklaşık 272 yıl boyunca bölgede bahsi geçen Hellenistik krallık etkili olmuştur. Ancak bölge bu dönemde, coğrafi bakımdan merkezî noktada yer alması, geçiş güzergâhlarını kontrol etmesi, kuzeybatı, kuzey, kuzeydoğu yönünden gelen ve Akdeniz'e inen yollar üzerinde ana rotayı oluşturması gibi çeşitli gerekçelerle sürekli işgal ve istilalara maruz kalmıştır.

Kappadokia verimli ova ve platolar ile burada ürün yetiştirmede gerekli olan sulama ihtiyacını karşılayacak çok sayıda akarsu ağına sahiptir. Bölgenin bu denli mühim bir konumda yer almasına rağmen bölge halkı ekonomik açıdan bir hayli fakirdir. Buna göre tarımsal anlamda yapılan üretim lokal düzeyde olup yetiştirilen

ürün ancak kısmen de olsa iç piyasayı karşılayabilecek nitelikte kalmış olmalıdır. Nihayetinde Kappadokia büyük bir nüfus kitlesini barındırmıştır.

Kappadokia, beşerî coğrafya açısından çok çeşitli etnik grupları bünyesinde barındıran kozmopolit bir nüfus yapısına sahiptir. Bu durum hemen her tarihi süreçte bu şekilde olmuştur. Buna dayanarak bölgede tek bir kültür yapısından söz etmek güçtür. Antikçağ yazarları da Kappadokia'nın kültür bakımından kendine has bir yapısının olduğundan bahsetmektedirler. Örneğin Pers döneminde, Kappadokia'da bu kültüre ait Mithra, Ateş Kültü, Mazda, Anaitis gibi inançlar benimsenmiş fakat dil ve gelenekler halk arasında pek de kabul görmemiştir. Philostratus'un söylediklerinden anladığımız kadarıyla Grek kültürü ve dili, halk arasında yayılım göstermemiş sadece elit tabaka arasında kendine bir yer bulabilmiştir. Buna göre Kappadokia kültür bakımından kendine özgü ve izole bir gelişim sergilemiştir.

Sonuç olarak Kappadokia, coğrafi açıdan stratejik bir konuma sahip olmuştur. Bu durum tarihin hemen her döneminde önemini muhafaza etmiştir. Ancak Kappadokia'nın bulunduğu stratejik konum bölgenin ekonomisine büyük katkılar sağlamamıştır. Aksine hemen her dönemde siyasi çatışmaların merkezinde yer almış ve bu durum bölgenin ekonomik gelişimini olumsuz etkilemiştir. Kappadokia siyasi olaylardan olduğu gibi bulunduğu coğrafi konum nedeniyle iklimin olumsuz şartlarından da bir hayli etkilenmiştir. Zira karasal iklim yapısının hâkim olduğu bölge büyük bir akarsu potansiyeline sahip olmasına rağmen bu suların tarımsal amaçlı kullanım oldukça zayıf kalmış olmalıdır. Buna bağlı olarak iklim yapısının doğrudan bir sonucu olan bitki örtüsü, muhtemelen hayvancılığın bölge ekonomisindeki yerini ve önemini artırmıştır. Nitekim Strabon bölgenin küçükbaş hayvancılık açısından muazzam bir yer olduğunu ifade etmiştir. Kappadokia'da her ne kadar kısıtlı ekonomik faaliyetler olsa da bölge, tarihsel süreç içinde her dönem yerleşim alanı olarak görülmüş ve antik çağ yazarlarının eserlerinde kendisinden söz ettirecek kadar önemli bir yere sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

Appianus, *Historia Romana*, Roman History II, The Foreign Wars (Mithridatic Wars-Syrian Wars), (Çev: T. E. Page). Great Britain: The Loeb Classical Library, (1899).

_____ *Historia Romana*, The Histories of Appian, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/appian/civil_wars/2*.html (e.t. 18.03.2018).

Apollonius Rhodius, *Argonautica*, II. (Çev. R.C. Seaton), (1912).

Arrianos, *Anabasis*, İskender'in Seferi, (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Alfa Yay. (2005).

Basilus, *Epistolae*. (Çev. B. Jackson) Buffalo NY: Christian Literature Publishing.

Carmina Claudian (1930) (Çev: M. Platnauer). Londra, (1895).

Claudius Ptolemaios, *Geographia*, The Geography (Ed. C. F. A. Nobbe). Leipzig, (1843-1845).

Cassius Dio, *Historiae Romanae*, Dio's Roman History (Çev. E. Cary). London: Harvard University Press, (1955)

Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus*, Datames, Lives of Eminent Commaders, Datames, (Çev. J.S. Watson), (1886).

Cornelius Tacitus, *Annales I-IV*, The Annals (Çev. C.H. Moore ve J.Jackson) Londra: The Loeb Classical Library, (1934-1937).

_____ *Annales*, XIV, The Annals (Çev. A.J. Church, W.J. Brodribb, S. Bryant). NewYork: Random House, (1942).

Ctesias, *Persica*, History of Persia, (Çev. L.L. Jones ve J. Robsen). London-New York, (2010).

Cyril of Jerusalem, Gregory of Nazianzen, *Epigrams*, (Editor: Schaff, Philip) New York: Christian Literature Publishing Co. (1893).

Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historike*, *The Library of History*, (Çev. C. H. Old Father). Harvard University Press, (1989).

Flavius Claudius Julianus Apostata, *Epistulae Spuriae*. *The Works of the Emperor, Julian*. (Çev. W. C. Wright). London: William Hienemann, (1923).

Flavius Josephus Historicus, *Antiquitates Judaicae*, *Jewish Antiquities*, (Çev. H. St. J. Thackeray) London: Harvard University Press, (1957).

Flavius Philostratus, *De Vita Apollonii Tyanei Libri Octa*, *The Life of Apollonius of Tyana*, (Çev. F.C. Coynbeare), London: William Heinemann. (1912).

Gaius Suetonius Tranquillus, *De Vita Caesarum*, *The Lives of the Caesars* (Çev: J.C. Rolfe). *The Loeb Classical Library*, (1920).

Gregory of Nazianzen, *Epistulae*. *Select Orations of Saint Gregory Nazianzen*. (Çev. C. G. Browne, J.E. Swallow). Peabody, Mass; Hendrickson, (1995).

_____ *Epistulae*. *St. Basil Letters and Select Works*, (*A Select of Library Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*), (Çev. P. Schoff ve H. Wace), Edinburgh: T&T Clark, (1996).

Gregory of Nyssa, *Epistolae*. *The Letters*, (Çev, A. M. Silvas), Brill. Leiden-Boston, (2007).

Herodotos, *Historia*, *Tarih*, (Çev: Müntekim Ökmen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay. (1991).

Ksenophon, *Anabasis*, *On Binlerin Dönüşü*. İstanbul: Sosyal Yay. (2010).

Joannis Zonaras, *Epitomae Historiarum*. *The History of Zonaras* (Çev. T. M. Banchich ve E. N. Lane). London-New York: Routledge (2009).

Julius Caesar, *De Bello Alexandrino*. *The Alexandrian War* (Çev. T. E. Page). London, (1955).

Marcus Tullius Cicero, *Epistulae ad Familiares*, *Letters to His Friends*. (Çev. W. G. Williams). London-New York: The Loeb Classical Library, (1927).

Moses of Chorene, *History of Armenia*, *Geschichte Gross-Armeniens*, (Çev. M. Lauer), Regensburg, (1869).

Philostorgius, *The Ecclesiastical History of Philostorgius*. (Çev. Edward Walford, M. A.) London: Henry G. Bohn, (1855).

Plinius, *Naturalis Historia, The Natural History, III-VII* (Çev: H. Rackham). London: Harvard Universty Press, (1855).

Polybius, *Historiae. Histories* [http:// penelope. uchicago. edu/ Thayer/ E/ Roman/ Texts/ Polybius/32*.html](http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/32*.html) (e.t. 15.06.2018)

Polyaenus, *Strategematon Libri Octo, Stratagems of War*, (Çev. R.Shepherd) Chicago: Ares Publishers, (1974).

Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Paralel Yaşamlar (İskender-Caesar)*, (Çev: Furkan Akderin), İstanbul: Alfa Yay. (2007).

_____ *Bioi Paralleloi, Plutarch's Lives (Aratus, Artaxerxes, Galba And Otho)*, (Çev. B. Perrin). London: Harvard University Press, (1962).

_____ *Bioi Paralleloi, Plutarch's Lives, Eumenes*, (Çev. B. Perrin), London: William Heinemann.

Quintus Horatius Flaccus, *Satires, Epistles and Ars Poetica*, (Çev. R. Fairclough). London: Harvard University Press, (1926).

Salaminius Hermias Sozomenus, *Historia Ecclesiastica, Ecclesiastical History*. (Çev. C.D. Hartronft). Buffalo NY: Christian Literature Publishing, (1890).

Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası (XII, XIII, XIV)*, (Çev: Adnan Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay. (2000).

_____ *Geographika, The Geography (X-XI-XII)*, (Çev. H. L. Jones). London: W. Heinemann, (1941).

_____ *Geographika, The Geography (XV-XVI)*, (Çev. H. L. Jones). London: W. Heinemann, (1920).

Scriptores Historia Augusta: Hadrian. (Çev: David Magie). London: William Heinemann.

Theophrastus, *Historia Plantarum, Equiry Into Plants*. (Çev. Arthur Hort). London: William Heinemann, (1972).

Thukydides, The Peloponnesian War, (Çev. J M. Dent). London, (1910).

Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, (2012).

MODERN KAYNAKLAR

ALLEN, L. (2005) The Persian Empire. Chicago: Chicago University Press.

ALP, S. (1977) Maşat Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Kızılırmak Bölgesinin Coğrafyası, Belleten, XLI, 164, 637-652.

AKÇAY, A. (2011) Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Tabal Ülkesi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

_____ (2016) Hartapu: Kimin Kralı? Ahmet Ünal Armağanı/Studies in Honour of Ahmet Ünal, S. Erkut, Ö. Sir Gavaz (Ed.), Ankara: 9-24.

AKKUŞ MUTLU, S. (2015) Çivi Yazılı Kaynaklar Işığında Asur ve Muşkilerin Anadolu'ya Hükmetme Çabaları, Akademik Bakış Dergisi, 51, 537-549.

AKURGAL, E. (1987). Anadolu Uygarlıkları. İstanbul: Net yay.

ASTOUR, M.C. (1989) Hittite History and Absolute Chronology of the Bronze Age. Partille.

_____ (1976) Ezekiel's Prophecy of Gog and The Cuthean Legend of Naram-Sin, Journal of Biblical Literature, 95/4, 567-579.

ARSLAN. M. (2002) Mithradates VI. Eupator ve Roma. Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

_____ (2007) Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı. İstanbul: Odin yay.

ARSLAN, M. ve BULUT. E. (2017) Yazıtlar ve Asur Kaynaklarına Göre Aksaray'da Egemen Olan Tabal Krallıklarından Şinuhtu Krallığı ve Kral Kiakki, II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, (26-28 Ekim), Aksaray, 466-475.

_____ (2017) Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin Sınırları, Prof. Dr. Ali BİRİNCİ Armağanı, History Studies Dergisi, 9-2, 49-65.

_____ (2018) Antik Kaynaklara Göre Kappadokia Bölgesi Bitkileri, Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı, 1, 27-46.

ARO, S. (1998) Tabal, Zur Geschichte und Materiellen Kultur des Zentralanatolischen Hochplateaus von 1200-600 v. Chr, Helsinki.

ATALAY, İ. ve MORTAN, K. (2011) Türkiye Bölgesel Coğrafyası. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

ATEŞ, M. (1996) Kapadokya'nın Başkenti Nevşehir. Nevşehir. İstanbul: Kültür Bakanlığı yay.

AY, Ş. (2012) Hitit Metinlerinde Geçen Gebelik Konusuna Kısa Bir Bakış, Tarih Okulu, XII, 41-61.

AYDAR, E. ÇUBUKÇU, H.E, ŞEN, E, AKIN, L. (2013) Central Anatolia Plateau Turkey; Incision and Paleoaltimetry Recorded from Volcanic Rocks, Turkish Journal of Earth Sciences, 22, 739-746.

AYDIN, H. (2013). Dünya'nın Oluşumu ve Tarihöncesi Çağlar. (Ed: Taciser Sivas).Uygarlık Tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yay. 2-25.

AYDINGÜN, Ş. (2012). Krallar, Duvarlar ve Atlar, Kapadokya'nın Demir Çağı, National Geographic Türkiye, Aralık, 40.

BAHAR, H.(1994). M.Ö. II. Bin Yıl Başlarında Anadolu- Mezopotamya Arasındaki Ticaret Hayatı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, III, 307.

_____. (2009). Eskiçağ Uygarlıkları. Konya: Me-sa yayımevi.

_____. (2015) Eskiçağ'da Konya, Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 7, 271-299.

BALLANCE, M. H. (1964) Derbe and Faustopolis, Anatolian Studies, 14, 139-145.

BALKAN, K. (1957) Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup, TTK yay. VII/31A, 1-76.

BALKAN-ATLI, N. ve diğ. (2008) Kömürcü- Kaletpe Obsidyen Atölyesi Paleolitik Dönem 2006 Yılı Kazısı, XXIX. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, Ankara, 53-70.

BARJAMOVIC. G. (2011) A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Period, Copenhagen.

BARNETT, R.D. (1987) Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri/ Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age. (ev: Ömer apar). AÜDTCFD, 1-2, 50-57.

BAYDUR, N. (1970) Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi  zerine Araştırmalar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

_____ (1994) Anadolu'daki Kutsal Dağlar Dağ-Tanrılar. İstanbul: Graphis Yay.

BAZ, F. (2010) Kappadokia Komanası'nda Epigrafik Yüzey Araştırmaları 2009, XXVIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (24-28 Mayıs), İstanbul, 397-408.

BECKMAN, G. (1999) Hittite Diplomatic Text. Ancient World Series.

BELKE, K. (1984) Galatien und Lykaonien, Tabula Imperii Byzantini, 4, Wien.

BELLİ, O. (2004) Anadolu'da Kalay ve Bronzun Tarihçesi, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.

BERGER, A. (1996) Survey in Viranşehir (Mokisos), XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 27-43.

BLASWEILER, J. (2012) Map Languages Anatolia, North Syria and Upper Mesopotamia c. 1700 BC, Anatolia in Bronz Age, Arnhem, 3, 1-26.

BRYCE, T. (2005) The Kingdom of Hittites. New York: Oxford University Press.

_____ (2009) The Routledge Handbook of the Peoples and Places Ancient Western Asia. London-New York.

_____ (2010) Tabal, Luviler, Anadolu'nun Gizemli Halkı (Ed. H. C. Melchert). İstanbul: Kalkedon yay.

_____ (2012) The World of the Neo-Hittite Kingdoms, Oxford University Press.

- BİLGİÇ, E. (1946). Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler, *Belleten*, X, 381-423.
- _____ (1948). Anadolu'nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları ile Rekonstrüksiyonu, *AÜDTCFD*, VI/1-2, 489-513.
- BİLGİÇ, E. Ve BAYRAM, S. (1995). Ankara Kültepe Tabletleri II. *TTK*, VI.
- BRIANT, P. (2002). *From Cyrus to Alexander A History of The Persian Empire* (Çev.: Peter T. Daniel). İndiana: Winona Lake.
- BOSCH, E. (1967) *Quellen Zur Geschichte Der Stadt Ankara Im Altertum*. Ankara: TTK yay.
- BOSSERT, H. (1954) *Das hethitische Felsrelief bei Hanyeri*, *Orientalia*, NS 23, 129-147.
- BULUT, E. (2018) Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin Temel Geçim Kaynaklarından Hayvancılık, *Asos Journal*, 75, 569-582.
- BURNEY, C. (2004) *Historical Dictionary of the Hittites*. Oxford: The Scarecrow Press.
- BURTON, E. (2005) Tyana, (Ed. Charles G. Herbermann) *The Catholic Encyclopedia*, *The Catholic Encyclopedia An International Work of Reference on The Constitution, Doctrine, Discipline, And History of the Catholic Church*, (Ed. C. G. Herbermann, E. A. Pace, C. B. Pallenv, T. J. Shahan, J. J. Wynne), 15, New York: Robert Appleton Company, 259.
- CAMPBELL-THOMPSON, R. (1910) *On Same Pre-Historic Stone Implements from Asia Minor*, *Man*: 10, 38/39, 71-72.
- CANCIK, H. (2002) *Die Luwische Historiographie, Geschichtsschreibung vor den Griechen II: Die Hethiter und ihr Reich*, 424-426.
- CANNUYER, C. (1990) *Dictionaire Illustré de la Bible*, Paris.
- CASABONNE, O. (2012) Akamenid İmparatorluğu: Büyük Kral ve Persler, *Arkeo Atlas*, 6. 20-34.
- _____ (2009) *De la Cappadoce à la Cilicie: Deux notes Anatoliennes*, *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World: Studies in*

Memory of Clemens E. Bosh and Sabahat Atlan And in Honour of Nezahat Baydur, 85-90.

CRAMER, J.A. (1793-1848) Geographical And Historical Description Of Asia Minor. Oxford: A Universty Press.

COLLINS, B.J. (2007) The Hittites and Their World. Atlanta: Society of Biblical Literature.

COOPER, J.E, DECKER, M. J. (2012) Life and Society in Byzantine Cappadocia. New York: Palgrave Macmillan.

CUMONT, F. (1936) The Frontier Provinces of the East: I. Cappadocia, Lesser Armenia, Commagene, The Cambridge Ancient History, XI-XV. 606-647.

_____ (1903) The Mysteries of Mithra. London: The Open Court Publishing Company.

ÇAMBEL, H. (1944) Haberler-Hafriyatlar: Hashöyük Kontrol Kazısı, Belleten, 8-29, 157.

ÇİNER, A. AYDAR, E. Ve SARIKAYA, M.A. (2012) Volcanism and evolution of the landscapes in Cappadocia, In: La Cappadoce Meridionale: de la prehistoire a la periode byzantine, Institut Français d Etudes Anatoliennes Georges Dumezil-CNRS USR 3131,1-17.

DARGA, M. (1992) Hitit Sanatı. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları.

DEVECCHI, E. (2005) Gli Annali Di Hattušili I Nella Versione Accadica. Pavia: İtalian University Press.

DEBORD, P. (1999) L'Asie Mineure Au IVe Siècle (Bordeaux): Ausonius Publication.

DEL MONTE, I.G. TISHLER, J. (1978) Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes VI Die Ort's und Gewässernamen der Hethitischen Texte. Wiesbaden.

DERCKSEN, J.G. (1996). The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia. İstanbul: Nederlands Historisch Archaeologisch Instituut.

_____. (2010) Anitta the Man of Puruṣhanda, Veysel Donbaz'a Sunulan Yazılar, (Ed. Ş. Dönmez). İstanbul: Ege Yay.

- DİNÇOL, A. ve DİNÇOL, B. (2009) Hititler, Hitit Siyasal Tarihinin Ana Hatları, Hititolojiye Giriş, (Ed. M. Alparslan), İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 96-104.
- DMITRIEV, S. (2006) Cappadocian Dynastic Rearrangements on the Eve of the First Mithridatic War, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 55/3, 285-297.
- DOĞAN-ALPARSLAN, M. ve ALPARSLAN, M. (2013) A New Luwian Rock Inscription from Kahramanmaraş, *Luwian Identities Culture and History of the Ancient Near East*, 64, 215-233.
- DOLUKHANOV, P. (1998) Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı. (Çev: Suavi Aydın). Ankara: İmge Kitabevi.
- DÖNMEZ, S. (2012) Tabal Ülkesinin Metal Kaynakları Açısından Önemi. *JASSS*, 5, 175-188.
- DÖNMEZ, Ş. (2013) Oluz Höyük; Kuzey, Orta Anadolu'nun Kralî Pers Merkezi, (Editör: Şevket Dönmez). *Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar*. Ankara: Hel Yayıncılık, 103-106.
- DUBOIS, M. S. (2015) *Legio*, 2, Lulu Enterprises.
- DURUKAN, M. (2012). *Kappadokia'da, Argaios Dağı ve Çevresinde Hellenistik-Roma Dönemi Mezarları ve Ölü Kültü*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
- DUSINBERRE, E.R.M. (2013) *Empire, Authority and Autonomy in Achaemenid Anatolia*. Cambridge.
- DUYMUŞ, H. (2011) Asur Kaynaklarına Göre Demir Çağında Tabal Krallığı. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3, 41-42.
- ELİBÜYÜK, M. (2013) Malatya İli Yerleşmelerinin Tarihsel Dönemlere Göre Coğrafi Dağılışı, *AÜDTCFD*, 53/1, 183-220.
- EMRE, K. (1968) Achemhöyük Seramiği, *Anatolia*, 10, 53-98.
- ER, Y. SÖĞÜT, B. (2005) Dağlık Kilikya'da Olba-Diocaesarea Nekropollerindeki Kaya Mezarları, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 5, 97-110.
- ERDOĞDU, A. T. (1996) Karamanlıca Diğer Bir Nevşehir Salnamesi, *Tarih ve Toplum Dergisi*, 145, 47-57.

EROL, A.F. ve ŞENYURT, S.Y.(2011) A Terracotta Mask of Mithras Found at Camihöyük-Avanos, Cappadocia Providing New Evidence on the Mithraic Cult and Ritual Practices in Anatolia, TÜBA-AR, 14. 88-98.

ERTEM, H. (1995) Külhöyük'ün Asur Ticaret Kolonileri ve Hititlere Ait Çivi Yazılı Belgelerdeki Adı Hakkında Bir Deneme, Archivum Anatolicum, I, 73-87.

ESİN, U. (1998) Paleolitik'ten İlk Tunç Çağı'nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası. (Ed: Metin Sözen). Kapadokya. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı yay.

FRAME, G. (2009) A "New" Cylinder Inscription of Sargon II of Assyria from Melid, Studia Orientalia Published By The Finnish Oriental Society, Of God(s), Trees, Kings, and Scholars Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola, 106, 65-83.

FRANGIPANE, M. (2001) The Transation Between Two Opposing Forms of Power at Aslantepe (Malatya) at the Beginning of the 3rd. Millenium, TÜBA-AR, 4, 1-24.

FRENCH, D. H. (1997) 1997 Pre- and Early-Roman Roads of Asia Minor: The Earliest Roman paved Roads in Asia Minor. Arkeoloji Dergisi 5, 179-187.

_____ (2016) Roman Roads and Milestones of Asia Minor, 4, The Roads Fasc. 4.1. Notes on the Iteneraria, British Institute at Ankara, Electronic Monograph, 10.

FRYE, R.N. (1992) Assyria and Syria: Synonyms, Journal of Near Eastern Studies, 51/4, 281-285.

_____ ve HARMANKAYA, S. (2007) Aşıklı Höyük, Türkiye'de Neolitik Dönem. (Ed. M. Özdoğan, N. Başgelen). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.

FORLANINI, M. ve MARAZZI, M. (1986). Anatolia: L'impero Hittita. Roma.

FORLANINI, M. (1985) Remarques Geographiques sur les textes Cappadociens, Hethitica, VI, 45-67.

_____ (2007) The Offering List Kbo 4.13 (I 17'-48') to the Local Gods of the Kingdom, known as "Sacrifice list", and the History of the Formation of the Early Hittite State and its Initial Growing beyond Central Anatolia // SMEA. 49, 259-279.

_____ (2008) The Historical Geograpy of Anatolia and the Transition from the Kārum-Period to the Early Hittite Empire, Anatolia and Jazira During the Old Assyrian Period, Old Assyrian Archives Studies, 3, 57-86.

_____ (2009) On the Middle Kızılırmak II. (Ed. F.P. Daddi, G. Torri, C. Corti). Central-North Anatolia in the Hittite Period New Perspective in the Light of Recent Research, Act of the International Conference Held at the University of Florence, Studia Asiana-5, 39-69.

_____ (2013) How to Infer Ancient Roads and Itineraries from Heterogeneous Hittite Text: The Case of the Cilician (Kizzuwatnean) Road System, Kaskal, 10, 1-34.

GARELLI, P. (1963) Les Assyriens en Cappadoce, Paris.

GARSTANG, J. GURNEY, O.R. (1959) The Geography of the Hittite Empire. London: The British Institute of Archeology at Ankara.

GELB, I.J.(1935) Inscriptions from Alishar and Vicinity, Researches in Anatolia, VI, Chicago: The University of Chicago Press.

GENZ, H. (2007) Kızılırmak Bölgesi'nde Demir Çağı.(Çev: E. Çizioğlu). (Ed: T. Sivas, H. Sivas). Friglerin Gizemli Uygarlığı. İstanbul: YKY.

_____ (2011) The Iron Age in Central Anatolia, The Black Sea, Greece, Anatolia and Europe in the First Millenium BC, Colloquia Antiqua, 1, 331-369.

GHAZARYAN, R.P. (2016) The Impotence of the Hittite Sources of the Period of Mursili II for Ancient Historyof Armenia, Funfamental Armenology, 1 (3).

GREGOIRE, H. (1909) Rapport Sur un Voyaged'Exploration Dans le Pont et en Cappadoce, BHC, 33, 1-170.

GİRGINER, S (2005) Kizzuwatna'nın Gizemli ve Kutsal Tapınakları: Tufanbeyli ve Şar Köyü, Çukurova Üniversitesi Dergisi, 1/3, 52-53.

GİRGINER, K.S, ÖZDEMİR, H. F, ŞAHİN, F. (2007) Adana (Yukarı Oca-Ceyhan Ovası) Yüzey Araştırmaları 2006, Anadolu Akdeniz Arkeoloji Haberleri, 5, 79-85.

GOETZE, A. (1940). Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography. New Haven: Yale University Press.

_____ (1957) Kleinasien. München.

_____ (1993) Šuppiluliumaš'dan Muwattalliš'in Mısır Savaşına Kadar Anadolu (Çev. A. Süel), Belleten, LVII- 218, 863-877.

GÖKÇEK, L.G. (2004). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da Kervan Güzergâhları ve Taşımacılık, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1, 151.

GÖKHAN, İ. (2011) İslam-Bizans Mücadelesi'nde Orta Kapadokya Bölgesi (640–962), I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım), 255-271.

GURNEY, O.R. (1961) The Hittites, Büyük Britanya: Richard Clay & Company.

_____ (1992) Hittite Geography thirty years on, Festschrift Sedat Alp. Hittite and Other Anatolian and Near Eastern in Honour of Sedat Alp, Ankara, 213-221.

_____ (1995) The Hittite Names of Kerkenes Dağ and Kuşaklı Höyük, Anatolian Studies XLV,69-71.

_____ (2003) The Upper Land, *matum elitum*, Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. On the Occasion of His 65th Birthday, Indiana: Eisenbrauns.

GÜLÇUR, S. (1995) Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması, XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı (30 Mayıs-3 Haziran) , Ankara, 191-214.

GÜLÇUR, S. ENDOĞRU, M. ve KARA D. (1999) Güvercinkayası 1998 Kazısı, 21. Kazı Sonuçları Toplantısı, I, (24-28 Mayıs). Ankara.

GÜNBATTI, C. (1995). More Examples of Correspondences Between Kārum's. AA, 1, 122.

_____ (1997) Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet, AA,3, 131-155.

_____ (2002) Kültepe'den Kervan Güzergâhlarına Işık Tutan İki Yeni Metin, AA, 5, 79-91.

_____ (2017) Kültepe-Kaniş, Anadolu'da İlk Yazı İlk Belgeler. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.

- GÜR, B. (2012) Deniz Kavimleri. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yay.
- HAKMAN, M. (2011) Antik Dönemde Nevşehir’de Mithra Kültünün Varlığına Dair Bir Değerlendirme, I. Uluslar arası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, (16-19 Kasım), Nevşehir.
- _____ (2013) Bir Anadolu Tanrısı Olarak Zeus’un Tabiat ile İlişkisi Üzerine Bir Gözlem, Acta Turcica (Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi) V/1, 1-18.
- _____ (2014) Kapadokia’da Zeus Kültü. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay.
- HARMANKAYA, S. Ve TANINDI, O. (1996). Paleolitik/Epipaleolitik. TAY.
- _____ . (1996) Ürgüp-Karain. TAY.
- HARPER, R.P. (1972) Tituli Comanorum Cappadociae Iterum Suppleti, Anatolian Studies, XXII, 225-239.
- HARMANŞAH, Ö. (2011) Moving Landscapes, Making Place: Cities, Monuments and Commemoration at Malizi/Melid, Journal of Mediterranean Archaeology, 55-83.
- HAWKINS, J.D. (1998) Hittites and Assyrians at Melid (Malatya), XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi, (6-10 Temmuz), Ankara.
- _____ ve POSTGATE, J.N. (1988) Tribute From Tabal. SAAB, II/1, 36-38.
- _____ (2000) Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions (Inscriptions of Iron Age). (Berlin- New York): Walter de Gruyter.
- HAWKINS, J.D. ve WEEDEN, M. (2017) Kizzuwatna and the Euphrates States: Kummaha, Elbistan, Malatya Philology, Hittite Landscape and Geography. Boston - Leiden: Brill, 281-294.
- HERZFELD, E. (1968) The Persian Empire, Studies In Geography And Ethnography Of The Ancient Near East. Wiesbaden.
- HETHERINGTON, L.G. (1962) Hittite Domestic And Foreign Policy In The Old Kingdom, University of Tasmania.
- HILD, F. ve Restle, M. (1981) Kappadokien, Tabula Imperii Byzantini, Wien.
- HILD, F. (1977) Tabula Imperii Byzantini, Byzantinische Strassensystem in Kappadokien, Wien.

İŞİK, F. (2009) Su'ya Gömülen "Adsız" Höyükler Malidiya/Melid, 2. Uluslararası Melita'dan Battalgazi'ye, Tarih-Arkeoloji, Kültür-Sanat Günleri, Malatya.

HUTTER, M. (2011) Luvi Dininin Nitelikleri, Luviler, Anadolu'nun Gizemli Halkı (Ed. H. C. Melchert) İstanbul: Kalkedon yay.

JANSE, M. (2008) The Resurrection of Cappadocian (Asia Minor Greek), Ancient World Saminar, (13 Mayıs), saat: 19:00.

JONES, A.H.M. (1998) Cities of the Eastern Roman Provinces, Oxford: Clarendon Press.

KALAC, M. (1999). Tabal Ülkesi. XII Türk Tarih Kongresi. 12-16 Eylül 1994. 1, 133-134.

KANSU, Ş.A. (1971) İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler. Ankara: TTK Basımevi.

KAPTAN, E.(1988) Türkiye Madencilik Tarihine Ait Çamardı-Celaller Köyü Yöresindeki Buluntular, IV. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ankara: 1-11.

KARADOĞAN, S. (2001) Kuruluş Yeri ve Açısından Malatya Şehri ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, II, I, 27-56.

KARTAL, M. (2003) Anadolu'nun Epipaleolitik Dönem Buluntu Toplulukları: Öneriler, Değerlendirmeler ve Çeşitli Yaklaşımlar, Anadolu Dergisi,24,35-43.

KAYA, M. A. (2003) Anadolu'daki Roma Garnizonları, Tarih İncelemeleri Dergisi, XVIII/2,83-94.

_____ (2005) Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi, Tarih Araştırmaları Dergisi, 38, 11-30.

_____ (2010) Akdeniz Uygarlıkları (Büyük İskender ve Hellenistik Çağ Uygarlığı). (Ed. Metin Sözen). Uygarlık Tarihi. Ankara: Pegem Akademi Yay.

KILIÇ, Y. (2011) Eskiçağ'da Kappadokia'da At Yetiştiriciliği, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım), 8, 189-201.

KINACI, M. (2014) I. Pharnakes'in Pergamon Krallığı'na Karşı Savaşı Pharnaces I.'s War Against the Kingdom of Pergamon, CEDRUS, II, 203-223.

KIZIL, H. (2013) Mithra'dan "Mithras'ın Sırları"na Mitraizmin Kuruluş Serüveni, Ekeu Akademi Dergisi, 55, 113-136.

KLINGEL, H. (2011) History of the Hittites, Insights into Hittite History and Archaeology (Ed. H. Genz ve D.P. Milke), Colloquia Antiqua, Peeters.

KIRSTEN, E. (1956) Die Griechische Polis als historisch-geographisches Problem in Mittelmeerraumes. Bonn.

_____ (1960) Kappadokia'nın Muahhar İlkçağ'da Sosyal Yapısı, V. Türk Tarih Kongresi Raporu, 60-62.

KOÇAK, K. (2009) Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar ve Vergiler. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27, 210-226.

KONYALI, İ.H. (1974) Aksaray Tarihi I, Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.

KONYAR, E. DOĞAN-ALPARSLAN, M. ve ALPARSLAN, M. (2011) Kahramanmaraş Yüzey Araştırması, 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (23-28 Mayıs), Malatya.

KOPANIAS, K. (2015) The Mushki/Phrygian Problem from the Near Eastern Point of View, Nostoi Indigenous Culture, Migration + Integration In The Aegean Islands + Western Anatolia During The Late Bronze + Early Iron Ages, İstanbul: Koç Üniversitesi Vakfı yay.

KORNEMANN, E. (1901) Zur Geschichte der Antiken Herrscherculte, Klio, I, 51-146.

KÖROĞLU, K. (2011) Urartu: Krallık ve Aşiretler. Urartu (Doğu'da Değişim). İstanbul: YKY.

KÖRPE, R. (2011). Büyük İskender'in Troas'ta İzlediği Rota ve Granikos Savaşı. Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, 9/11, 96-102.

KUHRT, A. (2007) The Persian Empire, I, Taylor and Rastledge.

KULAKOĞLU, F. (2011) Kültepe-Kaniş Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi, Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.

KURT, M. (1994). Geç Hitit Şehir Devletleri Döneminde Asur- Anadolu İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

_____ (2007) Yazılı Kaynaklara Göre MÖ I. Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri, Murat Kitabevi.

_____ (2009a) Yeni Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 8/1, 1-13.

_____ (2009b) Roma Cumhuriyeti Yönetiminde Kilikya Bölgesi ve Yerel Güçler, Sosyal Bilimler Dergisi, XI, 1, 115-138.

_____ (2010a) Roma Egemenliğinde Kilikya ve Roma İç Savaşlarının Bölgedeki Yansımaları, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXV, 2, 483-501.

_____ (2010b) II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, 29/48, 69-88.

_____ (2010c) Tabal Ülkesinin Politik ve İdari Yapısı. SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23.

KUZUOĞLU, R. (2007) Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KÜÇÜKBEZCİ, H. G. (2011) Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Orta Anadolu'da Dinsel Yapı, Tarih Peşinde, 5, 89-102.

LANE, E. (1971) Corpus Monumentorum Religionis dei Menis (CMRDM) I, (The Monuments and Inscriptions). Leiden.

LARSEN, M. T. (1976) The Old Assyrian City State and Its Colonies. Copenhagen: Copenhagen Studies in Assyriology.

LEWY, J. (1947) Naram Sin's Campaign to Anatolia in the Light of the Geographical Data of the Kültepe Text, Halil Edhem Hatıra Kitabı, TTKY, I, VII-5, 11-18.

LIEU, N.C. S. (2012) A Multilingual Gazetteer Compiled for the Serica Project From Select Pre-Islamic Sources, Ancient Cultures Research Centre. Macquarie University.

LUCKENBILL, D.D. (1926) Ancient Records of Assyria and Babylonia I. New York.

_____ (1927) Ancient Records of Assyria and Babylonia, New York.

MAGIE, D. (1950) Roman Rule in Asia Minor 1-2. Princeton.

Malatya Valiliği İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü İl Çevre ve Durum Raporu, 2012. Malatya Valiliği.

MANSEL, A.M. (1984) Ege ve Yunan Tarihi. Ankara: TTK.

MAZZONI, S. (2009) Kuşaklı Höyük Yüzey Araştırması, Kerkenes News, 12, 10-12.

MELCHERT, H.C (2008) Luwian, the Ancient Languages of Asia Minor (Edit: R. D. Woodard). Cambridge University Press.

_____ (2011) Luviler, Anadolu'nun Gizemli Halkı. İstanbul: Kalkedon yay.

M'ELDERRY, R. K. (1909) The Legions of the Euphrates Frontier, The Classical Quaterly, 3/1, 44-53.

MERCAN, A. (1992) Hacıbektas-Suluca Karahöyük 1991 Yılı Kurtarma Kazısı. Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 11, 69.

MICHEL, C. (2011) The Kārum-Period on the Plateau, Ancient Anatolia, Oxford University Press, 313-337.

_____ (2014) Central Anatolia in Nineteenth and Eighteenth Centuries BC (Ed. E. Cancik, N. Brisch ve J. Eidem), Constituent, Confederate and Conquered Space in Upper Mezopotamia. Berlin-Boston: De Gruyter.

MINZONI-DEROUCHE, A. (1990) Compte Rendu Des Colloques sur le Paleolithique d'Anatolie tenus recomment a Ankara et aux USA, in Paleorient.

MITCHELL, S. (1993) Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor I-II, The Celts and the Impact of Roman Rule; The Rise of the Church, Oxford.

- MITFORD, T. B. (1980a) Roman Rough Cilicia, ANRW II, 7, 2, 1230-1261.
- _____ (1980b) Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the *Limes*, ANRW, 7,2, 1169-1228.
- MURAT, L. (2008) Hitit Tarihi Coğrafyasında Hakmiş ve İştahara Ülkelerinin Konumu, Tarih Araştırmaları Dergisi, 27-44, 181-204.
- MUTLU, S. (2016) Tanrıça Ma (Mô) ve Kappadokia Komana'sı, Phaselis Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi, 311-322.
- NEU, E.L. (1974) Der Anitta-Text, Studienzu den Boğazköy-Texten, 18, Wiesbaden.
- OLMSTEAD, A.T. (1948) History of the Persian Empire. London: University of Chicago Press.
- OMURA, S. (1990) 1989 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İlleri İçinde Yürütülen Yüzey Araştırmaları. VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 28 Mayıs-1 Haziran. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- _____ (1992) 1990 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları, Kazı Sonuçları Toplantısı, XIII-I, 319-336.
- _____ (1998) 1996 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara: Milli Kütüphane Basımevi.
- _____ (2016) Kaman-Kalehöyük Kazıları, Kırşehir Arkeoloji ve Paleoantropoloji Çalışmaları. Kırşehir: Kırşehir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- OTTEN, H. (1980-83) Kursaura, Reallexicon der Assyriologie, XI, 372.
- OUSTERHOUT, R. (2005) Archaeological Materials from the Çanlı Kilise in the Aksaray Museum, XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (30 Mayıs-3 Haziran), II, 71-79.
- ÖKSE, T. (2000) Sivas İli 1999 Yüzey Araştırması, 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II, (22-26 Mayıs), İzmir, 89-100.
- ÖZBAŞARAN, M. (1998) Musular Mevkii (Aksaray İli) Araştırma ve Kazı Projesi, 1996, 15. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II, Ankara.
- ÖZDEMİR, M. A. (2004) İklim Değişmeleri ve Uygarlık Üzerindeki Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler. AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 177.
- ÖZGÜÇ, N. (1966) Acemhöyük Kazıları, Anadolu, X-2, 1-28.

ÖZGÜÇ, T. (1964) Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi, *Anatolia*, VII (1963), 1-42.

_____ (2005) *Kültepe Kaniş/Neša*. İstanbul: YKY.

ÖZKAN, S. (1994) Aksaray İli Arkeoloji Araştırmalarına Toplu Bir Bakış, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, 159-172.

_____ (1998) Hitit İmparatorluğunun Yıkılışında Küçük Krallıkların Rolü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, 71.

ÖZKAYA, V. (1995) Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ÖZSAİT, M. (1982) Anadolu'da Hellenistik Dönem, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 2, 380-414. İstanbul: Görsel Yay.

PASTOR, L.B. (1996) *Mithradates Eupator, Rey Del Ponto*. Granada: Servicio de Pablicaciones de la Universidad de Granada.

_____ (2014) The Meeting Between Marius and Mithradates and The Pontic Policy in Cappadocia, *Cedrus*, II, 225.

POLACCO, L. (1975) Topaklı 1973 Field Expedition Excavation. *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXII-1, 88-90.

RAMSAY, W. M. (1926) Studies in the Roman Province Galatia, *The Journal of Roman Studies*, 16, 102-119.

_____ (1960) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

RAWLINSON, H.C. (1848) The Persian Cuneiform Inscription at Behistun, Decyphered and Translated; With a Memoir on Persian Cuneiform Inscriptions in General, and on That of Behistun İn Particular, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 10.

RÉMY, B. (1986) L'Évolution administrative de l' Anatolie aux trois premiers siècles de notre ère. (Collection du Centre d'Études Romaines et Gallo-Romaines), Lyon: En D6pöt ä la Diffusiodne Boccard.

_____ (1989) Les carrières sénatoriales dans les provinces romaines d'Anatolie

au Haut-Empire (31 av. J.-C. - 284 ap. J.-C.) (Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie) Préface d'André Chastagnol, İstanbul: Institut Français d'Études Anatoliennes-Georges Dumézil, *Varia Anatolica*, 2, 1-424.

ROSTOUTZEFF, M. (1941) *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, II. Oxford University Press.

SAYAR, M. H. (2000) Çukurova'nın Kutsal Kenti Kastabala, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 99, 2-14.

SEVER, H. (1991) Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi, *AÜDTCFD*, 35/2, 247-268.

SEVER, H. VE ÇEÇEN, S. (1994) Kültepe'deki II. Tabaka Vesikalarına Göre Anadolu'nun Siyasi Tarihi İle İlgili Yeni Gelişmeler, *XI. TTK*, 201-209.

SEVİN, V. (1982) Anadolu'da Pers Egemenliği, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, II, 310-324. İstanbul: Görsel Yayınlar.

_____ (1998a) *Tarihsel Coğrafya: Güzel Atlar Ülkesi* (Ed: Metin Sözen). Kapadokya. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı yay.

_____ (1998b) *MÖ I. Bin Yıl: Demir Çağı: Krallığın Koruyucuları* (Ed. Metin Sözen). Kapadokya. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı yay.

_____ (2001) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: TTK Basımevi.

_____ (2003a) *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: Der yay.

_____ (2003b) *Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar)*. İstanbul: İletişim yay.

_____ (2015) Elazığ/Bahçecik Yazıtı ve Urartu Eyalet Sistemi Üzerine Düşünceler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/2, 379-384.

SİR-GAVAZ, Ö. (2008) Hitit İmparatorluk Dönemi Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I-I, 21-39.

SCMITT, R. (1980) *Kappadoker*, *Reallexikon der Assyriologie, Vorderasiatischen*, Berlin/New York.

SCHNEIDER, E. E. (1995) Classical Sites in Anatolia: 1993, Archaeological Survey in Cappadocia, XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (30 Mayıs-3 Haziran), Ankara, 429-441.

SMITH, A. (1877) A Smaller Classical Dictionary of Biography, Mitology and Geography. New York: Amerikan Kitap Şirketi.

STARR, S.F. (1963) Mapping Ancient Roads in Anatolia, Archeological Institute of America, 16/3, 162-169.

STCHEPINSKY, Y. (1944) Şimal Malatya Bölgesinin Jeolojisi ve Mineral Varlıkları Hakkında Rapor, M.T.A. Rapor No:1486 (Yayınlanmamış). Ankara.

STERRETT, J. R. S. (1888) An Epigraphical Journey in Asia Minor, Papers of the American School of Classical Studies in Athens 2, Boston.

SYDENHAM, E.A. (1978) The Coinage of Caesarea in Cappadocia. New York: Random House.

SOLAK, S. (2011) Levent (Akçadağ-Malatya Batısı) ve Çevresinin Tektono-Stratigrafisi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

SOYLU, G. (1965) Niğde'nin Prehistoryasına Yeni Katkılar, AÜDTCF Antropoloji Dergisi, 3, 195-198.

SULLIVAN, R.D. (1990) Near Eastern Royalty and Rome, 100-30 BC. London: University of Toronto Press.

SUNKAR, M. TONBUL, S. ÖZDEMİR, M.A.(2008) Çaltı Çayı Yukarı Havzasının (Kangal Doğusu) Jeomorfolojisi, Coğrafi Bilimler Dergisi, 6 (2). 141-158.

SUMMERS, G, ve SUMMERS, F. (2009) Kerkenes News, 12, 3-9.

_____ (2012) Yedi Kapılı Yüksek Şehir, National Geographic Türkiye, Aralık, 48-50.

SUMMERS, G. (1990) Grey Ware and the Eastern Limits of Phrygia, Aantolian Iron Age, (British Institute of Archaeology at Ankara Monograph 16) 3, 241-253.

_____ (2000) The Median Empire Reconsidered: A View from Kerkenes Dağ, *Anatolian Studies*, 50, 55-73.

_____ (2013) East of the Halys: thoughts on settlement patterns and historical geography in the late 2nd millennium and first half of the first millennium B.C. In *L'Anatolie des peuples, des cités et des cultures (Ire millénaire av. J.C.-Ve Siécle ap J.C.)*, Colloque International de Besançon, (26-27 Novembre), 41-51.

ŞAHİN, H.A. (2002) Eski Asur Ve Anadolu'Da Kaşşum Görevlisi, *Archivum Anatolicum*, 5, 203-212.

_____ (2006) Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö. 1975-1725) Timelkiya Krallığı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 128.

_____ (2007) M.Ö. II. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'nun En Önemli Ticaret Merkezi Olan Kaniş/Karum Lewantinizmin İlk Örneği Midir? 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, (10-15 Eylül) Ankara, 2895-2905.

_____ (2010) Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Nevşehir Yöresinde Varlığını Sürdüren Wašhania Krallığı, *HS*, 308-314.

_____ (2012) Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö. 1975-1725) Timelkiya Krallığı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 121-131.

ŞENYURT, S. Y. (1999) Nevşehir İli 1998 Yılı Yüzey Araştırması, 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 24- 28 Mayıs. Ankara: Kültür Bakanlığı yay.

ŞENYURT, H. K. (2016) Sarıkaya Roma Hamamı Tarihçesi ve 2010-2015 Yılı Kazı Çalışmaları Sonuçları, I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, (05-07 Mayıs), I, 110-121.

TAKMER, B. ve BAZ, F. (2017) The Gravestone of C. Iulius, optio of the Legio XII Fulminata, *Philia*, 3, 176-186.

TANSUĞ, K. (1949) Kimmerlerin Anadolu'ya Girişleri ve M.Ö. 7. Yüzyılda Asur Devleti'nin Anadolu ile Münasebetleri. *AÜDTCFD*, VII/1-4, 538.

TARACHA, P. (2009) Religions of Second Millennium Anatolia, *Dresdner Beiträge zur Hethitologie*, Wiesbaden.

- TAŞYÜREK, A. (1975) Some New Assyrian Rock Reliefs in Turkey, *Anatolian Studies*, 25, 169-180.
- TEKİN, O. (1998) MÖ IV.-MS VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kapadokya Krallığı. (Editör: Metin Sözen). Kapadokya. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı Yay.
- _____ (2008) Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş. İstanbul: İletişim Yay.
- _____ (2011) Hellen ve Roma Tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- TEKOCAK, M. (2011) Aksaray İli Merkez, Ortaköy, Sarıyahşi, Ağaçören ve Eski İlçeleri Yüzey Araştırmaları: 2010, (23-28 Mayıs). Malatya, 83-116.
- _____ (2014) Karaman Kerti Höyük (Derbe Antik Kenti) Kazısı – 2013, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Bütteni*, 38, 34-37.
- TEXIER, C.(2002) Küçük Asya, III, (Çev: Ali Suat). Ankara: Özkan Matbaacılık.
- TİRYAKİ, S. (2014) Asur-Urartu İlişkilerinde Yerel Beylikler ve Onların Rolü, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum.
- TODD, I.A, PASQUARE, G. (1965) The Chipped Stone Industry of Avla Dağ, *AS*, XV, 97-112.
- TOMSKY, J. (1982) Das Altpaleolithikum im Vorderen Orient, Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orient, Reihe B, N. 18. Dr. Ludwig Reichert, Wiesbaden.
- TOYNBEE, J. (1934) The Hadrianic Scholl: a Chapter in the History of Greek Art. Cambridge University Press.
- TOZAN, M. (2016) Cicero'nun Kilikia Valiliği, *Cedrus*, IV, 105-126.
- TUNCEL, M. (1996) Nevşehir Region. Nevşehir. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- TUPLIN, C. (2004) *Ancient West and East*, 3,2. Leiden-Boston Brill.
- TÜRKCAN, U. (2012) Anadolu'da Kalkolitik ve Eski Tunç Çağları. (Ed: H. Sabri Alanyalı).Anadolu Arkeolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yay. 32-50.
- TÜRKER, A. (2011) Tarih Öncesi Nevşehir, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri. 16- 19 Kasım. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yay.

ÜNAL, A. (1981) Hitit Kenti Ankuwa'nın Tarihçesi ve Lokalizasyonu Hakkında, Belleten, XLV/12, 180, 433-455.

_____ (1989) Orta ve Kuzey Anadolu'nun M.Ö.2. Binyıl İskan Tarihiyle İlgili Sorunlar, Akurgal'a Armağan, Anadolu, XXII, 17-38.

_____ (1997) Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıt ve Anımsamalar, AA (Emin Bilgiç Anı Kitabı), 3, 341-356.

_____ (1999) Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları. Münih.

_____ (2000) Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşdığı İsimler ile Fiziki ve Tarihi Coğrafyası, Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı, (Ed. E. Artun, M. S. Koz). İstanbul: YKY.

_____ (2002) Hititler Devrinde Anadolu I. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yay.

_____ (2006) Hitit İmparatorluğunun Yıkılışından Bizans Döneminin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3, 68-69.

_____ (2007) Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü, I, Yayınlayan Dr. Kovač.

_____ (2016) Paylaşılamayan Kraliçe Puduhepa ve Memleketi Kayıp Kent Lawazantia, Stratejik Kalkınmada Kent Değerleri Sempozyumu, (3-4-5 Mayıs) Osmaniye.

ÜNAL, A. ve GİRGINER, S. (2007) Kilikya-Çukurova İlkçağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji. İstanbul: Homer Kitabevi.

ÜNSAL, V. (2012) Kırşehir ve Çevresinde İlk Ticari Faaliyetler, Turkish Studies, 7/4, 3169-3180.

ÜRETEN, H. (2004) Hellenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kentleri, Tarih Araştırmaları Dergisi, 22-35, 185-214.

_____ (2014) Tralleis: Augustus Neokrati [Νεοκορος Του Σεβαστου], Journal of History School (JOHS), 7, XX, 333-390.

VEENHOF, K.R. (2008) Mesopotamia The Old Assyrian Period, Orbis Biblicus et Orientalis, 160/5. Göttingen: Academic Press Friburg.

VERGNAUD, B. (2016) Fortifications Of Central Anatolia in The Early First Millennium BC, Focus on Fortifications, New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East, Monographs of the Danish Institute at Athens, 18, 94-109.

VIGO, M. (2014) Hattice, Aktüel Arkeoloji Dergisi, 38, 78-83.

VITALE, M. (2010) Zweineue Prägephasendes “Koinonvon Lycaonia” unter Antonieus Pius und Maximinus Thrax: neue Erkenntnisse zum Landtag der Eparchie Lycaonia. Zürich: Schweizer Münzblätter = Gazettenumismatiquessuisse= Gazzettanumismaticasvizzera.

WATKINS, C. (2008) Hittite, The Ancient Languages of Asia Minor (Edit: R. D. Woodard). Cambridge University Press.

WEEDEN, M. (2010) Tuwati and Wasusarma: imitating the behaviour of Assyria, Iraq, 72: 39-62.

WEISKOPF, M. (1989) The so-called “Great Satrap’s Revolt”, 366-360 BC. Stuttgart: Frank Steiner Verlag Wiesbaden.

WESTENHOLZ, J. G. (1997) Legends of the Kings of Akkade: The Texts. Winona Lake, IN, USA: Eisenbrauns.

WIESEHÖFER, J. (2003) Antik Pers Tarihi (Çev. M. Ali İnci). İstanbul: Telos Yay.

WILL, E. (1992) Les Palmyréniens La Venisedes Sables. Paris.

WILHELM, G. (1945) The Hurrians. (Çev. Jennifer Barnes). İngiltere.

WILSON, C, W. (1884) Notes on the Geography of the Asia Minor, Proceedings, N.S. 6.

WINKLER, H. (1889) Keilschrift texte Sargons, I. Leipzig: Verlag von Eduard Pfeiffer.

WISEMAN, D.J. (1955) Some Archaeological Considerations, The Journal of the Transaction of the Victoria Institute, LXXXVII, 14-24.

YAKAR, J. (1985) The Later Prehistory of Anatolia. The late Chalcolithic and Early Bronze Age, II. Oxford.

_____ (1991) *The Neolithic Transformation and The Early Chalcolithic Period, Prehistoric Anatolia*. Israel: Institute of Archaeology Tell Aviv University yay.

_____ (2000) *Ethnoarchaeology of Anatolia: Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Age*. Israel: Tel Aviv University, Monograph Series.

YAKUBOVIC, I. (2014) *From Lower Land to Cappadocia, Extraction and Control, Studies in Honour of Matthew W. Stolper*, The Oriental Institute of University of Chacigo, 68, 347-352.

YALÇINLAR, İ. (1999) *Sivas Çevresi'nin Strüktürel Jeomorfolojisi Üzerine, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6, 407-410.

YAMADA, S. (2000) *The Construction of the Assyrian Empire*. Leiden: Boston Brill.

YAMAN, İ. D. AYDIN, Y. YAMAN, I. A. (2016) *Batı Kapadokya (Aksaray İli) Paleolitik Yüzey Araştırması, II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, (2-4 Mayıs)*, 802-816.

YILDIRIM, N. (2010) *Anadolu'da Bulunan Yeni Asurca Belgeler, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29/48, 119-135.

_____ (2016) *Demir Çağı'nda Anadolu'daki Aramilerin Politik Coğrafyası, Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 6, 122-137.

YILDIRIM, E. (2012) *M.Ö. II. Bin Yılda Paylaşılamayan Topraklar: Kuzey Suriye, JASSS*, 5, 1387.

_____ (2013) *Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/4, 167-182.

YİĞİT, T. (1997) *Eski Anadolu Kentlerinden Luhuzatia/Lawazantiya'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine, Belleten*, LXI, 230, 1-14.

_____ (2000a) *Tabal, AÜDTCFD*, 40/3-4, 177-189.

_____ (2000b) *Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı, AÜDTCFD*, 40/3-4, 13-28.

_____ (2004) Hitit Krallığı'nda Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not, Tarih Araştırmaları Dergisi, 35, 219-226.

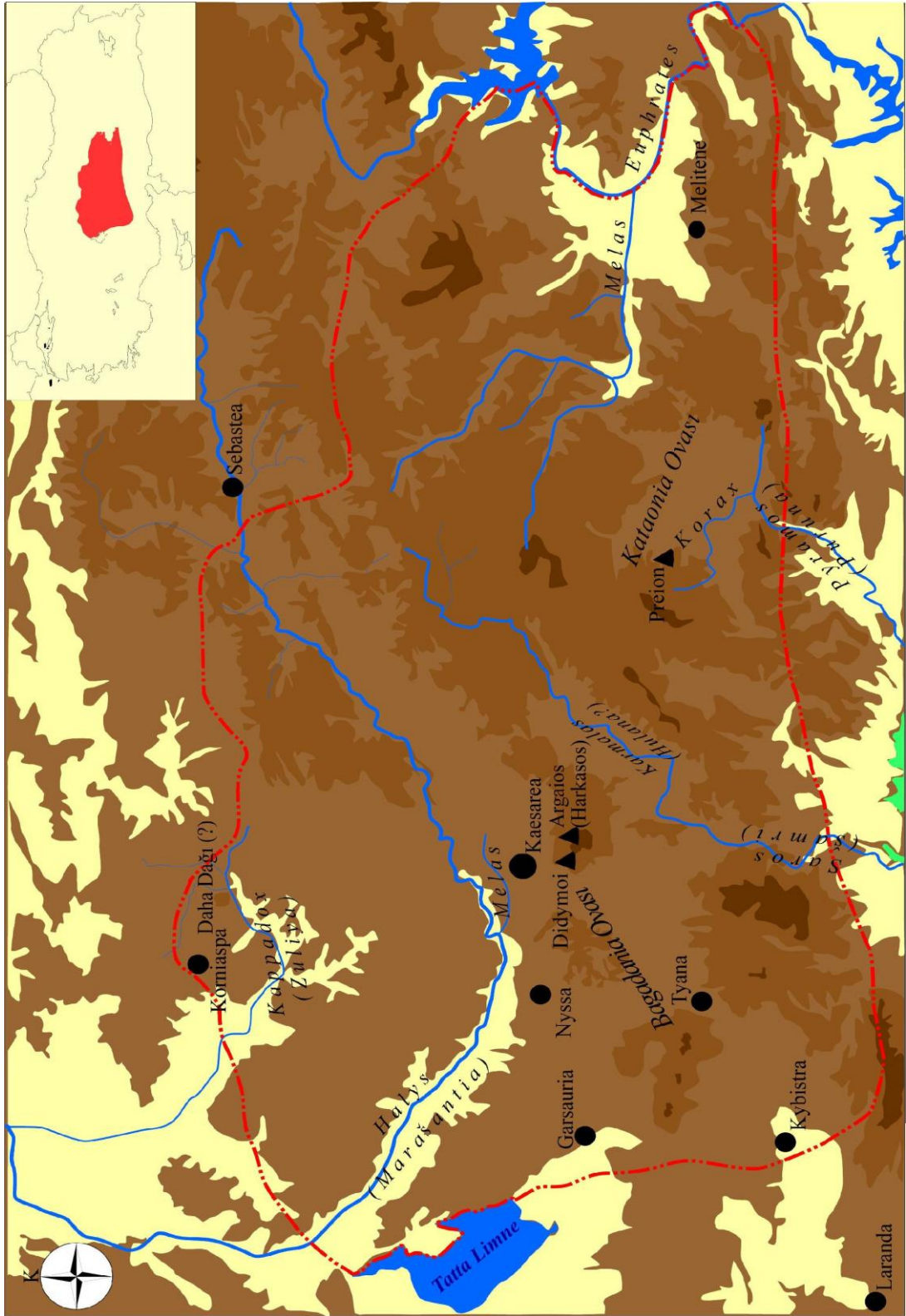
_____ (2015) Orta Anadolu ve Çukurova Arasındaki Hitit Kaya Anıtlarının Coğrafi Konumlarının Hitit Siyasal ve Kültürel Tarihi Açısından Önemi, Cahit Günbattı'ya Armağan, DTCF Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Sümoroloji Anabilim Dalı Yay. 47, 289-305.

ZANGGER, E. MUTLU, S. (2016) Luviler: Bir Anadolu Uygarlığı ile İlgili Çalışmalar, İdil Dergisi, 5/24/5, 1037-1078.

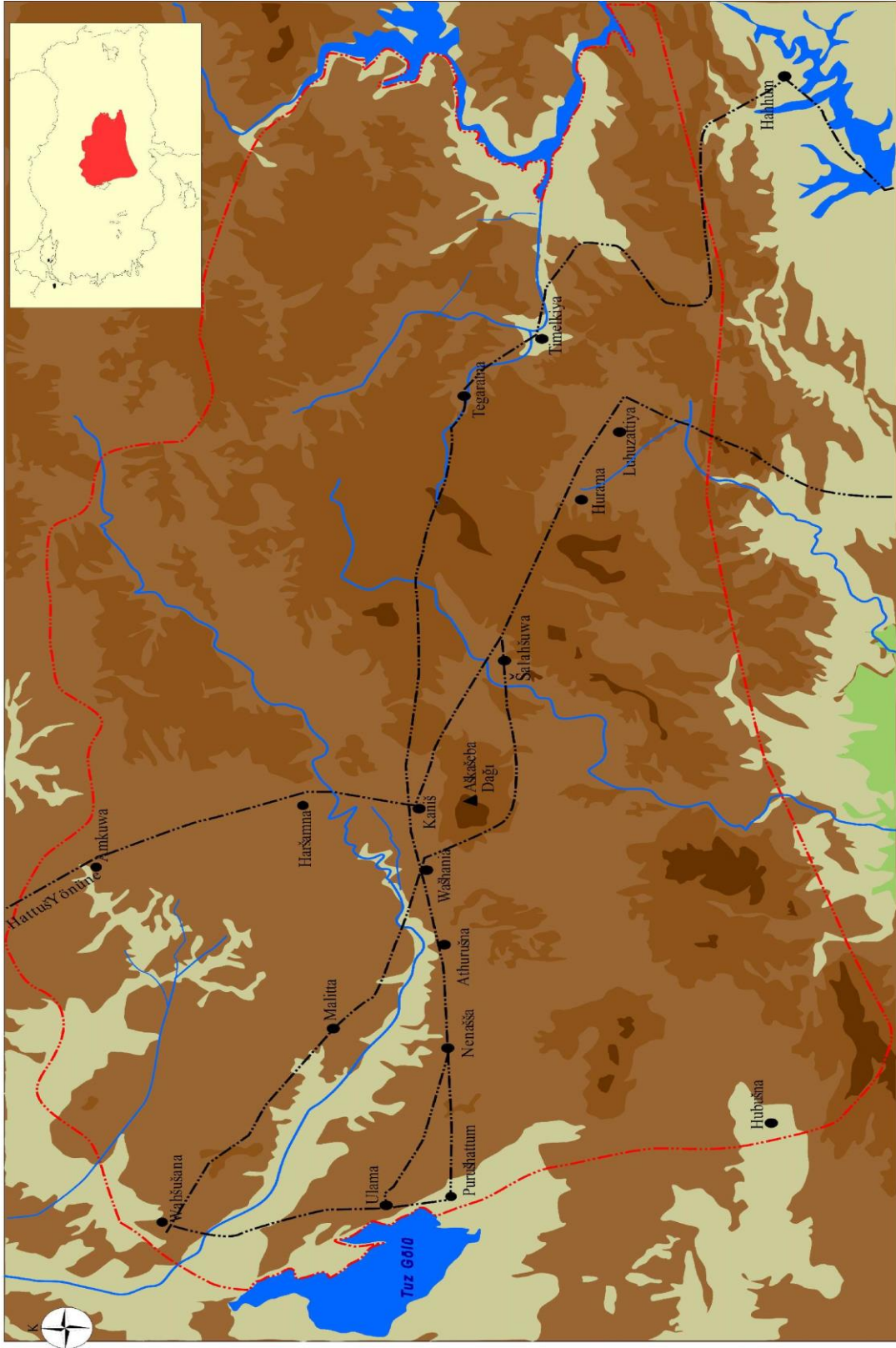
[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=812&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=812&html=masterdetail.html&layout=web) (erişim tarihi, 23.11.2017).

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=945&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=945&html=masterdetail.html&layout=web) (erişim tarihi, 23.11.2017).

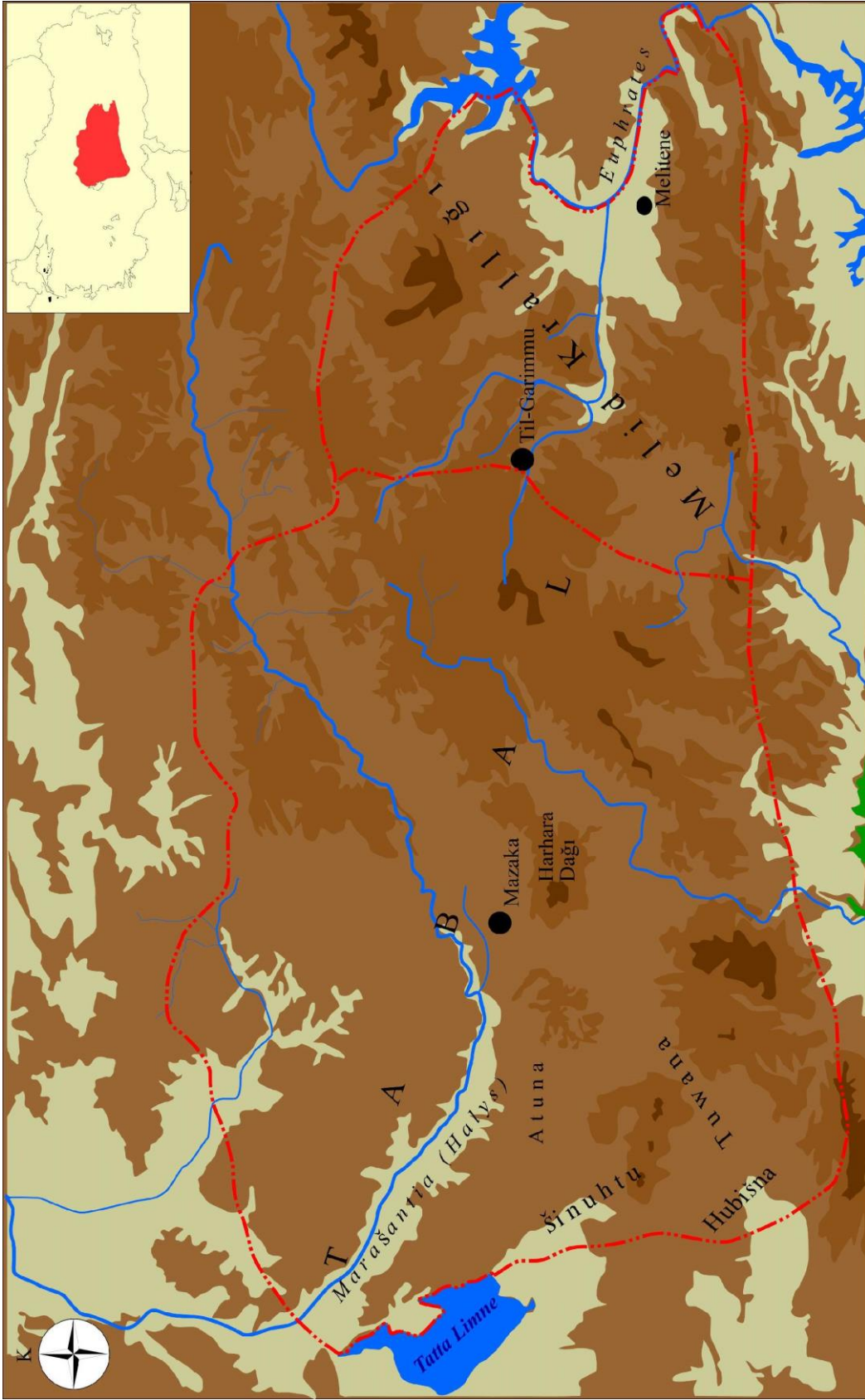
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/kerkenes-harabeleri-kayip-sehir-pteria>.

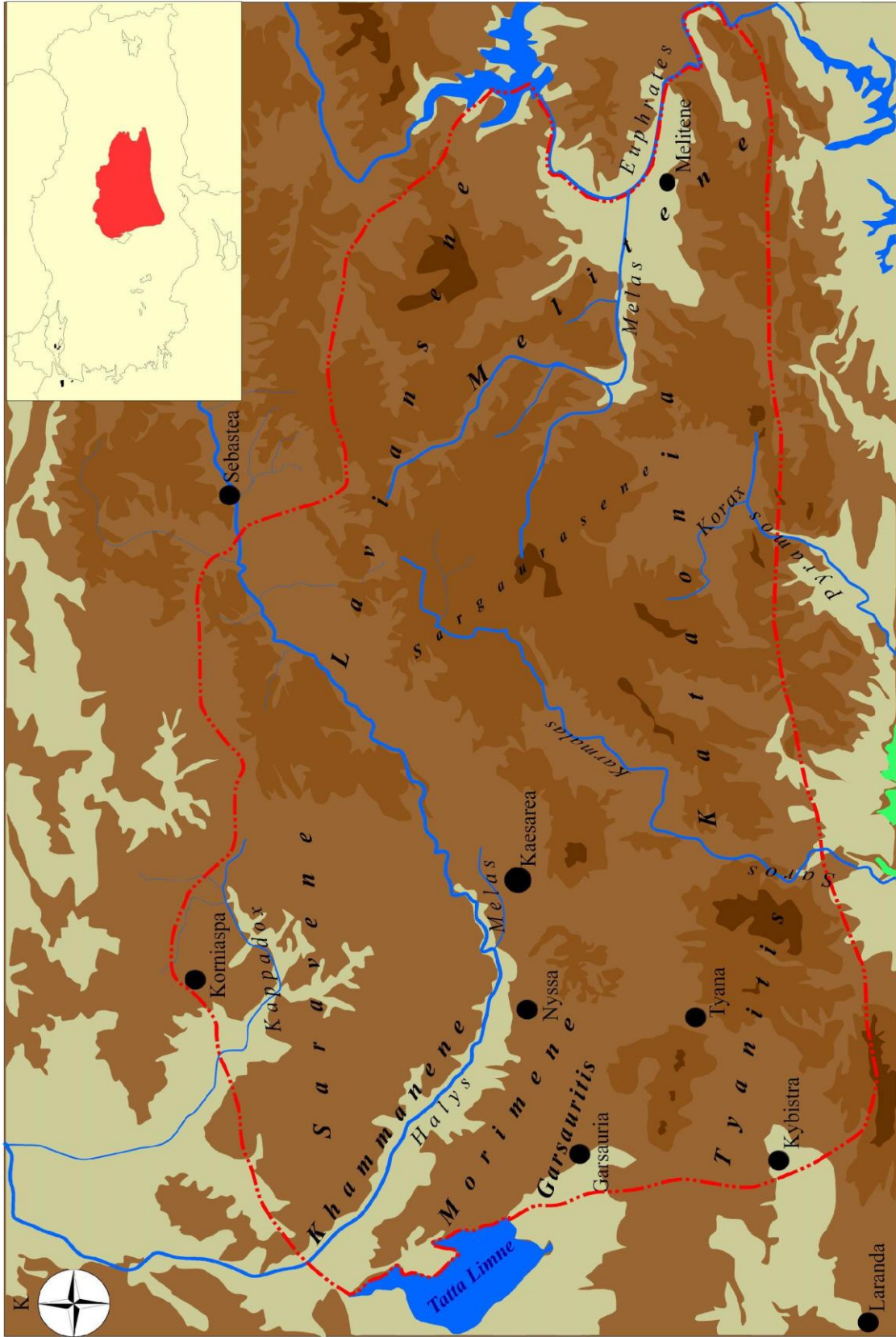
Harita-2: Kappadokia Bölgesi'nin Dağları, Ovaları ve Akarsuları, E. Bulut.

Harita-3: Kappadokia Bölgesi'nin Asur Ticaret Kolonileri Çağı Yerleşimleri ve Yol Güzergâhları, E. Bulut.

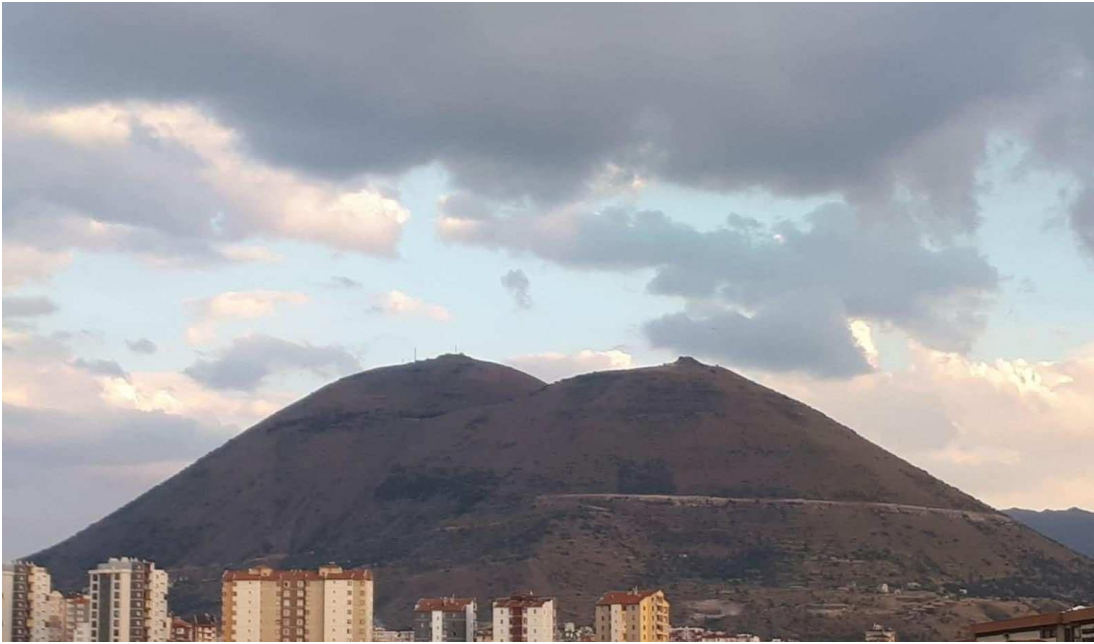
Harita-4: Tabal ve Melid Krallıklarının Sınırları, E. Bulut.

Harita-5: Kappadokia Bölgesi'nin Stratejiaları, E. Bulut.

EK-2. RESİMLER

Resim-1: Argaios Dağı. Avanos'tan bir görünüm (E. Bulut, 15.07.2017).

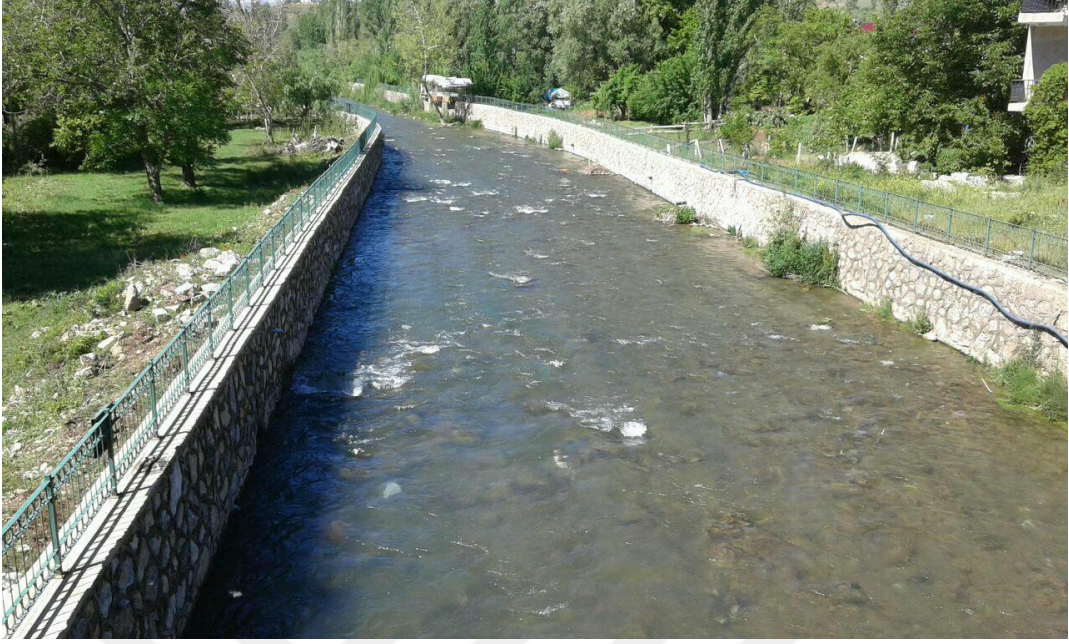
Resim-2: Didymoi (E. Bulut, 20.03.2018).

Resim-3: Halys. Avanos'tan bir görünüm (E. Bulut, 15.07.2017).

Resim-4: Karmalas Nehri. Pınarbaşı/Şerefiye köyünden bir görünüm (E. Bulut, 10.08.2017).

Resim-5: Korax. (J. Blasweiler, 15.05.2018).

Resim-6: Kappadox. Yerköy'den bir görünüm (E. Bulut, 10.08.2017).

Resim-7: Kaman-Kalehöyük. Kaynak: Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü.

Resim-8: Kerkenes (Pteria) Surları.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/kerkenes-harabeleri-kayip-sehir-pteris>. (E.t. 20.03.2018)

Resim-9: Kerkenes'i (Pteria) çevreleyen sur duvarlarından bir ayrıntı (E. Bulut, 10.08.2017).

Resim-10: Kerkenes, Kappadokia Kapısı: Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/kerkenes-harabeleri-kayip-sehir-pteria> (21.03.2018).

Resim-11: Ariaratheia şehri harabeleri (E. Bulut, 10.08.2017).

Resim-12: Ariaratheia şehri giriş kapısı (E. Bulut, 10.08.2017).

Resim-13: Basilika Therma-Sarıkaya Roma hamamı ve havuzu. (E. Bulut, 15.07.2017)

Resim-14: Hurman Kale. (J. Blasweiler, 15.05.2018).

Resim-15: Karmalas Nehri ve Ariaratheia şehrinin surları (E. Bulut, 10.08.2017).